KANHGÁG VÏ KI
CONSTITUIÇÃO DA REPÚBLICA FEDERAL RÁ

KANHGÁG VÏ KI RÁ

CONSTITUIÇÃO
DA REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL

TRADUZIDA PARA O KAINGANG

LÍNGUA INDÍGENA VIVA NO DIREITO

Parceiros: Apoio:

IDGLOBAL Instituto de Direito Global | AGU Advocacia-Geral da União | Ministério dos Povos Indígenas | Ministério da Justiça e Segurança Pública | Governo do Brasil – Do lado do povo brasileiro | ADICUCA Associação de Difusão Cultural de Canela CNPJ: 51.750.564/0001-82

INSTITUTO DE DIREITO GLOBAL (IDGLOBAL)

Diretor–Presidente
Carlos Portugal Gouvêa

Diretora Executiva
Dalila Martins Viol

Coordenadora–Geral
Amanda Teles Marques

Pesquisador(a)
Ademir Garcia
Amirele Porto Machado
Jhelice Franco da Silva
Maycon Flores do Nascimento

ADVOCACIA–GERAL DA UNIÃO (AGU)

Ministro de Estado da Advocacia–Geral da União
Jorge Messias

Secretário–Geral de Consultoria e Advogado–Geral da União Substituto
Flavio Roman

Assessora Especial de Diversidade e Inclusão
Claudia Trindade

Secretária–Geral de Administração
Elisa Monteiro Malafaia

Gestora da Parceria
Jessica Zimmer da Silva

Integrante da Comissão de Monitoramento e Controle
Gabriela da Silva Brandão
Lara Aued
Silvino Hipólito Neto

Apoio Técnico Especializado
Carolina Rodrigues
Crizantho Neto

MINISTÉRIO DOS POVOS INDÍGENAS (MPI)

Ministro de Estado dos Povos Indígenas
Eloy Terena

Secretário-Executivo
Marcos Kaingang

Secretaria Nacional de Articulação e Promoção de Direitos Indígenas
Giovana Mandulão

Diretor do Departamento de Línguas e Memórias Indígenas
Edilson Baniwa

Coordenadora-Geral de Articulação de Políticas Educacionais Indígenas
Larissa dos Santos Martins

MINISTÉRIO DA JUSTIÇA E SEGURANÇA PÚBLICA (MJSP)

Ministro de Estado da Justiça e Segurança Pública
Wellington César Lima e Silva

Secretária Nacional de Acesso à Justiça
Sheila Santana de Carvalho

Diretor de Promoção do Acesso à Justiça
Gustavo Jorge Silva

Coordenador-Geral de Direitos Indígenas
Marcos de Almeida Matos

Coordenadora-Geral de Justiça Socioambiental e Direitos Territoriais
Estella Libardi de Souza

Coordenadora de Justiça Socioambiental e Direitos Territoriais
Julia Zucchi Natour

ASSOCIAÇÃO DE DIFUSÃO CULTURAL DO CANELLA (ADICUCA)

Carine Saez
Fernando Costa Gomes
Mariana Libardi
Rosane Costa Warken
Viviane Jag Fej Farias

Tradutor(a) Tradicional
Celestiel Kri da Silva
Jucemari Mĩnká da Silva Corrêa
Kesia Valderes Jacinto Mũtẽ
Leonel Kãka Caetano Chaves
Selvino Kokaj Amaral

PROJETO GRÁFICO

Design de capa
Cristian Wari'u

Diagramação
Alan Costa de Brito da Rocha

Texto em Kaingang revisado por
Jocemar Garcia
Sival Cadete

Título: Kanhgág vĩ ke vỹ rán kỹ nĩ Nerejto tu: Constituição Federal, OIT 169 kar ODS – Kanhgág vĩ Ki ke

Subtítulo: Língua Indígena Viva no Direito: Constituição Federal, OIT 169 e ODS Traduzidos

Coordenação Técnica: Dalila Martins Viol, Edilson Baniwa, Gabriela da Silva Brandão, Jessica Zimmer da Silva, Julia Zucchi Natour, Lara Aued e Silvino Hipólito da Silva Neto

Instituições Responsáveis: Advocacia-Geral da União, Ministério dos Povos Indígenas, Ministério da Justiça e Segurança Pública, Instituto de Direito Global

Ano de Publicação: 2026
Edição: 1ª Edição – Junho de 2026
Local de Publicação: Brasília/DF
Formato: Impresso e Digital (pdf)

Número de páginas: 384

Projeto Gráfico: Cristian Wari'u Tseremey'wa
Diagramação: Alan Costa

Colaboraram com as publicações das traduções no âmbito do LIVD: Ademir Garcia, Amanda Teles Marques, Amirele Machado, Ana Rita de Calazans Perine, Andrei Mendes de Andrades, Atos Fermin Vasques, Bernabé Bitencourt Serra, Carine Saez, Carolina Augusta de Mendonça Rodrigues, Celestiel Kri da Silva, Crizantho Alves Fialho Neto, Decüra-cü-Teodorino Manduca Carvalho, Eliel Benites Kaiowá, Elizabeni Barbosa Almeida, Fernando Costa Gomes, Geniniana Almeida Barbosa, Gilmar Veron Alcântara, Isabela da Silva, Jeronimo Franco da Silva, Jhelice Franco da Silva, Jucemari Mĩnká da Silva Corrêa, Kesia Valderes Jacinto Mũtẽ, Leonel Kãka Caetano Chaves, Lileia Pedro de Almeida, Lúcia Assis Morais, Maicon Flores do Nascimento, Mariana Cavalli Libardi, Maurício Vẽn-Tahn Salvador, Mendison Chota Agostinho, Renata Castelão, Rosane Gonçalves da Costa Warken, Rosimere Maria Vieira Teles, Selvino Kokaj

Amaral, Sue Elen Lievore, Valdelice Veron, Vanessa Ferreira Gamarra, Viviane Jag Fej Farias, Voninho Benites Pedro

Licença de uso: CC BY (Atribuição 4.0 Internacional)

Contato: lingua.indigena@agu.gov.br
Site: www.livd.org.br

Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD) tu ke

O Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD) vỹ tỹ kanhgág ag jykre, kar ag vĩ tãn já ke nĩ, jagnỹ mré tu jykrén jé, jurídico kãmĩ.

Jykre tag vỹ tỹ Advocacia-Geral da União (AGU) ag tu ãkrén jé nĩ, kar ver, Ministério dos Povos Indígenas (MPI), Ministério da Justiça kar Segurança Pública (MJSP) ag ke gé. Ag jykre tag vỹ tỹ pópé Constituição Federal tỹ, kanhgág tẽgtũ tag ag vĩ ra rán jé ke nĩ – Kaiowá, Kaingang kar Tikuna – vẽnhrá tỹ censo tỹ 2010 tugnỹm ka, Instituto de Geografia kar Estatística (IBGE).

Jykre tag vỹ, kanhgág ag vĩ ke rán kỹ nĩn kỹ, tugnỹm há han kỹ, jagnẽ mré jykre pir han ge nĩ, ti kar mỹ, kanhgág kar fóg ag mré hã, mỹr ti kanhgág ag vĩ kã nĩn kỹ vỹ, tu ãnkrén kar kri rãnhrãj jé há nĩ, mỹr vỹ ti tỹ kanhgág ag vĩ kã nĩn kỹ vỹ, estado ag lei kinhrãg há han há nĩ. Jykre tag vỹ tỹ, rán ke nĩ, Constituição Federal, OIT 169 kar ODS, kanhgág tẽgtũ tag ag vĩ ra, ag hã vỹ tỹ ẽmã tỹ brasil kãki tỹ ũn e hã nỹ tĩ.

Programa vỹ kanhgág tag ag vĩ ki rán mũ, kanhgág ag tỹ ag vĩ ki justiça tu vãmén jé, kar jagnã rike kar nỹ tĩn jé, ag tỹ ag vi ki direito tu vãmén jé gé, ag tỹ kar ag nỹ tĩ jé ty, hã tỹ vãsãsãn jé, vẽnhrá tag hã vỹ tỹ kanhgá ag tãn ke nĩ.

Kỹ vỹ Chamamento público ke Instituto de Direito Global (IDGlobal) ti kuprãg ag tóg AGU ag, ti tỹ LIVD han jé, kar vỹ ver Organização da Sociedade Civil, Pesquisadores kar kanhgág vĩ tu vẽnh kajrãnrãn ti ag, tu ẽg Linguista ag ke tĩ, ag mré han.

Jykre tag vỹ jagnã mré tu ãkrén kỹ kikro há han ke mũ, mỹr Organização da Sociedade Civil ag vỹ kanhgág ag nỹ tĩj fã ty kinhra nỹ tĩ, kar ver ag hãren ka, jagnã mré ãnkrén fã kinhra nỹ tĩ, ag hã vỹ tỹ: Rede de Mulheres Indígenas do Estado de Amazonas – Makira E'ta, vỹ kanhgág Ticuna ag mré rãnhrãj tĩ, ju Associação de Difusão Cultural de Canela – ADICUCA, ag vỹ kanhgág ag mré rãnhrãj tĩ, kar ver Instituto Ixiru Ete – Pai De Todos – Tekoha Laranjeira Nhãnderu, ag vỹ kanhgág kaiowá ag mré rãnhrãj tĩ.

Sobre o Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD)

O Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD) é uma iniciativa que visa promover o reconhecimento e a valorização das línguas indígenas no âmbito jurídico brasileiro.

A ação é promovida pela Advocacia-Geral da União (AGU), com o apoio do Ministério dos Povos Indígenas (MPI) e do Ministério da Justiça e Segurança Pública (MJSP). Dentre os seus objetivos, encontra-se traduzir a Constituição Federal para as três línguas indígenas mais faladas no país — Kaiowá, Kaingang e Tikuna — conforme o Censo de 2010 do Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística (IBGE).

O programa reconhece o papel fundamental das línguas originárias na construção de uma justiça mais plural, inclusiva e democrática, possibilitando que as comunidades indígenas tenham acesso direto, em sua língua materna, aos principais instrumentos normativos jurídicos de proteção aos povos originários. Dentre os seus objetivos, encontra-se traduzir a Constituição Federal, OIT 169 e ODS para as três línguas indígenas mais faladas no país.

O LIVD representa um passo significativo na construção de um Brasil que reconhece sua diversidade cultural e linguística como pilar da democracia, ao assegurar que o direito seja efetivamente acessível a todos os povos que compõem a nação.

Por meio de chamamento público, o Instituto de Direito Global (IDGlobal) foi selecionado para executar o LIVD e para essa missão reuniu organizações da sociedade civil, pesquisadores indígenas e especialistas indígenas em linguística.

A execução do projeto é fortalecida por uma atuação em rede com organizações da sociedade civil diretamente vinculadas às comunidades participantes: a Rede de Mulheres Indígenas do Estado do Amazonas — Makira E'ta, que atua junto ao povo Tikuna; a Associação de Difusão Cultural de Canela — ADICUCA, ligada ao povo Kaingang; e o Instituto Ixiru Ete — Pai De Todos — Tekoha Laranjeira Nhãnderu, vinculado ao povo Kaiowá.

Consulta prévia kar ti ki hã ke ãn tugnỹm há han

Vẽnhrá tag kãki vỹ ken kỹ nỹ, Convenção n° 169 da Organização Internacional do Trabalho, jagnã mré tu ãkrén vén jé, rán ka fi tũ ki, kỹ vỹ rán tu ke, vẽnhmãn vén, jagnã mré tu ãkrén jé, tu ẽg consulta prévia ke tĩ, kanhgág tag ag mré, Kaiowá, Kainkang kar Ticuna ag.

Tradução tag vỹ, etapa tẽgtũ ki han kỹ nĩ. Ũn pir ki vỹ, kanhgág ag mỹ, ũ tỹ ag jykre tãn fã ãn nỹ tĩ, vỹ ag direito tu, ũ ag tỹ tradução han mũ ãn ag vỹ tugnỹm kar kuprãg jé. Ju ũn rẽgre vỹ tỹ, ũn constitucional tỹvĩn nỹ tĩ. ẽgno ty ser vỹ Constituição Federal, Convenção n° 169 tỹ OIT kar ODS ag han. Tradução ti etapa han kãn kỹ, ẽg vỹ kanhgág ag vãnhmãn ag mỹ, mỹ ajag mỹ há ke tĩ, ti tỹ ag kinhrãg há ãn ve ja, ti rá ãn tỹ ki hã nỹ ãn ve ja.

Jagnã mré nĩgnĩ kỹ tu ãkrén fã tag vỹ, vẽnhrá tỹ constitucional jagma hã tĩ ãn vej, mỹr vỹ fóg ag vĩ ke, ki hã ke nỹ, hãra ti kanhgág ag vĩ ke rán kỹ nĩn kỹ vỹ, ag hãren kỹ fóg ag jykre tag tỹ, ag vĩ ke rán kỹ nỹn ãn ve kar tu ãkrén jé ke nĩ, ag tỹ hãren kỹ tu ãkrén fã ãn ve kỹ rán jé gé, ag vĩ ke.

Consulta Prévia e Validação

Em respeito aos princípios estabelecidos pela Convenção nº 169 da Organização Internacional do Trabalho, todas as etapas que antecederam a tradução foram realizadas mediante consulta prévia, livre e informada junto aos Povos Kaiowá, Kaingang e Tikuna.

A tradução foi desenvolvida em três etapas. Na primeira, foram traduzidos os artigos da Constituição Federal considerados mais relevantes para os povos indígenas, segundo avaliação dos próprios indígenas envolvidos no processo de tradução. Na segunda etapa, foi traduzido mais um terço do texto constitucional. Por fim, realizou-se a tradução do restante da Constituição Federal, bem como da Convenção nº 169 da OIT e dos ODS. Ao término de cada etapa, a tradução foi apresentada à comunidade *in loco* para validação do conteúdo, garantindo que todos os termos, conceitos e interpretações estivessem cultural e linguisticamente adequados.

Esse processo assegura que a tradução preserve, simultaneamente, a precisão jurídica indispensável e o respeito à cosmovisão, aos valores e às formas próprias de expressão de cada povo indígena participante.

TO VẼMER

Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD) vỹ 1988 kã Constituição Federal ãn jamĩn jagma kótĩ mũ, ti kar tỹ ẽmã mĩ jatun mỹ nén ũ hynhan jé. Instituições ag tỹ projeto tag kri nỹtĩ mũ ãn ag vỹ povo brasileiro tỹ, tỹ'ũ kar ãn kinhra nỹtĩ, hãkỹ ag vỹ ag valoriza ke mũ, jun ge ãn ty krỹg há han jé.

Hã ty jun ke ãn tu ẽkrén kỹ, LIVD tag vỹ União ty Advocacia-Geral, Povos Indígenas ag Ministério, Justiça ti Ministério kar Segurança Pública, Sociedade Civil ti Organização kar Direito Global ti Instituto (IDGlobal) ag vãsãnsãn jé nón mur mũ. Tag ag parceria hãvỹ ag jagnỹ mré ag jykre tỹ pir ke kỹ, kanhgág ag mỹ, ag mré ag jykre to tar ven mũ.

Pryg tỹ 2024 kã kysẽ tỹ abril ti kurẽ tỹ 18 kã Portaria Interministerial AGU/MPI/MJSP nº 1 kã LIVD tỹ ne han ke ãn rẽgre kri rãnhrãj ke ãn rán mũ:

> **I** – vẽnvĩ ũ ra normas, termos, conceitos kar institutos juridicos rán jé ketũn mỹr jagnã mré vin jé;
>
> **II** – ẽmã tag mĩ kar tãmĩ ẽmã mág ũ mĩ legislação to formação kar capacitação hynhan jé, kanhgág nỹ tĩ jé kar mĩ valores sociais kar culturais to ke gé.

Ag tỹ to vẽnhmãn vén mũ ãn kã, ag to vẽmén mũ kã ag vỹ povo tỹ ag mré han ke ãn mỹ ẽg vĩ ki vẽnhrá tag jun ke, tó mũ, 1988 kã Constiuição Federal, Vẽnh rãnhrãj to Organização Internacional kã Convenção nº169 (OIT) kar ONU ag tỹ Desenvolvimento Sustentável ag Ne jé ke (ODS) hynhan jé ãn ti.

Ag tỹ kar vẽnhmãn mãn kỹ ag vỹ ser programa tag nón formação kar capacitação hynhan ke nỹ tĩ, nén ũ kar tag to vẽmén jé. Ag tỹ ser ẽmã tag mĩ kar tãmĩ ẽmã mág ũ mĩ legislação to formação kar capacitação hynhan ke vẽ, kanhgág nỹtĩ jé kar mĩ valores sociais kar culturais to ke gé.

Ẽmã mág tag ki ẽg vĩ tẽgtu tag hãtỹ ehe tugnĩn – Tikuna, Kaiowá kar Kaingang – vẽnhrá jurídicos tag vỹ rán rán vén kỹ nỹtĩ, ti kar tỹ ti direito kinhra nỹtĩ jé, ti tỹ ti vĩ ki rán kỹ nĩ, tugnĩn.

Mré tỹ Constituição kãki Direito à Educação ki ken kỹ nĩ gé: "Ensino fundamental ki vỹ fóg vĩ ki kanhrãnrãn, hãra kanhgág ag vỹ ag vĩ ki kanhrãn mũ gé kar ag nén han fã kar ti" (CF 1988, art. 210, § 2º).

Língua Viva no Direito vỹ tỹ Estado tỹ han ke pẽ nĩ, Carta Magna ki rán kỹ nĩ ãn nón, mỹr tỹ ti art. 231 ki: kanhgág kar ag kinhrãg ke, ag hãren kỹ nỹtĩ ãn, ag ne han fã, ag vĩ, nén ũ kri fij fã, kar nén kar hynhan fã ãn, ke kỹ nĩn.

Kanhgág ag hã vỹ vãsóki ag vĩ ra rán ke tag vej mũ, ag si ag jykre ãn to ẽkrén kỹ, ag ne han fã ãn kar ẽmã ũ mĩ nén ũ tỹ hãre nĩ ãn nón. Kar ke gé, ag vĩ ra rán jé tag ti kar tỹ kinhrãg há han jé, ti tỹ ag jagrẽ, ag si ag hãmĩ kãmũ jé ãn tó jé gé.

Tag hã tugnĩg LIVD ki ke ag vỹ pã'i, kófa kar ti kar tỹ ẽmã ki nỹtĩ ãn ag mré to vẽmén mũ, kar ser ẽmã ãn ty organizações ki ke, gĩr kanhrãnrãn fã kar pesquisadores ag ke gé. Programa tag vỹ ser kanhgág "ag mỹ" kar "ag tugnĩn" han kar valida ke kỹ nĩ, Estado Brasileiro vỹ vé ti tỹ ki hã ke jé nón ve mũ. Vẽnh vĩ Tikuna, Kaingang kar Kaiowá ag tỹ ne jé ke tag ty krỹgkrỹg jé, vỹ tỹ ag tỹ vẽnhrá tỹ jurídicos tag ki ag vĩ tỹ rĩr nĩ jé, ti kar tỹ tó jé kar ti kar tỹ mẽ jé ke nĩ.

LIVD vỹ tỹ ti nén mẽ mũ ãn nón nén ũ han jé ke nĩ. Ti kar cultura kar ti vĩ kinhrãg jé, ũ tỹ Brasil kãki ga tag mĩ nỹtĩ ãn ag, ga ránrán tag tỹ ke tũ ke ver. Ẽg tỹ normas tag tỹ vẽnhvĩ ũ rá ránrán kỹ ẽg vỹ ẽmã kar ag nén han fã ãn pãterãg tũ nĩ, ẽg tỹ ẽg jagnã mré vãmer tag tỹ kagma hynhan sór vẽ.

Mré tỹ ser tỹ política pública kãki ti kar direito to ke nĩ, ti si kã ke ag mré hã han ge ãn kãki ag mỹ justiça, hãky vẽnhrá tag vỹ 1988 kã Constituição, OIT 169 kar ODS to rán kỹ nĩ.

Kỹ programa Língua Indígena Viva no Direito vỹ ũ tỹ nén ũ tag nón mũ tag ag tar han ti. Ũ jé ãn mĩ vẽnvĩ ũ ki ã mãg ti. Kagma e jé tag nón vẽnhvinven ti. Vẽnhrá tỹ Tikuna, Kaingang kar Kaiowá ki rán kỹ nĩ tag tugnĩn ti kar jé instrumentos jurídicos tag kinhra nỹtĩg – ti nén ũ hynhan fã mĩ, ag ẽmã mĩ nỹtĩj jé mĩ, ag vĩ kar brasileiros kar ag fe kãki.

Advocacia-Geral da União
Ministério dos Povos Indígenas
Ministério da Justiça e Segurança Pública

APRESENTAÇÃO

O Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD) segue o caminho apontado pela Constituição Federal de 1988 rumo à construção de uma sociedade livre, justa e solidária. As instituições envolvidas no projeto partem da convicção de que cada iniciativa que reconhece e valoriza a diversidade do povo brasileiro é um avanço nessa direção.

Com tal missão no horizonte, o LIVD nasceu da união de esforços entre a Advocacia-Geral da União, o Ministério dos Povos Indígenas, o Ministério da Justiça e Segurança Pública e a Organização da Sociedade Civil Instituto de Direito Global (IDGlobal). Uma parceria institucional que revelou, ao longo do percurso, caráter integrador e social, espírito de transversalidade e fidelidade à diretriz de fortalecimento da cidadania dos povos indígenas.

A Portaria Interministerial AGU/MPI/MJSP n°1, de 18 de abril de 2024, que institui o LIVD, estabelece os dois eixos em torno dos quais o programa deve girar:

> **I –** tradução e integração de normas, documentos, termos, conceitos e institutos jurídicos; e
>
> **II** – formação e capacitação em conteúdos relacionados à legislação nacional e internacional, bem como a valores sociais e culturais das diferentes comunidades indígenas.

No primeiro eixo, em diálogo com os povos envolvidos, o programa se propõe a entregar à sociedade as traduções, escritas nas línguas indígenas, da Constituição Federal de 1988, da Convenção n° 169 da Organização Internacional do Trabalho (OIT) e dos Objetivos de Desenvolvimento Sustentável (ODS) da Organização das Nações Unidas (ONU).

No segundo eixo, o programa resultará na construção de planos de formação capacitação em conteúdos destinados a promover o diálogo intercultural. Os planos devem envolver temas relacionados à legislação nacional e internacional e aos valores sociais e culturais das comunidades indígenas.

As traduções dos textos jurídicos para as três línguas indígenas mais faladas no País — Tikuna, Kaiowá e Kaingang — corporificam o direito de acesso à informação, ao conhecimento e à cidadania dos povos em suas línguas maternas.

Ao mesmo tempo, materializam outro direito fundamental previsto na Constituição, o Direito à Educação:

> "O ensino fundamental regular será ministrado em língua portuguesa, assegurada às comunidades indígenas também a utilização de suas línguas maternas e processos próprios de aprendizagem" (CF 1988, art. 210, § 2º).

O Língua Indígena Viva no Direito é mais um passo para a efetivação de um dever do Estado previsto na Carta Magna, em seu art. 231: o dever de reconhecer aos povos indígenas sua organização social, costumes, línguas, crenças e tradições.

É fundamental, portanto, que as comunidades indígenas sejam protagonistas no processo de tradução para suas línguas, como um ato de respeito ao modo de vida, tradições e experiências das diferentes comunidades, mas também para que as traduções possam refleti-las em seus aspectos cosmológicos, espirituais, ancestrais, étnicos e de gênero.

Nesse sentido, as ações do LIVD foram realizadas com o envolvimento direto de lideranças, anciãos e comunidades indígenas, além de organizações locais, professores e pesquisadores do tema. O programa foi construído, executado e validado "com" e "pelos" povos indígenas, cabendo ao Estado Brasileiro o papel de facilitador do diálogo intercultural. O objetivo da dinâmica adotada foi garantir que as traduções dos textos jurídicos para as línguas Tikuna, Kaingang e Kaiowá sejam instrumentos vivos, falados e ouvidos.

O LIVD é, em sua essência, uma ação de escuta. Um projeto de reconhecimento e de respeito à diversidade cultural e linguística daqueles que habitam as terras brasileiras desde muito antes de qualquer demarcação. Ao promover a tradução de normas, respeitando os valores e contextos de cada comunidade, estamos construindo pontes reais para

o diálogo intercultural.

Ao mesmo tempo, é uma política pública que realiza direitos fundamentais, um ato de justiça histórica e constitucional, que confere materialidade ao texto da Constituição de 1988, da OIT 169 e dos ODS.

Que o programa Língua Indígena Viva no Direito inspire outras iniciativas pela construção de uma sociedade livre, justa e solidária. Que mais vozes sejam ouvidas. Que mais pontes sejam construídas. E que os textos agora traduzidos para o Tikuna, o Kaingang e o Kaiowá sejam, cada vez mais, instrumentos jurídicos vividos — na prática, no território, na língua e no coração de todos os brasileiros.

Advocacia-Geral da União
Ministério dos Povos Indígenas
Ministério da Justiça e Segurança Pública

Ũ TỸ TO VẽMÉN

Ẽmã tỹ Brasil kãki ẽg vĩ to política kãki fóg ag vĩ hãvỹ tar tỹvĩ jé nĩ, ẽg cultura kar ẽg vĩ tỹ tũ ke sór ag vỹ, ẽg tỹ kanhgág tag hã tỹ ke tỹ vĩn ag tóg. Fóg ag tỹ ga ki kãge jé tugnĩg ẽg vĩ vỹ tũ ke kren.

Século XVI-XVII kã jesuítas ag tỹ Brasil história ki kanhgág kar ag vĩ kinhrãg kar ag kanhrãnrãn jé ãn vỹ tỹ ag tỹ fóg ag tỹ ag ga ki ge jé ke pẽ nĩ. Kanhgág ag vĩ tó kinhrãg ag tóg, ag tỹ ag tỹ nén han há han jé, hãkỹ ag vỹ, ag tỹ tũ ke sór mũ, ag kanhró, ag cultura, ag vĩ, ag nén ũ kar hynhan fã kar ag tỹ hãty kãmũ jé ãn ti.

Prỹg tỹ 1988 kã Constituição hãvỹ kanhgág kar ag tỹ ag vĩ ki vẽnhrán jé ag jagfy vĩ mũ. Hãkỹ, ũri kanhgág vẽnhrá tỹ vẽnhven kỹ vỹ ẽmã kar mĩ kanhgág ag vĩ tỹ tar ke mũ, ag cultura kar identidade tỹ ser tar nĩ jé.

Ũri ẽg vỹ nén ũ e tỹ kanhgág ag vĩ ki ránrán kỹ nỹtĩ vigvég tĩ, hãkỹ ẽg vỹ to ẽkrén ti, ẽg vĩ ki nén ũ tỹ rán jé tag ti. Fóg ag vẽnhrá nón kanhgág vỹ ser ti nén ũ hynhan fã, ti vĩ kar ti cultura to vẽmén mũ. Tag nón ũri, ũn e vỹ ser ti jykre ránrán mũ, vãsỹ fóg ag tỹ ag han kamẽg jé ãn tugnĩn.

Programa tag to

Nén ũ kar tag nón ser Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD) tỹ mur mũ, União ti Advocacia-geral (AGU), Povos Indígenas ag Ministério (MPI), Justiça kar Segurança Pública (MJ) kar Sociedade Civil ti Organização (OSC) ag tỹ jagnã mré ag jykre tỹ pir ke jé tugnĩn. Ag tỹ Kanhgág kar ag to kagma han jé ke vẽ kar ũ tỹ tag formulação jo nỹtĩ ag, ũ tỹ han ge ãn hynhan fã ẽg ẽmã kãki, hãkỹ ag vỹ ser prỹg tỹ 1988 kã Constituição Federal, OIT 169 kar ODS tỹ Tikuna, Kaiowá kar Kaingang ki rán jé, ke mũ.

Programa tag vỹ ser ven mũ fóg ag ne han fã tỹ ti kar vĩ ke rán há tag tĩ, kãki ag vỹ ag jykre, ag vĩ kar ag cultura vigvej mũ. To ag vỹ “mur tẽg”, “tĩg há han kar há tĩj ke” ke ti, nén ũ kar, ag jagrẽ vĩ kar kanhgág vĩj fã kar.

Kanhgág vĩ ra vẽnhrán tag vỹ ẽmã mág kar mĩ Línguas indígenas ti prỹg kato jur mũ, ag vẽmer hãvỹ: “Ẽg tũ ra, ũ pi ẽg mỹ ne han”, ke mũ.

Ũ tỹ Programa ki nỹtĩ ag to ke vẽ

Prỹg tỹ 2022 kã IBGE ag vỹ Kanhgág ag to, ag vỹ ẽmã tỹ Brasil kãki, tỹ ũn é tỹvĩ ag nỹtĩ ke mũ, 45,8 mil ke ag vỹ jẽ, ẽmã tỹ Rio Grande do Sul, Santa Catarina, Paraná kar São Paulo mĩ ag vỹ nỹtĩ. Ag vĩ hãvỹ Jê ty kótĩg kỹ nĩ, ver ag vỹ ag vĩ tag ki jagnã mré vẽmén ti, nén tỹ ag identidade cultural tãn kỹ nĩ hãvỹ.

Kaiowá ag vỹ Mato Grosso do Sul ty nỹtĩ, ver ag vỹ jagrẽ kar ag cultura mré ke ti, toa g tekoha ke ti, ag nỹtĩ jé vỹ ag mỹ nén ũ há kar kãfór nĩ. Ag tỹ ag ga kenkren mỹr ag vỹ Aty Guasu ty vẽnhmãmãn ti, ag tỹ jagnã mré vẽnhgénh jé, ag tỹ ag vĩ tỹ tũ ke tũ nĩ jé teko porã tugnĩn – nén ũ kar vỹ há tĩj ãn ki. Prỹg tỹ 2022 kã IBGE ag vỹ 58,6 mil ke ag tỹ jã ke ti, ag vĩ vỹ tỹ tupi-guarani nĩ.

Tikuna ag vỹ 74 mil ke jã, goj kar nãn vỹ tỹ ag tar hã nĩ, Alto Solimões ty ag nỹtĩ, ẽmã tỹ Tabatinga, Benjamin Constant kar Amaturá Há ty. Ver ẽmã tỹ Colômbia ty ũ tỹ 8 mil ke vỹ nỹtĩ kar ẽmã tỹ Peru ty 7 mil ty krỹj ke vỹ nỹtĩ gé. Ag vĩ vĩ vỹ tỹ tikuna hã nĩ, ti kótĩg jé kikagtĩg, hãra ti kar vỹ jagnã mré ki vẽmén ti.

Vẽnhrá tỹ 1988 kã Constituição Federal, OIT kar ODS tỹ vẽnhvĩ tỹ Kaiowá, Tikuna kar Kaingang tag vỹ kanhgág tỹ especialistas ag tỹ ẽg vĩ rẽgre tó há tag ag mré han kỹ nĩ, ag nỹtĩ jé mĩ nén han fã, ag kanhró ãn nón, ũ tỹ fóg vĩ tó kórég ãn ag tỹ kinhrãg jé gé.

Vẽnh rãnhrãj tag han kỹ ẽg vỹ nén kar mĩ kãmũ jẽg, hãra vỹ ẽg tỹ vẽnh jo ẽkrén han, mỹr LIVD tỹ kanhgág tỹ especialistas ag tỹ vãsóki hãren kỹ han ke ãn to ẽkrén han mỹ. Kar programa vỹ ag tỹ võsóki vẽnhrá tỹ hãren kỹ ag jykre ty jun há ãn to ẽkrén han mỹ gé, fóg ag vẽmer tỹ tãty fón kỹ ag mré ke ag tỹ kinhrãg jé.

Hãkỹ documentos jurídicos tỹ Tikuna, Kaiowá kar Kaingang vĩ ki rán kỹ nĩ tag vỹ, ag vĩ tỹ tar kej mỹ, ag tỹ ag direito to rá rá jé, ag identidade cultural tỹ tar ke jé, ag vĩ kar ag si ag mỹ há tĩ jé. Ty krỹg ag tóg, Kaingang, Tikuna kar Kaiowá, kar ẽg ẽmã tỹ Brasil kãki, República kar Democracia tag ki kanhgág kar ag.

Prof. Edilson Baniwa
Diretor do Departamento de Línguas e Memórias Indígenas
Secretaria Nacional de Articulação e Promoção de Direitos Indígenas
Ministério dos Povos Indígenas

PREFÁCIO

A política linguística no Brasil sempre foi de superioridade eurocêntrica, excluindo as culturas e as línguas, sobretudo dos povos originários. Isso se deve a forte colonização da linguagem indígena.

A tradução jesuítica, ocorrida no século XVI-XVII, desempenhou por muito tempo um papel, na história brasileira, não de simples cúmplice da violência colonial, mas, especialmente como instrumento de invisibilização, marginalização e apagamento dos povos indígenas, seus saberes, suas culturas, suas línguas, suas epistemologias e suas trajetórias históricas.

A Constituição de 1988 tem permitido mudanças significativas na relação entre a tradução e os povos originários. Assim, ao apresentar reescritas indígenas, as coleções em questão ressaltam a diversidade de vozes e perspectivas existentes nas comunidades indígenas, contribuindo para a valorização e o fortalecimento de suas culturas e identidades.

Nas últimas décadas observamos diversas traduções, publicações nas línguas indígenas, isso nos leva a contemplar uma mudança de paradigma na tradução, de um instrumento colonial para um meio pelo qual os povos indígenas podem (re)encontrar suas narrativas, línguas e culturas. Além disso, essas publicações também têm proporcionado uma oportunidade para que outros indivíduos dentro de contextos pós-coloniais acessem histórias e perspectivas que lhes foram negadas.

Sobre o Programa

É nessa perspectiva que nasce o Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD), resultado da parceria institucional entre a Advocacia-Geral da União (AGU), os Ministérios dos Povos Indígenas (MPI) e da Justiça e Segurança Pública (MJ) e Organização da Sociedade Civil (OSC), visto que seu objetivo é criar uma ponte de entendimento entre os povos indígenas e os responsáveis pela formulação e aplicação das leis brasileiras, traduzindo a Constituição Federal de 1988, da OIT 169 e ODS para as línguas Tikuna, Kaiowá, Kaingang.

Este programa contempla uma mudança de paradigma na tradução de um instrumento colonial, para um meio pelo qual os povos indígenas podem (re)encontrar suas narrativas, línguas e culturas. Significa “Vida Nova”, o “Bem Viver e Viver Bem” material e espiritual das línguas e linguagens indígenas. Este trabalho de tradução para línguas indígenas também vem ao encontro do ano internacional das décadas das Línguas Indígenas que tem o lema: “Nada para nós sem Nós”.

Sobre os povos envolvidos no Programa

O povo Kaingang segundo IBGE 2022 é um dos maiores e mais expressivos grupos indígenas do Brasil, com população de 45, 8 mil pessoas, espalhadas principalmente pelos estados do Rio Grande do Sul, Paraná, Santa Catarina e São Paulo. A língua Kaingang, integrante da família Jê, permanece viva e falada por grande parte do povo, funcionando como um elo essencial da sua identidade cultural.

O povo Kaiowá, habitantes tradicionais do sul de Mato Grosso do Sul, mantêm uma profunda relação espiritual e cultural com o tekoha, seu território sagrado. Mesmo diante da perda de terras, seguem reunindo-se nas Aty Guasu para fortalecer sua luta coletiva, preservar a língua e garantir o teko porã — a vida boa e harmoniosa. Segundo o IBGE 2022 são 58,6 mil, a língua faz parte da família linguística tupi-guarani.

O povo Tikuna, o mais numeroso com 74 mil pessoas, tem estreita conexão com os rios e a floresta, suas comunidades se concentram principalmente na região do Alto Solimões, em municípios como Tabatinga, Benjamin Constant e Amaturá Há, ainda, cerca de 8 mil Tikunas na Colômbia e quase 7 mil no Peru. A sua língua, também chamada tikuna, é considerada de origem isolada, sem parentesco comprovado com outras famílias linguísticas, e segue amplamente falada nas aldeias.

A tradução inédita da Constituição Federal de 1988, OIT e ODS para as línguas Kaiowá, Tikuna e Kaingang, contou com a colaboração de especialistas indígenas bilíngues e o respeito diante das perspectivas socioculturais, conhecimentos específicos indígenas, para alcançar uma tradução

autêntica, apta a refletir, a um só tempo, os valores constitucionais e a compreensão dos que não falam o português.

Durante o trabalho houve vários desafios, mas muitos significados importantes, pois, o LIVD proporcionou grande exercício para que especialistas indígenas durante a tradução construíssem metodologias indígenas. Além disso, o programa fez que com que mergulhassem na mitologia cosmogônica e etiológica para tentar fazer a tradução mais aproximada possível de cada povo evitando a visão do homem branco e não condizente, em muitos casos, com a visão de mundo do indígena.

Por fim, disponibilizar documentos jurídicos nas línguas Tikuna, Kaiowá e Kaingang permitirá às comunidades indígenas falantes destas línguas compreender e reivindicar seus direitos, fortalecerá suas identidades culturais, linguísticas e a autoestima ancestral. Uma conquista dos Kaingang, Tikunas e Kaiowá, dos povos indígenas do Brasil, da República e da Democracia.

Prof. Edilson Baniwa
Diretor do Departamento de Línguas e Memórias Indígenas
Secretaria Nacional de Articulação e Promoção de Direitos Indígenas
Ministério dos Povos Indígenas

TI KRÎ

Vẽnhrá kar tag vỹ tỹ ti kar tỹ kar ti direito nón mũ jé ke nĩ, hãkỹ vỹ prỹg tỹ 1988 kã Constituição Federal, Vẽnh rãnhrãj fã ty Organização Internacional ti Convenção nº 169 (OIT) kar Desenvolvimento Sustentável tỹ ne jé ke (ODS) tỹ ẽg vĩ ki rán kỹ nĩ, kar vỹ ver Glossário nĩ gé. Vẽnhrá tag vỹ vẽmer e tỹvĩ nón han kỹ nĩ, ti kar kinhrãg jé, kar kanhgág vĩ tỹ tar ke jé, ag tỹ justiça tỹ ne tó nĩ ãn nón kinhrãg jé.

Kaingang, Kaiowá kar Tikuna ag vĩ ki vỹ rán kỹ nĩ: Prỹg tỹ 2010 kã IBGE ag Censo Demográfico vỹ vẽnhvĩ tẽgtũ tag to ẽmã tỹ Brasil kãki mág tỹvĩ nĩ, ke mũ. Ag kar ki, ag vỹ 120 mil ke jã, ag tỹ nén ũ tỹ jurídico tag kinhrãg jé, ag vĩ tugnĩg.

Ẽg vĩ ki rán jé ẽg vỹ ti kar tỹ ne han fã ãn nón tugnỹn mũ. Tag han jé ẽg vỹ ti kar mré to vẽmén vén mũ, ti hãre nĩ ãn ti. Ũ tỹ han mũ ag vỹ vãsóki, hãrenkỹ han ke ãn to vẽmén mũ. Kỹ ẽg vỹ vég mũ, ti kar tỹ to vãsãnsãn ãn ti, ag tỹ jagnã mré hãrenkỹ ag nỹtĩ ãn mĩ ag direito to vẽmén ãn kar tãmĩ ke kar to ẽkrén ãn ti.

Rán ke ty jun kỹ kanhgág pẽ hãvỹ rán rán mũ, ũ tỹ ag vĩ ki vẽnhrán há kar cultura to kanhró mág ãn. Kar, kanhgág tỹ tỹ linguista vỹ ser tugnỹm kỹ ki hynhan, tãmĩ ke kar ãn tỹ vẽnhrá tỹ ne tó nĩ ãn kinhrãg há han jé.

Vẽnhrá tag vỹ tĩg mág, taki jun jé, ẽg tỹ ti kar vĩ jẽmẽ jé tugnĩg, ag jykre tỹ pir ke jé. Taki jun jé ẽg vỹ ũn e mỹ to vẽmén, kar valida ke jé, ẽmã ty han jé ãn mĩ. Vẽnhrá tag tỹ ũ mỹ hãre nĩ ãn tugnỹm jé, ti ag mỹ há nĩ ãn kar ag kinhrãg jé gé.

Programa Língua Viva no Direito (LIVD) tag tỹ projeto han jé tag vỹ tỹ han ge ãn nº 14.903/2024 nón ke nĩ. Direito Global ti Instituto (IDGlobal) vỹ ti organiza ke jé kirã, ẽmã tag ki entidade tỹ contratado vyr jé hãvỹ regime jurídico ki, hãkỹ projeto tag tỹ ti kar mĩ tĩ mũ, ti condução técnica, ética kar operacional ti. Ti tỹ kirã jé vỹ Edital nº 02/2024 ki kuprẽg kỹ nĩ.

IDGlobal vỹ ser organizações ag mré vẽmén mũ, hãkỹ Asociação de Di-

fusão Cultural do Canella – ADICUCA, vỹ ag mré kirã mũ, kanhgág vĩ ki vẽnhrán tag han jé; jo Instituto Ixiru Ete – Pai de Todos – Tekoha Laranjeira Nhanderu vỹ Kaiowá ag jo jẽ mũ; jãvo Rede de Mulheres Indígenas do Estado do Amazonas – Makira E'ta vỹ ser Tikuna ag jo jẽ mũ.

Livro tag tỹ nén ũ vẽnhmãn kỹ ẽg vĩ tag ki rán kỹ nĩ tag vỹ tỹ, ti kar ti direito kinhra nỹtĩ jé ke nĩ, ag tỹ nón vãsãnsãn jé, ag nén han fã kar ag vĩ nón. Pi tag hãki krỹ kej mũ, hãra tỹ ti kar mĩ mũj, ẽmã kar mĩ ti kar tỹ tugnỹm kỹ kri ag jykre hynhan jé.

Instituto de Direito Global

INTRODUÇÃO

Este volume reúne traduções fundamentais para a ampliação do acesso ao direito, apresentando, em línguas indígenas, a Constituição Federal de 1988, a Convenção nº 169 da Organização Internacional do Trabalho (OIT) e os Objetivos de Desenvolvimento Sustentável (ODS), além de um Glossário de Apoio. Mais do que uma compilação de textos normativos, esta obra é um instrumento de diálogo intercultural, voltado ao reconhecimento, à valorização e ao fortalecimento das línguas indígenas, e de promoção do acesso à justiça.

As traduções foram realizadas nas línguas Kaingang, Kaiowá e Tikuna: três das línguas indígenas mais faladas do país, segundo o Censo Demográfico de 2010 do IBGE. Em conjunto, somam mais de 120 mil pessoas, que passam, com esta iniciativa, a ter a oportunidade de acessar conteúdos jurídicos em suas próprias línguas.

A execução das traduções respeitou as especificidades linguísticas, culturais e epistemológicas de cada povo, contribuindo para ampliar o alcance e a efetividade desses conteúdos em diferentes territórios. O processo de construção deste material foi precedido e orientado por consultas prévias, livres e informadas, que constituíram seu eixo estruturante. Nesse contexto, destaca-se uma inovação metodológica relevante: as consultas foram realizadas por pessoas indígenas e conduzidas nas próprias línguas das comunidades envolvidas. Essa abordagem reforçou a legitimidade e a efetividade do processo, assegurando ampla participação comunitária, fortalecimento da autonomia dos povos indígenas e maior aderência dos conteúdos produzidos às realidades locais e às formas próprias de compreensão do direito e da vida coletiva.

A etapa de tradução foi conduzida por tradutores indígenas tradicionais, reconhecidos por seu domínio linguístico e profundo conhecimento cultural. Em seguida, os textos foram revisados por linguistas indígenas, o que permitiu ampliar a precisão conceitual, a consistência terminológica e a adequação às estruturas próprias de cada idioma.

A elaboração do material seguiu um percurso progressivo, baseado na escuta qualificada, no diálogo contínuo e na construção coletiva. Ao longo desse processo, foram realizados ciclos de apresentação, debate e validação nos territórios, garantindo que as traduções fossem não apenas corretas, mas também compreensíveis, apropriáveis e alinhadas às formas de expressão e entendimento de cada comunidade.

Este projeto, desenvolvido no âmbito do Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD), teve um arranjo institucional inovador regido pela Lei nº 14.903/2024. O Instituto de Direito Global (IDGlobal) teve a honra de atuar como organização da sociedade civil responsável por sua execução, sendo a primeira entidade do País contratada sob esse regime jurídico, o que representou, simultaneamente, reconhecimento institucional e elevada responsabilidade na condução técnica, ética e operacional do projeto.Tal seleção foi por meio do Edital nº. 02/2024.

A atuação do IDGlobal se deu de forma colaborativa e em articulação com organizações que atuam junto aos povos envolvidos: a Associação de Difusão Cultural do Canella – ADICUCA, no contexto Kaingang; o Instituto Ixiru Ete – Pai de Todos – Tekoha Laranjeira Nhanderu, junto ao povo Kaiowá; e a Rede de Mulheres Indígenas do Estado do Amazonas – Makira E'ta, junto ao povo Tikuna.

Este livro, ao reunir, em cada língua, documentos de referência para a compreensão e o exercício de direitos, se projeta como uma ferramenta de fortalecimento das práticas interculturais e de valorização das línguas indígenas. Seu propósito não se esgota na publicação, mas se realiza nas múltiplas formas de circulação, uso e apropriação dos conteúdos nos territórios.

Instituto de Direito Global

PREÂMBULO
JÃMĨ KÓTĨG FẼ

Ẽg tỹ brasileiro ag kar jo ãkrén, vẽnhmãn ẽg tóg ẽg kar jo nén ũ há to ãkrén jé ẽg vãmén ja ti tugnỹm há han kar rán mãn jé, to vãmén kar rán jé, ẽg kar tóg nén ũ há hynhan ke, kar ẽg hẽrenkỹ kri mũj jé vẽnhrá tag ti, mỹr ẽg kar mỹ ke vẽ, ketumỹr ũn pir mỹ ke vẽ gé, ẽg tỹ ẽg mũj há mĩ mũn jé, ũ tỹ ẽg vóg vẽnhmỹ han tũ nĩ jé, ẽg nỹtĩg há han kỹ nỹtĩn jé, ẽg nén ũ há hynhan jé, jag rike nỹtĩ jé, ti kar tóg vẽnhrá tag jagma mũj ke vẽ, mỹr ẽg tóg tỹ jag régre kar nỹtĩ, e ẽg tóg nỹtĩ vẽ, jag kóm ẽg tóg tỹ ũ nỹtĩ ke tĩ, ẽg pi hãra jag to jũ mũj ke nỹtĩ, jag to ẽg tóg há nỹtĩ ke nĩ, ẽg to vãmén nỹtĩ tag jagma ẽg tóg mũj ke nỹtĩ, ẽg ẽmã kãmĩ kar ẽmã ũ tá ke gé, jykre ũ tóg kã nỹn kỹ ẽg tóg jag mré to vãmén kỹ tỹ pir ke kỹ, ki tỹ há kej, vẽnhrá tag tóg Topẽ nĩgé krãm nỹj mũ "CONSTITUIÇÃO DA REPUBLICA FEDERATIVA DO BRASIL".

TÍTULO I

JO KÃTÃG TỸ VÊNHRÁ I
ẼG KAR MỸ VÊNHRÁ JÃMÎ KÃNTÃG

Art. 1º. Ẽmã mág tỹ Brasil kar kã kã ẽmã kẽsir kar Pã'i Mág nĩ fẽ jagmré nỹtg kãn kỹ nỹtĩ, tĩ vênhrá tag to vãmén kỹ tỹ pir ke jé ti kar mỹ há tĩ jé:

I – ti kar kri ke;

II – ẽg kar mỹ vênhrá tỹ nỹ, jagma mũ jé;

III – ti kar mỹ há tĩn jé;

IV – ti kar mỹ há tĩ jé, kar ẽg rãnhrãj fã ki vẽsóki vej jé;

V – ti kar tóg ti jykre vin mũ.

Ti Ti rá pir. Ẽg kar tar vẽ, kar ũn e ag ũn pir kuprẽg ja tỹ ti kar mỹ rãnhrãj jé, Constituição tóg ke tĩ.

Art. 2º. Ti kar tar vẽ ẽmã mág kri, vẽsóki jag to há nỹtĩm nĩ, Legislativo ti, Executivo ti kar Judiciário ti.

Art. 3º. Vênhmré vênhrá tag hynhan há han nĩ ti kar mỹ há nỹ jé República Federativa do Brasil ti:

I – jagmré han nĩ ti kar tóg mũj há mĩ mũn jé, ti kar mỹ há tĩ jé, kar vênhkar mỹ ke nỹn jé;

II – ti kar mỹ há nỹn jé, vênhmré mogmog fãn jé ẽmã mág kri;

III – nén ũ kóreg tỹ tũ ke jé, vênh kókĩr kar ẽkrén kónãn, nỹ tĩg kónãn kỹ nỹtĩ ag ki ẽvãnh kỹ tỹ tũ kej sór jé, ẽg pénĩn kar ti kar mĩ;

IV – ti kar mỹ nén ũ há han jé, jag tugnỹm mẽ, ti hã tỹ kãntĩg ti, ti tỹ ũn kupri, ti tỹ ũn sá, ketumỹr tỹ kanhgág jẽn kỹ, ti tỹ fi nĩn kỹ, ketumỹr tỹ ti nĩn kỹ, kar ti si há nĩn kỹ, ũ pi jag tugnỹm ke nỹtĩ.

Art. 4º. República Federativa do Brasil vỹ tãmĩ ẽmã ũn mĩ ag mré vẽnhrá tag to vãmén ke:

I – vẽsóki nén ũ há kar hynhan jé ẽmã mág kãmĩ;

II – ti kar tóg jagnã mré há kar han ka mũj ke nĩ;

III – ti kar tóg vẽnhmré nén ũ há to ẽkrén kỹ, hynhan há ki hynhan jé;

IV – ne pi ẽg jyrã kỹ ẽg tỹ krỹ kej ke nĩ;

V – ẽmã mág kãkã ẽmã kãsir tỹ jagnã rike nỹtĩ;

VI – jag to jũ vãnh, ãn jagfy;

VII – vẽnhmré vãmén nĩ, jag to jũgjũ mẽ;

VIII – ẽg kãki nén ũ kórég hynhan mũj fẽ ag kar ũ tóg tỹ ti hã tũ to kry ag, tóg tũ kej ke nĩ;

IX – ti kar tóg jagmré rãnhrãj há han ke nỹtĩ, kỹ tóg ti kar mỹ há nỹj mũ;

X – ẽmã ũ tá vẽnhvó kỹ kãntĩg kỹ ẽg mré ẽmãn sór kỹ tóg há nĩ mũ.

Ti Ti rá pir. Ẽmã mág kãki ẽmã kãsir tỹ Brasil tóg ti kar vin há han mũ jagmré nỹtĩg há han kỹ nỹtĩn jé, ti kar tóg jagmré ẽmã ũ tá ke mré vãmén kỹ jag mỹ tugtój mũ jagmré kinhra nỹtĩn jé, mỹr tóg jag kóm nén ũ e kinhra nỹtĩ, hãto ti latino-americana de nações ke tĩ. Artigos 1 a 4 –Vẽnhrá tag jagma mũ jé.

TÍTULO II

ẼG KAR MỸ KE VẼ KAR TI KAR TỸ JAGMA MÃJ KE VẼ

CAPÍTULO I

ẼG KAR MỸ KE VẼ VẽNHMRÉ VẽNHRÁ TAG JAGMA MÃJ JE KETÃMỸR ÃN PIR MỸ KE VẼ GÉ

Art. 5º. Ẽg kar tóg tỹ jag hã kar nỹtĩj ke nĩ, Pã'i tỹ vẽnhrá fi ja tag kri, jag ki vẽnhmỹ kej ke mã, ẽmã Brasil ki munmur ja ag kar ẽmã ũ tá kãmũ kỹ nỹtĩ mỹ, jag tén mẽ, ẽg mũj há mĩ mũn jé, jag rike han kỹ ẽmẽkã nỹtĩn há han kỹ nỹtĩ jé, ẽg tỹ nén ũ mré, vẽnhrá tag kãpãn:

I – ti kar fi tóg tỹ jag hã nỹtĩj ke nĩ nén ũ kar ki, vẽnhrá tag mỹ;

II – ũ pi ti nén ũ han vãnh kỹ ti mỹ han ra kej ke nĩ, pã'i vẽnhrá hãmĩ tóg han ke nĩ;

III – ũ pi jag tỹ rãnhrãnh ke kãnãn ke nĩ, kar ũ pi jag kygrẽg mũj ke nĩ, kar ũ pi jag tỹ vẽsa vẽnygnyg mũj ke nĩ;

IV – vẽnh jykre pi nĩfénh kỹ nĩj ke nĩ, ti tĩg há mĩ tóg tĩj ke nĩ;

V – ẽg kar mỹ tóg nỹj mũ ẽg kato kafãn jé, ti kar mỹ tóg jag rike nỹj mũ, ũn tóg kejẽn nénũ kren kỹ, vẽnhrá tag jagma to vĩ kỹ, ti kaja tóg to kãntĩg mũ, ẽg jykre to kar ẽg kãgrá to;

VI – ũ pi ũ jykre kar nén ũ kri fi fã to vĩj ke nĩ, ũn tóg Tupẽ vĩ han sór mũ tóg han mũ, vẽnhrá tag tóg hãjé ke nĩ gé, ũ pi Tupẽ vĩ tój fẽ tá vog ge nĩ;

VII – ken kỹ tóg nỹ vẽnhrá tag ti, Tupẽ vĩ tó jé ti kar mỹ, kar pã'i ag mỹ, ag jagmré nỹtĩj fẽ tá;

VIII – ũ pi ũn Tupẽ vĩ mãj sór mũn mỹ ketũg ra kej ke nĩ, kar ti jykre tój sór mũ ti, ũ nén ũ vin há han sór mũ ti ke gé, ũ pi vẽnhrá tag tỹ ũ kej ke nĩ ti tỹ vẽnhmỹ há han sór kỹ, ti kã rán kỹ nỹn tũn kỹ;

IX – ti kar tóg ti kanhró tój sór kỹ tój ke nĩ, kar ti nén ũ ki kanhrãn kỹ hẽnrike há ti, kar ti nén ũ kar to vãmén há ti, mỹr ũ pi ti hán kej ke nĩ ketũmỹr tỹ ũ ké, kej ke nĩ gé kar ti pi ũ mỹ to vĩj ke nĩ ti han jé;

X – ũ pi ti fe kãki jykre vog ge nĩ, kar ti hẽrenkỹ tĩj fã ti, ti kar tóg tỹ vej jé, kar tóg nỹj mũ gé, ũ tóg nén ũ kren kỹ ketumỹr vẽnhrá tag jãty han kỹ tóg kaja nỹj mũ vẽnhrá tag jagma;

XI – ũ pi vẽnh ĩn vóg, kar ũ pi vẽnh ĩn ki rãj ke nĩ tá nĩ tỹ ti mỹ kãrã ra ke tũn kỹ, nénũ vẽnhmỹ tỹ hẽnrike kỹ hã tóg ĩn ki rãj mũ ketumỹr nénũ to jag japrẽr kỹ, ketumỹr pã'i tỹ rán kỹ jẽnẽ kỹ hã ĩn ki rãj jé rán kỹ tóg nỹ;

XII – ne pi vẽnhrá kar jag mỹ vẽnh vĩ fón kỹ vej ke nĩ ketumỹr vóg ge nĩ, Pã'i ag tavĩn hã tóg vej mũ vẽnhrá tag jagma nén ũ vẽnhmỹ tognĩn kar ag nén ũ tognỹm kej ken kỹ; rán kỹ tóg nỹ;

XIII – ti kar tóg ti rãnhrãj há ki rãnhrãj mũ, ti hẽ tá rãnhrãj sór mũ ty, kar ti hẽrenkỹ rãnhrãj há ki, kar ti nén ũ ki rãnhrãj há tá, hãmỹ tóg nỹ gé vẽnhrá tag ti;

XIV – vẽnhkar mỹ tóg nĩm han kỹ nĩ ũ tỹ nén ũ kinhra mỹ, ti tỹ hẽtá kinhrãg ja tó tũg kỹ pi tój mũ, vé tóg ti nén ũ ki rãnhrãj ke kỹ hã ven ketũmỹr tój mũ;

XV – vẽnhkar tóg ti mũj há mĩ mũj mũ ti há kar tĩn kỹ, ũn mĩ tĩj sór mũn mỹ, Pã'i ag vẽnhrá tag jagma, ti tỹ kã nĩ sór kỹ tóg kã nĩ mũ gé, ketumỹr ti tỹ ẽmã ki kutãj sór kỹ tóg tĩg mũ gé, ti tỹ nén ũ kar génh kỹ;

XVI – vẽnhkar tóg vẽnhmãn sór kỹ vẽnhmãn mũ, mokã tũ han kỹ, vẽnhkar tóg vẽnhmãn fã tá, ti kar mỹ ke vẽ, ũ mỹ to vĩ mã, jag kutãn mẽ, vé Pã'i ag mỹ tó vén nĩ;

XVII – ken kỹ tóg nỹj mũ ũ tóg jagmré vẽnhmãn kỹ vẽsimér nén ũ há to ẽkrén kỹ rán kỹ fi kỹ vẽnhmré hynhan ti, hãra vẽnhmãn kỹ Pã'i ag katotẽ jé ke pi jé;

XVIII – jagmré vẽnhmãn kỹ nĩgnĩ kỹ to vãmén kỹ rán kỹ fi, vẽsimér vẽnhmré vnén ũ há hynhan jé, vẽnhrá tag jagma, ũ mỹ to vĩ mẽ, ũ pi kutãn ge nĩ kar ũ pi ta tỹ kej ke nĩ, ti mĩ hã tĩn kỹ;

XIX – vẽsimér jagmré vẽnhmãn kỹ rán kỹ nỹtĩ ag nén ũ hynhan pi tỹ kej ke nĩ, Pã'i ag ta, ag mỹ pépé rán kỹ fón kỹ tỹgtỹ kera ke kỹ hã tóg tỹgtỹ kej mũ, ag ve vén jé pépé tỹ tugnỹm há han kỹ nỹ;

XX – ũ pi jagmỹ ẽg mré vẽsimér vẽnhmãn kỹ rán kỹ nỹ tag ki rã kej ke nĩ, ti tỹ ki rãj vãnh kỹ, ũn kutãj sór mũ tóg kutãj mũ gé;

XXI – vẽnhmré vẽsimér han kỹ rán kỹ nỹ tag ti, tóg ti mré kãki rán kỹ nỹtĩ ag jagfy jẽj mũ Pã'i ag vẽnhrá jagma;

XXII – rán kỹ tóg nỹ sỹ isỹ nén ũ kutãn jé;

XXIII – ũn jagãtar ãn hã ve vén ja ag tóg;

XXIV – vẽnhrá tag kãki tóg tó tĩ gé, ũ tỹ ti nĩ ja tá kutãj ken kỹ nén ũ mág han ge to vẽnhkar mỹ, ẽn tóg ti kaja mãn vén ge mũ jẽnkamũ tỹ;

XXV – vẽnh mỹ kãgra nén ũ vẽnhmỹ tóg kej sór nỹn kỹ ũn e ag hẽnrike kónãn han kỹ, ẽn ki pã'i ag tóg vẽsỹ nén ũ kutãnmũ ver, hãra nén ũ vẽnhmỹ tỹ kókén kỹ, nén ũ tỹ ũ jyjy kã nỹ ẽn tóg to jẽnkamo mẽn mũ;

XXVI – ũn ga kẽsir nỹtĩ ẽn pi ti ũ mỹ néve kato fij ke nĩ, vẽnhrá tag tóg ke tĩ, mỹr tóg ga sĩ tag kri ẽkrãn tĩ, kar ga sĩ tag tóg ti jagtãn tĩ, ti to vẽnhmỹ nén ũ géj jé kar ti krã jãn jé;

XXVII – ũn nén ũ rán mũ ti, ti tavĩ mỹ tóg ken kỹ nỹj ti tũ ti, ti vẽnhkar mỹ tó kar venven hán kỹ ti nén ũ han ja ti, ti kejẽn ter kỹ tóg ti krã mỹ nỹj ti tỹ nén ũ han ja ti, vẽnhrá tag tỹ prỹg fi ja to;

XXVIII – vẽnhrá tag kãkã tóg ẽg mỹ nỹ:

a) ũ pi tỹ hẽrej, ũ tóg vẽnhmré ketumỹr ti pir mỹ nén ũ han kỹ rán kỹ, kar vẽnhkãgrá venven kar ti vĩ tó kỹ, vẽnhkanir mré hã;

b) ẽg nirejtu vã tognỹm jé, ũ tỹ nén ũ han ja ti ketũmỹr ũ ag mré han ja ti ke gé, kar vẽnh vĩ ũ kinhra tój fẽ ag, kar ẽg jagfy nén ũ há to féfén fã ag;

XXIX – vẽnhrá tag kãkã tóg nỹ gé, ũ tóg nén ũ to ẽkrén kỹ han vén ja ti, kar tỹ rãnhrãj jé, kar ũn e ag ĩn mág ki rãnhrãj fã ag mỹ, ti jyjy kã fin jé, ẽn ki ũ pi tỹ vẽnhtũn ke nĩ, ũ tóg nén ũ to ãkrén kỹ han vén ti, hãto ti rá ke tĩ, kar tóg nỹj mũ gé, ti kar mỹ, ũn kanhró ag nén ũ hynhan kỹ tóg ẽmã mág mỹ há nỹj mũ;

XXX – ken kỹ nỹ, jag kanhkã tỹ nénũ vỹ tỹ ag nirejtu nỹtĩ gé;

XXXI – ũ tóg ta ẽmã ũ tá ke nĩn kỹ, ti ta nén ũ tóg hãra ẽmã Brasil vẽnhrá jagma nỹj kenĩ mỹr ti prũ fi kar ti krã tóg ta brasileiro nỹtĩ, ti kejẽn ter kỹ ti tỹ nén ũ kar tóg ti prũ kar ti krã mỹ nỹtĩj;

XXXII – ẽmã mág Brasil kãki ẽmã sĩ tỹ Estado tóg vẽnhrá tag jagma ti kar tỹ nén ũ kygjãm fã jagfy ag fy to ãkrén ka fij;

XXXIII – ti kar mỹ ke vẽ nén ũ jãmãn jé, Pã'i ag vẽnh jo vin ag mĩ, ag pi ne péjuj ke nỹtĩ, ũn pir mỹ ketũmỹr jagmré ũn e ag mỹ, ti kar mỹ, Pã'i ag prỹg fi ja mĩ, vẽnh vãmer ũ pi tój jé ke nỹtĩ, nén ũ vãnhmỹ tỹ ẽg ki kar ẽmã sĩ ki hẽnrike kónãn tũ nĩn jé, (vẽnhrá tag tóg ke tĩ);

XXXIV – ti kar mỹ tóg nỹj mũ, nén ũ kar kaja jagtã sĩ kajẽm jé:

a) vẽnhkar mỹ ke vẽ vẽnhrá kãmĩ to vĩ kỹ jãnãn jé, pã'i tỹ vẽnh jo vin ag mĩ, ag ẽg jagfy ẽg jagfy vĩ nirejtu tón jé, nén ũ vẽnhmỹ kato kar Pã'i ag ũ tỹ rãnhrãnh ke tũ nĩn jé;

b) ũ tỹ papé to vĩn kỹ vẽnh nirejtu jagfy, pã'i ag tỹ vẽnh jo vin ja ag mĩ, kar tugnỹm há han jé gé ti mỹ;

XXXV – vẽnhrá tag jagma tóg nỹj mũ lei ke ti tĩ, pi ne kãjatun mũ pã'i ag rán jan jagma, ũ vóg kónãn kar kunũj sór ke tũ;

XXXVI – vẽnhrá tag jagma tóg nỹj mũ lei ke ti tĩ, ũ pi ũ tũ kunũj mũ, Pã'i tóg tugnỹm mỹr ti há kar nỹn kỹ kar ki hã ke nỹn kỹ;

XXXVII – ũ pi Pã'i ag jãtá jag nĩféj ke nĩ, Pã'i ag tavĩ hã tóg ũ tỹ nén ũ tỹ hẽnriken kỹ ti nĩféj ke nĩ;

XXXVIII – vẽnhrá tag jagma tóg nỹj mũ lei ke ti tĩ, Pã'i ag ũ vin jé, ag ẽkrén kỹ kar tugnỹm jé, ũn nén ũ vẽnhmỹ han ja ti:

a) ken kỹ tóg nỹj mũ, ũ tỹ vẽnh jo fẽg jé, ti jagfy vĩ jé;

b) ũ pi kinhra nĩj ke nĩ, ti ũ kãprẽg ja ẽn ti;

c) ken kỹ tóg nỹj mũ, ũ pi tỹ ũ kej ke nĩ, ag nén ũ kãprẽg mũ ti;

d) pã'i ag ũn vin ja tag ag tavĩn mỹ tóg nỹj mũ, to ẽkrén kar tugnỹm kar tó jé, ũn jag tén kónãn mũ ag to;

XXXIX – ũ pi ne kajãm ge nĩ, pã'i ag tugnỹm vén ja tun kỹ, mỹr pi ver to rán kỹ nỹ vẽ lei ti;

XL – vẽnhrá tag jagma tóg nỹj mũ lei ke ti tĩ, pi ũ jagfy vỹn kej ke nĩ ti tỹ vẽnh mỹ há han jé;

XLI – vẽnhrá tag jagma tóg nỹj mũ lei ke ti tĩ, kajãm ja tóg mũ, ũn tóg jag ki vẽnhmỹ ke kỹ jag nirejtu kunũj sór mũ ti;

XLII – ũ tóg ũn sá, ũn kupri, kanhgág mỹ vĩ vẽnhmỹ han kỹ, kajãm ja tóg mũ nĩfénh kỹ jẽ kỹ, vẽnhrá tag jagma tóg nỹj mũ lei ke ti tĩ;

XLIII – vẽnhrá tag jagma tóg nỹj mũ lei ke ti tĩ, pi kaja nĩj mũ, jẽnkamo tỹ, kajãm ge tóg nĩ nĩfénh kỹ, ũ tóg jag tỹ vẽnyn kónãn ti, kar jag mỹ nén ũ kóreg tóg vẽnh krĩ tỹ vẽnhmỹ kej fã vẽne ke ti, kar krĩ kóreg ag vẽnh e kãgtén sór mũ ag, ũn han ra ke mũ ti, ũn han mũ ti, kar ũn ki karó ra tó tũ ẽn ti;

XLIV – ũn nén ũ han kónãn mũn mỹ, pi kaja nỹj mũ jẽnkamo tỹ, nĩfénh kỹ tóg kajãm mũ, ũn vẽnh mré ũ ag vin kỹ mokã génh kỹ, pã'i ag ketumỹr tỹ pã'i tũ ag, Pã'i ag vẽnhrá tag kãki rán kỹ vin, nén ũ kar vin há han ti kar mỹ há nỹj jé, ũ pi katotãj ke nĩ;

XLV – ũn tỹ nén ũ vẽnhmỹ tỹ hẽnrike mũ ãn hã tóg kajãm ke nĩ, nĩfénh ka jẽ kỹ, ti krã kar pi kajãm ke nĩ, hãra ũn ter mũ ẽn tỹti tỹ nén ũ kren jan kỹ, ũn nĩfénh kỹ jã ãn krã tóg kygjãm ke nỹtĩ, hãra ag pi ũn tũg mũ ẽn tỹ nén ũ kaja kãfãn kỹ kygjãm ke nỹtĩ;

XLVI – lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, ũn nén ũ vẽnhmỹ han mũ tỹti pir mỹ kajãm jé, kar ũ tóg kri kãmũj mũ gé:

a) nĩfénh kỹ tóg jẽj mũ tar ra kutã mã;

b) ti tỹ nén ũ krenkren kãn ja tóg mũ;

c) nén ũ kajãm ke tóg nĩ gé jẽnkamo tỹ;

d) ti nén ũ vẽnhmỹ han ja ãn kajãm ja tóg mũ gé rãnhrãj kỹ;

e) krenkren kãn ja tóg ti nirejtu ti;

XLVII – ũ pi tag ki kajãm:

a) ũ pi kajãm ke nĩ, ũn jag tén mũ ti ẽg ẽmã mág ki ke ag tỹ ẽmã ũ ag mré jag to rán kỹ, to ag vẽnh génh ke tĩ vẽnhrá nỹ tag tóg ke tĩ art. 84, XIX ki;

b) ũ pi nĩfénh kỹ jã krỹg ja tũ nĩj ke nĩ;

c) ũ pi ũ mỹ vẽsãn kỹ inh mỹ rãnhrãj kej ke nĩ;

d) ũ pi ũ kutãm ke nĩ ẽmã mág ki;

e) ũ pi Jag tỹ rãnhrãnh ke kónãn ke nĩ;

XLVIII – ũn nén ũ vẽnhmỹ han ja ẽn tóg kajãm ke nĩ, hãra pi vẽnhkar mré nĩfénh kỹ jẽj ke nĩ, ũn nén ũ vẽnhmỹ mág tavĩ han ja ẽn ag tóg vyrmỹ nỹtĩj mũ, ũn tỹ gĩr ag tóg ũn si há ag kóm vyrmỹ nỹtĩj mũ gé, kar fag tóg vyrmỹ nỹtĩj ke nĩ;

XLIX – ũn nĩfénh kỹ nỹtĩ ẽn ag mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ gé, ũ pi ag to nĩgãn ke nĩ, kar ag mỹ vĩ vẽnhmỹ han ke nĩ;

L – ũn nĩfénh kỹ nỹtĩ ẽn fag mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ gé, fag tỹ fag krã kẽsir péfãm nỹtĩ mré nỹtĩn jé, gĩr tóg pafa tovãnh tomẽ to;

LI – pã'i ũ pi ẽmã mág Brasil ki mur ja ẽn tỹ ẽmã ũ tá ti fón ke nĩ, ẽmã ũ tá kẽmũ kỹ nỹtĩ ãn ag hã tỹ tóg vẽsikã tá ag vãm mũ ag kãmũ ja tá, ag tá nén ũ vẽnhmỹ han kar kãmũ jan kỹ, hãra tóg nỹj mũ gé ag tỹ fóg tỹ nén ũ vẽnhmỹ vẽnegne kej fã ag mré ke nỹtĩn kỹ, ketũmỹr ag nén ũ vẽnhmỹ tỹ vẽnh krĩ kókén fã ẽn vẽne ke mũ ja nĩn kỹ, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé;

LII – pã'i ũ pi ẽmã ũ mỹ ũ tỹ tá vẽsikã vãm ke nĩ, ti tỹ nén ũ vẽnhmỹ han mũ tóg tỹ ũ ag kãprẽg kỹ vẽnh jo ti fãg kỹ nỹtĩ tognĩn ken kỹ, ketũmỹr ti nén ũ to ẽkrén kỹ vãmén há nĩn kỹ;

LIII – ũ pi ũ mỹ nén ũ kajãm kej ke nĩ, Pã'i hã tóg ti tugnỹm kỹ nén ũ ki néve nĩn kỹ, kajãm ra kej ke nĩ;

LIV – ũ pi nén ũ kajãm ke nĩ, ketumỹr nĩfénh kỹ jãj ke nĩ, kar ti tỹ nén ũ krenkren ke nĩ Pã'i tỹ kajãm ra ke tũn kỹ;

LV – ti kar mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ vẽnhrá tag jagma, ũ pi nĩfénh

kỹ jẽj ke nĩ, ti tỹ nén ũ vẽnhmỹ tỹ hẽnrikeja ja ãn tugnỹm há han vén mẽ, kar ti vẽnh jagfy vãmén mãg mẽ, ketũmỹr ũn kanhró vẽnhrá tag kãmĩ kinhra tỹ vẽnh jo fẽg jé ti tỹ ti jagfy vãmén jé gé;

LVI – ũ pi ti tỹ vẽnhrá tag jagma nén ũ kafãn tĩn kỹ nén ũ vẽnhmỹ tỹ jag to ón kỹ jag nĩféj ke nĩ;

LVII – ũ pi nén ũ ki névĩ nĩj ke nĩ, tungnỹm há han vén mẽ, kar ti nĩfénh ra ken jé;

LVIII – ũ pi ti nokumẽto kar nĩn kỹ ti mỹ han mãn ra kej ke nĩ, hãra nén ũ tóg hẽnriken kỹ tóg hynhan mãn ke nĩ, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ;

LIX – ũ tóg nén ũ vẽnhmỹ tỹ hẽnriken ka nĩn kỹ ũ kato, Pã'i ag kãnhmar vég tũn kỹ ũn hẽnrikeja ẽn tóg tó mãn tĩg ke nĩ Pã'i ũ ag mỹ, hãto fóg ag tóg ação civil público ke tĩ;

LX – lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ, ũ pi ũ tỹ nén ũ vẽnhmỹ han ja to Pã'i ag vẽnhrá vej ke nĩ, hãra tỹ nén ũ vẽnhmỹ tavĩ nỹn kỹ, ẽn ki Pã'i ag pi péjuj ke nĩ ũn vej sór mũn mỹ;

LXI – ũ pi nĩfénh kỹ nĩj ke nĩ, pã'i ag ti nén ũ vẽnhmỹ han tĩ ẽn kri jĩgjẽg kỹ vég tũn kỹ, ketumỹr ta Pã'i vẽnhrá tóg ti mỹ kótĩ tũn kỹ, hãra ũn ta purisu han kỹ jẽ kỹ nén ũ vẽnhmỹ tỹ hẽn riken kỹ tóg, kajãm ke nĩ puriso ag vẽnhrá jagma, mỹr ag mỹ lei ke tĩ tóg tỹ ũ nỹ, ẽg mỹ ke ve kỹ;

LXII – pã'i ag ũn nén ũ vẽnhmỹ ta hẽnrike tĩ ẽn nĩfénh kỹ ag hã tóg Pã'i mág Juiz ke tĩ mỹ tó ta mrãnh kej ke nĩ, kar ti kẽke, ketumỹr ti krã, kar ti prũ fi mỹ, ketũmỹr ag ũn nĩfénh mũ tóg ẽn mỹ tóm nĩ ken kỹ;

LXIII – pã'i ag ũ kãgmĩ ka, ag vỹ, ti mỹ ti nirejtu kãmén ke nĩ ti nén tó mũ ãn tỹ ag vỹ ti katu tó,j ti julgamento kã, kar ver ti mã ag ti ta advogado nĩj ke tój;

LXIV – purisa ag ta ũ kãgmĩ ka ti nĩfej ken kỹ, ag vỹ ti kanhkã mỹ tój ke nĩ;

LXV – pã'i ag ta véké ũ kãgmĩ jén kỹ, ag ti tuvãnh ta mrãnh kej ki nĩ;

LXVI – ag ũ kãgmĩ mỹr, ti tỹ nén ũ jagy han jé tũn kỹ vỹ, ver nifénh ka jã mã kã, ag tugnỹm há han to mãj mũ, ketũ mỹr tóg ver jẽnkamũ kajãm kar to mãj mũ pã'i jãfĩn to mã to;

LXVII – ã jagagtar kỹ, fóg tỹ pã'i ag pi ã deve tu ã kãgmĩj;

LXVIII – to ag tóg "habeas corpus" ke tĩ vẽnhrá tag jagma, ti kar mỹ ke vẽ, ũ pi véké nĩfénh kỹ jẽj ke nĩ, Pã'i tóg nón tugnỹm há han ke nĩ, ti tỹ ũ tỹ tovãnh kỹ tĩ ẽn nĩfénh tũ nĩn jé véké;

LXIX – ũ tóg vẽnh jagfy (segurança) to vĩn kỹ papé kãki vẽnhrá tag jagma tóg nỹj mũ, ti nén ũ han há han tĩn kỹ, hãra pi Pã'i ag mỹ nỹj "habeas-corpus" ou "habeas-data" ke tĩ, ag tỹ nén ũ vẽnhmỹ han mũ jan kỹ vẽnhrá tag jãtá, mỹr ag tóg ẽg kar mỹ rãnhrãj nỹtĩ ag nén ũ kar ki hã han jé;

LXX – ti kar ag jagfy Pã'i tóg ũ purisa ag vin ke nĩ vẽnhrá tag jagma:

a) ũn e ag ũn kuprẽg ja ẽn ag jagfy Congresso Nacional tá nỹ tĩ ag;

b) ũn e ag vẽsimér vẽnhmré nén ũ há to ẽkrén kỹ rán kỹ han kỹ nỹtĩ ag, ag nén ũ hár tag tóg prỹg pir pãtén kỹ nĩn kỹ, ag jagfy tóg rán kỹ nỹ gé vẽnhrá tag jagma;

LXXI – ken kỹ nỹj mũ ũ tóg nén ũ han mỹr vẽnhrá tag kãmĩ nỹ tũn kỹ, ũ nirejtu kunũnh tũ nĩn jé, ti tĩj há mĩ tĩg jé ẽmã kri hãra tóg vẽnhrá tóg rán kỹ nỹ, tag tavĩ jagma tĩj ke nĩ, hãto ag liberdades constitucionais ke tĩ;

LXXII – ken kỹ tóg nỹj mũ ũn nén ũ tỹ rán kỹ nỹ ẽn ve han sór kỹ hãto ag tóg "habeas data" ke tĩ:

a) ũ tóg nén ũ to rán kỹ nỹ ẽn vej sór kỹ, ũn nén ũ vẽnhmỹ han kỹ nĩ ja ẽn to, kar Pã'i ag vẽnh jo vin ja ti kar mỹ rãnhrãj fã ẽn ag to ke gé;

b) nén ũ tóg vẽnhmỹn kỹ rán kỹ nỹn kỹ ki hã rán ke nĩ, nén ũ tóg rán kỹ nỹ ãn ta péjug mã nỹn kỹ, hã to ag judicial ke-tũmỹr administrativo ke tĩ;

LXXIII – ũn ti nokumẽto tỹ ki hã ke kar nĩn kỹ, kar ki vẽnhrá tag jagma hã tĩn kỹ, ẽn tóg há nĩ, ti tỹ ũ tỹ vẽnhkar tỹ nén ũ tỹ hẽnrike vẽnhmỹ han sór mũ ẽn, mỹ ke tug ra ken jé, Pã'i tóg ti kar mỹ nén ũ hynhan ja ti, kar Pã'i ag vẽju ũ vin ja ẽn ag tóg rãnhrãj há han ge nỹtĩ, nén ũ vẽnhmỹ tỹ rãnhrãnh kej sór mã ag rãnhrãj fã tá, nãn mág vóg vẽnhmỹ han tũ nĩn jé, kar ĩn mág tá tỹ ti kar nén ũ sĩnvĩ vin han ka nỹtĩ tá, ũ pi ti nén ũ tag kar jagfy vẽnhrán kỹ, Pã'i ag mỹ fón kỹ inh mỹ vé ken kỹ kajãm ge nĩ, hãto ag processo ke tĩ;

LXXIV – Estado ag vẽnhrá kãkã tóg nỹj mũ gé, Pã'i ag tóg ũn jẽnkamo tũ ag jagfy kygjãm ke nỹtĩ;

LXXV – Estado tóg ũ tỹ véké nĩfénh kỹ jãj ja ãn mỹ kajãm ke nĩ, kar ũ tóg nĩfénh kỹ jãj ja ãn prỹg tá jun mỹr pãtén kỹ ke gé;

LXXVI – ũn jagjãgtar tavĩ ag mỹ tóg nỹj mũ gé:

a) ũn mur mũ ag jyjy rán kỹ fin jé papé ki;

b) ũn ter mũ jyjy rán jé papé ki;

LXXVII – ũ pi ne kajãm mũ "habeas-corpus" kar "habeas-data" lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, papé kar hyn han jé véké;

LXXVIII – ti kar mỹ tóg nỹj mũ, Pã'i ag nén ũ tognỹm han tĩg kỹ ven jé, ti prỹg fi ja ãn pãtén mẽ, ke tóg tĩ vẽnhrá tag ti;

LXXIX – ken kỹ tóg nỹj mũ vẽnhrá tag jagma lei tag ti, ũ nirejtu ti vẽso vẽnhrá vég tũ nĩn jé, nén ũ kar ki, kar nén ũ jagma.

§ 1º Vẽnhrá tag jagma tóg ken kỹ nỹj mũ gé ẽg nirejtu ti, kar ti ẽg mỹ ken kỹ nỹn jé, nén ũ tỹ hẽnriken kỹ ve ta mrãnh ken jé.

§ 2º Ẽg mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ gé ẽg nirejtu ti Constituição kãmĩ, hãra pi vẽnhrá ũ kãjatun kỹ tãtá fãg ke nĩ, ketũ mỹr ketũmỹr Pã'i ag ẽmã ũ tá Pã'i ag mré vãmén kỹ vẽsimér han jan kỹ República Federativa do Brasil tỹ mré ke nĩn kỹ.

§ 3º Ẽg ẽmã ki Pã'i mág ag hẽtá ẽmã ũ tá Pã'i mág ag mré vãmén kỹ ag ẽkre tỹ pir ke kỹ rán kỹ fin kỹ nirejto humanos ke tĩ to vẽnhmré hej ke fãn kỹ, Pã'i ag ĩn mág kãki vãmén fã tá Congresso Nacional ke tĩ, kurã régre ki ag tóg kuprẽg ke nỹtĩ, pẽnkar kãki ũn tẽgtũ ag tóg ki hã kej ke nĩ, kỹ tóg ser tỹ emendas constitucionais nỹtĩj mũ.

§ 4º Ẽmã mág Brasil tóg tãmĩ ẽmã ũ ag mré ke nĩj mũ Tribunal Penal Internacional ke tĩ, ag tỹ vẽnhrá tag jagma rán kỹ fi ja nĩn kỹ.

CAPÍTULO II

DOS DIREITOS SOCIAIS

Art. 6º. Ti kar nirejtu vẽ, vẽnh kanhrãnrãn fã ti, vẽnh kygtãg fã ti, vãjãn ki, rãnhrãj fã ti, vẽnh ĩn ti, tãmĩ mũn jé kajãm mã jyryr kri, vẽnh kanh'nir fã ti, ũ tóg ũ vóg kónãn tũ nĩn jé, governo tỹ vẽnh jo ũ ag vin ja, ẽg ũn rãnhrãj mũ ag mỹ papé vegven jé to ag tóg previdência social ke tĩ, gĩr ti kar ti mỹnh, ũn kãjatun kỹ mũ ag ki ẽvãj jé gé, ke tóg tĩ Constituição ti.

Ti Ti rá pir. Brasileiro jagãgtar mỹ pã'i tỹ ẽg kirĩr nĩ tóg jẽnkamo vej ke mũ, vẽnhrá tag kãki tóg ag mỹ rán kỹ nỹj mũ, ag hẽrenkỹ nirejtu nỹtĩj ken fi ja tóg mũ vẽnhrá tag jagma, hãra ag tóg tognỹm há han ke nĩ ti vẽnhrá tag jagma hã nỹ ti ag kygjãm há han jé.

Art. 7º. Ag mỹ ke vẽ ẽmã kẽsir mĩ rãnhrãj fã ag, kar ẽpỹ ki rãnhrãj fã ag, kar ũ nỹtĩg há han kỹ nỹtĩj sór mũ ag mỹ:

I – ũ tỹ rãnhrãj há han jãn kỹ, ũ pi ti tỹ rãnhrãnh ke vẽnhmỹ

han ke nĩ, kar véké ti kutãm ke nĩ ne tũ to, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, véké ti ta rãnhrãnh ken kỹ kaja nỹj ja tóg mũ, ẽn ki ag tóg ti mỹ kajãm ke nỹtĩ;

II – ũ tóg ti rãnhrãj fã kren kỹ ver tóg gera jẽnkamo ũ mẽg nĩj ke nĩ;

III – ti rãnhrãj jãg mág kỹ prỹg tỹ hẽnrike han kỹ tóg jẽnkamo mág mẽn ke nĩ;

IV – kysẽ pir kaja, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, ti kar mỹ tóg ken nỹj mũ kysẽ kaja tag ti, ti kaja tag to tóg ti nén ũ kygjãm ken vej mũ ti krã mỹ, ĩn ti, vãjãn ti, kanhrãnrãn fã ti, vẽnh kygtãg fã ti, vẽnh kanh'nir fã ti, kur ti, vẽnh jãnhkrig fã ti, kamĩjũ kri tĩg gen jé, ti kãfãn kỹ jẽnkamo mãg nĩj ke ti, ti to jãn nĩn jé;

V – kysẽ pir kaja tóg ti rãnhrãj fã rike nĩj ke nĩ;

VI – ũ pi kysẽ pir kaja tỹ sĩ kej ke nĩ, vẽnhmré to vãmén vén mẽ ta pir ke kỹ hej ke tũn kỹ;

VII – kysẽ pir kaja pi sĩ kej ke nĩ, ũn kurã kar mĩ rãnhrãj fã ag mỹ;

VIII – kysẽ kaja régre mãn ke tóg nĩ ti rãnhrãj jẽ ke prỹg pir tá jun kỹ, ketũmỹr ti rãnhrãj jã ki kófãn kỹ;

IX – ũn kuty kỹ rãnhrãj ãn ag tóg kurã tá rãnhrãj fã ag kãfãn kỹ jẽnkamo mãn ke nĩ;

X – ũ pi lei tag jagma ũn rãnhrãj jã ãn mỹ kysẽ pir kaja nej ke nĩ, ũn inh mỹ rãnhrãj ke mũ ti, hãra kar ũn rãnhrãj mũ mỹ kajãm tũn kỹ tóg, nén ũ kajãm mũ vẽnhrá tag tóg ke tĩ;

XI – ti rãnhrãj jã ãn tá tóg ti kysẽ pir ãn kaja jagtãtá ti mỹ kajãm ke nỹtĩ, ti rãnhrãj há han tavĩn jãn kỹ, ti ũn mỹ rãnrãj jã ãn ag, kar ti rãnhrãj fã tá nén ũ kar ki ti mỹ kajãm fã ag mré ke hán nĩn kỹ, ag tóg ti mỹ kri kajãm ke nỹtĩ gé, ke tóg tĩ lei tag ti;

XII – ũn rãnhrãj jã ãn krã tóg jẽnkamo ũ géj ke nỹtĩ gé, ti kysẽ kaja tóg sĩ nĩn kỹ, ke tóg tĩ lei tag ti;

XIII – ũ pi pẽnkra kar ũn tẽgtũ pãtén ke nĩ rãnhrãj jã ki kurã pir kãki, kar 44 horas semanais ketũmỹr tóg kar kurã ũ tá sĩn kỹ rãnhrãj, hãra vẽnh mré to vãmén vén kỹ jagmré rãnhrãj fã ag;

XIV – seis horas tavĩ ki tóg rãnhrãj ke nĩ ũn vẽnhkán jé tỹ ke vãnh ti, hãra rãnhrãj nỹtĩ tóg vẽnhmré to vãmén vén ke nỹtĩ;

XV – ũn rãnhrãj fã ãn mỹ ag tóg kajãm ke nỹtĩ kurã tá vẽnhkán mré hã domingo kã;

XVI – ũ tóg kurã tá rãnhrãj kar kuty jagtã ki rãnhrãj kỹ tóg kysẽ pir kaja mãn kar kri ti kuju ũ mãn ke nĩ;

XVII – ũn rãnhrãj tĩ ãn tóg ti prỹg pir tá jun kỹ, ti vẽnhkán ke ãn kaja mãn ja tóg mũ, ti kysẽ pir kaja tỹ ũn tẽgtũ to pipin kỹ nĩ ẽn pir mãn ja tóg mũ;

XVIII – ũn rãnhrãj jã fi krã mur kỹ fi tóg, fi kysẽ kaja mãn mũ, fi krã tarĩr nĩ ki fi ĩn tá kysã tỹ vẽnhkẽgra ki;

XIX – gĩr panh mỹ tóg nỹ gé ti tỹ ti krã mur kỹ ti prũ fi mré tarĩr jé;

XX – ũn tẽtá fi mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ gé, fi rãnhrãj jé, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, fi hã ty rãnhrãj sór mũ ti;

XXI – rãnhrãj jã ãn tóg kutãj ken kỹ, ũn ti mỹ kajãm nĩ ãn tóg ti mỹ kysẽ pir jãmĩ tój ke nĩ, ti kar ti rãnhrãj tovãj jé, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé;

XXII – ũn rãnhrãj jã ãn mỹ tóg tarĩr ke nĩ, ti vẽnhrỹnh kónãn tũ nĩn jé, kar ti kaga tũ nĩn jé, ti vẽnh jãnhkrig kar vẽnh tarĩr jé;

XXIII – ũn rãnhrãj jã ãn tóg kysẽ pir kãfãn kỹ ti kaja mãn ke nĩ, ti tỹ rãnhrãj fã tá nén ũ tóg ti tỹ hẽnrike vẽnhmỹ han hán kỹ, lei

tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé;

XXIV – ti kófãn kỹ ti rãnhrãj ja ãn kaja mãg nĩn jé;

XXV – ti krã kẽsir tóg vẽhẽ mur kỹ nỹtĩn ãn mỹ, kãr gĩr tỹ prỹg tỹ 5 han to mã to tóg véké ke tĩj mũ iskóra ti, kanhrãnrãn fã ti, kar gĩr tỹ nỹtĩj fã tá;

XXVI – kinhrãgrãg kar han kỹ tóg nỹtĩj ke nĩ, jag vẽnhmãn kỹ jagmré ti rãnhrãj fã to vãmén ag ãkre tỹ pir ke kỹ hej ke fãn jé;

XXVII – ũ pi ti rãnhrãj kren ke nĩ, fóg ag nén ũ hár tóg ti rãnhrãj fã ãn han gen kỹ, to ag mãki ke tĩ, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé;

XXVIII – ũn rãnhrãj mũ ag mỹ tóg ke tĩj mũ gé, ti rãnhrãj ja tá vẽnh kókén ketũmỹr vẽnh rỹñh kỹ, ũn inh mỹ rãnhrãj kemũn hã tóg ti mỹ kajãm ke nĩ, ti tỹ rãnhrãj jã ãn tá nén ũ ki hyn han mã nỹtĩ tognĩn hẽnriken kỹ;

XXIX – ũ tỹ ti rãnhrãj ja nirejto to vĩ sór kỹ prỹg tóg nỹj mũ ti tỹ to vĩn jé, prỹg tỹ pẽnkar ũn ẽmã kẽsir kãmĩ rãnhrãj fã ag mỹ, kar tóg prỹg tỹ ũn régre jagma nỹj prỹg régre ũn ẽpỹ tá rãnhrãj fã ag mỹ ti rãnhrãj tóg tũ ken kar;

XXX – ũ pi jag kãfãn kỹ jẽnkamo mãn ke nĩ, ti pi fi kãfãn kỹ mãn ke nĩ gé jẽnkamo ti, rãnhrãj fã tóg tỹ jag hã nĩn kỹ, kar ti ketumỹr fi kófa nĩn hã ve kỹ, kar ti tỹ jag hã tũ nỹtĩn hã ve kỹ;

XXXI – ũ pi jag ve kỹ, kar jag kãfãn kỹ jẽnkamo mãn ke nĩ, ti tỹ jag hã tũ nỹtĩn hã ve kỹ, ke tu mỹr, ũ tig vãnh jãn kỹ;

XXXII – ũ pi ti rãnhrãj fã tá jag ki vẽnhmỹ kej ke nỹtĩ, ti tỹ jag hã tũ nỹtĩn hã ve kỹ, kar ũn kanhró pi ũ kãfór nỹtĩj ke nĩ rãnhrãj fã tá;

XXXIII – ũ pi kuty kãmĩ rãnhrãj ke nĩ, ti rãnhrãj tá nén ũ tóg ti tỹ hẽnrikej hán kỹ, kar ti tỹ rãnhrãj jãn kỹ prỹg tỹ dezoito han mã, ketũ mỹr ketũmỹr ti tỹ gĩr tavĩ jãn kỹ ke gé prỹg tỹ dezesseis

jãn kỹ, hãra tóg há nĩj ti vẽhẽ rãnhrãj kinhrãg tĩn kỹ;

XXXIV – ũn rãnhrãj fã ag nirejto tóg jag rike nỹtĩj mũ, ũn kurã kar mĩ rãnhrãj fã ti, kar kejãn hã rãnhrãj ti ke gé.

Ti Ti rá pir. Ken kỹ tóg nỹj mũ ũn ĩn mĩ rãnhrãj fã ag mỹ ag nirejto ti vẽnhrá tag jagma IV, VI, VII, VIII, X, XIII, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIV, XXVI, XXX, XXXI e XXXII kar tóg lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, kar tóg vẽnhrá tag jagma nỹj mũ gé, kar ti papé mré jagtẽ sĩ kygjãm jé ti rãnhrã fã tá, vẽnhrá tag jagma.

Art. 8º. Ũn vẽnh e ag jagmré ag jyjy rán rán kỹ nỹtĩ ag mré ti jyjy rán sór kỹ tóg ken kỹ nỹj mũ gé, hãto ag associação kar sindical ke tĩ:

I – lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, ũ pi ẽmã Estado mỹ to vĩj ke nĩ ũn e ag vẽnh mré vẽsimér ag vĩ tỹ pir ke kỹ associação ũ fãg sór kỹ, ketũ mỹr ketũmỹr sindicato ti ke gé, ag rán kỹ fi sór kỹ, kar Pã'i ag vẽnh jo vin ja ag pi ag mỹ hánỹ kej ke nĩ;

II – ken kỹ tóg nỹj mũ, ũ pi organização sindical régre han ke nĩ, jãmĩ jã kỹ ũn e jagfy féfén jé jẽnkamo to ãkrén kỹ, rãnhrãj nỹtĩ ag kar ti, kar inh mỹ rãnhrãj kemũ ag hã tóg organização ke tĩ tag vej mũ, ãg nỹtĩj fã mĩ ẽmã kãsir kãmĩ;

III – sindicato mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ, ũn e ag ketumỹr ũn pir nirejto jagfy féfén jé, kar papé vegve jé tá judiciais ou administrativas ke tĩ;

IV – vẽnhmré ag tóg vẽnhmãn kỹ to vãmén kỹ vẽsimér tỹ pir ke kỹ jagmré hej kej ke nỹtĩ, ũn rãnhrãj nỹtĩ ag, kysẽ pir kaja jagtã sĩ nĩm jé sindicato ke tĩ ag mỹ, ag tỹ nén ũ kajãm ge jagtãn jé, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé;

V – ũ pi vẽnhrán ra kej ke nĩ, ti tỹ ti jyjy rán vãnh kỹ, kar ti jyjy kunũj sór kỹ ke gé, sindicato ke tĩ tá;

VI – sindicato mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ, ti ũn e rãnhrãj nỹtĩ ag jagfy nẽgóso ven jé;

VII – kófa tóg ti vẽnhkuprẽg jé tóg há nĩ, kar ti jyjy nĩm jé ag ti kuprẽg jé tóg há nĩ gé sindicato tá, ti jyjy tóg ag mré tá rán kỹ nỹ ja nĩn kỹ;

VIII – ũ tóg rãnhrãj jã ra vẽnhkuprẽg fã ki vẽnhrán kỹ, tỹ sindicato ke tĩ ãn jo jãn jé, ketũ mỹr ti ũn jãmĩ jãg ãn nón jãg kỹ, pi ti rãnhrãj kren ke nĩ, prỹg pir tóg ti nỹj mũ ti jãmĩ jãn jé, hãra ti nén ũ vẽnhmỹ han kỹ tóg ti rãnhrãj kren, lei tag jagma tóg nỹ.

Ti Ti rá pir. Vẽnhrá tag jagma tóg nỹj mũ, ũn vẽnhmré vãmén kỹ vẽsimér rán mũ ag mỹ sindicatos ke tĩ, ẽpỹ mĩ rãnhrãj fã ag, krãgufár kugmĩj fã ag, ag mỹ tóg nén ũ kar vej ke nĩ ag jãvãnh kỹ, ken kỹ tóg nỹj mũ lei tag kãki.

Art. 9º. Ken kỹ tóg nỹ ag nirejtu kãki, ag rãnhrãj tỹ tỹgtỹ kej sór kỹ, ag vẽnh jo nén ũ to ẽkrén kỹ to vãmén sór kỹ.

§ 1º Lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, ag rãnhrãj fã tá ag nén ũ han ke ãn ti, kar ag rãnhrãj kãmĩ nén ũ hynhan tỹ tỹgtỹ kej ke tũ nĩ, vẽnh e ag mỹ.

§ 2º Ũn nén ũ vẽnhmỹ tỹ rãnhrãnh ke mũn mỹ tóg ken kỹ nỹ gé, ti kygjãm jé lei tag jagma.

Art. 10. Rãnhrãj nỹtĩ ãn ag, kar inh mỹ rãnhrãj kemũ ag, ag mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ, Pã'i ag vẽnh jo vin ja ag ti kar mỹ rãnhrãj jé, ãn ag tóg ag mỹ papé vej ke nỹtĩ, to vãmén kỹ mĩ hã han jé, hãto ag tóg previdenciários ke tĩ.

Art. 11. Ĩn mág tá ũn e ag jagmré rãnhrãj nỹtĩ tá duzentos kãfór nỹtĩn kỹ, ũn pir kuprẽg kỹ ag tóg vẽnh jo fãg ke nỹtĩ, ti ag jagfy rãnhrãj kemũ ãn mré vãmén jé nén ũ to.

CAPÍTULO III

DA NACIONALIDADE

Art. 12. Tỹ tóg brasileiros nỹtĩ:

I – tag ki ke pã:

a) ũn tag ki mugmur ja ag, República Federativa do Brasil, ag panh kar ag mỹnh tóg ẽmã ũ tá kãmũ kỹ nỹtĩn ra, hãra fag pi fag ẽmã tá kãmũ ja ãn mỹ rãnhrãj nỹtĩj ke nĩ;

b) ũn ẽmã ũ tá mugmur mũ ag, hãra ag panh kar ag mỹnh tóg tỹ ẽmã Brasil ki ke nỹtĩn kỹ, fag kã ũ tóg rãnhrãj jãn kỹ República Federativa do Brasil mỹ;

c) ũn ẽmã ũ tá mugmur mũ ag, hãra ag panh kar ag mỹnh tóg tỹ ẽmã Brasil ki ke nỹtĩn kỹ, ag jyjy tóg ẽmã Brasil ki papé ki rán kỹ nỹtĩn kỹ, ketumỹr ag República Federativa do Brasil ki ẽmãn kãmũn kỹ ag ver tỹ gĩr ra, ag ketũ mỹr Pã'i ag mỹ to vĩn kỹ tỹ brasileiro nỹtĩn jé;

II – ũn tag ki mur tũ ra, hãra tỹ tag ki ke jãn kỹ:

a) ũn lei kãmĩ ag jyjy rán ja ag nacionalidade brasileira, ũn ẽg vĩ tój fã ag tóg prỹg pir ki ẽmãn mũ, ẽmã ũ ra ẽmãn mũ mã, kar ũn tag mĩ mũg há han mũ ag nén ũ vẽnhmỹ han mã;

b) ũn tỹ ẽmã ũ tá kãmũ kỹ nỹtĩ ag, República Federativa do Brasil ki ẽmãn jé, prỹg tỹ quinze pãtén kỹ nỹtĩ ag, nén ũ vẽnhmỹ tỹ hẽnrike ja tũ ag, ketumỹr nén ũ vẽnhmỹ to kajãm jã tũn kỹ Pã'i ag mỹ, ãn ag tóg nacionalidade brasileira to vĩn jé há nỹtĩ.

§ 1º Ũn tỹ portugueses ag tag ki ẽmãn kỹ nỹtĩ ag, ken kỹ tóg nỹj mũ gé, ag nirejtu tóg brasileiro ag tũ rike nỹj mũ, kar ag ẽmã tá ẽg nirejtu tóg ag tũ hãrike nỹj ke nĩ gé, hãra rán kỹ nỹ ãn tavĩ vẽ Constituição kãki.

§ 2º Lei tag jagma tóg nỹj mũ gé, ũ pi jag nirejto kãfór nĩj, tag ki ke pẽ ag, kar ẽmã ũ tá kãmũ kỹ nỹtĩ ag, rán kỹ tóg nỹj Constituição tag kãki.

§ 3º Brasileiro ag tavĩ mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ, vẽnhkuprẽg jé vẽnh rán jé tỹ Pã'i nỹtĩn jé:

I – tỹ Pã'i mág tỹ presidente jãn jé, ti nón jã tỹ Pã'i vice--presidente ti;

II – tỹ Pã'i jãn jé, neputanu ag jãmĩ jãn jé, ag vẽnhmãn kỹ vãmén fã tá;

III – tỹ Pã'i jãn jé, Senado Federal ag jãmĩ jãn jé;

IV – tỹ Pã'i jãn jé, Supremo Tribunal Federal ag jãmĩ jãn jé;

V – tỹ Pã'i jãn jé, ẽmã Brasil jagfy vãmén jé ãg ẽmã kãki, kar ẽmã ũ tá kegé;

VI – tỹ Pã'i jãn jé, vẽnh géj fã ag jãmĩ jãn jé;

VII – tỹ Pã'i jãj jé, Ministro de Estado da Defesa jãn jé.

§ 4º Kren ja tóg mũ ti tỹ brasileiro jã ti:

I – ẽmã ũ tá kãmũ kỹ nỹtĩ ag tóg, ag tỹ tag ki ke papé kren mũ, ag papé hár tóg ki vẽnh ón nĩn kỹ, kar ag nén ũ vẽnhmỹ han sór kỹ ordem constitucional kar Estado Democrático kato;

II – ũ tóg tỹ ẽmã tag ki ke ra, ti jyjy papé kren sór kỹ tóg, rán ka jãnãj to vĩ kỹ Pã'i tỹ brasileiro mỹ, hãra ti pi ẽmã tũ jãj ke nĩ.

§ 5º Ũ tóg tỹ ẽmã tag ki ke ra, ti jyjy papé kren sór kỹ to vĩ kỹ, Pã'i tỹ brasileiro mỹ, gera tóg ti jyjy papé to vĩ mãn jé há nĩj, ti tỹ ẽmã tag ki ke jã mãn sór kỹ, ke tóg tĩ vẽnhrá tag jagma inciso II do § 4º deste artigo.

Art. 13. Fóg ag vĩ tóg ken kỹ nỹj mũ ki vãmén jé República Federativa do Brasil ki.

§ 1º Nén ũ kãgrá tóg tỹ República Federativa do Brasil ki venven kỹ nỹtĩj, hã tóg tỹ mỹnera, tỹnh fẽ, mokã ti, kar kãgrá nacionais ti.

§ 2º Ẽmã tỹ Estados ag, kar ẽmã tỹ Distrito Federal, kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag tóg vẽsóki ag kãgrá han mũ.

CAPÍTULO IV

DOS DIREITOS POLÍTICOS

Art. 14. Ũn e ag vẽnhmãn kỹ vẽnh mré to vãmén kỹ, gen kỹ tog nỹj ken kỹ tóg ken kỹ nỹj mũ, nén ũ kãprẽg jé jag rike kar han kỹ, vẽnhrá tag jagma, kar:

I – vẽnhmãn kỹ to vãmén kỹ nén ũ kãprẽg jé;

II – ũn e ag vẽnhmãn kỹ nén ũ to ag ki ãmã vén jé;

III – ũn e ag vẽnhmãn kỹ nén ũ han sór kỹ.

§ 1º Ti papé han vẽnhkuprẽg jé:

I – ũn prỹg tỹ dezoito ag tóg, vẽnhkuprẽg ke nĩ;

II – ti vẽnhkuprẽg mũj sór kỹ tóg mũj, ketumỹr ti mũj vãj kỹ tóg há nĩ gé:

a) ũn vẽnhrán ki kagtĩg ag;

b) ũn prỹg tỹ setenta kãfór ag;

c) ũn ta gĩr tavĩ ag, prỹg tỹ dezesseis, kar prỹg tỹ dezoito tũ ag.

§ 2º Ẽmã ũ tá ke ag pi ag jyjy rán ke nỹtĩ ag vẽnhkuprẽg jé, kar ũn ta purisa militar ki rãnhrãj jãn kỹ;

§ 3º Vẽnhkuprẽg jé ti jyjy rán jé tóg há nĩ, vẽnhrá tag jagma lei ki:

I – ũn tỹ brasileiro ag;

II – ti tỹ vẽnhkuprẽg jé ti jyjy fin jé, ketumỹr ũ kuprẽg jé tóg há nĩ gé;

III – ti tỹ vẽnhkuprẽg jé papé han jé;

IV – ti tỹ ti ẽmã sĩ tá nĩ ja ãn jo ti papé rán jé, ti vẽnhkuprẽg jé;

V – ti tỹ partido ũ ki vẽnhrán kỹ nĩn kỹ, ken kỹ tóg nỹ;

VI – prỹg tag tá krỹ nĩj ke tóg nĩ:

a) prỹg tỹ trinta e cinco nĩj ke tóg nĩ ti tỹ Pã'i tỹ Presidente kar Pã'i tỹ Vice Presidente da República kar Pã'i tỹ Senador jé vẽnhrán sór kỹ vẽnhkuprẽg jé;

b) prỹg tỹ trinta nĩj ke tóg nĩ ti tỹ Pã'i tỹ Governador kar Pã'i tỹ Vice-Governador de Estado kar Distrito Federal jé vẽnhrán sór kỹ jé;

c) prỹg tỹ vinte e um nĩj ke tóg nĩ ti tỹ Pã'i tỹ Deputado Federal, Deputado Estadual ketumỹr Distrital, Pã'i tỹ Prefeito, Pã'i tỹ Vice-Prefeito kar juiz de paz jé vẽnhrán sór kỹ vẽnhkuprẽg jé;

d) prỹg tỹ Dezoito nĩj ke tóg nĩ ti tỹ Pã'i tỹ Vereador jé vẽnhrán sór kỹ vẽnhkuprẽg jé.

§ 4º Ũn ẽmã ũ tá kãmũ ag, kar vẽnhrán ki kagtĩg ag pi há nỹtĩ ag tỹ ag jyjy rán jé vẽnhkuprẽg fã jé.

§ 5º Pã'i tỹ ẽmã mág Presidente da República, kar Pã'i tỹ ẽmã Estado kãki Governadores ag, kar Pã'i tỹ ẽmã sĩ ki Distrito Federal ki, kar Pã'i tỹ ẽmã kẽsir ki Prefeitos ag tóg, ag jyjy rán mãn jé há nỹtĩ vẽnhkuprẽg mãn jé, mỹr ũn ag jo tá vẽnh kuprẽg nỹtĩ ja ag tóg vẽnhkuprẽg pir ki tarĩr mãn mũ.

§ 6º Ũ jé vẽnhrán jé vẽnhkuprẽg jé, Pã'i tỹ ẽmã mág Presidente da

República, kar Pã'i tỹ ẽmã Estado kãki Governadores ag, kar Pã'i tỹ ẽmã sĩ ki Distrito Federal ki, kar Pã'i tỹ ẽmã kẽsir ki Prefeitos ag, tag ag tóg ag rãnhrãj togvãj ke nỹtĩ kysẽ tỹ seis tóg ver tũn kỹ, ti prỹg tag ty krỹ nĩj ke tóg nĩ.

§ 7º Ũ tag ag pi vẽnhkuprẽg jé há nỹtĩ, tỹ ẽmã ũ tá ke ra tỹ tag ki ke pã mén nĩn kỹ, ketumỹr tỹ ti prũ nĩn kỹ, kar ti kyvénh ki ti mré ke, kar ti ũ jẽ'ỹn ja ti ke gé, Pã'i tỹ ẽmã mág Presidente da República, kar Pã'i tỹ ẽmã Estado kãki Governadores ag, kar Pã'i tỹ ẽmã sĩ ki Distrito Federal ki, kar Pã'i tỹ ẽmã kẽsir ki Prefeitos ag, tag ag tóg ag rãnhrãj togvãj ke nỹtĩ kysẽ tỹ seis tóg ver tũn kỹ, ti prỹg tag ty krỹ nĩj ke tóg nĩ.

§ 8º Pã'i tỹ militar tóg vẽnhkuprẽg jé há nĩ, vẽnhrá tag jagma:

I – ti rãnhrãj tóg prỹg tỹ dez tá jun ja tũn kỹ tóg, ãn ki tóg ti rãnhrãj tovãj ke nĩ;

II – ti rãnhrãj tóg prỹg tỹ dez kãfór ja nĩn kỹ, ti kuprẽg kỹ tĩg kỹ, Pã'i ti kãfór tóg ti kunũj militar ki, hãra tóg gera ti kysẽ kaja mãg jãj.

§ 9º Lei tag kãkã ũ tóg jagtãn jé nỹ gé, ũ ag pi vẽnhkuprẽg jé há nỹtĩ, ũn tóg ti rãnhrãj ja tá nén ũ vẽnhmỹ tỹ rãnhrãnh kemũ ti, ũn jẽnkamo tỹ vẽnh jagfy há han sór mũ ti, kar ũn rãnhrãj nỹtĩ ag jãmĩ jã tỹ vẽnhmỹ há han sór mũ ti.

§ 10. Ũn vẽnhkuprẽg jé vyr ja ãn pi ki rãnhrãj ke nĩ, ke tóg tĩ Justiça Eleitoral ti, kurã tỹ 15 jo ti ki rãnhrãj kãmãj ke jã ra, ti tỹ jẽnkamo tognĩn gyjũ ke jan kỹ, ketũ mỹr nén ũ vẽnhmỹ han ja nĩn kỹ.

§ 11 Ũn vẽnhkuprẽg kỹ vyr ja ãn pi ki rãnhrãj mũ ti nén ũ vẽnhmỹ tỹ rãnhrãnh ke kỹ nĩn kỹ, justiça ag tóg tugnỹm há han mũ ũ mỹ tó mã, lei tag jagma, ũn vẽnh jagtãtá nén ũ vẽnhmỹ han ja ti, ketumỹr ũn ónkỹ vẽnh mỹ há han ja ti.

§ 12 Vẽnh kóm tóg hynhan mũ vẽnhkuprẽg tóg kej ke nỹ ra, ẽmã kẽsir mĩ Câmaras Municipais tá rãnhrãj fẽ ag, nén ũ tỹ documento

jãgnã jé ver justiça eleitoral mỹ, hãra tóg.kurã tỹ 90 jo tỹgtỹ kej ke nĩ vẽnhkuprẽg ge, tognĩn kar nén ũ tỹ papé jãgnãn jé tũ ken jé ser.

§ 13 Ũn vẽnhmré ke kar ag, kar ũn kato ke ag mỹ tóg nỹj mũ, ag tỹ nén ũ jãmãj sór kỹ vẽnh jagfy, ke tóg tĩ termos do § 12, vẽnh kóm tóg hynhan mũ vẽnhkuprẽg tóg kej ke nỹ ra, hãra ag pi rádio ki tój ke nĩ, kar ag pi tv tá ven ke nĩ.

Art. 15. Ũ pi ti nirejtu kren mũ ti vẽnhkuprẽg kỹ jãn kỹ, hãra ti tóg kren mũ, ti tỹ nén ũ tognĩn, nỹ nã:

I – ti tỹ ẽmã tag ki ke ra papé kren kỹ, nén ũ vẽnhmỹ tỹ hẽnrikeja tognĩn;

II – ti tỹ gĩr tavĩ jãn kỹ;

III – ti tỹ nén ũ to kajãm jãn kỹ nĩfénh kỹ jã kỹ;

IV – ti tỹ nén ũ vẽnhmỹ tỹ hẽnrikeja kajãm tũg kỹ, nĩfénh kỹ jã kỹ, ketumỹr kato rãnhrãj tũg kỹ, ken kỹ tóg nỹ vẽnhrá tag kãki art. 5º, VIII;

V – ũn vẽnhkar mỹ rãjrãj fẽ tá nén ũ vẽnhmỹ han jan kỹ, ken kỹ tóg nỹ vẽnhrá tag kãki art. 37, § 4º.

Art. 16. Lei tóg vẽnhkuprẽg fã tỹ ũ ken kỹ tóg, ver vẽnhkuprẽg ja si ãn jagma mũj, ti ag prỹg fi ja ãn tá jun tomẽ to.

CAPÍTULO V

DOS PARTIDOS POLÍTICOS

Art. 17. Vẽnhkar mỹ tóg ken kỹ nỹ, vẽnhmré to vãmén kỹ ag jykre tỹ pir ke kỹ jagmré vin jé, ketumỹr tỹ tũ ken jé gé partido político ti, ũ pi to nĩgãn ke nĩ ãg soberania nacional to, kar regime democrático ti, kar pluripartidarismo ke tĩ, kar vẽnhkar nirejtu tóg nỹn jé vẽnhrá tag jagma:

I – ẽmã tag ki nỹtĩ tavĩ mỹ ke vẽ;

II – ũ pi ẽmã ũ tá Pã'i ag jẽnkamo mãn ke nĩ, kar pi ag vĩ krãm mũj ke nĩ;

III – jẽnkamo tỹ nén ũ han ja ãn ven ke tóg nĩ Justiça Eleitoral mỹ;

IV – ti tỹ neputanu ag ĩn tá rãnhrãj fẽ tá tóg lei jagma tĩj ke nĩ.

§ 1º Ken kỹ tóg nỹj mũ partido político ag mỹ, ag tỹ hãrej ke ven jé kãki, kar ag hãrenkỹ vẽnhkuprẽg ke ti, kar hãrenkỹ nỹj ke ti, kar ti prỹg tỹ hãre tá krỹg ge ti, órgãos ag já nỹtĩj ke ag, kar tá nỹtĩg mág ke tũ ag, kar hã ren kỹ vẽnhkuprẽg ge to vãmén kỹ vin jé, hãra ũn e ag vẽnhkuprẽg mũ ãn hã tóg ken kỹ nỹj mũ, ag pi hãra to mỹsér ke nĩ vẽnhkuprẽg ja ãn tỹ jag rike nỹn kỹ, kar pi hãra vẽnhmré nỹtĩj jé ke nỹtĩ, vyr mỹ tóg vẽnhkuprẽg ken ki ti jyjy rán rán mũ, hãto tỹ ẽmã mág, ẽmã Estado, ẽmã sĩ distrital kar ẽmã kẽsir municipal ag, ãn ag hã tóg rán ke nĩ papé ki, hã ren kỹ mũj ke ti, ag tavĩ mỹ rãnhrãj jé.

§ 2º Partidos políticos ag tỹ vẽnhmré vãmén kỹ ag vĩ tỹ pir ke kỹ rán kỹ jurídico kãki, lei civil jagma, kỹ tóg há nĩ ag Tribunal Superior Eleitoral tá rán kỹ fin jé.

§ 3º Ũn nirejtu nỹtĩ ag fundo partidário jẽnkamo ki, kar kajãm mã rádio kar teve ki vãmén jé, partido ag tỹ alternativamente han fẽ tavĩ ag:

I – ũn vẽnhkuprẽg jé mũmũ ag Câmara dos Deputados jé, ãn ag tóg 3% (três por cento) ki votos válidos tá junjun ke nỹtĩj, ũn tẽgtũ ki pipin kỹ unidades da Federação ki, kar 2% (dois por cento) votos válidos ag kã ũ ki;

II – ag tỹ quinze Neputanu Federais elege kej jan kỹ ũn tẽgtũ ki pipin kỹ unidades da Federação ki.

§ 4º Partidos políticos ag pi paramilitar ag tỹ vẽnh jo vin ke nỹtĩ.

§ 5º Ũn vẽnhkuprẽg ja gỹjũ ke mũ papé tóg ki hã ke kar tũn kỹ, ken kỹ tóg nỹ vẽnhrá tag kãki § 3º deste artigo, ti rãnhrãj jé kar ti filiação tũ ti, hãra ti pi ũ mỹ ti rãnhrãj kren ke nĩ, partido ũ tá ken mỹ, kar pi filiação ũ mỹ pipin ke nĩ fundo partidário ag jẽnkamo ti, kar ti kajãm mã rádio kar teve ki vãmén jé.

§ 6º Pã'i tỹ Deputados Federais ag, kar Pã'i tỹ Deputados Estaduais ag, kar Pã'j tỹ Deputados Distritais ag, kar Pã'i tỹ Vereadores ag tỹ partido ki gỹjũ ke ja ãn tovãj sór kỹ tóg ti rãnhrãj kren mũ, ke tóg tĩ anuência do partido ti, kar nén ũ tognĩn lei tag kãki, rán mã nỹn kỹ, kar ti partido ũ ra tĩg kỹ jẽnkamo pipin sór kỹ fundo partidário ag tũ ti, ketumỹr fundos públicos ag jẽnkamo ti, kar kajãm mã rádio kar teve ki tón jé kren ja tóg mũ.

§ 7º Partidos políticos ag tóg 5% (cinco por cento) ki ag jẽnkamo tỹ fundo partidário ke tĩ ãn tỹ ũn tẽtá fag jagtãn ke nĩ nén ũ kar ki, fag ag mré vẽnhkuprẽg fã ki fag jyjy vin jé gé, hãto ag interesses intrapartidários ke tĩ.

§ 8º Ag jẽnkamo tỹ Fundo Especial de Financiamento ti, ag to ag jykre tón jé vẽnh e ag mỹ, kar ti jagtã tỹ fundo partidário ti, ag to ag jykre tugtó kar venven jé, kar fag kajãm mã rádio ki vãmén jé, kar fag teve ki fag jykre tugtón jé, kar 30% (trinta por cento) ki fag hẽre jãn to ãkrén kỹ pipin mũ, ag hãrenkỹ jẽnkamo tag pipin ge to ag tóg vãmén ke nĩ, ag jãmĩ nỹtĩ ag tỹ pipin há han jé ag interesse partidário to ãkrén kỹ.

§ 9º Jẽnkamo tỹ ag mỹ kãtĩg ke mũ ti Fundo Especial de Financiamento ke tĩ, ag to ag jykre tón jé vẽnh e ag mỹ, hãra ag tóg 30% (trinta por cento) ki ũn sá ag, kar ũn rá tỹ ga ke tĩ ag mỹ pipin ke nĩ, ag to ãkrén kỹ hãrenkỹ jẽnkamo tỹ ag jagtãn jé to ag estratégias partidárias ke tĩ.

TÍTULO III

DA ORGANIZAÇÃO DO ESTADO

CAPÍTULO I

DA ORGANIZAÇÃO POLÍTICO-ADMINISTRATIVA

Art. 18. Vẽnhmré hãrenkỹ vẽnhkuprẽg ja ki rãnhrãj ag, República Federativa do Brasil kinhra nĩj ke nĩ, União ti, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã tỹ Distrito Federal ti, kar ẽmã kẽsir municípios ag, ag mỹ tóg nỹj mũ ag nén ũ to jykrén kỹ han sór kỹ, vẽnhrá tag kãki tóg ken kỹ nỹ Constituição tag ti.

§ 1º Brasília vỹ tỹ Capital Federal nĩ.

§ 2º Ẽmã tỹ ga tóg tỹ Territórios Federais nỹtĩ, ãn ag tóg tỹ ẽmã Estado tũ nỹtĩn jé há nỹtĩ, ga tag tóg ẽmã Estado kãkã nỹj jan kỹ, ken kỹ tóg nỹ lei tag jagma.

§ 3º Ẽmã tỹ Estado ag tóg vẽnhmré nỹtĩg jé há nĩ, ketũmỹr ag vẽnh pipin sór kỹ tóg há nĩ gé, ag ga ũ ag mré nỹtĩj sór kỹ ke gé, ketũmỹr ag ẽmã tỹ Estado tãg nỹtĩj sór kỹ ke gé, kar ag ẽmã tỹ ga Federais han sór kỹ tóg há nỹj mũ gé, vẽnh kar ag vẽnhmré hej ke fãn kỹ, vẽsimér plebiscito kar Congresso Nacional jagma, lei tag jagtãn fã kãmĩ tóg rán kỹ nỹ.

§ 4º Ẽmã kẽsir tẽg hynhan ti, kar jagmré nỹtĩ ag, kar jag ki ge kỹ nỹtĩ ag, kar jag pipin sór kỹ ẽmã kẽsir municípios ti, kỹ ag tóg lei tỹ Ẽmã Estadual jagma fij ke nĩ, ag prỹg fi ja ãn ti, vẽnhrá tag jagma tóg nỹ, Lei Federal jagtãn jé, hãra vẽnh kar ag vẽnhmré hej ke fãn kỹ vẽsimér plebiscito jagma, ag ti kar mỹ venven kar ẽmã kẽsir han ja ti, lei kar jagma.

Art. 19. Pi ke nỹj mũ Ẽmã mág União, Ẽmã Estado, Ẽmã pir Distrito Federal, Ẽmã kẽsir Municípios:

I – pi vẽnhmãn kỹ tỹnh ke nĩ Topẽ? ĩn tá, kar pi ag mỹ jẽnkamo vin ke nĩ, kar pi ag tỹ rãnhrãnh kej ki nĩ ag nén ũ han nỹtĩ ãn ki, kar pi ag mỹ inh mré nỹtĩm nĩ kej ke nĩ, vẽnhrá tag kãki tóg ken kỹ nỹ lei ke tĩ, ti kar mỹ tóg há nỹj ke nĩ;

II – ũ tóg papé rán kỹ tóg ti mỹ ti rán mũ kri fij ke nĩ;

III – ũ pi jag kuprẽg ke nỹtĩ brasileiro ag, kar jag tỹ ũn ke nỹtĩ gé.

CAPÍTULO II

DA UNIÃO

Art. 20. União ag tũ vã:

I – ũri ti tũ pã ti, kar ti ũ génh kỹ ti jyjy ki vin ge ti;

II – ga tóg rán mã nỹtĩ ãn tóg há nỹtĩ purisa militar ag ẽmã mág rá fyr mĩ tỹrĩr jé, kar ãmĩn hynhan jé, kar jagma vẽnhmré vĩj fã hynhan jé gé, kar nãn jé tovãnh jé gé, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ;

III – óré ki goj funfór ja tá, kar goj téj ti, ketũmỹr goj tére sa tóg ẽmã mág kãmĩ kutã kỹ san kỹ, kar goj tỹ ẽmã Estado régre kãmĩ kutã san kỹ, tỹ ẽmã ãn ag rán tỹ krỹ ke kỹ nỹn kỹ, ketũmỹr ẽmã mág ũ rán fyr mĩ kutã san kỹ, kar goj téj fyr mĩ nỹtĩ ãn ti, kar ga tóg goj mág tỹ fyr mĩ nỹtĩ ãn vỹ tỹ ẽmã rá nỹtĩj mũ;

IV – ga tỹ goj téj kuju tá nỹtĩ ti, kar ga tỹ óré ki goj pénĩn nỹtĩ ti, goj tỹ ẽmã mág régre kuju mĩ kutã san kỹ; goj mág tỹ sa fyr mĩ; goj mág tỹ sa kuju mĩ ga kẽsir tóg nỹtĩ ti, kar goj mág kuju tá ga fyr tá ẽmã sĩ município tóg tá nĩn kỹ, hãra ga tóg hãrenkỹ ki rãnhrãj? vẽnh ãn ti, kar nãn jo tugvẽnh ke ãn hã tóg, tỹ União ag ga nỹtĩj rán kỹ tóg nỹ vẽnhrá tag jagma no art. 26, II;

V – nén ũ tóg goj mág tỹ sa fyr mĩ nỹtĩ ãn tóg tỹ União ag tũ pã nỹtĩ;

VI – goj mág tỹ sa ti ke gé;

VII – goj mág tỹ sa ti, kar ga kẽsir tóg kri vẽnh han ja ti ke gé;

VIII – goj tóg há nỹn kỹ tỹ ruj nỹgnỹn hán kỹ;

IX – goj mág tỹ sa kãki nén ũ kar ti, kar fyr mĩ ga kri nỹtĩ ti;

X – pó tóg vẽsóki nognor keja ti, kar vẽsỹ ũ tỹ tá nỹtĩ ja si ag venven mũ ti;

XI – Kanhgág ag ga kri nỹtĩ ti.

§ 1º Ken kỹ tóg nỹj mũ gé lei tag kãki, ẽmã mág tỹ União ag, ẽmã tỹ Estado ag, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, kar ẽmã kẽsir tỹ municípios ag, ag nén ũ pan kỹ vẽne ken kỹ ti jagtã tóg tỹ ag tũ nĩj mũ gé, hãto ag petróleo kar gás natural ke tĩ, goj kãki nón kỹ ven kỹ, kar goj kuju tá ĩn tỹ kyfé han kỹ to jẽnkamo ven kỹ, ketũmỹr ag tóg ag mỹ kajãm ke nỹtĩ.

§ 2º Ẽmã mág fyr jagma hã to ag ga fyr mĩ nivija ke tĩ, ti cento e cinqüenta quilômetros jagma nỹn kỹ ti mág ki, ga fyr jagma, hã to ag faixa de fronteira ke tĩ, ãn hã mĩ militar ag tóg nỹtĩj mũ ag ẽmã mág jo nỹtĩn jé, hãra tóg lei tag kãkã rán kỹ nỹj ke nĩ.

Art. 21. União tavĩ mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ:

I – ẽmã ũ tá ke ag mré vãmén fãn jé, ẽmã kar ag mré nén ũ kar to vãmén jé;

II – ráráj ki tón jé, ketũ mỹr tỹ tũ ken jé gé;

III – ẽmã mág jo nỹtĩn jé ũ tóg tỹ hãn ri ke tũ nĩn jé;

IV – hej ken jé tóg lei tag jatãn kỹ rán kỹ nỹj ke nĩ, ẽmã ũ tá purisa ag ẽg ga kri mũn jé, ketũ mỹr ag ki nỹtĩj sór kỹ;

V – nén ũ vẽnhmỹ tóg ke nỹn kỹ, Pã'i mág tóg decreta kej mũ estado de sítio, o estado de defesa kar intervenção federal kemũ ti;

VI – hej ke kar tugnỹm jé ag mokã hynhan fẽ ti, kar ti kanã ti hã to ag material bélico ke tĩ;

VII – jẽnkamo hynhan;

VIII – banco central mỹ tóg nỹj mũ, jẽnkamo tỹrĩr jé, kar tug-nỹm jé ẽmã mág kãki, ti kar ki;

IX – to ãkrén kỹ hynhan jé ẽmã mág kãki, ẽmã kẽsir jagma ti kar mỹ há nỹn jé, ũ tỹ kókĩr tũ nĩn jé;

X – ken kỹ tóg nỹj mũ, jagmỹ vãnh vĩ fón jé pópé ki ránrán kỹ, kar kyhnmỹ roprỹnũ jagma;

XI – vẽsóki ketũmỹr to vĩ vén kỹ, jagmỹ vãnh vĩ fón jé papé ki ránrán kỹ, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, já nỹtĩ ag hã ren kỹ rãjrãj ke ti, kar tognỹm ke ag vin jé, ag tỹ ti mĩ hã ke ven jé;

XII – vẽsóki ketũmỹr to vĩ vén kỹ, rãjrãj ke tỹ ũ ken jé, ketũmỹr ũn pir mỹ rán kỹ fin jé:

a) vẽnhkãgran fã tóg rãnhrãj ke ti, kar ki nén ũ mãj fã mré vẽnhkãgrá venven fã ti;

b) ki rãnhrãj jé ruj jãgnãj fã jagma, kar ẽmã Estado ag mré to ãkrén kar to vãmén kỹ rán jé, goj mág tỹ var sa ãn tá fãg jé ruj nỹgnỹn fã ti, hã to ag hidroenergéticos ke tĩ;

c) roprỹnũ tỹ mũj fẽ, kar roprỹnũ tỹ kanhkã góg fĩn kutã kỹ krĩg nỹtĩ ja tá tugnỹm tĩg jé, kar roprỹnu ag nỹtĩj fẽ tá jãgpry kar ãprã re kej fẽ han jé;

d) hãrenkỹ rãnhrãj ke ti ãmĩn tỹ kyfé kri mũj fẽ ti ũ rĩnh kỹ,

kar goj mág kri mũj fẽ ti ũ rĩnh kỹ, goj kri mũj fẽ ag tỹgtỹ kej fẽ tá ẽmã mág fyr mĩ, ketũ mỹr ẽmã tỹ Estado fyr mĩ, kar ẽmã mág ga pãtá tĩg gen kỹ;

e) kamĩjũ mág tỹ rĩja tỹ hã ren kỹ rãnhrãj ke ti, ẽmã mág kãki, kar ẽmã ũ ra tĩg ti ũ rĩnh kỹ;

f) goj kri mũj fẽ ag krỹgkrỹ kej fẽ ti, kar goj fyr mĩ rã-nhrãj fã ag;

XIII – to ãkrén kỹ hã ren kỹ rãnhrjãj jé, ti ken kỹ nỹn jé Poder Judiciário ti, kar Ministério Público ẽmã pir tá Distrito Federal ti, ẽmã mág kãmĩ kar Defensoria Pública ti ẽmã kãmĩ;

XIV – to ãkrén kỹ hã ren kỹ rãnhrãj jé ti ken kỹ nỹn jé, purisa civil ag, kar purisa penal ag, kar purisa militar mré bombeiros militar ẽmã pir Distrito Federal tá, kar jẽnkamũ jãgnãn jé ẽmã pir Distrito Federal mỹ, ti rãnhrãj tag han jé vẽsóki;

XV – to ãkrén kỹ hã ren kỹ rãnhrãj jé ti ken kỹ nỹn jé, nén ũ tugnỹm kỹ ãmã kỹ ránrán fã, kar ẽmã kri nén ũ kar ki kanhró ãn ti, ga, nãn, goj, kar nén kar tỹ ga kri mũ ti, ga tugnỹm fã, kar ga rá kãgrá hynhan ẽmã mág kri;

XVI – hãrenkỹ han ke, nén ũ to ke tó jé, vãnh kanhir fã tá, kar vẽnhkãgran fã mré vẽnh kãgrá venven fã;

XVII – pã'i mág tóg ũ tỹ nén ũ vẽnhmỹ han ja ãn tỹ vẽnhpãtá fón;

XVIII – to ãkrén kỹ hãrenkỹ rãnhrãj jé ti ken kỹ nỹn jé, jagfy nén ũ han ke ti, goj funfór ja tá, kar nén ũ kar tóg tugtóg kãn kỹ rỹn mỹ;

XIX – hãrenkỹ han ke rãnhrãj fã ag, goj tognĩn jẽnkamo han kỹ, kar tỹ hãrenkỹ jẽnkamy vóg ke ti;

XX – hã ren kỹ rãnhrãj fã rán jé, ẽmã kẽsir ag mũ há han jé, ĩn

hyn han jé, goj nỹgnỹn ke han jé, kar ẽmã sĩ kãmĩ kri mũj fã;

XXI – ken kỹ tóg nỹj hãrenkỹ rãnhrãj fã ti, ẽmã mág kãmĩ, kamĩjũ tóg ũn e ag rĩnh kỹ tĩj fã ti;

XXII – purisa ag tugnỹm jé goj kãmĩ, roprỹnũ tóg re kar jãgpryj fã tá, kar ẽmã mág fyr mĩ;

XXIII – União nĩgé kã tóg nỹj mũ hã to ag nuclear ke ti, tỹ hã ren kỹ rãnhrãj jé, hã ren kỹ to kinhrãg jé, hã ren kỹ kunũj ke ti, hã ren kỹ tỹ mág kej ke ti, hã ren kỹ hynhan ke ti vẽne kej jé, ti tỹ nén ũ kar ti, hãra tóg vẽnhrá tag jagma han há han ke nĩ, ken kỹ tóg nỹ:

a) tỹ rãnhrãj jé nuclear ke ti ẽmã mág kãki, há nĩ ja tóg, mỹr tỹ jag tỹ hãn rekej ke tũ nĩ, hãra Pã'i ag Congresso Nacional tá rãnhrãj nỹtĩ ag tóg hej ken kỹ;

b) hej ken jé tỹ rãnhrãj jé, kar vẽne ken jé, hã ren kỹ to kinhrãg jé, ketũ mỹr tỹ ẽpỹ tá tỹ ga jẽjan jé, kar indústria tá tỹ rãnhrãj jé;

c) hej ken jé tỹ rãnhrãj jé, tỹ e ke kar vẽne ken jé, hã ren kỹ to kinhrãg jé, tỹ vẽnhkaga kygtãg jé;

d) ken kỹ tóg nỹj ũn nucleares tỹ rãnhrãj jã ãn ti, nén ũ vẽnhmỹ tỹ ki hãn ri ken kỹ ti hã tóg kajãm ke nĩ;

XXIV – to ãkrén kỹ vin kỹ, hã ren kỹ tugnỹm ke ti rãnhrãj fã tá;

XXV – hã ren kỹ vin ag rãnhrãj fã tá nỹtĩg há han kỹ nỹtĩ, ga nón kỹ tá rãnhrãj fã ti to ag garimpagem ke tĩ, vẽnhmãn kỹ to vãmén kỹ vẽsỹmér tỹ pir ke kỹ papé ki rán kỹ fi jé;

XXVI – to ãkrén kỹ vin kar tugnỹm ũ tỹ vóg tũ nĩn jé, ti kar papé tỹ nokumẽtu ti, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé.

Art. 22. Ẽmã mág tỹ União tavĩ mỹ tóg nỹj mũ tag ven jé:

I – nirejtu civil ti, nén ũ vẽne kej fã mỹ, nén ũ vẽnhmỹ han ja ti penal ke tĩ, jag tó ti processual ke tĩ, vẽnh kuprẽ fã jé eleitoral ke tĩ, ẽpỹ mĩ rãjrãj fã ti agrário ke tĩ, goj jagma marítimo ke tĩ, roprỹnũ ti, kanhkã góg pãtá ke gé, ki rãnhrãj fã;

II – ga kunũnh;

III – vẽnh ga vyn purisa militares ag tá nỹtĩ jé, nén ũ vẽnhmỹ tóg ẽmã mág ki hãn ri hej sór nỹn kỹ to ag vẽnh génh ke tĩ;

IV – goj ti, ruj nỹgnỹn fã ti, informática ti, jagma vẽnh mré vãmén fã ti, kar vẽnhkãgran fã ti;

V – papé ki vẽnhrán kỹ jagmré vãmén fã ti;

VI – jẽnkamo han ke, nén ũ kar kãmun ke, hã ren kỹ kyfé vẽne kej ke;

VII – hã ren kỹ jẽnkamo vin ke, jãnkamũ to vãmén ke, ũ tóg vóg tũ nĩn jé jẽnkamo jãnã kỹ;

VIII – jag mỹ nén ũ vẽne kej jé, ẽmã mág ki, kar ẽmã ũ ag mré, kar ẽmã tỹ estado ki;

IX – hã ren kỹ rán jé ãmĩn jagma kamĩjũ tóg mũj fã ti ẽmá mág kãmĩ;

X – hãrenkỹ jagma mũn jé rán kỹ nỹ, goj kri mũj fã ti, goj krãm ga tá mũj fã ti, goj fyr mĩ mũj fã ti, goj mág kri mũj fã ti, roprỹnũ kar roprỹnũ tóg kanhkã góg fĩn paj fã ti;

XI – kamĩjũ mũj fã ti, kar kamĩjũ tóg nén ũ kar rĩj fã ti;

XII – to jẽnkamo vej fã, pó tóg jagmré nỹtĩj fã, ga tỹ minerais ti, nén ũ kar tóg goj fyr mĩ nỹtĩ ti, kyfé tỹ nén ũ han fã ti;

XIII – ẽmã mág ki mur, ẽmã sĩ tá ke, kar tỹ tag ki kej nĩj sór kỹ;

XIV – kanhgág kar ag;

XV – ẽmã mág ki nỹtĩ ra ẽmã ũ ra mũn kỹ, ketũ mỹr ẽmã ũ tá kãmũ kỹ ẽmã mág Brasil ki nỹtĩn jé, kar ẽmã ũ tá ke tóg ẽmã mág ki kãge mỹr ki ag pan jé;

XVI – hãrenkỹ vẽnh rãnhrãj ke vin jé ẽmã mág kãki, kar vẽnhkar tóg ti rãnhrãj fã pã ki rãnhrãj jé;

XVII – hã ren kỹ vẽnh rãnhrtãj ke vin jé judiciária tá, kar Ministério Público ẽmã pir Distrito Federal tá, ẽmã mág kãki ga kar jagma, kar Defensoria Pública ga kar jagma, vegve kar tarĩr jé, nén ũ tag ti;

XVIII – jãmã kỹ nĩkrén fã pópé ki vin jé Pã'i tỹ ki kanhró nĩn jé, kar ẽmã mág Brasil ẽmã tỹ estado kar ẽmã kẽsir tỹ municípios ga kãmun kar ti kãgrá han fã ti;

XIX – pã'i tóg nén ũ han jẽnkamo nĩm han jé, ũn jẽnkamy nĩm han mũ tóg kren tũ nĩn jé;

XX – hãrenkỹ nén ũ kajãm nĩ ti jyjy tóg ki kutã tu mã to;

XXI – hãrenkỹ nỹj ke nén ũ vin jé, rãnhrãj nỹtĩn mỹ, mokã kar ti kanã han fã, ken kỹ tóg nỹj, japrãr jé, vẽnhmãn jé, purisa kófa nỹtĩ mỹ kygjãm jé kysẽ kaja ti, kar pĩ nhyn fã mỹ;

XXII – ken kỹ tóg nỹj mũ, purisa federal kemũ ag mỹ, kar purisa tỹ rodoviária ag, kar purisa ãmĩn tỹ kyfé tarĩr fã ag;

XXIII – ũ tóg vóg tũ nĩn jé, ti kar nirejtu ti;

XXIV – rán kỹ nỹtĩ vẽnh kanhrãn fã mỹ ke ti ẽmã mág kãki;

XXV – papé ki vẽnh jyjy rán nỹtĩ ti;

XXVI – nuclear tỹ nén ũ kar hynhan fã ti;

XXVII – ken kỹ tóg rán kỹ nỹj mũ jagma han jé, japrãr jé rãnhrãj jé nén ũ kar ki, Pã'i tóg vẽnh jo vin ja tá vẽnhkar mỹ rãnhrãj jé, nén ũ to ãkrén kỹ kuprẽg kỹ rán jé, ẽmã mág tỹ União mỹ, ẽmã tỹ Estados mỹ, ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ, kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, hãra tóg prỹg tỹ quatro tá jun kỹ vẽnh kuprẽg mãn ke nỹtĩ, vẽnhrá tag jagma art. 37, XXI, nén ũ hynhan kỹ vẽne kej fã ag to ag empresas ke tĩ, ti kar tỹ nén ũ hynhan kỹ vẽne kej fã ag mỹ, ken kỹ tóg nỹ vẽnhrá tag jagma art. 173, § 1°, III;

XXVIII – jo nỹtĩn jé nén ũ tỹ hãn ri ke tũ nĩn jé, ga jo, roprỹnũ tỹ mũj fã jo, goj jagma, vẽnhkar jo nỹtĩg jé, kar vẽnhmãn kỹ nén ũ han ke mũ ãn ag jo ẽmã mág kãki;

XXIX – nén ũ vẽne kej sór venven jé;

XXX – ũ tóg vóg tũ nĩn jé papé ki vẽnh jyjy tỹ nỹtĩ ãn ti.

Ti Ti rá pir. Lei tỹ jagtãn fã tóg hej ken jé, ẽmã tỹ Estados ag vẽsóki ag tỹ nén ũ ven jé, ránrán kỹ nỹtĩ tag ti, vẽnhrá tag jagma artigo ke tĩ.

Art. 23. Ag tavĩ hã mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ, ẽmã mág tỹ União, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir Distrito Federal, kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag:

I – constituição tarĩr jé, leis ti ke gé kar vẽnh kuprẽg fã ti, kar vẽnhkar tỹ nén ũ nỹtĩ tarĩr jé;

II – ũn kaga ag tarĩr jé, vẽnhkar jo nén ũ tóg nỹtĩ ãn ti, kar ũn kaga tóg tĩg vãnh ãn ag tarĩr há han jé;

III – ũ tóg papé ki vẽnhrá vóg tũ nĩn jé, nén ũ kar hynhan ja ti, kar ti si ag nén ũ hynhan kỹ tugvãj ja ti, nén ũ há han ja ti, kar vẽnhkãgrá tỹ pó nỹtĩ ja tá, nãn tỹ kafej tóg nỹtĩ ãn mĩ, kar ti si ag nén ũ hynhan kỹ tugvãj ja mĩ;

IV – mỹ hán ken jé, ũ tóg kókég tũ nĩn jé, vẽnhkãgrá kajamã tóg nỹtĩ ja ti, artístico kar cultural ke tĩ;

V – ti kar mỹ tóg róm kỹ nỹj ke nĩ, ti cultura vem jé, vẽnh kanhrãnrãn fã ti, nén ũ kar to kanhrãn jé, ũn kanhró ag hár to kanhrãn jé, nén ũ tugnỹm kỹ to kanhrãn jé, nén ũ tẽg hynhan jé;

VI – nãn jo nỹtĩg jé ũ tỹ vóg kónãn tũ nĩn jé, kar nĩja vẽnhmỹ tỹ tũ ken jé ti kar mĩ;

VII – nãn mág tarĩr jé ũ tỹ vóg vẽnhmỹ han tũ nĩn jé, kar kãmĩ nén ũ rĩnrĩr tỹ mũj fã mré ka tóg kãmĩ nỹtĩ ti;

VIII – ti kar mỹ kuri ken jé, ẽkrãn jé, kar vin há han jé vãjãn tỹ tũ ke tũ nĩn jé;

IX – rán kỹ to ãkrén kar ĩn hynhan jé, ĩn si tỹ kóreg kỹ nỹtĩ ki hynhan jé, kar ki jágjánh mré ki jãgfaj fã mỹ ga nón kỹ ki rej ki hynhan jé;

X – vẽnh kókĩr tỹ tũ ken jé, kar ũ ag vẽnhmỹ nỹtĩ tỹ tũ ken jé, ti kar mỹ nén ũ há hynhan, ũn jagjãgtar ag mỹ;

XI – ránrán kar tugnỹm há han vẽnhkar nirejtu ti, nén ũ tugnỹm kỹ to kanhrãn jé goj kãmĩ nén ũ tóg nỹtĩ ti, kar ga kãmĩ nỹtĩ ti, ẽmã mág kri;

XII – rán kỹ vin jé, kar hynhan jé ti kar tóg mĩ hã mũn jé, hã ren kỹ kamĩjũ vóg mũ ag kanhrãnrãn kỹ tarĩr kỹ mĩ hã mũn jé.

Ti rá pir. Leis jagtãn fã, han kỹ tóg nỹj mũ ti jagma mũ jé, kar jagmré ke nỹtĩn jé, ẽmã mág tỹ União, ẽmã tỹ Estado, ẽmã pir Distrito Federal, kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, ti kar tóg mũg há han jé, kar nỹtĩg há han jé ẽmã mág kãki.

Art. 24. Ag tavĩ hã mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ, ẽmã mág tỹ União, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ve jé:

I – nirejtu nỹtĩn jé nén ũ kar kaja jagtã sĩ ki, hã ren kỹ jẽnkamo tỹ nén ũ hynhan jé, nĩgféj fã tá ki han jé, jẽnkamo tỹ nén ũ kar hynhan jé ti kar mỹ, hãrenkỹ ẽmã kẽsir kãmĩ nén ũ hynhan jé gé;

II – to ãkrén;

III – tá papé rá géj fã, nén ũ vẽne kej fã jé;

IV – papé kygjãm jé Fórum tá;

V – nén ũ hynhan, kar kygjãm ti;

VI – nãn kar, ãkrénh, krẽgufár kugmĩ, nãn kãmĩ nén kar tóg rĩnrĩr mũ, ga tỹrĩr kar kri nỹtĩ ti, nãn kirĩr jé, nĩja vẽnhmỹ tỹ tũ ken jé;

VII – tỹrĩr jé ũ tóg tỹ hã rike tũ nĩn jé ĩn si ag, ũn si ag nén ũ ki kanhró tugvãj ja, vẽnhkãgrá sĩnvĩ, ti kar tỹ vej fã, ka kar kafej tỹrĩr;

VIII – ũ tóg nãn tỹ hãn riken kỹ tóg kajãm ke nĩ, ũn kygjãm mũ ti, kar nén ũ sĩnvĩ kãgrá kaja, nén ũ ki han, sĩnvĩ ken jé, nén ũ si kar, vẽnhkãgrá sĩnvĩ, ti kar tỹ vej fã, ka kar kafej tỹrĩr;

IX – kanhrãnrãn fã, ũn si ag nén ũ ki kanhró to kanhrãn fã, mỹ ge ki, nén ũ to kanhrãn fã, ũ tóg mỹki hynhan fã to kanhrãn jé, nén ũ tugnỹm kỹ to kanhrãn jé nén ũ tãg hynhan ti kar mỹ;

X – nén ũ han, ki hã ke nỹ, pópé ki nén ũ to rán kỹ Pã'i mỹ tó jé, hãn rike mág tũ nỹn kỹ;

XI – hã ren kỹ han ke, ũ tóg papé ki rán kỹ Pã'i mỹ fón kỹ;

XII – rãnhrãj fã ag papé venvej fã, ti kar mỹ vẽnh kygtãg fã tỹ ke tĩn jé;

XIII – ũ tóg hã ren kỹ ti papé kygjãm ke tũn kỹ, ti mỹ ti pópé vej ke fãg jé;

XIV – ũn kaga tugnĩn mũ vãnh ag jagfy, ũ tỹ ag vóg tũ nĩn jé, kar ag mũj há mĩ mũn jé;

XV – vẽhẽ mur kar gĩr jagfy, ũ tóg ag vóg tũ nĩn jé;

XVI – to ãkrén kỹ vin há han, ti ken kỹ nỹj jé, purisa civil ag nirejto ti kar ag nén ũ hynhan ke ti.

§ 1º União ag hã tóg lei hynhan mũ, hãra Estado ag ẽmã kãki ken kỹ, ag hã tóg lei tag Hynhan, tỹ jagtãn kỹ nỹn jé.

§ 2º União ag hã mỹ tóg nỹj mũ, ag lei hynhan jé, hãra Estado ag ẽmã kãki ken kỹ, ag hã tóg lei tag hynhan tỹ jagtãn kỹ nỹn jé.

§ 3º Lei federal ũ tỹ nỹ tũn kỹ, Estado ag hã tóg lei tag hynhan mũ, ẽmã Estado ãn tá ke ag jagma mũn jé.

§ 4º Lei federal ke tĩ tóg lei Estadual kãfór nỹ, kỹ Estado ag tóg ag lei tỹ hã han ke nĩ, ki hã ke nỹn jé.

CAPÍTULO III

DOS ESTADOS FEDERADOS

Art. 25. Ẽmã Estado ag tóg jagmré Constituição lei jagma mũj ke nĩ, mỹr tóg tugnỹm há han kỹ jãmĩ kãtĩ mũ Constituição ti.

§ 1º Ag mỹ tóg nỹtĩ Estado ag, nén ũ kar hynhan jé Constituição jagma.

§ 2º Estado ag mỹ tóg ken kỹ nỹ, ag tỹ gás tỹ ag ga kãmĩ kutã kri rãnhrãj kỹ vẽne kej sór kỹ tóg há nĩ, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, vẽnhrá ũ tovĩ mã.

§ 3º Estados ag tóg lei ũ hynhan mũ ti jagtãn jé, jagma mũn jé, ẽmã kẽsir ag jagto sygsa ãn ag, kar ĩn tóg jagto sygsa ti, kar ẽmã kẽsir tóg

jagto hã nỹtĩ ti, hãra ẽmã kẽsir ag ga tóg jag kóm rán kỹ nỹtĩj ke nĩ, to ãkrén kỹ nén ũ hynhan jé, ti kar mỹ.

Art. 26. Estados ag tỹ nén ũ mré tóg nỹtĩ:

I – goj tỹ krĩgmỹ nỹ ti, kar goj tỹ ga krãm nỹ ti, goj mág tére, goj jur kar goj nig, ti rán kỹ nỹn kỹ, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ gé, hãra União ag hynhan ja pi tỹ Estado ag tũ nỹtĩj;

II – ga tóg goj tỹ sa kuju mĩ nỹtĩ ti, kar goj fyr mĩ nỹtĩ ti, tỹ ag tũ ja nỹn kỹ, hãra União ag nĩgé kã nỹ pi tỹ ũ tũ nỹj, kar ẽmã kẽsir município ketũ mỹr ũ ag tũ ti;

III – ga tóg goj mág var kãmĩ nỹtĩ ti, kar ga tỹ óré ki goj kãmĩ nỹtĩ ti, tỹ União ag mỹ nỹ tũ ti;

IV – ga rá tũ tóg tỹ União ag tũ nỹtĩ.

Art. 27. Neputanu ag Assembléia Legislativa tá rãnhrãj que ag tóg ũ tẽgtũ ki ẽmã Estado ki Neputanu ag kãfór nĩj ke nĩ, kỹ neputanu ag tỹ ẽmã Estado ki 12 jãn kỹ, ag tóg neputanu federal tỹ 36 fãg ge nĩ.

§ 1º Ken kỹ tóg nỹ, prỹg tỹ quatro ki ag tóg tỹrĩr ẽmã Estado ki neputanu ag, hãra ag tóg vẽnh kuprẽg fã vẽnhrá tag jagma mũj ke nĩ, vẽnh kuprẽg fã pi to nĩgãn ge nĩ, ũ pi ag tỹ hãrej ke nĩ, ag rãnhrãj kaja, ag rãnhrãj kren, vẽnhkán, ti rãnhrãj kamãg kar ti tỹ militar ag ki rã jé.

§ 2º Neputanu tỹ ẽmã Estado ki rãnhrãj nỹtĩ ag kysẽ kaja tóg, Assembléia Legislativa tá lei jagma han kỹ nỹj ke nĩ, kỹ ag tóg setenta e cinco por cento ki Neputanu Federais ag kysẽ kaja gỹjũ kej mũ, arts. Tag ag jagma, 39, § 4º, 57, § 7º, 150, II, 153, III, e 153, § 2º, I.

§ 3º Assembléia Legislatiava ag hã mỹ tóg nỹj mũ, ag ĩn tá rãnhrãj nỹtĩ kãtá ven jé, purisa ag kar ag jo papé vegvej fã ti, kar hã tá rãnhrãj ke vin ke ti.

§ 4º Lei tag jagma tóg nỹj mũ gé, ũ tỹ ti jykre tỹ nén ũ han sór kỹ tóg

há nĩ gé, legislativo estadual tá hã to ag tóg iniciativa popular ke tĩ.

Art. 28. Vẽnh kuprẽg fã tỹ Pã'i tỹ Governador kar ti nón jãj ke ti Pã'i tỹ Vice Governador ti, ag tỹ prỹg tỹ quatro ki tarĩr jé, kurã tỹ domingo tóg kãtĩg vén mũ ti kysẽ tỹ outubro kã primeiro turno ke tĩ, vẽnh kuprãg vén ge ti, kar kurã tỹ domingo tóg ẽgno tá kãtĩ mũ ti kysẽ tỹ outubro kã, segundo turno ke tĩ tóg ken kỹ, prỹg pir tóg tũ nĩn kỹ, ũn ki rãnhrãj nỹtĩ ãn ag tuvãj jé, kỹ ag posse tóg kej mũ ũn vẽnh kuprãg ja gỹjũ ke mũ ag, kurã tỹ 06 kysẽ tỹ janeiro kã, prỹg tãg ãn kãmĩ vẽnhrá tag jagma.

§ 1º Kren ja tóg mũ ti rãnhrãj ti Pã'i tỹ Governador ki, ti tỹ rãnhrãj fã ũ tá kãgmĩn kỹ, hãra ti tóg rãnhrãj ũ kãgmĩn kỹ concurso tognĩn, ti pi ti rãnhrãj kren, vẽnhrá tag jagma tóg nỹ art. 38, I, IV e V.

§ 2º Ag rãnhrãj kaja ti Pã'i tỹ Governador kar ti nón jã ti Pã'i tỹ Vice Governador ti, kar Secretários de Estado ag, ken kỹ tóg nỹj mũ lei de iniciativa da Assembléia Legislativa kãmĩ, arts. 37, XI, 39, § 4º, 150, II, 153, III, e 153, § 2º, I.

CAPÍTULO IV

DOS MUNICÍPIOS

Art. 29. Município ag tóg ag lei hynhan mũ, hãra ag tóg to jykrén kỹ kãmĩ kuprãg ge nỹtĩ, to vãmén régrég kỹ ag tóg kuprãg ge nỹtĩ, ãn ki ag tóg kurã tỹ dez ki tumãj mũ, kar tóg dois terços ki jag kãfór nĩj ke nĩ, ti ken kỹ nỹn jé ser Constituição tag kãki ẽmã Estados mĩ, jagma tĩg jé:

I – vẽnh kuprãg fã tỹ Pã'i tỹ Prefeito kar ti nón jãj ke ti Pã'i tỹ Vice Prefeito kar Pã'i tỹ vereador ag tarĩr jé prỹg tỹ quatro kãmĩ, ẽmã mág Brasil kar kãmĩ;

II – vẽnh kuprãg fã tỹ Pã'i tỹ Prefeito kar ti nón jãj ke ti Pã'i tỹ Vice Prefeito kurã tỹ domingo tóg kãtĩg vén mũ ti kysẽ tỹ outubro kã, prỹg pir tóg tũ nĩn kỹ, ũn ki rãnhrãj nỹtĩ ãn ag tuvãj jé,

ken kỹ tóg nỹj mũ art. 77 jagma, hãra ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ duzentos mil eleitor kãfór nỹtĩn kỹ;

III – pã'i tỹ Prefeito kar ti nón jã Pã'i tỹ Vice Prefeito ag posse tóg kej mũ ũn vẽnh kuprãg ja gỹjũ ke mũ ag, kurã tỹ 1º kysẽ tỹ janeiro kã, prỹg tãg ãn kãmĩ;

IV – pã'i tỹ Vereadores ag Câmaras Municipais tá rãnhrãj ke ag e kar pir nỹtĩj ke tỹ tugnỹm ke nĩ:

a) pã'i tỹ 9 (nove) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 15.000 (quinze mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

b) pã'i tỹ 11 (onze) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 15.000 (quinze mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 30.000 (trinta mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

c) pã'i tỹ 13 (treze) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 30.000 (trinta mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 50.000 (cinquenta mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

d) pã'i tỹ 15 (quinze) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 50.000 (cinquenta mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 80.000 (oitenta mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

e) pã'i tỹ 17 (dezessete) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 80.000 (oitenta mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 120.000 (cento e vinte mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

f) pã'i tỹ 19 (dezenove) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 120.000 (cento e vinte mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũmỹr 160.000 (cento e sessenta mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

g) pã'i tỹ 21 (vinte e um) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 160.000 (cento e sessenta mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 300.000 (trezentos mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

h) pã'i tỹ 23 (vinte e três) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 300.000 (trezentos mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 450.000 (quatrocentos e cinquenta mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

i) pã'i tỹ 25 (vinte e cinco) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 450.000 (quatrocentos e cinquenta mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 600.000 (seiscentos mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

j) pã'i tỹ 27 (vinte e sete) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 600.000 (seiscentos mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 750.000 (setecentos e cinquenta mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

k) pã'i tỹ 29 (vinte e nove) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 750.000 (setecentos e cinquenta mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 900.000 (novecentos mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

l) pã'i tỹ 31 (trinta e um) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 900.000 (novecentos mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 1.050.000 (um milhão e cinquenta mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

m) pã'i tỹ 33 (trinta e três) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 1.050.000 (um milhão e cinquenta mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 1.200.000 (um milhão e duzentos mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

n) pã'i tỹ 35 (trinta e cinco) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 1.200.000 (um milhão e duzentos mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 1.350.000 (um milhão e trezentos e cinquenta mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

o) pã'i tỹ 37 (trinta e sete) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 1.350.000 (um milhão e trezentos e cinquenta mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr1.500.000 (um milhão e quinhentos mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

p) pã'i tỹ 39 (trinta e nove) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 1.500.000 (um milhão e quinhentos mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 1.800.000 (um milhão e oitocentos mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

q) pã'i tỹ 41 (quarenta e um) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 1.800.000 (um milhão e oitocentos mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 2.400.000 (dois milhões e quatrocentos mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

r) pã'i tỹ 43 (quarenta e três) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 2.400.000 (dois milhões e quatrocentos mil) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 3.000.000 (três milhões) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

s) pã'i tỹ 45 (quarenta e cinco) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 3.000.000 (três milhões) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 4.000.000 (quatro milhões) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

t) pã'i tỹ 47 (quarenta e sete) Vereadores ag vã; ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 4.000.000 (quatro milhões) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 5.000.000 (cinco milhões) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

u) pã'i tỹ 49 (quarenta e nove) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 5.000.000 (cinco milhões) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 6.000.000 (seis milhões) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

v) pã'i tỹ 51 (cinquenta e um) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 6.000.000 (seis milhões) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 7.000.000 (sete milhões) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

w) pã'i tỹ 53 (cinquenta e três) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 7.000.000 (sete milhões) habitantes kãfór nĩn kỹ, ketũ mỹr 8.000.000 (oito milhões) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

x) pã'i tỹ 55 (cinquenta e cinco) Vereadores ag vã, ẽmã kẽsir Municípios ag tỹ 8.000.000 (oito milhões) habitantes pãte;

V – ag rãnhrãj kaja ti Pã'i tỹ Prefeito kar ti nón jã ti Pã'i tỹ Vice Prefeito ti, kar Secretários Municipais ag, ken kỹ tóg nỹj mũ lei de iniciativa da Câmara Municipal kãmĩ, arts. 37, XI, 39, § 4º, 150, II, 153, III, e 153, § 2º, I;

VI – ag rãnhrãj kaja ti Pã'i tỹ Vereadores ag, Câmara Municipal kãmĩ ag prỹg tỹ quatro ki tarĩr ja ti, vẽnhrá tỹ Constituição jagma tóg nỹ, kar tóg ken kỹ nỹ gé Lei Orgânica kãki ti hã tá jun ge ti:

a) ẽmã kẽsir tỹ Municípios tỹ dez mil habitantes nĩn kỹ, Pã'i tỹ Vereadores ag rãnhrãj kaja tóg tỹ vinte por cento ki Pã'i tỹ Deputados Estaduais ag tũ kaja ve kỹ;

b) ẽmã kẽsir tỹ Municípios tỹ dez mil e um ketũ mỹr cinquenta mil habitantes tá krỹ nĩn kỹ, Pã'i tỹ Vereadores ag rãnhrãj kaja tóg tỹ trinta por cento ki Pã'i tỹ Deputados Estaduais ag tũ kaja ve kỹ;

c) ẽmã kẽsir tỹ Municípios tỹ cinquenta mil e um ketũ mỹr cem mil habitantes tá krỹ nĩn kỹ, Pã'i tỹ Vereadores ag rãnhrãj kaja tóg tỹ quarenta por cento ki Pã'i tỹ Deputados Estaduais ag tũ kaja ve kỹ;

d) ẽmã kẽsir tỹ Municípios tỹ cem mil e um ketũ mỹr cem mil trezentos mil habitantes tá krỹ nĩn kỹ, Pã'i tỹ Vereadores ag rãnhrãj kaja tóg tỹ cinquenta por cento ki Pã'i tỹ Deputados Estaduais ag tũ kaja ve kỹ;

e) ẽmã kẽsir tỹ Municípios tỹ trezentos mil e um ketũ mỹr quinhentos mil habitantes tá krỹ nĩn kỹ, Pã'i tỹ Vereadores ag rãnhrãj kaja tóg tỹ sessenta por cento ki Pã'i tỹ Deputados Estaduais ag tũ kaja ve kỹ;

f) ẽmã kẽsir tỹ Municípios tỹ quinhentos mil habitantes kãfór

nĩn kỹ, Pã'i tỹ Vereadores ag rãnhrãj kaja tóg tỹ setenta e cinco por cento ki Pã'i tỹ Deputados Estaduais ag tũ kaja ve kỹ;

VII – pã'i tỹ Vereador ag rãnhrãj kaja pi cinco por cento ki receita do Município pãtén ge nĩ;

VIII – ũ pi to nĩgãn Pã'i tỹ Vereador tỹ ti jykre tugtó tĩn kỹ ẽmã sĩ Município kãmĩ, ti tỹ rãnhrãj j jãn kỹ ti prỹg kãmĩ;

IX – ken kỹ tóg nỹ Pã'i tỹ Vereador ag mỹ, pi Constituição jã tá nén ũ vẽnhmỹ han ge nỹtĩ, ti kóm Congresso Nacional tá rãnhrãj nỹtĩ ag ke gé, kar ẽmã tỹ Estado Constituição jagma mũj ke nỹtĩ;

X – pã'i tỹ Prefeito julgamento ti Tribunal de Justiça jagma;

XI – hã ren kỹ pipin kỹ nỹtĩ ti funções legislativas ti, kar fiscalizadoras da Câmara Municipal ti;

XII – to ãkrén kỹ kar to vãmén kỹ ag vĩ tỹ pir ke kỹ rán ja ag associações ke tĩ , jagmré nén ũ há han jé ẽmã sĩ tỹ Município kãki;

XIII – vẽnh e ag nén ũ há to ãkrén kỹ rán kỹ to vĩn kỹ, ti tỹ ẽmã tỹ Município mỹ há ja nỹn kỹ ketũ mỹr kãmi bairros mỹ há nỹn kỹ ke gé, hãra cinco por cento ki eleitorado ag tóg jagmré to vĩj ke nỹtĩ;

XIV – rãnhrãj kren ge ti Pã'i tỹ Prefeito vẽnhrá tag jagma.

Art. 29-A. Nén ũ kar kygjãm ge ti ẽmã sĩ tỹ Município Poder Legislativo ti, ag rãnhrãj fã kaja Pã'i tỹ Vereadores ag, ũn rãnhrãj nỹtĩ tũ ag mré hã, pi percentuais tag kaja kãfãn ge nĩ, receita tributária jagtã ti, vẽnhrá tag jagma, § 5º do art. 153 e nos arts. 158 e 159 Constituição tag kãki, prỹg tĩ mũ kã tarĩr nỹtĩ ag hár:

I – 7% (sete por cento) ẽmã tỹ Municípios tá ẽmãn nỹtĩ tóg 100.000 (cem mil) habitantes tá krỹ nĩn kỹ;

II – 6% (seis por cento) ẽmã tỹ Municípios tá ẽmãn nỹtĩ tóg 100.000 (cem mil) habitantes ketũ mỹr 300.000 (trezentos mil) tá krỹ nĩn kỹ;

III – 5% (cinco por cento) ẽmã tỹ Municípios tá ẽmãn nỹtĩ tóg 300.001 (trezentos mil e um) habitantes ketũ mỹr 500.000 (quinhentos mil) tá krỹ nĩn kỹ;

IV – 4,5% (quatro inteiros e cinco décimos por cento) ẽmã tỹ Municípios tá ẽmãn nỹtĩ tóg 500.001 (quinhentos mil e um) habitantes ketũ mỹr 3.000.000 (três milhões) tá krỹ nĩn kỹ;

V – 4% (quatro por cento) ẽmã tỹ Municípios tá ẽmãn nỹtĩ tóg 3.000.001 (três milhões e um) habitantes ketũ mỹr 8.000.000 (oito milhões) tá krỹ nĩn kỹ;

VI – 3,5% (três inteiros e cinco décimos por cento) ẽmã tỹ Municípios tá ẽmãn nỹtĩ tóg 8.000.001 (oito milhões e um) habitantes kãfór nĩn kỹ.

§ 1º Câmara Municipal pi kãfãn ge nĩ setenta por cento ki, Pã'i tỹ Vereadores ag rãnhrãj fã kaja tỹ, kar ag nén ũ to kajãm ge ti.

§ 2º Tag tóg tỹ crime de responsabilidade nỹ Pã'i tỹ Prefeito Municipal mỹ:

I – mỹ jãgnã tóg kãfór nĩj ke nĩ artigo tag jagma;

II – ne jãgnã tũg nĩ kysẽ ki kurã tỹ 20 tá jun tũg ki ; ketũ mỹr;

III – ũn sĩ Jãnã to ãkrén kỹ, ken kỹ tóg nỹ, Lei Orçamentária Ke tĩ.

§ 3º Tag tóg tỹ crime de responsabilidade nỹ Pã'i tỹ Presidente da Câmara Municipal tóg nén ũ vẽnhmỹ tỹ hãn rike kỹ kãki, vẽnhrá tỹ § 1 o artigo tag jagma.

Art. 30. Ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag hã mỹ tóg nỹj mũ:

I – ag nén ũ kar hynhan ge ẽmã kẽsir mỹ;

II – jagtãn jé legislação federal ti, kar estadual mỹ nén ũ kar ki;

III – lei hynhan jé, kar ti jagtã géj jé nén ũ kaja ti, kar ti jagtã jẽnkamo ãn tỹ nén ũ hynhan jé, ne kren mã, nén ũ han ja to papé venven jé, ag tỹ kysẽ ketũ mỹr prỹg fi ja kãmĩ;

IV – hynhan kar vin há han, kar tỹ sĩ ken jé, ketũ mỹr tỹ tũ ken jé distritos ag tỹ, ve há han kỹ legislação estadual ti;

V – vin há han kar hynhan jé, vẽsóki ketũ mỹr ũ mỹ inh mỹ han ken jé, kar to vĩn jé, vẽnhkar mỹ nén ũ hynhan jé ag nỹtĩ ãn tá, mré tóg ke tĩj mũ gé, ti kar rĩj fã ti kri mũj fãn jé, nén ũ vẽnhmỹ ketũ mỹr nén ũ há vej mũn jé kri;

VI – ken kỹ nỹn jé, ũn ki kanhró ag mré, União mré Estado ag jẽnkamo to, nén ũ hynhan jé educação infantil mỹ, kar ensino fundamental mỹ;

VII – hyn han jé , ũn ki kanhró ag mré, União mré Estado ag jẽnkamo to, nén ũ hynhan jé vẽnh kaga kygtãg ge mỹ;

VIII – hynhan, kar ti ki hã ke han jé, ti jag ki hã ken jé ga kri, to ãkrén há han kỹ hã ren kỹ vin ge, ti hã ren kỹ ga kri rãnhrãj ke ti ũn e ĩn tóg nỹtĩ ãn tá;

IX – hynhan, ũ tóg to nĩgãn tũ nĩn jé, ũn si ag nén ũ hynhan kỹ tugvãj ja ti ag nỹtĩ ja tá, legislação jagma kar ação fiscalizadora federal mré estadual ti.

Art. 31. Ẽmã kẽsir tỹ Município tugnỹm ge ti hã tóg tỹ Poder Legislativo Municipal nĩ, jãvo tar mĩ kar kãmĩ tugnỹm jé tóg tỹ Poder Executivo Municipal nĩ, lei tag jagma.

§ 1º Câmara Municipal tar mĩ tarĩr nỹtĩ ag tóg tỹ Tribunais de Contas dos Estados ketũ mỹr Município ti, kar Conselhos ki tũ nĩ kỹ

Tribunais de Contas dos Municípios, ti tá ke nĩn kỹ.

§ 2º Tugnỹm vén ja ag tóg órgão competente ag, Pã'i tỹ Prefeito tóg ti nén ũ kar hynhan ja to jãnkamũ tỹ kajãm ja ãn ti prỹg kãmĩ, ti ki hã ke tũ nĩn jé dois terços ki Câmara Municipal kã tá rãnhrãj nỹtĩ ag tóg há nỹ kej ke nĩ.

§ 3º Ẽmã tỹ Município ag tỹ nén ũ kar hynhan ja to jẽnkamo tỹ kajãm ja ãn tóg, kurã tỹ 70 ki venven kỹ nỹtĩj mũ ũn vej sór mũ mỹ, kar ũn tugnỹm há han sór mũn mỹ, ketũ mỹr ag mỹ nenẽ tag ti ? Kej sór kỹ, lei tag jagma.

§ 4º Pi han ge nĩ, Tribunais, Conselhos ketũ mỹr órgãos de Contas ti ẽmã kẽsir tỹ Município ag.

CAPÍTULO V

DO DISTRITO FEDERAL E DOS TERRITÓRIOS

SEÇÃO I

DO DISTRITO FEDERAL

Art. 32. Ẽmã pir tỹ Distrito Federal pi vẽnh pipin ge nĩ ẽmã kẽsir tỹ Município ag kóm, hynhan ja ag tóg lei orgânica ti, hãra tóg kurã tỹ 10 kãmĩ ag to vĩ ãn kuprãg ge nĩ, hã ki. dois terços da Câmara Legislativa tá rãnhrãj nỹtĩ tóg hej kej ke nỹtĩ, ti kar ken kỹ nỹn jé ser, ti tỹ ki hã ke kar nỹn kỹ vẽnhrá tỹ Constituição tag jagma.

§ 1º Ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ tóg ken kỹ nỹj hynhan jé, legislativas reservadas kar ẽmã tỹ Estados ag mỹ, kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag.

§ 2º Vẽnh kuprãg fã Pã'i tỹ Governador kar ti nón jã Pã'i tỹ Vice-Governador, vẽnhrá tag jagma tóg nỹ art. 77, kar Neputanu Distritais ag tũ tóg hã rike nỹj ke nĩ Pã'i tỹ Governadores kar Neputanus

Estaduais ag, jag rike han kỹ rãnhrãj kỹ tarĩr jé.

§ 3º Neputanu Distritais ag kar Câmara Legislativa mỹ, vẽnhrá tag jagma tóg nỹ art. 27.

§ 4º Lei federal tóg nỹj mũ, jagma mũ kar han jé, Pã'i tỹ Governo tỹ ẽmã pir Distrito Federal, purisa civil ag, purisa penal ag, purisa militar ag, kar corpo de bombeiros militar ag.

SEÇÃO II

DOS TERRITÓRIOS

Art. 33. Lei tóg nỹj mũ jagma mũ kar han jé, to ãkrén kỹ vin há han jé administrativa kar judiciária dos Territórios kãmĩ.

§ 1º Ẽmã mág kãmĩ tóg pipin mũ, ẽmã kẽsir tỹ Municípios nỹtĩ ti, ũn kãmĩ jagma mũj ke ag, vẽnhrá tỹ Capítulo IV tagto Vãmer ti.

§ 2º Pã'i tỹ Governo tóg nén ũ kar hynhan ja to jẽnkamo tỹ kajãm ja ãn tóg, Congresso Nacional ra mũj mũ, hãra Tribunal de Contas da União ag tóg tugnỹm vén ge nĩ.

§ 3º Ga tỹ Territórios Federais tá ẽmãn kỹ nỹtĩ ag cem mil kãfãn kỹ, Pã'i tỹ Governador fãg kỹ Constituição tag jagma, ãn ki tóg órgãos judiciários tĩj mũ primeira e segunda instância ti, kar Ministério Público ti, kar defensores públicos federais ag; lei tag jagma tóg nỹj mũ vẽnh kuprãg jé Câmara Territorial mỹ, ag mỹ tóg nỹj mũ, ag nén ũ to ãkrén kỹ hynhan jé.

CAPÍTULO VI

DA INTERVENÇÃO

Art. 34. União pi ẽmã tỹ Estado tỹ nén ũ han ki to ne nĩj ke nĩ, kar Distrito Federal tá ke gé, hãra tóg:

I – ken kỹ nỹn jé, to nĩgãn tũ nĩn jé integridade nacional ti;

II – há nỹ ken jé, ẽmã mág ũ tá ke ag, ẽg ẽmã mág ki kãgej sór kỹ, kar unidade da Federação tóg ũ ki rãj sór kỹ;

III – nén ũ vẽnhmỹ tóg hãn rikej ke nỹn kỹ ẽmã sĩ kãki tỹ há ken jé;

IV – ken kỹ tóg nỹj mũ ũn rãnhrãj há han sór mũn mỹ unidades da Federação ag kar kãki;

V – jẽnkamo vin há han jé unidade da Federação ag:

a) tỹ tũ ken jé ũn nén ũ ki néve tóg prỹg régre ki jagnón kãtĩg kỹ, nén ũ vẽnhmỹ tognĩn;

b) ẽmã tỹ Municípios ag mỹ vin tũ nĩn ti papé tỹ jagtã kaja ti vẽnhrá tỹ Constituição tag jagma, kurã fi jan kãmĩ lei tag kãki;

VI – ken kỹ nỹn jé lei federal jagma han jé, Pã'i tỹ Juiz tóg han ra ken kỹ;

VII – ken kỹ nỹn jé, tugnỹm jé hynhan vén kỹ nỹtĩ ti constitucionais ki:

a) vẽnhkar tóg vẽnh jo Pã'i kuprãg kỹ fãg, kar ti kar tóg nén ũ to ãkrén kỹ han sór kỹ han jé, hã to ag regime democrático ke tĩ;

b) ãg tỹ vẽnhkar nireitu;

c) ẽmã kẽsir ag nén ũ há hynhan sór kỹ han jé;

d) ti nén ũ kar hynhan ja to jẽnkamo tỹ kajãm ja ãn venven jé, ũn vegvej sór mũn mỹ;

e) ken kỹ tóg nỹj impostos estaduais jagtã tỹ, mỹ jãgnãn jé

kar tỹ kygjãm jé, vẽnh kanhrãnrãn fã ti, kar vẽnh kygtãg fã ti, ti kar mỹ.

Art. 35. Ẽmã Estado ag pi ne ki to ne nỹtĩj ke nĩ, ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag ki, kar União ag pi ne ki to ne nỹtĩj ke nĩ gé, ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag Território Federal kri nỹtĩn kỹ, hãra ketũ mỹr:

I – ag néve kajãm tũn kỹ, ne tũ tognĩn, jag hã nón prỹg régre ki;

II – ag jẽnkamo tỹ nén ũ hynhan ja kygjãm venven tũn kỹ, lei tag jagma;

III – ag receita municipal jagtã kaja tỹ kygjãm ja tũ nĩn kỹ nén ũ kar ki hynhan jé, vẽnh kanhrãnrãn fã mỹ, kar vẽnh kytgtãg fã ti, ti kar mỹ;

IV – Tribunal de Justiça ag tognỹm kỹ ki hã tỹ ke nỹ ken kỹ vẽnhrá tag jagma, ketũ mỹr nén ũ tóg vẽnhmỹ nỹn kỹ vẽnhrá tỹ Constituição Estadual jagma, kar lei jagma han ra ken jé decisão judicial ti.

Art. 36. Nén ũ vẽnhmỹ tỹ hãn riken kỹ ag tóg ki ge tỹ tũ kej mũ, tag tugnĩn:

I – vẽnhrá tag jagma art. 34, IV, ag to vĩn kỹ Poder Legislativo ketũ mỹr Poder Executivo nén ũ vẽnhmỹ tỹ hãn rike nỹn kỹ, hãra tỹ Poder Judiciário kato nén ũ vẽnhmỹ tóg ke nỹn kỹ tóg, Supremo Tribunal Federal ag mỹ to vĩj ke nĩ;

II – nén ũ ki ag vĩ mã tũg kỹ jãnãn mỹr kar han ra ken kỹ judiciária ti, ũ to vĩ mũ ag tỹ Supremo Tribunal Federal nỹtĩn kỹ, kar Superior Tribunal de Justiça ag, ketũ mỹr Tribunal Superior Eleitoral ag;

III – hej ken kỹ Supremo Tribunal Federal ag, Procurador-Geral da República tóg ag mỹ to vĩn kỹ, vẽnhrá tag jagma art. 34, VII, kar lei federal jagma han tũg kỹ.

§ 1º Ag intervenção han ra ken kỹ, kỹ ag tóg to vãmén kar tognỹm kỹ hã ren kỹ han ge vej, ãn ki ag tóg ũ fãg ge nĩ, kỹ ag tóg Congresso Nacional mỹ jãnãj ke nĩ, ketũ mỹr Assembléia Legislativa do Estado mỹ ag hej ken jé, kurã pir tavĩ kãki ag tóg vej ke nĩ.

§ 2º Hã re mũ Congresso Nacional ketũ mỹr Assembléia Legislativa tóg kã hã rãnhrãj nỹtĩn tũn kỹ, ãn ki ag tóg kãki rãnhrãj fã ag japrãr mũ ag vẽnhmãn kỹ to vãmén jé, hãra ag tóg kurã pir tavĩ nỹtĩ ag ven jé.

§ 3º Vẽnhrá tag jagma art. 34, VI e VII, ou do art. 35, IV, pi vej mũ Congresso Nacional ketũ mỹr Assembléia Legislativa ag, decreto tóg han kỹ nỹ ãn pi ũ tỹ tũ kej ke nĩ, nén ũ vẽnhmỹ tóg ke nỹ ãn tỹ tỹ kãn kỹ.

§ 4º Nén ũ tognĩn intervenção tóg ke nỹ ãn tóg tỹ ken kỹ, Pã'i ag tỹ tãtá ag vin ãn ag tóg vỹnvỹn kej, ketũ mỹr vẽnhrá tag kãmĩ ke tũn kỹ.

CAPÍTULO VII

DA ADMINISTRAÇÃO PÚBLICA

SEÇÃO I

DISPOSIÇÕES GERAIS

Art. 37. Administração pública ti kato ketũ mỹr jag krãfĩn kỹ ag kã ũ ki Poderes da União, kar Estados ag, kar Distrito Federal mré Municípios ag vẽnhrá tag jagma mĩ hã mũn jé, vẽnhkar tóg jag rike nỹtĩn jé, jag ki vãnhmỹ ke mã, nén ũ kar venven jé, kar tag jé:

I – vẽnh rãnhrãj fã jãmĩ jãn jé, nén ũ kar ki rãnhrãj fã ti, vẽnhkar mỹ rãnhrãj fã ti, tỹ tóg brasileiros ag kar mỹ ke nĩ ag papé tóg ki hã ke kar kỹ lei kãki, kar ẽmã mág ũ tá kãmũ ja ag ke gé lei tag jagma;

II – ũn rãnhrãj sór mũ ti vẽnh kar mỹ concurso público han ge tóg nĩ, kar tóg jé kanhrãn ja nĩj ke nĩ, ti tỹ rãnhrãj sór mũn ki, lei tag jagma tóg ken kỹ nỹ, hãra tóg ken kỹ nỹj mũ gé, ti jyjy tỹ g kutãn jé ti rãnhrãj ke ãn ki, lei tag jagma tóg nỹj ke nĩ ti rãnhrãj ke ti, kar ti kutãm jé;

III – concurso público tóg prỹg régre ki ken kỹ nỹj ke nĩ, kar tóg ver prỹg régre jé fi mãn jé há nĩj;

IV – prỹg fi ja ãn pi pãtén ge nĩ, edital ki rán kỹ nỹ ãn ti japrãr jé, ũn vẽnhrá ki tĩg há han ja ti, concurso público ki ti rãnhrãj ke ãn ki, ti to vẽnh kanhrãn ja ãn to;

V – vẽnhkar mỹ rãnhrãj jé, ũn concurso han ja ag hã tóg função de confiança ãn ki rãnhrãj mũ, kar cargos em comissão ke tĩ, ãn ki tóg servidores de carreira ag hã mỹ ken kỹ nỹj mũ, ũn tỹ hãre ag rãnhrãj ke ti lei jagma, ag tavĩ hã mỹ tóg nỹj mũ, chefia ti kar assessoramento ki rãnhrãj jé;

VI – ken kỹ tóg nỹj mũ ũn tỹ servidor público civil ag tóg nirejtu nỹtĩ ag associação sindical ki ag jyjy vin sór kỹ;

VII – rãnhrãj nỹtĩ tóg nén ũ tognĩn tỹgtỹ kej sór kỹ, hãra ag tóg lei kãmĩ ag mỹ fi ja ãn jagma mũj ke nỹtĩ;

VIII – lei tóg nỹj mũ gé, ven jé, ũn vẽnhmỹ kar mũ vãnh ag nén ũ ki rãnhrãj ken kỹ, ũn tỹ hãre ag tóg rãnhrãj ke ti;

IX – lei tỹ fij mũ hã ren kỹ contratação han ge ti, kar hã re kã tũ kej ke ti, vẽnhkar mỹ rãnhrãj ke ti;

X – vẽnhkar mỹ rãnhrãj nỹtĩ ag kysẽ kaja ti, kar nén ũ kar kaja ti vẽnhrá tỹ § 4º do art. 39 jagma, tỹ ũ kej sór jé, ketũ mỹr fin jé lei tag tavĩ jagma tóg nỹj ke nĩ, tognỹm há han kỹ hynhan jé nén ũ kar ki, hãra prỹg kar jagma tóg tugnỹm mãn ge nĩ, kurã kar kysẽ fi ja ãn kã índices ũ kãka tug mã;

XI – ũn rãnhrãj nỹtĩ ag kysẽ kaja ti kar ag tỹ nén ũ kar kaja kygjãm jé cargo mĩ rãnhrãj nỹtĩ ag, kar kãtá rãnhrãj nỹtĩ ag vẽnhkar mỹ, autárquica kar fundacional, ũn rãnhrãj nỹtĩ ag Poderes da União, kar Estados, Distrito Federal mỹ, ketũ mỹr Municípios ag mỹ, ũn vẽnh kuprãg ja to rãnhrãj jã ti kar agentes políticos ag, kar nén ũ to néve kygjãm jé; pensões ti ketũ mỹr nén ũ kygjãm jé, ti kar mỹ kygjãm jé ũn nén ũ e ki rãnhrãj jã ãn mỹ, ti rãnhrãj jã ãn to nirejtu kar ti, pi hãra ti kysẽ kaja ãn pãtén ge nĩ, kar pi Ministros do Supremo Tribunal Federal ag tũ kaja kãfãn ge nĩ hã tóg tỹ ti krỹg ja nĩ, Municípios kãki Pã'i tỹ Prefeito kysẽ kaja ti, Estados kar Distrito Federal ag Pã'i tỹ Governador tóg ti nén ũ kar kygjãm ge kaja ti, Poder Executivo jagma, nén ũ kar kygjãm ge kaja ti Pã'i tỹ Deputados Estaduais kar Distritais ag Poder Legislativo jagma kar nén ũ kar kygjãm ge kaja ti Desembargadores do Tribunal de Justiça ag mỹ, pi kãfãn ge nĩ noventa inteiros e vinte e cinco centésimos por cento ki ag nén ũ kar kygjãm ge kaja ti, jẽnkamo tỹ, kar Ministros do Supremo Tribunal Federal ag, Poder Judiciário jagma, hã rike nỹj ja tóg limite tag ti, membros do Ministério Público ag mỹ, kar Procuradores mré Defensores Públicos ag mỹ ke gé;

XII – ũn rãjrãj nỹtĩ ãn mỹ tá krỹg kỹ ag rãnhrãj tóg tũ kej ke ti Poder Legislativo kar Poder Judiciário ag tũ pi Poder Executivo ag tũ kaja kãfãn ge nĩ;

XIII – pi ken kỹ nỹj ke nĩ, ũn rãnhrãj jã ãn kysẽ kaja tóg ti kóm ũ tá rãnhrãj jã ãn kysẽ kaja rike nĩ jé, vẽnhkar mỹ rãnhrãj fã kaja pi tỹ jag rike nỹtĩj ke nĩ, mỹr ag rãnhrãj fã tóg tỹ ũ nỹtĩ serviço público ki;

XIV – ũn rãnhrãj nỹtĩ kysẽ kaja tãgfyn ken kỹ ag tóg ti kysẽ kaja pẽ ãn to nĩkrén kỹ kri fón mũ;

XV – ag nén ũ kar kaja kygjãm ge, kar ag rãnhrãj tóg tũ kej ken kỹ vẽnhkar mỹ rãnhrãj nỹtĩ ag cargos e empregos públicos ti, pi sĩ kej ke nĩ, vẽnhrá tag jagma XI e XIV kar arts. 39, § 4º, 150, II, 153, III, e 153, § 2º, I;

XVI – pi ke nỹj mũ ũn pir tóg vẽnhkar mỹ rãnhrãj e kugmĩ ti, hã to

ag cargos públicos ke tĩ, hãra ti rãnhrãj jã ãn tóg jag kutãn tũn kỹ tóg há nĩ, ag horários ki, tognỹm há han kỹ vẽnhrá tag jagma inciso XI:

a) professor tóg cargo régre kãgmĩ jé;

b) tỹ professor jãn kỹ kar técnico ki kãgmĩ ketũ mỹr científico ki;

c) profissionais de saúde tỹ rãnhrãj régre kãgmĩ sór kỹ privativos ketũ mỹr vẽnh e mỹ rãnhrãj sór kỹ;

XVII – vẽnh rãnhrãj e kugmĩg tũ nĩn jé tóg ken kỹ nỹj, funções ti kar autarquias mré hã, kar fundações ag, empresas públicas ag ke gé, sociedades de economia mista ag, tỹ nén ũ kar kygjãm fã ti, kar sociedades controladas ag ke gé, tag kar ti poder público jagma;

XVIII – ũn rãnhrãj nỹtĩ ag administração fazendária kãtá kar ag mré rãnhrãj fã ag tóg, ag rãnhrãj fã mĩ ag tóg, setores administrativos ũ ag kãfór nỹtĩ lei tag jagma;

XIX – lei pir tavĩ han kỹ tavĩ mỹ autarquia han sór kỹ, ti ki hã ken kỹ empresa pública ti, kar sociedade de economia mista ti kar fundação ti, ag jé lei han tĩ ti tỹ jagtãn jé, ẽgno ki ke tag to ,ag hã ren kỹ kar hã tá rãnhrãj ke vin jé;

XX – hej kej ke ag tóg nỹtĩ legislativa ag, nén ũ to ãkrén kỹ ũn tãg han sór kỹ subsidiárias ti, jãmĩ kãtĩ mũ ãn tá rán kỹ nỹ ãn ki, entidades ag kar empresas privadas ag ke gé;

XXI – ken kỹ tóg nỹj mũ legislação kãki, obras hynhan jé, vẽnh rãnhrãj fã ti, nén ũ kygjãm jé kar alienações ti, tag to ag tóg processo de licitação pública han ge nĩ, ti tỹ ti kar mỹ jag rike nỹn jé, ag vẽnhrá kãkã tóg nỹj ke nĩ ag hã ren kỹ kygjãm ge ti, ag hã ren kỹ nén ũ hynhan ge ti vẽnhrá tag jagma, hãra tóg ken kỹ nỹj ke nĩ ag hã ren kỹ ti kar han ge ti técnica kar econômica ti, pi obrigações tag jãtá tĩg ge nỹtĩ;

XXII – hã ren kỹ jẽnkamo tarĩr ke ag administrações tributárias ti, ẽmã mág tỹ União, ẽmã Estados, ẽmã pir Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, nén ũ hynhan ge Estado mỹ há nỹj jé, ki rãnhrãj nỹtĩ ag tóg tỹ servidores de carreiras específicas nỹtĩj ke nĩ, ag mỹ tóg recurso pẽ tĩj ag tỹ rãnhrãj jé, kar ag tóg jag mỹ nén ũ tỹ ránrán kỹ nỹtĩ ãn tugtój cadastros ti kar informações fiscais ti, lei kar convênio jagma.

§ 1º Nén ũ kar hynhan ãn venven ge tóg nĩ, programas ti, kar obras ti, rãnhrãj ti, kar campanhas dos órgãos públicos ti, hãra tóg nén ũ há tavĩ venven ge nĩ, mỹ ge ken jé ketũ mỹr mĩ mũjãg gen jé ti kar mỹ, vẽnh jyjy ũ pi kã rán kỹ nỹj ke nĩ, kar vẽnhkãgrá ũ pi kã jãj ke nĩ, ũ mỹ há han jé, kar Pã˙i ũ mỹ ke gé, kar vẽnhkar mỹ rãnhrãj nỹtĩn mỹ ke gé.

§ 2º Ũn jãtá nén ũ han tĩ ãn ti vẽnhrá tag jagma incisos II e III, mỹ tóg tỹ krỹ kej mũ ti nén ũ han tĩ ãn ti, kar tóg kajãm ge nĩ Pã˙i tóg jãmĩ jã ãn ti, lei tag jagma.

§ 3º Lei tóg mỹ ge kej mũ, ti kar tóg jagma mũn jé, vẽnhkar mỹ rãnhrãj nỹtĩ ãn ag administração pública kãki ketũ mỹr jãtá, jag kóm hã nỹn jé:

I – ũ tóg serviços públicos to vĩj sór mũ ti, ken kỹ tóg nỹj mũ, ag ki han mãn jé, to ag tóg serviços de atendimento ao usuário ke tĩ, kar tognỹm kamã han jé, kãmĩ kar tar mĩ, ag rãnhrãj há han ja ven jé;

II – ũn vegvej sór mũ mỹ, ag rãnhrãj kãmĩ nén ũ kar ránrán ja ti, kar ãmãn jé, ũn tarĩr jé rãnhrãj nỹtĩ ag nén ũ hynhan ja ti, vẽnhrá tag jagma art. 5º, X e XXXIII;

III – mỹ ge ken jé kar ũn tỹ tój sór kỹ, vẽnhkar mỹ rãnhrãj jã ãn tóg rãnhrãj kónãn tĩn kỹ, ketũ mỹr ti rãnhrãj tỹ vẽnh mỹ há han tĩn kỹ.

§ 4º Ũn vẽnhkar mỹ rãnhrãj kar tarĩr jã ãn tóg nén ũ vẽnhmỹ tỹ hãn rike jan kỹ, ti nirejtu político kren ja tóg, kar ti rãnhrãj jã ãn ti, kar

tóg ti tỹ nén ũ kren kren mũ, ag tỹ ti nén ũ vẽnhmỹ han ja ãn kygjãm jé, lei tag kãkã tóg ken kỹ nỹ, hãra pi kaja nỹj mũ justiça mỹ.

§ 5º Lei tỹ prỹg fij mũ gé, ũ nén ũ vẽnhmỹ han mũ ãn tỹ kajãm jé, ũn tỹ servidor jã ti, ketũ mỹr servidor tũ ti ke gé.

§ 6º Ũ ag tỹ pessoas jurídicas nỹtĩ ag ti kar mỹ rãnhrãj fã ag, ketũ mỹr nirejtu privado ag vẽnhmỹ rãnhrãj fã ti, ũn ag mỹ rãnhrãj nỹtĩ ag nén ũ vẽnhmỹ tỹ hãn ri ken kỹ tã tá ũ mỹ, ãn ag jagfy tóg kajãm ge nĩ, ag tỹ ke pãn kỹ, ketũ mỹr vég tũn kỹ, nén ũ vẽnhmỹ tỹ hãn ri ke ãn ti.

§ 7º Lei tóg mỹ ken kỹ nỹj mũ hã ren kỹ han ge ti, kar ũn rãnhrãj ke ti administração kãki kar tar tá, ti nén ũ kar vegve kar kinhra nĩn jé.

§ 8º Ũn jãmĩ nỹtĩ ag mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ, ag nén ũ han ge ãn ti, orçamentária ti kar financeira ãn ki, órgãos ag kar entidades da administração ag, kãmĩ kar tar mĩ, ag tỹ téj kej sór kỹ, ag tóg contrato jagma rán kỹ fij ke nỹtĩ, jag mré vãmén kỹ ag vĩ tỹ pir ke kỹ, hej ken kỹ administradores ag kar poder público mré, kỹ jãmĩ nỹtĩ kỹ rãnhrãj nỹtĩ ãn ag tóg, hã ren kỹ nén ũ hynhan gen vin mũ, hãra lei tóg vej mũ hã ren kỹ han ge ti:

I – ag contrato mỹ prỹg fij ja ti;

II – hã ren kỹ hynhan, kar tognỹm ti hã ren kỹ hynhan ja ti, kar nirejtu ti, kar jãmĩ nỹtĩ ag ki hã han jé;

III – rãnhrãj mũ ag mỹ kygjãm jé.

§ 9º Ken kỹ tóg nỹ inciso XI jagma, ũn tỹ empresa público ag, kar sociedades de economia mista ag, kar ag ũn tãg hynhár ti, jẽnkamo tỹ ag mỹ kãtĩg kỹ, União ag ki, kar Estados ag ki, kar Distrito Federal ag ki, ketũ mỹr Municípios ag, tỹ nén ũ kar kygjãm jé kar rãnhrãj nỹtĩn mỹ ke gé.

§ 10. Pi ke nỹj ke nĩ ũ tỹ rãnhrãj kỹ ti kófa to kysẽ mãn ti, art. 40, kar arts. 42 e 142 tag jagma, ti rãnhrãj jãn kỹ, cargo ki, ketũ mỹr

emprego, kar função pública kãki, hãra Constituição jagma tóg há nĩ ũn pir tóg rãnhrãj régre jãn jé, hãnẽ cargos eletivos ti kar cargos em comissão ti, kỹ tóg ken kỹ nỹj lei kãki, ti jyjy japrãr jé ti rãnhrãj jé, ketũ mỹr ti kutãm jé rãnhrãj ki.

§ 11. Pi nĩkrén mũ, jẽnkamo mãn tóg kãfãn tũ nĩn jé ke tóg tĩ vẽnhrá tag ti inciso XI do caput artigo tag kãki, ti nén ũ to jãnkamy gỹjũ ke jan kỹ indenizatório ke tĩ, lei ordinária tavĩ jagma, ag hej ken kỹ Congresso Nacional tá, tỹ ẽmã mág tag ki ke nĩn kỹ, ken kỹ tóg nỹj ag kar mỹ Poderes kar órgãos constitucionalmente autônomos ag mỹ.

§ 12. Ken kỹ tóg nỹ, inciso XI do caput jagma, ag hã tỹ han sór kỹ han mũ, ẽmã tỹ Estados ag kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, ag lei ũ han sór kỹ ag Constituições kãki Lei Orgânica ti, pir nĩn jé ti kaja ti, nén ũ kaja kygjãm ge ti Desembargadores ag mỹ Tribunal de Justiça tá rãnhrãj nỹtĩ ag, pi kãfãn ge nĩ noventa inteiros e vinte e cinco centésimos por cento ki, ag nén ũ kaja kygjãm ge ti Ministros do Supremo Tribunal Federal ag mỹ, hãra pi hã rike nỹj mũ rán kỹ nỹ tag ki, nén ũ kaja kygjãm ge ti, Pã'i tỹ Deputados Estaduais ag kar Distritais kar Pã'i tỹ Vereadores ag mỹ.

§ 13. Ũn rãnhrãj jã ãn ti servidor público ke tĩ, ag rãnhrãj ũ tá ti fãg sór kỹ tóg há nĩ, hãra tóg ti rãnhrãj vén ja rike nĩj ke nĩ, ti mỹ kufyg tũ nĩn jé, kar ti krĩ kufyg tũ nĩn jé gé, ãn ki ti kanhrãn ja tóg mỹ ke nĩj ke nĩ, ti rãnhrãj ke tag mỹ, hãra ti kysẽ kaja tóg ti rãnhrãj vén ja ãn kaja hã rike nĩj ke nĩ.

§ 14. Ti rãnhrãj kỹ kãfãn ja ãn to jẽnkamo mãn ge ti kygjãm tĩ ki, ti rãnhrãj ja cargo ki, vẽnhkar mỹ rãnhrãj ja função pública ti, ketũ mỹr Regime Geral de Previdência Social ti, tũ kej ja tóg ti kygjãm jã ãn ti tempo de contribuição ke tĩ.

§ 15. Pi ke nỹj mũ, ũn e mỹ rãnhrãj jã servidores públicos ag, ki kãfãn ja ãn kysẽ kaja tỹ ti krã mỹ nĩm jé ti ter kar, ketũ mỹr pensão ti, ken kỹ tóg nỹ vẽnhrá tag jagma, §§ 14 a 16 do art. 40 ketũ mỹr tóg tóg lei jagma ken kỹ nỹj ke nĩ.

§ 16. Órgãos ag kar entidades da administração pública ag, ti pir mỹ ketũ mỹr jagmré, han ge ag tóg nỹtĩ vẽnhkar mỹ nén ũ hynhár ãn tognỹm jé, ti kar mỹ tugtó kar venven jé, ti nén ũ hynhan ja ãn tỹ ki hã kej ja ti, lei jagma.

Art. 38. Ũn vẽnhkar mỹ rãnhrãj jã ãn ti servidor público ke tĩ, ag ũn tãg hynhan ja ti vẽnh jãmĩ vin jé, ag tarĩr nỹtĩ ki, jagma mũn jé kãmũj ke ti:

I – rãnhrãj kỹ tarĩr jã ãn ti eletivo federal ki, estadual kar distrital ki, tãtá ag tóg ti fãg mũ ti rãnhrãj ki;

II – tỹ Pã'i tỹ Prefeito jãn kỹ, tã tá ag tóg ti fãg mũ ti rãnhrãj ki, kar ag tóg vej mũ ag ti kysẽ kaja kajãm nỹtĩj ke ti, ti mỹ;

III – pã'i tỹ Vereador mỹ, ti rãnhrãj kutãn tũn kỹ emprego ketũ mỹr função ki, ti kysẽ kaja mãg jã ja tóg mũ, hãra ti rãnhrãj tóg jag kutãn gen kỹ, ãn ki tóg inciso tóg kãtĩg vén mũ ãn jagma tĩg mũ;

IV – ũ nén ũ ki rãnhrãj jã ãn tỹ tã tá ti fãg kỹ, ti prỹg kãki rãnhrãj ja ãn tóg nĩkrén kỹ nỹj mũ, ag ti mỹ kajãm jé, hãra pi ke nỹj ti promoção jé;

V – hã re mũ ũ tóg vẽsóki previdência social kajãm tĩn kỹ, gera ti jyjy tóg regime jagma nỹj mũ, ti ẽmã tá nĩ ãn kãki.

SEÇÃO II

DOS SERVIDORES PÚBLICOS

Art. 39. Ẽmã mág tỹ União ti, kar ẽmã tỹ Estados ag, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag hã mỹ tóg nỹj mũ ag han jé, regime jurídico pir ti, kar rãnhrãj nỹtĩ ag jo to ãkrén jé, vẽnhkar mỹ rãnhrãj nỹtĩ ag, kar ag ũ tãg hynhan ja kãki rãnhrãj nỹtĩ ag ke gé autarquias kar fundações públicas ke tĩ.

§1º Nén ũ ta, ti kurã kófãn kỹ vỹ, ti ta ke mãn jé kajãm ke nĩ, tag ag ve ka:

I – ã né ũ ki rãnhrãj jã ãn ki, ã tỹ jagfy nén ũ tỹ hã riken kỹ, to vẽmén;

II – ne han ge ã tỹ ken jé;

III – nén kã jã ãn ki hãren ka han ge.

Art. 40. Previdência servidor pública ag mỹ, tag ag kar jagnã kri fan fan kej ki nĩ, governo, servidores ag tỹ ver rãnhrãj nỹ tĩ ãn ag, aposentado ag kar pensionistas ag. Ti tỹ ti kar mỹ há nỹn jé.

§ 1º Ũ tỹ servidor vỹ ti tỹ vãnh aposentar ke gé há nĩj, hãra vỹ tỹ previdência social kãki ke jãj:

I – ũ tỹ hãrenkỹ rãnhrãj man kóreg kỹ, ketũmỹr ti rãnhrãj jé ty ũ ty ti fan ge tũn kỹ ti tugnãm, ti há hã ãn ti, lei kãki;

II – ũ tỹ prỹg tỹ 70 ketũmỹr 75 ty jun kỹ vỹ vãnh aposenta kej ke nĩ ser, ti tỹ rãnhrãj ãn kãmun kỹ ag vỹ ti mỹ kajãm;

III – União ty, ũ tẽtá fag vỹ fag prỹ tỹ 62 ty krỹ kỹ fag tỹ vãnh aposetar kej jé há nĩj, ju ũn gré ag vỹ ag tỹ prỹg tỹ 65 han vãnh aposentar kej jé há nĩj, ju Estado, Distrito federal kar Munícipio ag vãsóki ag prỹg tỹ hãre ki han sór mũ ãn han, lei ki tó nĩ ãn ge.

§ 2º Servidor pública ag vỹ ag tỹ vãnh aposentar kej sór kỹ lei ki nén tó nĩ ãn kri nỹ tĩj mũ, hãra pi tỹ previdência social tỹ tó ja kãfór nĩj mũ.

§ 3º Constituição vỹ ũ tỹ ti mré rãnhrãj fã ag tỹ vẽsóki ag lei hyn han jé ke tĩ.

§ 4º Pi previdência jã ty regra ũ hyn han ge nĩ, parágrafo tag §§ 4º-A, 4º-B, 4º-C e 5º. Hã ve kỹ han ge nĩ.

§ 4º-A Lei vỹ ũ tỹ aposentadoria ketũmỹr servidor mré deficiência kỹ ti previdência ty jẽnkamũ fan fã vỹ, ta'ũ nĩj ken ĩ ken kỹ vỹ nĩ, hãra ũ ag vỹ tỹrĩr nỹ tĩj.

§ 4º-B Lei tãg han há tỹ nĩ, ũ tỹ agente penitenciários ag mỹ, ag tỹ vãnh aposentaria ha ke tu, socioeducativos kar policias ag mré hã ty jykrén kỹ.

§ 4º-C Lei tãg han jé servidores ag tỹ ag rãnhrãj fã ty vẽnh kaga kamã ãn ty, ag kãnhmar vẽnh aposentar kej sór jé.

§ 5º Vẽnh kanhrãnrãn fã tỹ professor vỹ ti ti kar prỹg tỹ 5 tỹ tũ ra, jãmĩ vãnh aposentar ke há nĩ, hãra ti rãnhrãj jé , ãn ven ke nĩ.

§ 6º Ũ pi ti aposentadoria ki rán kỹ nỹ ãn kãfãn kỹ mãn ke nĩ. Constituição kãki vỹ tỹ ke há nĩ, hãra ti kar mỹ ke pi jé.

§ 7º Ũn tỹ tũg kỹ, ti kafã fi ketũmỹr ti, kỹ governo vỹ aposentadoria kajãm. Ju, hẽre ke mũn ũ tỹ ta agente penitenciário, socioeducativo ketũmỹr policial jãn kỹ, vỹ tỹ'ũ nỹj mũ ag aposentadoria tu.

§ 8º Beneficio ag tỹrĩr ke vỹ nỹ tĩ, prỹg tỹ tĩ mũ mré, kỹ pi ti kaja ppir hã kã nĩj.

§ 9º Ũ tỹ federal, estadual, distrital ketũmỹr municipal ki rãnhrãj ag mỹ ag aposentadoria kaga vỹ tỹ ũ nij, ag m, ag prỹg tỹ hãre han ãn tug nỹm kỹ.

§ 10. Lei ki tỹ, ũn tỹ rãnhrãj ja tũ ã mỹ ti aposentadoria kaja vỹ ta'ũ nĩj mũ.

§ 11. Ũ tỹ aposentadoria mãn fã pi constituição ki ken kỹ nỹ ãn kófãn ke nĩ, hãra, ũ tỹ cargo pir kãfór ãn ag mỹ ke vỹ.

§ 12. Artigo tag ki ránrán kỹ nỹ tĩ, ãn tỹ Previdência social ki nỹ tĩ ãn mỹ ke nĩ.

§ 13. Ũ tỹ cargo comissão, cargo temporário, tỹ politico ketũmỹr rãnhrãj público ty jãn ti pi vẽnhrá tag jã ty vãnh aposentar kej.

§ 14. Governo (União, estado kar municípios) ag vỹ lei u hank e nĩ,

u tỹ servidor ki nỹ tĩ ãn ag ty jykrén kỹ. Ag hãre mãn ãn rán rán kỹ vin jé. Hãra pi ti kar gej fã ãn kãfór nĩj ken ĩ.

§ 15. Previdência tag ki vỹ, ũ tỹ contribui ke ja, ãn tũgnỹm kỹ kajãm, Cosntituição kãki rán kỹ nỹ ãn ve kỹ. Ti hã ty rãnhrãj jã ãn ag hã vỹ tugnỹm.

§ 16. Ũ tỹ serviço público ki rãnhrãj mũ, an vỹ regra tãg hã kirãj ti tỹ ti mỹ há kar kỹ.

§ 17. Hãre kajãm ge ãn tỹrĩr ke vỹ nỹ tĩ, ti tỹ lei jã ty han tũn nĩn jé.

§ 18. Desconto tĩ jé tog ũ tỹ vãnh aposentar ketũmỹr pensão tu, ti tỹ kãfãn tũn nĩn jé, ti kar mỹ ke ãn ti.

§ 19. Hẽre kemũn ũ tỹ ti vãnh aposentar ki jé ty krỹg mỹ ver rãnhrãj jã sór kỹ vỹ ke há nĩj, kỹ vỹ ti jẽnkamũ mãn fã ãn kãfor mãn, hãra vỹ ti tỹ prỹg ty jun kỹ nĩj ke nĩ, ti vãnh aposentar kej ki ty.

§ 20. Pã'i tỹ Governo (União, estado kar municipio) ag vỹ vẽsóki ag vỹ previdência tu jykre ũ han ke nĩ, kar ag ver tỹrĩr ke nĩ, lei jagma.

§ 21. Revogado

§ 22. Lei federal hã vỹ ti kar mỹ regras hyn han, ti kar hã kri rãnhrãj jé, kar ver ũn tỹ hyn han kỹ nỹ tĩ ãn tỹrĩr ke nĩ:

I – lei vỹ tój ũ regime geral previdência tu, ti hãre kã tũ kej ki ti;

II – lei vỹ tój mũ gé hãrenkỹ jenkamũ tag géj jé, kar tỹ ne hank e ti;

III – lei ki vỹ ken kỹ nỹ gé, hãren kỹ união tỹ tỹrĩr ke tĩ, órgãos kar ti kar tỹ tỹrĩr sór mũ ãn ti;

IV – lei vỹ ti kar tỹ vãhã kar jẽnkamũ tag kejẽn tũ kej ki tu kykrén han kỹ fij ti kejẽn tũ ke tũ nĩn jé;

V – rán kỹ vỹ nỹj mũ gé, hãren kỹ jẽnkamũ jãkrũj jé, vin han há han jé. Aert. 249 ve kỹ;

VI – rán kỹ vỹ nỹj, jẽnkamũ tỹ tũ kej ke tu jykrén kỹ vỹ jykre ũ hank e nĩ, t tũ ke tũn nĩn jé;

VII – rán kỹ vỹ nỹj mũ gé, Orgão ag tỹrĩr ke tĩ, ag tỹ han há han jé, ti kar kinhrá nỹn tĩn jé;

VIII – rán kỹ vỹ nỹj mũ gé, ũ tỹ tỹrĩr fã tỹ vẽnhmỹn kỹ han kỹ, vỹ kajãm mũ gé;

IX – lei vỹ toj, consórcio público ki rã jé;

X – rán kỹ vỹ nỹ gé, hãren kỹ kãmun ke tĩ, hãre kajãm jé, ũ tỹ contribui kej ja mỹ.

Art. 41. Ũ tỹ concurso público mĩ rãnhrãj ki rã kỹ, vỹ ti prỹg tẽgtũ han kar vỹ, ti rãnhrãj tỹ estabilidade jãj.

§ 1º Servidor esável vỹ ti rãnhrãj kren jé, lei ki rán kanỹ ãn ũ pãte rãg jé nĩj:

I – servidor tỹ ti rãnhrãj kren jé ti vỹ, pã'I tỹ justiça ag tỹ decisão ũ han kar vog mãn kórég nĩj;

II – servidor vỹ tu tỹ ti rãnhrãj kren jé, precesso adminstrativo ki vẽnhkren já nĩj, ti vãnh defender ki kar.

§ 2º Justiça tỹ hãre kemũn, véké ũ kutãm jén kỹ ti rãnhrãj ki, kỹ ti vãn ke mãn jé há nĩj. Hãra tỹ ti jã jé ãn hã ty jãg mãn, kar pi idenizado tĩg.

§ 3º Servidor rãnhrãj jé ty, ti nén ki rãnhrãj jã ãn tỹ tũ ken kỹ, vỹ ver jẽnkamũ mãn nĩj, ũ vet u ki.

§ 4º Comissão ag vẽnhmãn kỹ servidor ti tũgnỹm ti rãnhrãj há han jã ãn ti.

SEÇÃO TỸ III

PÃ'I Tỹ ESTADO KÃKI MILITAR AG, DISTRITO FEDERAL KAR TERRITÓRIOS TY KE AG

Art. 42. Pã'I tỹ policiais militares kar bombeiros militares ag vỹ tỹ estado kãmĩ pã'I nỹ tĩj, Distrito Federal kar territórios mĩ, ag vỹ jag kãfór nĩ nĩ, kej mũ gé, kar jag nã mré há kar nỹ tĩj.

§ 1º Estado kãki militar ag, Distrito Federal kar território ag vỹ vyrmỹ lei nỹ tĩ, hãra Costituição kãki ag mỹ lei uma vỹ nỹ tĩ gé. Lei vỹ ag ne han ge vỹ ki nỹ tĩ, ju pã'i tỹ governo vỹ military ag kãgi ũn mág vin.

§ 2º Ju ũ tỹ, ti kanhkã tỹ military ra tũg kỹ, governo ketũmỹr estado vỹ ag mỹ hãrenkỹ kajãm nĩj ki ãn tu jykre ũ han.

§ 3º Ũ tỹ tỹ pã'i militar kã já ra, hẽre kemũn rãnhrãj ũ ki rã sór kỹ vỹ Constituição rá jagma vej ke nĩ. Hãra ti rãnhrãj tỹ militar hã han vén ke vỹ nĩ.

SEÇÃO TỸ IV

REGIÕES TU KE Vỹ

Art. 43. União vỹ, tugnỹn há han ke nĩ, kar tỹrĩr ke nĩ, ti tỹ jgnã ri ke kar nỹn tĩn jé.

§ 1º Lei tag vỹ nén han tój:

I – regiões tũgnỹm kar kumãr ag mré jykre ũ han ke nĩ, ag nỹ tĩ ãn ty há kej só jé;

II – orgãos ag vỹ tỹrĩr ke nĩ, ag tỹ jykre han jé ãn han mũ jé ag mré.

§ 2º Governo tỹ hãren kỹ juda kej ke:

I – jag rike kar nỹ tĩj jé tóg, rĩja, kar frete tỹ jag rike kar nỹ tĩj;

II – ũ tỹ financiamento han sór kỹ vỹ, juda kej mũ gé;

III – impostos federais mré vỹ jykre ũ han ti ag mỹ kẽnhvy nỹn jé;

IV – goj ve sór jé ti kar mỹ, ũ tỹ goj tũ tỹvĩ ty nỹ tĩ ag mỹ.

§ 3º Seca ke kamã ãn ty governo vỹ jyre ũ han ke nĩ, ũn nén ũ grãn fã ag mré, ag hãrẽn kỹ goj kótĩn sór jé.

§ 4º Imposto rem kỹ, ti kar vỹ katu, nãn kar goj kirĩr ke nỹ tĩ, kar poluição tỹ tũ kej sór.

TÍTULO IV

DA ORGANIZAÇÃO DOS PODERES

CAPÍTULO I

DO PODER LEGISLATIVO

SEÇÃO I

DO CONGRESSO NACIONAL

Art. 44. Congresso Nacional hã vỹ Poder Legislativo ki han ge ãn, hynhan ti. Deputados ag Câmara ki ke, kar Senado Federal ki ke vỹ nỹtĩ. Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Tag ag kar vỹ prỹg tỹ venhkãgra han ti.

Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Tag ag kar vỹ prỹg tỹ venhkãgra han ti.

Art. 45. Deputados ag Câmara jé, ti kar tỹ vota kej mũ, ãn nón ag ũ fãg ti ser, ẽmã tỹ Estado kar mĩ, fyr mĩ nỹtĩ ẽn mĩ, kar Distrito Federal ty.

§ 1º Han ge ãn hã vỹ tój mũ Deputado tỹ hãre tỹ ẽmã tỹ Estado kar ẽmã tỹ Distrito Federal ju jẽj ke ti, prỹg pir tỹ vota kej ki ju nỹ ãn ki ag tỹ ũ tỹ hãre tỹ ẽmã mĩ nỹtĩ ẽn nón ve kỹ toj mũ, Deputado tỹ jagnã kãfór tũ nĩ jẽ, ũ tỹ pẽnkar kri ũ tẽgtũ, ketũn mỹr ũ tỹ setenta kãfór.

§ 2º Ẽmã kar mĩ nỹtĩ vỹ Deputado tỹ vẽnhkãgra fãgfãg kej mũ.

Art. 46. Senado Federal ki ke ag vỹ tỹ ẽmã tỹ Estados kar Distrito Federal ju nỹtĩ ag nĩ, jo vẽmén ke ag vẽ, ũ tỹ ser ag vota ke kỹ ũ ag kãfãn mũ ãn vỹ kãjãj.

§ 1º Ẽmã tỹ Estado kar ẽmã tỹ Distrito Federal ag vỹ Senador tẽgtũ

fãg mũ, kỹ ag vỹ ser prỹg tỹ pẽnkar kri ũn pir ki, ki nỹtĩj mũ.

§ 2º Ẽmã tỹ Estado kar ẽmã tỹ Distrito Federal mĩ ag jo jã kuprẽg jé ãn ag, tỹ ag prỹg tỹ venhkãgra kar mĩ tỹ tẽg ke mãn ti. Ag vota ken kỹ ag vỹ ver senador pir kuprẽg vén, kar ag vỹ ẽgno tỹ ũn rẽgre kuprẽg, ãn ge nỹtĩ jé ag vỹ ser.

§ 3º Senador mré ũn rẽgre vỹ jẽj, nén ũ tỹ hãn ri ken kỹ ti jã jé kãjãg jé.

Art. 47. Hãremũn Cosntituição ki han ge ãn tỹ, tỹ ũn kỹ, ti tỹ ag jykre ki hã ke tũn kỹ, ĩn mág ki ke kar vỹ ser vota kej mũ, ti tỹ ser ag nĩkrén mỹr ũn e tỹ há tỹ nĩ ken kỹ, ag nén ũ to vãmén nỹtĩ ãn vỹ ser ken kỹ nỹj mũ.

SEÇÃO II

DAS ATRIBUIÇÕES DO CONGRESSO NACIONAL

Art. 48. Congresso Nacional hã vỹ gen kỹ tỹ nỹj kej mũ, ẽmã mág ki pã'i mág tỹ Presidente tỹ, há tỹ nĩ ken kỹ. Hãra tag pi tỹ art. 49, 51 kar 52 mỹ ke nĩ, mỹr pã'i mág tỹ han ke pẽ vẽ, tag ki nỹtĩ tag ti:

I – jẽnkamũ tarĩr, ag vin han fã tỹ hãra mũ nỹtĩ ãn;

II – pã'i mág tỹ prỹg ũ jé ne han ke ãn nón ve jé, jẽnkamũ tỹ ne han ke, prỹg kar hãre tỹ tũ kej ke, hãre kunũj ke, ti hãre ki ũ mỹ ke ãn, kar ser jẽnkamũ tẽg hynhan ke;

III – ti hã nỹ Pã'i tỹ hãre tỹ tỹrĩr ki ãn nón vej mũ;

IV – ẽmã mág ki Pã'i mág tỹ nén ũ há hynhan ke ã nón vej jé;

V – ẽmã mág ti rá tỹ hã mĩ tĩg kỹ nĩ ãn, kynhmỹ, goj mág kãmĩ, kar nén ũ há tỹ União tũ ãn ti;

VI – ẽmã tỹ Estado kar fyr mĩ, ti rá tỹ hã mĩ tĩ ãn ve jé, ti tỹ, kuju

ki kym há ãn, ketũn mỹr ẽmã ũ mré rán mãn ke, ketũn mỹr ti jagtã sĩ. Hãra tag han jé ag vỹ ver ẽmã ãn tỹ Assembleia Legislativa tỹ ne tó ãn mã vén ke nỹtĩ; Hãra tag han jé ag vỹ ver ẽmã ãn tỹ Assembleia Legislativa tỹ ne tó ãn mã vén ke nỹtĩ;

VII – pã'i mág tỹ Governo Federal ti jo ĩn mág tỹ hã ty jẽj tĩg sĩ han ke ãn ve jé;

VIII – ũ tỹ pã'i mág mỹ, nén ũ vẽnhmỹ há jé ãn mỹ vẽnhpãtyfan, ti tỹ ser kajãm tũ nĩ jé;

IX – orgão tag ag mré jykre han jé, Ministério Público e da Defensoria Pública da União e dos Territórios e organização judiciária e do Ministério Público do Distrito Federal;

X – Governo kãki cargos kar nén ũ han ge, ãn tỹrĩr ke;

XI – Ministérios kar Governo kãki nén ũ nỹtĩ ãn tẽg hynhan ke, ketũn mỹr ag kã'ũ tỹ tũ ke;

XII – ẽg jagnã mré vãmén fã tĩ kar ẽg mãj fã rádio kar TV vej fã ti;

XIII – ũ tỹ jẽnkamũ kar banco ki rãnhrãj fã ãn tu ke;

XIV – Governo tỹ tỹrĩr fã, jẽnkamũ hyn han fã kar ẽmã tỹ brasil déve ti;

XV – Supremo Tribunal ty ministro ag salário tỹrĩr fã.

Art. 49. Congresso Nacional tỹ han ke pẽ vẽ:

I – ẽmã mág ũ ag mré nén ũ han ke ãn ve jé, ti tỹ ẽg ẽmã ki nén ũ tỹ tũ kej ke tũ ãn kar nén ũ há han kej ke ãn;

II – ẽmã mág ki ẽg pã'i mág tỹ Presidente tỹ ẽmã mág ũ mré ráráj ke, ketũn mỹr ag mré há kej ke, to vẽmén jé. Kar ẽmã mág ũ mĩ pã'i

ag kãgem jé, hãra ti tỹ ser han ge kãnĩn kỹ ag vỹ vãsóki kãgenh mũ;

III – pã'i mág tỹ Presidente kar ti mré ke tỹ ẽmã mág ũ ra mũ han ke, hãra ag tỹ ty kurẽ tỹ 15 kãfór han ke nỹtĩg kỹ;

IV – pã'i mág tỹ Presidente tỹ nén ũ tag han sór kỹ ti mỹ hej kej mũ, ketũn mỹr tỹ, tỹ tũ kej: Nén ũ tỹ kijẽn hãnrikej fã tag, nén ũ tỹ emã tỹ Estado mĩ kej fã kar hãremũn, ẽmã ũ tỹ ẽg ẽmã mré ráráj sór kỹ;

V – nén ũ tỹ han ge kãnĩ tũ ãn, ketũn mỹr kãfãn kỹ rán kỹ nĩ ãn, tỹ tũ ke jé tóg;

VI – ti tỹ ver hã ty nĩj ke ũ ve jé tóg, nén ũ tỹ ti nĩ jé ki hãnriken kỹ;

VII – Deputado kar senadores ag salári tỹrĩr fã;

VIII – Presidente, ti vice kar ministros ag salário tỹ rĩr fã;

IX – prỹg kirã kar mĩ vỹ pã'i mág tỹ Presidente tỹ ne han jé ãn tugnỹm, kar vỹ nén ũ tỹ ránrán kỹ nỹtĩ ãn tỹ ki hã ke ãn vej;

X – pã'i mág ag ne han ãn tugnỹm kãn ke ti nĩ, ĩn mág kãki ag kar Poder executivo Ki ke ag, kar ki rãnhrãj nỹtĩ kar ti;

XI – vẽsarĩr ke ti nĩ, Poder ũ ag tỹ ti jã ty nén ũ han tũ nĩn jé;

XII – tag hã vỹ tỹ ẽg tỹ mãj fã kar Vẽnhven fã tỹ ke nỹtĩ han han. Tugnỹn kar vỹ ti tỹ han ge mĩ hã ken kỹ tovãj, ketũn mỹr tỹ ag mỹ kym mũ gé;

XIII – tag hã vỹ Tribunal ki União ti Contas ki nỹtĩj ke kuprẽg mũ, ministro tỹ 9 ãn ki vỹ ũ tỹ 6 ke kuprẽg mũ;

XIV – tag hã vỹ energia nuclear ke mũ ãn to vẽnhrá tỹ há nĩ vej mũ, Poder Executivo tỹ han jé kar;

XV – tag hã vỹ ti kar japrẽnprẽr mũ, ag tỹ ẽmã ág mỹ nén ũ han ke ãn to vẽmén jé, kỹ ti kar vỹ ser vota kej mũ, ag tỹ Congresso tỹ ke jé ãn tovãnh jé, ketũn mỹr kym jé;

XVI – tag hã vỹ ũ tỹ Kanhgág ga kãki nén ũ han ke ãn tugnỹm, nén ũ há kar génh ãn, goj kãmĩ nén ũ han ke ãn, kar jẽnkamũ ne nón mũ ẽn ti;

XVII – tag hã vỹ pã'i mág tỹ ga tỹ ũ mỹ fi sór kỹ, ketũn mỹr ũ tỹ ũ mỹ ti kaja han sór kỹ, vej ke nĩ, hãra ga tag tỹ 2.500 hectares kãfór nỹn kỹ;

XVIII – tag hã vỹ nén ũ jagy tỹ ke kỹ ẽmã mág calamidade pública han mũ, hãra tỹ arts. 167-B, 167-C, 167-D, 167-E, 167-F e 167-G ki ke kỹ nĩn kỹ.

Art. 50. Deputado ag Câmara ki ke kar Senado Federal, ketũn mỹr ag mré ke ũ Presidente mré vẽmén fã, ketũn mỹr Imposto ki Comitê Gestor ag Presidente, nén ũ há kar rãnhrãj fã ki ke, ag tỹ nén ũ to vẽmén jé, tag ag kã'ũ tỹ, inh pi ãn tugnĩn tĩ ge nĩ ketũn kỹ vỹ ser kajãm ke nĩ.

§ 1º Estado ki Ministros ag vỹ ag tỹ Senado, Deputado ag Câmara ketũn mỹr ty rãnhrãj nỹtĩ ũ ra nén ũ to vẽmén tĩg sór kỹ tĩg mũ, hãra tỹ, ty ke ag mỹ ti ne tugnĩg tĩg ge ãn tó vén ke nĩ.

§ 2º Deputados ag Câmara ki jo jẽ, ketũn mỹr Senado Federal ki ke vỹ Estado ki Ministros mỹ, ketũn mỹr vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ ki nỹtĩ ũ, ag mỹ rán kỹ jẽnẽj mũ, rán kỹ nĩ tũ ra, ũ tỹ han tĩ ãn ti, – Kỹ ãn vỹ ser kurẽ tỹ trinta ki ge vã, kej ke nĩ.

SEÇÃO III

DEPUTADOS AG CÂMARA TO KE

Art. 51. Deputados ag Câmara ki ke ag tỹvĩn mỹ ke vẽ:

I – tag hã vỹ pã'i mág tỹ Presidente, kar ti vice, kar Estado Ministro ag to vẽmer ãn tỹ hãrej ke, vej mũ, ag tỹ kajãm ke ãn ti. Hãra Deputado tỹ 513 ãn ki ũ tỹ 342 ag vỹ gen kỹ tỹ nỹj kej mũ;

II – ẽmã mág ki pã'i mág tỹ Presidente tỹ ti conta tỹ Congesso Nacional mỹ kurẽ tỹ 60 kãki jẽnẽ tũn kỹ, tag hã vỹ ser, inh hã nón vej mũ, ag tỹ ag vẽnhmãn ki tóg kar; III – Tag hã vỹ vãsóki ag nỹtĩ ãn ty han gé ãn hỹnhan mũ;

III – vãsóki nén ũ han ge ãn tu jykrén;

IV – ti rãnhrãj fã ty, vãsóki jykre tãg hyn han, ti rãnhrãj, ti hãre mãn fãn kar ti cargo ũ tỹ tu kej sór kỹ;

V – tag hã vỹ ũ tỹ ne tỹ ẽmã mág ki Juvẽn fã ki nỹtĩj ki ãn kuprẽg ke nĩ, art. 89, VII ki tỹ ken kỹ nĩ.

SEÇÃO IV

SENADO FEDERAL TO KE

Art. 52. Senado Federal ki ke ag tỹvĩn mỹ ke vẽ:

I – tag hã vỹ pã'i mág tỹ Presidente kar ti vice tỹ nén ũ kóreg han kỹ nón vej mũ, kar Estado Ministro ag, kar goj kãmĩ pã'i ag, ga kri pã'i ag, kar kynhmỹ pã'i ag ke ge;

II – tag hãvỹ Supremo Tribunal Federal ki Ministro, kar ẽmã mág ki Justiça ki Juvẽn fã, kar ẽmã mág ki Ministério Público ki Juvẽn fã, ẽg ẽmã mág ki pã'i tỹ nén ũ tỹ hãnrike mũ ãn nón vej fã, kar União ki ti kar jagfy vĩj fã, tỹ nén ũ kóreg han kỹ nón vej mũ;

III – tag hã vỹ , há tỹ nĩ ke vén ke nĩ, ag tỹ voto ki ũn kuprẽg jé tag ag:

a) juiz kar Tribunais ki Ministros ag, vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ tag nón;

b) ẽmã mág ki Pã'i mág tỹ Presidente hã vỹ Tribunal ty Ẽmã mág Contas ki Ministro jyjy tój;

c) ẽmã mág kãmĩ ẽmã kẽsir Governador;

d) pã'i tỹ Presidente kar jẽnkamũ jo jẽ ag mág;

e) ẽg ẽmã mág ki pã'i tỹ hãnrike mũ nón vej fã;

f) ũ tỹ nénũ ũ han ke, hynhan ge ãn tỹ ken kỹ;

IV – vota ke jé ag tóg mũ, ag tỹ ũ ta ne fãg ke ãn ti vatenh ty, ũ tỹ ser ẽmã mág ũ mĩ ẽg ẽmã mág jagfy vẽmén ke ãn ti;

V – ẽmã mág ki ẽmã kẽsir tỹ nỹtĩ tag ti, Estados, Distrito Federal, fyr mĩ kar unicípios ag pãi tỹ hãremũn ẽmã mág ũ mĩ jẽnkamũ mãn sĩ han sór kỹ, tóg ag mỹ vej mũ;

VI – ẽmã mág ki ẽmã kẽsir tỹ nỹtĩ tag ti, Estados, Distrito Federal, fyr mĩ kar municípios ag pã'i mỹ tóg, – Havé tag tỹvĩn ty krỹg ke ã nĩ, pã'i mág tỹ Presidente tỹ ke vẽ! kej jẽnkamũ to;

VII – ẽmã mág ki ẽmã kẽsir tỹ nỹtĩ tag ti, Estados, Distrito Federal, fyr mĩ kar municípios ag pã'i tỹ hãremũn ẽmã mág ũ mĩ jẽnkamũ mãn sĩ han sór kỹ, tóg ag mỹ vej mũ, ag hãre tuvĩj ke ãn ti;

VIII – ẽmã mág ki hãrej ke, ãn hynhan jé tóg, hãremũn ẽg ẽmã kãki ketũn mỹr ẽmã mág ũ ty ke tỹ jẽnkamũ mãn sĩ han jé tỹ kajãm ke to;

IX – ẽmã mág ki hãrej ke, ãn hynhan jé tóg, hãremũn ẽg ẽmã kãki, Estados, Distrito Federal kar Municípios ag tỹ hãre kajãm ke ãn ti, dívida mobiliária kãki;

X – Supremo Tribunal Federal tỹ han ge ũ han mỹr, tỹ vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ tũn kỹ, ãn ki tóg tỹ tũ kej mũ;

XI – Procurador-Geral da República ag mré tỹ ẽg ẽmã mág ki pã'i tỹ hãnrike mũ nón vej fã, ãn ti kunũj mũ ti vatenh ty, ti tỹ ti rãnhrãj kãn ke ty krỹg tũ ke;

XII – vãsóki tỹ ti nĩ jé ki han ge ãn hynhan;

XIII – ti rãnhrãj fã ki tỹrĩr ke, ne han ke ãn, nén ũ jagy tỹ ke tũ nĩ jé, ũn rãnhrãj nỹtĩ ãn mỹ hãre kajãm ke ãn, han ge kãki ke nĩ ãn nón;

XIV – ũ tỹ ẽmã mág ki Juvẽn fã kãjãj ke ũ ag kuprẽgprẽg jé tóg, ag tỹ ser to vota ke jé, art. 89, VI ki ken kỹ nĩ ãn nón;

XV – kãnhmar tỹ vég kej mũ, ẽmã mág kãki, ẽmã kẽsir tỹ Estado, Distrito Federal kar Município ag tỹ ag jẽnkamũ jãkrunh jé tỹ ne han jé ãn ti.Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ.

Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Nén ũ tỹ I kar II ki ke kỹ nỹtĩ ãn ti, Supremo Tribunal Federal ag pã'i tỹ Presidente hã tỹ mré kej mũ. Nén ũ vẽnhmỹ han jé ãn tỹ hãrej ke ve jé senador tỹ 81 ki ũ tỹ 54 ke vỹ vota kej mũ, ti kunũj jé. Ti tỹ ser kajãm ke tu vẽmém kar pi rãnhrãj mãn, prỹg tỹ pẽnkar kri ũn tẽgtũ ki pi nén ũ mĩ rãnhrãj ke nĩ.

SEÇÃO V

DOS DEPUTADOS E DOS SENADORES

Art. 53. Deputado kar Senador ag pi nén ũ jagy tũgnĩn ag rãnhrãj kren ki nỹtĩ, .ag nén ũ tó, ketũn mỹr , ũ mré nén ũ to vẽmén kar vota kej jé tugnĩn.

§ 1º Deputado kar Senador ag tỹ ag rãnhrãj ke tu vẽnhrá mág mãn kar Supremo Tribunal Federal hãvỹ ag nén ũ vẽnhmỹ han ãn nón vej mũ.

§ 2º Ag tỹ ag rãnhrãj ke to vẽnhrá mág mãn kar, ũ pi ag nĩgféj ke nĩ. Hãremũn ũ tỹ ag nén ũ jagy han jẽ ãn ve kỹ hã, ti hãren kỹ kajãm ke tũn kỹ, ãn ki hã ag vỹ ser ti nĩféj mũ. Hãra nén ũ tag tỹ hãnrike kỹ, pã'i ag vỹ kurẽ pir ki Ĩn mág ra rán kỹ jẽnẽj ke nỹtĩ, ãn ki ag vỹ ser to vota kej, ag tỹ ti tỹ hãrej ke ãn ve jé.

§ 3º Supremo Tribunal Federal tỹ ser ag rãnhrãj ke to vẽnhrá mág mãn mỹr ag ũ to vĩ mũ ãn, mẽ kỹ, vỹ ser Ĩn mág ki ke ag mỹ tój ke nĩ, partido político ũ ke ag tỹ ser, -Mũnỹ to mã mãn sĩ han jé! Ke kãn kỹ, ne pi ser hãrej, ne tỹ ti ki hãrej ke ãn kurẽ ty krỹg to mẽ to.

§ 4º Mesa Diretora tỹ ser ũ to vẽmer ãn, tỹ tũ kej ke pi kurẽ tỹ 45 kãran ke nĩ.

§ 5º Ũ to vẽmer ãn tỹ krỹ ken kỹ, ti tỹ nén ũ jagy han jé ãn to, ũ pi ne han mũ, ti rãnhrãj ke kurẽ ty kỹg tũ ki.

§ 6º Ũ pi ti tỹ Deputado kar Senador mỹ: – ne nỹ hãre ke? ke jé há nĩ, ti tỹ ver ti rãnhrãj mré ke tĩ ra.

§ 7º Ĩn mág kãki ke hã vỹ Deputado kar Senador ag tỹ pã'i tỹ ráráj fã ag mré mũj ke han, g tỹ ver tỹ ki si jé ra.

§ 8º Nén ũ jagy tỹ ẽg ẽmã mág ki ke mỹr, hãremũn ag rárá kãn kỹ, Deputado kar Senador ag ki ne pi hãrej mũ. Hãra ag kã'ũ tỹ Congresso jã ty nén ũ vẽnhmỹ han jén kỹ, ũ pi ser ti jagfy vĩj mũ gé, ãn ki ag vỹ ser to vota kej mũ, ti.

Art. 54. Deputado kar Senador ag pi tag han ke nỹtĩ:

I – rãnhrãj ke to vẽnhrá mág mãn kar:

a) tag ag mré rãnhrãj sór ke tũ: pã'i tỹ Governo tỹ vin jé ãn, ũ tỹ jẽnkamũ mré ke mũ, pã'i tỹ Governo tỹ ti pir mỹ ũ mré rãnhrãj fã – Hãra han ge ãn tỹ, tỹ ti kar mỹ ke nĩn kỹ, tỹ ag kã'ũ tỹ han jé há nĩ;

b) vẽnh rãnhrãj tỹ ũ han ke tũ, ti tỹ ver kar ki kutẽ há ra, kynhmỹ rán kỹ nĩ ãn ki nỹtĩ ag kã'ũ ki;

II – rãnhrãj ken kỹ:

a) ũ tỹ pã'i tỹ Governo mỹ rãnhrãj nỹtĩ ãn ag kã'ũ mré rãnhrãj fã nĩn kỹ, kar pi ty rãnhrãj kỹ ti kysẽ ty jun kỹ ti kaja mãn ke nĩ gé;

b) vẽnh rãnhrãj tỹ ki kutẽj fã há kãjãj ke tũ, inciso I, "a" ki rán kỹ nĩ ãn;

c) vẽnhrá tỹ inciso I, "a" ki nỹtĩ ãn ag mré nén ũ han sór ke tũ;

d) ti tỹ nén jé ag vota ke mũ kã ty krỹg jé ãn tĩn han jé tóg.

Art. 55. Deputado kar Senador ag vỹ ag rãnhrãj kren, ag tỹ tag han kỹ:

I – ũ tỹ vẽnhrá tỹ rán kỹ nĩ ãn ki hã han tũn kỹ;

II – ũ tỹ ti mré ke ag kã'ũ mré jagnã to jũ kỹ, ketũn mỹr nén ũ jagy han kỹ;

III – ũ tỹ prỹg ãn kãki ag vẽnhmãn kren kamã. Hãra ti tỹ nén ũ han ke ũ tugnĩn tĩ tũn kỹ pi hãre nĩ, ti tỹ hãremũn kuvar há ra nén ũ nón tĩn kỹ;

IV – ũ tỹ política kãki nén ũ jagy tugnĩn nén ũ han ke ãn krenkren kãn kỹ;

V – Justiça Eleitoral tỹ, tag pi ki rãj ken kỹ, nén ũ tỹ vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ, katu tẽ nĩn kỹ;

VI – ũ tỹ nén ũ jagy han jé ãn to , hãrenkỹ vẽnhpãtyfón ke tũn kỹ.

§ 1º Pi há nĩ ũ tỹ, ti tỹ pã'i mág ag mré ke hã ve kỹ, nén ũ kãfãn kỹ han ãn ti, kar ãn ki nén ũ kri mãn mág sór ãn ti, Ẽmã mág ki Congresso jã ty.

§ 2º Ũ tỹ incisos I, II, kar VI ki nỹtĩ ãn han kỹ, vỹ ser ti rãnhrãj tỹ prỹg ty jun tũ ki kren, deputado ag Câmara ketũn mỹr Senado Federal hã vỹ ser, Mesa jo nỹtĩ ãn, ketũn mỹr partido político ag tỹ tó mãj. Hãra ũ tỹ tag han jé vỹ, inh pi tag han kỹ nĩ kej mũ, ag ti tỹ hãrej ke tó tũ ki.

§ 3º Ũ tỹ incisos III kar V ki nỹtĩ ãn han kỹ, vỹ ser ti rãnhrãj tỹ prỹg tá jun tũ ki kren. Ĩn mág ki Mesa jo jã, ketũn mỹr ũ tỹ Congresso kãki partido político ũ jo jã ãn hã vỹ ti kunũj mũ, ũ tỹ ti mỹ ta gé ke tũ ra.

§ 4º Ũ tỹ ti rãnhrãj prỹg fĩnrãm tũ ki kutã sór kỹ, ti tỹ vẽmer kakã nĩ kỹ kutẽ sór kỹ, pi jérĩn mỹ kãnhmar ki kroj, Ti tỹ vãsóki kutẽ mỹr tỹ jérĩn mỹ kajãm mũ.§§ 2º e 3º ki vỹ ken kỹ nĩ, ne tỹ hãrej ke ti.

Art. 56. Deputado kar Senador pi ti rãnhrãj ke tỹ ti prỹg ty jun tũ ke kutẽj:

I – ũ tỹ vẽnh rãnhrãj tag kã jãn kỹ, Estado Ministro, pã'i tỹ Governador, Estado Secretário, kar Distrito Federal kar ẽmã kẽsir mĩ, Capital ti Prefeitura ty ke, kar ũ tỹ kuvar há mĩ nén ũ nón tĩg fã, tag ag kar pi rãnhrãj ũ mré kej mũ ver, ti tỹ han ke ãn prỹg ty jun tũ ki;

II – ũ tỹ ti kaga ketũn mỹr nén ũ ũ tugnĩg ver krỹ ken kỹ, pi ti rãnhrãj kren. Ti krỹ jé tag tỹ kurẽ tỹ 120 kãfór tũ nĩn kỹ.

§ 1º Ũ tỹ ũ japrẽr jé ag tóg, ũ rãnhrãj fã tỹ kuprẽn kỹ, Vẽnhrá tag ki ke ũ, ketũn mỹr ũ tỹ ver krỹ ke sĩ han jé tỹ kurẽ tỹ 120 ke kãfór kỹ.

§ 2º Ti tỹ vẽnh rãnhrãj ãn ki kuprẽn ra, ũ tỹ kãjã tũn kỹ, ẽg vỹ ser vota kej, ẽg tỹ ũ fãg jé, hãra ta ge jé kysẽ tỹ 15 ke tỹ ver jy nỹj ke nĩ.

§ 3º Deputado kar Senador ag tỹ Inciso I ki ken kỹ nĩ han kỹ, vỹ ti hãre to rãnhrãj ke kaja to vẽmén mũ.

SEÇÃO VI

VÊNHMÃN

Art. 57. Ẽmã mág ki Congresso ki ke ag vỹ prỹg kar mĩ vênhmãn mũ, Ẽmã tỹ Capital Federal ty, fevereiro kã kurẽ tỹ 2 hã ki tỹ julho kã kũrẽ tỹ 17 ty jun mũ, kar agosto kã kurẽ tỹ 1º hã ki tỹ dezembro kã kurẽ tỹ 22 ty jun ke nĩ.

§ 1º Vênhmãn tag kurẽ ty krỹg mỹr, kurẽ há ki kutẽ nĩ tũn kỹ, ag vỹ kurẽ ũ jé tuvãnh ke nỹtĩ.

§ 2º Congresso ki ke ag pi, han ge ki jẽnkamũ to vẽmén vén mã kã kỹkrỹ kej ke nỹtĩ.

§ 3º Nén ũ tỹ Vênhrá tag kãkã ken kỹ nỹtĩ tag krĩg mỹ Deputado ag Câmara kar Senado Federal ki ke vỹ vênhmãn mũ, ag tag to vẽmén jé:

I – ag tỹ ser prỹg ty jun kỹ Congresso tỹ rãnhrãj ke róm ke;

II – han ge ãn to vẽmén jé, ti tỹ ĩn rẽgre mỹ há nĩ jé;

III – pã'i mág tỹ Presidente kar ti vice ag tỹ, ag vênhrá mág mãn jé ser, ag tỹ rãnhrãj jé kar;

IV – pã'i mág tỹ Presidente ti tỹ han ge to pi há nĩ ke ãn, ag tỹ ser kar kutẽn jé, tỹ tũ ke ki.

§ 4º Ĩn mág ki ke kar vỹ ser vênhmãn mũ fevereiro ti kurẽ tỹ 1º kã, ag tỹ ũ tỹ ne han ke ãn vin jé, ag kar vỹ prỹg rẽgre ki rãnhrãj ke nỹtĩ. Ũ pi ti han jé ãn hã ki rãnhrãj mãn ke nĩ.

§ 5º Ẽmã mág ki Congresso ag Mesa ki Senado Federal ag pã'i tỹ Presidente hã nỹ jãj. Vênh rãnhrãj ũ vỹ ser Deputado ag Câmara ki ke kar Senado Federal ki mỹ nỹtĩj.

§ 6º Ẽmã mág ki Congresso japrẽr jé ag tóg mũ, ti tỹ kurẽ ãn kã rãnhrãj jẽ tũ ra, ti tỹ tag han jé:

I – nén ũ jagy tỹ ẽg ẽmã mág kri kótĩg sór nĩn kỹ, nén ũ jagy tỹ ẽg ẽmã kẽsir kri kótĩg sór nĩn kỹ, Estados kar Municípios ag, ũ tỹ ẽg ẽmã mág mré ráráj sór tó kỹ, Pã'i mág tỹ Presidente kar ti Vice tỹ ser ti venhrá mág ãn mãn kỹ, ti rãnhrãj jé;

II – nén ũ jagy tỹ kã nỹn kỹ , ti tỹ ẽmã mĩ nỹtĩ ãn tỹ hãnrike kãnãn hán kỹ, ãn ki tag ag vỹ Congresso japrẽr, Ẽg ẽmã mág ki pã'i mág tỹ Presidente, Deputado ag Câmara ki pã'i tỹ Presidente kar Senado Federal ki ke, ketũn mỹr Ĩn mág kãki rãnhrãj nỹtĩ tỹ ken kỹ.

§ 7º Congresso tỹ ke ag japrãr kỹ ag pi ag rãnhrãj ja ãn kãfãn kri jãnkamũ mãn ke nĩ.

§ 8º Medidas provisória hyn han vén ja ãn ag hã vỹ vãnhmãn ki kej tu vãmén jé.

SEÇÃO VII

DAS COMISSÕES

Art. 58. Tỹ Congresso Nacional ti kar ag ĩn tóg comissões nỹtĩj permanentes kar temporárias ti, hynhan kỹ ag regimento jagma ketũmỹr ag han mũ jagma.

§ 1º Ag hynhan kỹ constituição tỹ (mesa) kemũ ki, ken kỹ tóg nỹj, ti ki hã ke nỹn kỹ, partidos ag membros tỹ jag rike nỹtĩn kỹ ketũmỹr blocos parlamentares tỹ ĩn kãki rãnhrãj nỹtĩ ag.

§ 2º Tỹ comissões ag, tugnỹm kỹ han há han jé, tag jagma:

I – to vãmén kar kuprẽg jé projeto tỹ lei tóg jãvãnh tũn kỹ, ag regimento jagma, ag hã tóg vej mũ tỹ plenário ag, hãra ũn tỹ

dez ki ũn pir tỹ ve mãn ra ken kỹ ag tóg ve mãn ge nĩ, ĩn kãki rãnhrãj nỹtĩ kar ag;

II – hynhan ge ag tóg nỹtĩ audiências públicas ti entidades tỹ sociedade civil ag mré;

III – ag japrãr jé Ministros tỹ Estado ag tỹ tugtón jé nén ũ kar to vãmén kar hynhan fã ti;

IV – ti ag tá junjun kỹ vegven jé, ũ tóg nén ũ to tag pi há nỹ ken kỹ, nén ũ representa ke sór kỹ, ketũmỹr ũ tóg nén ũ to kar ũ to tag pi mĩ hã han mũ ken kỹ Pã'i ag ketũmỹr entidades públicas ag;

V – to vĩn jé depoimento ti tỹ autoridade ketũmỹr cidadão mỹ;

VI – vegven jé nénũ há tỹ programas tỹ obras ti, to ẽkrén ja ti ẽmã mág mỹ, regionais kar setoriais mĩ, tỹ vẽnhkar mỹ há tĩn jé desenvolvimento ti kar tugnỹm kỹ to rán jé parecer ti.

§ 3º Tỹ comissões parlamentares tỹ inquérito, ag hã tóg tugnỹm kỹ vej mũ tỹ Pã'i tỹ autoridades judiciais ag to, kar ũ tóg ag regimento ki rán kỹ nỹtĩ ãn ti ĩn kãki rãnhrãj nỹtĩ ag hynhan ja ti, hynhan ja ag tóg Câmara tỹ Deputados ag kar Senado Federal ag, jagmré ketũmỹr jag kóm vyrmỹ, membros ki ũn tẽgtũ ki ũn pir tóg to vĩn kỹ, tugnỹm kỹ ve to furũn jé to vĩ ja ãn ti, prỹg fi ja kãmĩ, kỹ ag tóg tugnỹm kar ve kỹ rán kỹ fij, ag vég mỹr mỹ fón hán kỹ Ministério Público mỹ, ag tugnỹm kỹ ve kỹ han jé responsabilidade civil ti ketũmỹr criminal ti infratores ag mỹ.

§ 4º Vẽnhkar tóg vẽnhkán nỹtĩn kỹ recesso ketĩ, hãra tóg nỹtĩj Comissão representativa tỹ Congresso Nacional ti, ĩn kãki rãnhrãj nỹtĩ ãn ag vẽnhkuprẽg fã jagma vin mũ ag ẽgno ki to vãmén ja kã, hynhan kỹ ag tóg vin mũ ag regimento comum jagma, kỹ ag vẽnhkuprẽg kỹ vin mũ ag tóg hẽrikemũn jag kãfór nỹtĩj representação partidária tugnĩn.

SEÇÃO VIII

HÃ REN KỸ HAN GE, HAN TO KE

SUBSEÇÃO I
NÉN Ũ KAR TO KE

Art. 59. Han ge ãn jé ke vẽ:

I – vẽnhrá tag kãkã ke nĩ ãn kãpãn rán mãn ke;

II – han ge ãn to vẽmén mãn, ti kar tỹ kinhrãg jé;

III – ẽg tỹ kurẽ kar mĩ han ge vigvej fã ãn to ke;

IV – ẽmã mág ki Pã'i mág tỹ Presidente tỹ Han ge hynhan ãn Congresso mré;

V – ẽmã mág ki Pã'i mág tỹ Presidente tỹ Han ge hynhan ãn, nén ũ tỹ hãnrike kỹ;

VI – Congresso tỹ Han ge han ãn, Ẽmã mág ki Pã'i mág tỹ Presidente tỹ ke tũ ra;

VII – Câmara ki kar Seanado ag tỹ Han ge ãn to ke, ag rãnhrãj fã kãki.

Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Han ge ãn to vẽmén mãn, ti kar tỹ kinhrãg jé. Vẽnhrá tag kãkã ken nĩ ãn vỹ hãrenkỹ rán mãn ke tój, hãra tỹ tũ ke mã kã, tỹ sĩ ke ki, ti kar tỹ kinhrãg jé.

SUBSEÇÃO II
DA EMENDA À CONSTITUIÇÃO

Art. 60. Vẽnhrá tag kãkã ken nĩ ãn rán mãn ken kỹ:

I – Deputado ag Câmara ki ũ tỹ 513 ki ũ tỹ 171 tỹ ken kỹ, kar Senado federal ki ũ tỹ 81 ki ũ tỹ 27 tỹ ken kỹ;

II – ẽmã mág ki pã'i tỹ Presidente tỹ ken kỹ;

III – ẽmã kẽsir mĩ Estados ag Assembleias Legislativas ki ke ag ke gé, hãra ag e nỹtĩj ke nĩ, ti kuju kãfór.

§ 1º Ũ pi Vẽnhrá tag kãkã ken nĩ ãn rán mãn, ẽmã kẽsir tỹ Estado mĩ nén ũ jagy tỹ ken kỹ, kar ẽmã mág mĩ ũ tỹ ẽg ẽmã mré ráráj sór kỹ.

§ 2º Ẽmã mág ki Ĩn mág kãki Congresso ki ag tóg to vẽmén rẽgrég, kỹ ser Deputado tỹ 513 ãn ki ũ tỹ 308 tỹ há tỹ nĩ ken kỹ, kar ser Senado Federal ki ũ tỹ 81 ãn ki ũ tỹ 49 tỹ há tỹ nĩ ken kỹ.

§ 3º Vẽnhrá tag kãkã ken nĩ ãn rán mãn ken kỹ, Deputado ag Câmara ki Mesa kar Senado Federal ki ke ag tỹ há tỹ nĩ ke kar, ag tỹ ser tugtój mũ, ti vẽnh nĩkrén tẽg mré.

§ 4º Vẽnhrá tag kãkã ke nĩ ãn rán mãn ken kỹ, ũ pi hej kej ti tỹ Han ge ũ tỹ tũ ke kãn sór kỹ:

I – vẽnhrá tag kãkã ke nĩ ãn ũ pi ẽg ẽmã mág to nén ũ rán mãn, ti tỹ ũn sór kỹ;

II – ti kar tỹ pã'i ũ kuprẽg jé vota ke ãn, tój ke tũ, ũ kuprẽg jé, ti kar tỹ prỹg tỹ 16 kãfór ãn, Pã'i ũ kũprẽg tỹ prỹg tỹ vẽnhkãgra ãn;

III – poder ki ke ãn tỹ tũ kej ke to;

IV – ti kar tỹ jatun mỹ mũ ẽn to.

§ 5º Nén ũ to vẽmén jé ũ tỹ ki kro tũn kỹ, ag pi prỹg ãn hã kãmĩ to vẽmén mãn sór ke nỹtĩ.

SUBSEÇÃO III
DAS LEIS

Art. 61. Han ge tỹ ke sór nĩj ke kar tỹ han pẽ nĩj ke vỹ, vỹ República tá Deputado ag nỹtĩj fã Kãtá ke ag tỹ han ge nĩj mũ, Supreno Federal ke tũ nĩn kỹ Congresso Nacional tá ke ag, República ki Pã'ĩ mág tỹ Presidente, Supremo Tribunal Federal, Tribunal Kri ke ag, kar Procurador Geral da República ki kar ver vẽnh kar mré, to rán kỹ sa pẽ tag kã sa ki ãkrén kỹ.

§ 1º Tag ag hã vỹ tỹ República ki Pã'i mág tỹ Presidente tỹ ti pir mỹ han ge to ke nỹtĩ:

I – ki vin kar tỹ ũn sór nĩn kỹ, Forças Armadas ag;

II – to han ge nĩj ke to:

a) rãnhrãj ken ag vin ge, jo nĩ kar tỹ má ki, vẽnh kar mỹ rãnhrãj ki nỹtĩj ge ag kar ũn e rãnhrãj ke ke tũ nĩn kỹ ag kajãm ge tỹ mág kej ke jé;

b) jo nỹtĩj ke ag han ge kar ẽg to ke to ãkrén fã ag, kajãm ge tỹ kej ke kar ti kaja vigvej ke , vẽnh kar rãnhrãj mré vẽnh jo nỹtĩj fã ag ẽmã kar tag mĩ;

c) União kar ẽmã tag mĩ, ki vẽnh kar rãnhrãj nỹtĩ ag to ãkrén kỹ kã nĩj ke ti, rãnhrãj ke ag vigvej ke , ki nỹtĩg há han ge kar ag sin kỹ kajãm nĩj ke ti;

d) Ministério Público kar União ki Defensoria Pública ki, kar ver ki Ministério Público tỹ han kãn ke ki jo jykrén jé kar Emã mĩ defensoria Pública ti, Distrito Federal ki kar Ẽmã kar mĩ;

e) pã'i tỹ presidente tavĩn vỹ ti nén ũ tãg han sór ka han há nĩj, kar ministérios kar órgão ag ne han ge, rán ke nĩ art. 84, VI, tag jagma;

f) pã'i tỹ presidente tavĩn vỹ ti ta pã'i tỹ Forças Armadas ag nén han ge, ãn rán ka nĩm ke nĩ.

§ 2º Tỹ han nĩj ke pẽ vỹ Deputado ag Nỹtĩj fã tỹ han ke nỹtĩj mũ, projeto kar ag kar ag to rán ke han ge nĩj ke mũ gé, rán kỹ kã sa ja ki, ti sĩ hã ra, ũ tỹ rán ge mré nĩkrén kri tĩ tỹ pir kã nỹ ra to vĩj ke ag, Emã tỹ pénkar mĩ pipin kỹ nỹti mĩ, nĩkrén mág kri tẽgtũ ag tỹ ki to tỹ ke jé voto ki kej fã ag.

Art. 62. Hẽ re ke mũn nén ũ tỹ ki hã ke ra, ki ũ han mãn ge tỹvĩn kỹ, República ki Pã'i mág tỹ Presidente vỹ nén ũ to ãkrén tỹ mrẽnh kej mũ, to han ke rá ki ãkrén kỹ, ag tỹ Congresso Nacional mỹ tó tỹ mrẽnh ken kar.

§ 1º Ti tỹ nén to akrén kỹ rán ja ag han tũg jé hã vỹ nỹtĩ:

I – tag to ãkrén kỹ:

a) tag ki ke pẽ, mĩ tĩj fẽ, política kãki han ge há, político ag mré ke kar vota ke jé há;

b) nén ũ kóreg kar kri há kinhra nĩj ke, nén ũ kóreg kar ã tỹ to kinhra nĩj ke;

c) Poder Judiciario kar Minstério Público ag nỹtĩ to kinhra nĩj ke, ã rãnhrãj ke kar ũ tỹ ki nỹtĩ ag tỹ jagnẽ mré ke kinhra ãn ki;

d) prỹg e kãmĩ nén hyn han ge to ãkrén ke , nén ũ kaja to rán kỹ nỹtĩ ki kinhra kar nén ũ tỹ kej ke nĩj ke pãte ke mré, han e to vãme pẽ to ãkrén ge tỹ to nỹtĩ ki art. 167, § 3º;

II – ũ tỹ nén ũ há péju kar to nĩfénh to ke, vẽnh kar tỹ nĩm han fẽ ketũnĩn kỹ nén ũ tỹ kaja nĩj ke tỹ kã nĩ to;

III – to han ge tỹ rán kỹ sa kri ke;

IV – Congresso Nacional su tỹ to ãn ge rán kỹ sa kinhran kỹ kar República ki Pã'i mág tỹ san kỹ ketũnĩn kỹ tuvãnh tũn kỹ.

§ 2º Nén ũ tỹ kajãm ge to ke kar mré to vẽnhmỹn kỹ, hãra ũ tỹ rán kỹ nỹtĩ ja ag arts. 153, I, II, IV, V, e 154, II, tỹ nén ũ kaja to han mũ ti tỹ to han ge rán kỹ ẽgno tá kurẽ kã han ja kar.

§ 3º Han ge ve vén ge ag tỹ, ũ tỹ §§ 11 kar 12 ti há ki tũ kej mũ ti kajãm ge tỹ to ãkrén kỹ, ti rán tá kãtĩg kỹ ti tó há ki nỹtĩg ge tỹ kurẽ tỹ sessenta ke kã tỹ ke tũn kỹ, han ge tỹ.

§ 4º Ti han ge tỹ § 3º to ãkrén kỹ rán kỹ sa ki ti han ge kurẽ tó kỹ rán ja kãpãn kej ki, tỹ krỹ kej ke tỹ kej ke kỹ Congresso nacional tỹ ne han ge tũ ki nỹtĩj.

§ 5º Congresso Nacional tỹ nén ũ to ke pẽ han vén ge tỹ ke han ge tuvãnh jé vỹ ti tỹ to kinhra nĩ vén ke tỹ ke nĩj mũ ti tỹ constituicionais to nĩg ja kar.

§ 6º Jãvo to ke ve vén ge tỹ ki han tuvãnh ge tỹ kurẽ tỹ quarente e cinco ke tá krỹg kar ti ven vén ja kurẽ kar, ti vỹ han to fũrũr kej ke kã saj mũ, kar ser, Congresso Nacional tá ĩn ag kã ũ ki, ki hã tó kỹ saj ke to ke ki, ti tỹ ki kro jé votar kaj ke tá krỹg ke jé, kãki ĩn kar ag tỹ nỹtĩ tỹ ki han han ge to han ra ke to mẽ to.

§ 7º Kar hã han mãn ge vin jé há nĩ ja tỹ mũ, ti to ãkrén kỹ ke ja tỹ to fi kỹ nỹ ki, kurẽ tỹ sessenta ke kãmĩ, ti han ja kurẽ to nĩkrén kỹ, ti to vota ke ja tỹ tũ ke ja tũn kỹ ver Congresso Nacional tá ĩn régre ag ki.

§ 8º Medidas provisórias vỹ Câmara ty ag vỹ tugnỹm vén.

§ 9º Deputado kar Senador kãki ke ũ ag tỹ ki nỹtĩ ag to han kỹ nỹtĩ tugnỹm ke nỹtĩ kar ag tỹ ti ve ja tỹ kã sa ja ẽn ve jé gé, ag mỹ ti kro han tũg ki, vyrmỹ ag vẽnhmãn ũ ki, Congresso Nacional tá Ĩn ag kã ũ ki nỹtĩ ag tỹ hej ke tũg ki.

§ 10. Ti rán mãn ge tỹ han mãn ke tũ nĩj mũ, ag tỹ vẽnhmãn fã ag ki han ja tá, han vén ja tỹ hej ke ja tũ ag tá ketũnĩn kỹ ti tỹ ki kroj ke tỹ kurẽ kãfór pẽte rãg kỹ.

§ 11. Han ge tỹ rán kỹ nĩ tũn kỹ ti han tỹ kej fã tỹ to ki kroj ke to ãkrén ge ti § 3º kurẽ tỹ sessenta tỹ ti han ja tũ ẽn pãte to ãkrén ge ag tỹ kãjatun jan kỹ, to han ra ke ja ag tỹ mré nỹtĩ ki kar nén ũ tỹ ti han ja ki nén ũ vóg ja tũn kỹ ti ki han vén ja ag tỹ hãra nỹtĩj mũ, ki ne vóg mỹ.

§ 12. Han ge to rán ja tỹ vẽnh kóm vẽnhmỹ ke ki kron kỹ, to vẽnhrá mág han ja pẽ ti tỹ tá krỹg ke vén ja ti, tag tỹ ser ti tỹ tag pãte kã nỹj ke to ketũmỹr to rán kỹ sa tỹ kikroj ke tũ to mẽg nỹj mũ.

Art. 63. Pi ki nén kajãm ge tỹ mág kej ke tỹ kã nĩm ke nĩ:

I – rán kỹ nỹtĩ pẽ tỹ han jé Repúplica ki Pã'i mág tỹ Presidente han ja ti, han ge tỹ rán ja art. 166, § 3º e § 4º;

II – rán kỹ sa tỹ rãnhrãj jo nỹtĩ to ke tỹ Deputado tá Câmara ki, Senado Federal ki, Tribunais Federal ag ki kar Vẽnh kar mỹ Ministério ki.

Art. 64. República tá Pã'i mág tỹ ran ja tá ki kro kar to vãmén ge, Supremo Tribunal Federal kar Tribunais Superiores ag vỹ Deputado Ag câmara tá ve vén ge nỹtĩ.

§ 1º República tá Pã'i mág Tỹ Presidente vỹ nén ũ to rá tỹ ti mỹ há ag ki kro tỹ mrẽnh ke jé pini kej mũ.

§ 2º Hẽ re mũn, § 1º ũ ti ki, Deputado ag Nỹtĩj fã kar Senado Federal ag tỹ ki tó tũn kỹ, nén to rá tag to ag jykre tỹ kã nỹ en to, ag ki ke nỹtĩj ke mỹr, kurẽ tỹ quarenta e cinco ke tá krỹg mỹr, nén ũ to rá tỹ ki tomẽg nỹtĩ tỹ kej ke tỹ ki kro kãn mũ ser , vé ũn tỹ kurẽ tomẽ pẽ han ge ag hã tỹ ne ki kroj ke tũ nĩ ag tỹ kuprẽg ke to vẽnhmãn, tomẽ to.

§ 3º Rán ja ag hyn han ge ũ tỹ han ge vỹ tỹ Senado Federal kar câmara dos Deputado ki ke ag nỹtĩ kurẽ tỹ dez ki ag tóg tugnỹ mũ , hãra ti jo nén ũ tỹ rán vén ka sa ẽn tugnỹm ge kar.

§ 4º Han ge tỹ § 2º ki nỹtĩ pi Congresso Nacional ki nỹtĩ ag tỹ vẽ-

nhkán sĩ han ge kã to nĩkrén ke nỹtĩj mũ, kar pi rán kỹ nỹ tỹ código ki ne han mũ.

Art. 65. Han ge tỹ rán kỹ sa tỹ ki kro ja vỹ Ĩn ag kã ũ ki tỹ ũ tỹ ve vén ge nĩj mũ, kurẽ kuju pin kỹ to vãmén ge kar ti tỹ voto ki han ge nĩj mũ gé, kar ti tỹ ki han jé ketũnĩn kỹ ki kroj ke tũ ki jãnã jé, Ĩn tỹ ki tugnỹm mãn ge tỹ mẽ ke jé, ketũnĩn kỹ han ke tũ ki, ti mỹ tỹ ne han tũn kỹ.

To parágrafo pẽ. Rán kỹ sa tỹ ũ to san kỹ, kỹ tỹ ĩn tỹ han vén ja ra vỹn kej mũ.

Art. 66. Ĩn tỹ to vota ke kãn kar tỹ República ki Pã'i mág tỹ Presidente mỹ jãnãj mũ, ũ tỹ, tugnỹm han kar, ti ki kro jé han mũ.

§ 1º Repúplica ki Pã'i mág tỹ Presidente tỹ rán kỹ nĩ ãn tỹ ki há ke ken kỹ ti tỹ vyrmỹ nĩm mũ ketũnĩn kỹ ki ke kar kã, instituicional ketũnĩn kỹ vẽnh kar mỹ hán kỹ, ti tỹ krỹ ke ketũnĩn kỹ ti ki kro kãn ge vỹ tỹ, kurẽ tỹ quinze kãmĩ ke nĩj ke nĩ, ti tỹ mãn ja kurẽ ẽn ki nĩkrén kỹ, kar tỹ ser vẽnh vĩ jãnãj mũ, óra tỹ quarenta e oite ke kãmĩ, Senado Federal tá Pã'i tỹ Presidente mỹ ti tỹ ne tugnĩn ti ki kro kamẽg ja to ke ti.

§ 2º Ver ti ki kro han tũn tỹ vẽnhrá mág tỹ artigo mĩ kãmun kỹ ki han mũ, parágrafo ki, inciso ketũnĩn kỹ alínea ki.

§ 3º Kurẽ tỹ quinze ke pãte tĩg kar, República ki Pã'i mág tỹ Presidente tỹ jatunmỹ tomẽg nĩ tỹ ser tũg, ti ki kro han jé.

§ 4º Ti ki kro han ge tũ vỹ vẽnh kar mré vẽnhmañ ki tój ke mũ, ti mãn kri kurẽ tỹ 30 ke kãmĩ, ti tỹ ki kroj ke tũn jé Deputado kar Senadores kar ag tỹ voto vin kãn ge to ãkrén kỹ.

§ 5º Ti ki kro han ja tũ tỹ kã nỹ tũn kỹ, ti hã vỹ tỹ to rán han ja jãnãj ke mũ , ven kãn jé República ki Pã'i mág tỹ Presidente mỹ.

§ 6º Rán ja tỹ ki ne han mã tá krỹg § 4º kã rán kỹ sa ki, ki kro han tũg ja vỹ to vota ke vén jé saj ke nĩj mũ, vẽnhmãn tỹ mrẽnh kej ke

ki, vẽnh jykre kar ag tỹ ki ne tó mẽ , ti voto kar tá krỹg to mẽ mũ.

§ 7º To han ge tỹ ven ge tũn kỹ óra tỹ quarenta e oito ke kãmĩ República ki Pã'i mág tỹ Presidente ti, § 3º kar § 5º ki rán ka san ki, Senado ki Presdente hã vỹ ti ki han ge ki tỹ kej mũ, kar, ti tỹ ki tỹ ke tũn kỹ, vỹ Senado ki Vice-Presidente tỹ inh hã tỹ kej ke.

Art. 67. To han ge rán kỹ sa vỹ han ge tũ nĩj mũ, ti ke mré nỹtĩj ke tỹ rán tãg nĩj mũ, legislativo ki vãnhmãn han hã ki, Congresso Nacional kãkĩ Ĩn ag kã'ũ ki nỹtĩ ag tỹ tỹ ge jé ke kỹ hã.

Art. 68. Ũ tỹ han ra kej ke rán ge hã vỹ tỹ República ki Pã'i mág tỹ Presidente nĩj mũ, ũn tỹ han jé pini kej ke mũ hã vã tỹ Congresso Nỹsijonỹr ag mỹ ke nĩ.

§ 1º Nén ũ tỹ han ge ag hã vã tỹ Congresso Nacional tá nỹtĩ pẽ ag ki ke nĩj mũ, ũ tỹ vyrmỹ tỹ kej ke ag vỹ tỹ Câmara dos deputados ag ki ke nỹtĩ jãvo. ketũnĩn kỹ Senado Feneral ag, han ge pẽ tỹ vyrmỹ nỹ tỹ to han ge kãpãn sa ki, kar legislação tỹ to kej ke tũ ti:

I – Poder Judiciário kar Ministério Público ki han ge, ag rãnhrãj kar kãmĩ nỹtĩ ag to;

II – tag mĩ ke pẽ, vẽnh kar, vẽnh kar tỹ to ke nĩj ke, político kar ag vin ge ag;

III – prỹg kar mĩ ãkrén, nén ũ génh ge kar ti kaja to rán ke nỹtĩ ag.

§ 2º Pã'i tỹ presidente tỹ lei tãg hyn han kar hãren kỹ han ge, ãn tu hej ke vén ke ag tỹ nĩ, congresso ty ke ag.

§ 3º Cogresso ty ke ag vỹ lei tãg tu vẽnhrá tugnỹ han ke nĩ, ju pi kar vãg mãn há nĩj.

Art. 69. Pãte to han ge tỹ kãmũ ag vỹ voto han pin ke ki tỹ kej ke mũ ti kar mré ki.

SEÇÃO IX

DA FISCALIZAÇÃO CONTÁBIL, FINANCEIRA E ORÇAMENTÁRIA

Art. 70. Tỹ tugnỹm fã ti contábil ti, financeira ti, orçamentária ti, operacional ti kar patrimonial tỹ ẽmã mág tỹ União kar entidades tỹ administração direta kar indireta ti, tỹ lei jagma hã nỹn kỹ vẽnhkar to hej ke jan kỹ, ag tỹ mĩ hã jẽnkamu tỹ kygjãm mũn kỹ, ag hã tóg vej mũ Congresso Nacional ag, jagma controle ti tar mĩ ti, kar sistema tỹ controle ti kãmĩ Poder ag jagma.

Ti rá pir. Presta conta keja tóg ũn tỹ pessoa física ketũmỹr jurídica ti, pública ketũmỹr privada ti, ũn tóg jẽnkamu público tỹ nén ũ kygjãm mũ ti, jãkrunh mũ ti, nĩn ham mũ ti, gerencia kemũ ti, ketũmỹr administra kemũ ti, nénũ kar valores públicos ti ketũmỹr ẽmã mág tỹ União tóg nén ũ jagfy kafãn ge ti, ketũmỹr tag jyjy jagfy kafãn gen kỹ jẽnkamu tỹ nén ũ kygjãm ja ki.

Art. 71. Tar mĩ tugnỹm jé, Congresso Nacional ag hã tóg vej mũ, kỹ Tribunal ne Contas ẽmã pir tỹ União tóg ag mré vej mũ, ag tag han jé:

I – tugnỹm kỹ ki hã ke nỹn ken jé, Pã'i mág tỹ Presidente da República tỹ jẽnkamu to nén ũ génh kar hynhan ja ti prỹg kãmĩ, parecer prévio jagma kurã tỹ sessenta kãmĩ papé tóg ag tá jun kãpẽn;

II – tugnỹm há han kar kihã tóg ke nĩ ken jé administradores kar ag jẽnkamu mré rãnhrãj fã ag mỹ, tỹ bens kar valores públicos ti administração tỹ ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã tỹ Estados ag kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, kar ag entidades hynhan ja ag, Poder Público federal tỹ vin kỹ nỹtĩ ti, kar ũn tóg ti hẽrenkỹ jẽnkamu to nén ũ génh kỹ han ja venven tũn kỹ, ka to papé vãm ja nĩn kỹ, tugnĩn prejuízo tóg ken kỹ cofres públicos mỹ;

III – tugnỹm jé, ránrán kỹ vin jé ũ tóg rãnhrãj jé admissão tỹ pessoal ketĩ, nén ũ kar ki, tỹ administração ẽmã mág União, ẽmã tỹ Estados

ẽmã kẽsir tỹ Municípios kar ag hynhan ja ti Poder Público federal tỹ vin kỹ nỹtĩ ti, ũ jyjy vin ja ti tỹ cargo mỹ ke hã tóg tỹ ũ nỹtĩ tỹ, jé tóg ke nỹ gé ũ tỹ rãnhrãj jã ki kãfãn ja tóg aposentadoria tá krỹg kỹ, tỹ reformas kar pensões ti ke gé, kar ti nén ũ ki nirejtu tóg mré papé ki nỹtĩ kar nĩj ti aposentadoria jé papé hynhan mũ kã;

IV – hynhan jé, vẽsóki, Câmara tỹ deputados ti, kar Senado Federal ti, tỹ Comissão técnica ti ketumỹr inquérito ti, tỹ inspeções kar auditorias ti tỹ nén ũ nĩkrén fã ti, jẽnkamu to financeira ketĩ, nénũ génh kar han ge ti, operacional mré patrimonial ti, kar unidades administrativas tỹ Poderes Legislativo ti, executivo mré Judiciário, kar tỹ ũ hynhan ja ti entidades ketĩ vẽnhrá tag tó mũ jagma inciso II;

V – tugnỹm jé jẽnkamu vin han fã ti, ag tỹ empresa hynhan ja ti ẽmã mág ũ tá tỹ tag ki rãnhrãj jé, tỹ ẽmã mág tỹ União ag mré jẽnkamu ven jé hãto ag cujo capital social ketĩ, jagmré to vãmén kỹ rán kỹ fin kỹ, constitutivo kãki;

VI – tugnỹm kỹ tarĩr jé nén ũ kar ki ẽmã mág tỹ União tóg jẽnkamu kaja jãjã ja ti convênio jagma, tỹ jagmré to vãmén ja nĩn kỹ, kar jagmré ag vĩ tỹ pir ke ja nĩn kỹ ketũmỹr tỹ nénũ ũ tỹ hã to vãmén fã nĩn kỹ, ẽmã tỹ Estado mỹ mré ẽmã pir tỹ Distrito Federal ketũmỹ ẽmã kẽsir tỹ Município mỹ;

VII – tugtón jé ag tỹ tovĩn kỹ Congresso Nacional ag, ĩn kãki rãnhrãj nỹtĩj fã ti, ketũmỹr ag Comissões ag, vigve kar tugnỹm há han kỹ hãrenkỹ nén ũ to jẽnkamu nĩm ja ti, kar ti ki hã ke ker tugnỹm jé gé, kar ag nén ũ kar ránrán kỹ jãgnã ja ti;

VIII – ũn jẽnkamu vigve kỹ tugnỹm kỹ nén ũ to nĩm ja tóg ki hã ke tũn kỹ ag kajãm jé, lei kãki rán kỹ nỹ ãn han jé, nén ũ kar to, nén ũ tóg ki hã ke tũn kỹ kygjãm han jé;

IX – rán kỹ jagma hã han gen jé, órgão ketũmỹr entidade ag to nén ũ hynhan jé lei kãki rán kỹ nỹ jagma, ag tugnỹm mỹr nén ũ tóg ki hã ke tũn kỹ;

X – tỹ krỹ ken jé, nén ũ tóg ki hã ke tũn kỹ, jẽnkamu to nén ũ génh kar hynhan ja ti, ag mỹ rán kỹ jãnãj Câmara tỹ deputados kar Senado Federal ra;

XI – vigve ra ken jé tỹ Poder tỹ jé ke ag mỹ nén ũ tóg ki hã ke tũn kỹ ketũmỹr to nén ũ vẽnhmỹ han jan kỹ.

§ 1º Tỹ contrato nĩn kỹ, tỹ krỹ ke kỹ tỹ tũ ken jé ag hã tóg tỹ vej mũ Congresso Nacional ag, to vĩ tỹ mrãnh ken jé, Poder Executivo ag nén ũ han ge ãn han jé.

§ 2º Tỹ Congresso Nacional ketũmỹr Poder Executivo ag, tỹ kurã tỹ 90 ketũmỹr kysã tẽgtũ, fi ja ãn kãmĩ nén ũ hynhan ge ãn han tũn kỹ, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma, Tribunal ag tóg to vej mũ.

§ 3º Tribunal tá rãnhrãj fã ag nén ũ to ãkrén kỹ han kỹ hãrikemũn néve to kajãm gen kỹ ketũmỹr nén ũ to kajãm ge nĩn kỹ multa ke tĩ, kỹ Tribunal tóg há nĩ kur kajãm gen jé.

§ 4º Tỹ Tribunal ag tóg jãgnãj mũ Congresso Nacional ag mỹ, kysã tẽgtũ kar kã kar prỹg kãmĩ ag nén ũ han ja ránrán kỹ.

Art. 72. Tỹ Comissão jag jãgja ag deputado kar senador ag tỹ permanente ti vẽnhrá tag jagma art. 166, §1º, tỹ nén ũ kygjãm ge ãn tóg rán kỹ nỹ tũn kỹ, ver tỹ to ãkrén kỹ nỹ tũn kỹ ketũmỹ nén ũ ãn to hej keja tũn kỹ, kỹ tóg tovĩn jé há nĩ gé, Pã'i tỹ autoridade governamental tá já nỹtĩ ag mỹ, kurã tỹ pẽnkar kãmĩ tóg tugtój ke nĩ hãrenkỹ nỹ ti.

§ 1º Tugtó kar venven ja tũn kỹ, ketũmỹr tugtó kar venven ja tóg tá krỹg tũ nĩn kỹ, ãnki Comissão ag tóg to vĩj mũ Tribunal ag mỹ, ag tugtó jé hãrenkỹ nỹ ti to, kurã tỹ 30 kãmĩ.

§ 2º Tribunal ag kinhrãg kỹ nén ũ to jẽnkamu tỹ kajãm ja tóg ki hã keja tũn kỹ, tỹ Comissão ag tóg, tugnỹm kỹ vegven kỹ ag nén ũ ãn to jẽnkamu kajãm ãn tóg nén ũ vẽnhmỹ tỹ ki han vãnh ãn ti vẽnhkar mỹ economia pública mỹ, ãn ki ag tóg Congresso Nacional ag mỹ tỹ krỹ ke kar tỹ tũ ké kej.

Art. 73. Tỹ Tribunal de Contas ti ẽmã pir tỹ União ag tóg tỹ nove Ministros jãj mũ, ag sede tóg ẽmã pir tỹ Distrito Federal tá jãj mũ, ãn ki ag tóg tá kãki rãnhrãj ke ag vin mũ kar ẽmã mág kãki jagma tarĩr mũ, nén ũ kar ki ag mỹ ken kỹ nỹ ãn ti, vẽnhrá tag jagma art. 96.

§ 1º Pã'i tỹ Ministros tỹ Tribunal de Contas ẽmã mág tỹ União ag tóg brasileiros ag jyjy kuprẽg kỹ vinvin mũ, hãra ag tóg tag jagma mũj ke nỹtĩ:

I – kyrũ prỹg tỹ trinta e cinco nĩj ke nĩ hãra pi prỹ tỹ setenta kãfór jãj ke nĩ ti kófa tỹ;

II – tỹ tóg nén ũ kar ki tỹ ũn há jãj ũ tỹ rãnhrãnh ke vãnh;

III – kanhrãn kỹ jã jurídicos mỹ, nĩkrén fã mỹ, jẽnkamu tarĩr kỹ nĩkrén fã há ketũmỹr vẽnhkar mỹ rãnhrãj fã há ke gé;

IV – prỹg tỹ pẽnkar régre ki rãnhrãj ja jãn kỹ, kar ver nén ũ kar ki kanhró ãn ti vẽnhrá tỹ jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma.

§ 2º Pã'i tỹ Ministros tỹ Tribunal de Contas ẽmã mág tỹ União ag tóg kãprẽg kỹ nỹtĩj mũ:

I – ũn tẽgtũ ki ũn pir ki Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg vinvin mũ, hãra Senado Federal ag tóg hej kej ke nỹtĩ, ũn régre ag tóg jag rikén tarĩr ken jé auditores ag kãki kar membros tỹ Ministério Público jagmré Tribunal ag, ag jyjy vinvin tẽgtũ jagma han ge tóg nĩ Tribunal ti, critérios jagma ti rãnhrãj jã ki kãfãn ja tugnĩn kar ti rãnhrãj há ke gé;

II – ũn tẽgtũ ki ũn régre Congresso Nacional ag jagma.

§ 3° Pã'i tỹ Ministros tỹ Tribunal de Contas ẽmã mág tỹ União jag rike han kỹ nỹtĩj nén ũ kar ki, prerrogativas ki, impedimentos ki, vencimentos ki kar vantagens ki Pã'i tỹ Ministros tỹ Superior Tribunal tỹ Justiça ki, ag mỹ hynhan jé hãrenkỹ ag rãnhrãj jã ki kófa han kỹ to aposentadoria kar pensão mãn jé, vẽnhrá tag jagma art. 40.

§ 4º Tỹ auditor ti, ti tỹ ministro lugar kã jãj ken kỹ, ti mỹ tóg nỹj mũ gé hãrike han kỹ ti nirejtu ti, tỹ Ministro mỹ ke ãn ge ti, rãnhrãj jã ãn ki judicatura jagma, tỹ Pã'i tỹ juiz tỹ Tribunal Regional Federal ki.

Art. 74. Tỹ Poderes Legislativo ag, executivo mré judiciário ag tóg vej mũ ti ken kỹ nỹn jé, jagma mũn jé, to ãkrén kar ránrán mũ ãn tá junjun jé tag han jé:

I – tugnỹm kỹ vem jé ti ki hã ke ti, ag tỹ to ãkrén kỹ ránrán kỹ vin ja ti prỹg e ki, ag tỹ hynhan ja ti Pã'i tỹ governo programas ti, kar União ag tỹ hãrenkỹ jẽnkamu to nén ũ hynhan ge ti;

II – tugnỹm kar vegven jé ti ki hã ke ti, ag tỹ hãrenkỹ jẽnkamu to nén ũ hynhan ja kar, ag to ãkrén mũ ãn tá junjun ja ti, nén ũ hynhan ja ti financeira kar patrimonial ti tỹ órgãos kar entidades tỹ tugnỹm kỹ hynhan fã ti administração federal ke tĩ, kar ver hãrenkỹ jẽnkamu Pã'i tỹ jẽnkamu jãgnã to nén ũ hynhan ja ti, tỹ entidades tỹ direito privado ag ke gé;

III – tugnỹm kỹ hynhan há han jé, hãrenkỹ jẽnkamu tugvãj fã ti crédito ke tĩ, ũ tóg ũ jagfy ti jyjy rán kar nénũ jyjy fij ke ti to jẽnkamu mẽn jé, kar ver nirejtu mré União tóg jẽnkamu ki haver ti;

IV – mỹ há tóg nĩ ken jé jẽnkamu to nén ũ hynhan ja ti, ag tỹ jé rãnhrãj nỹtĩ ki.

§ 1º Tỹ jé nỹtĩ ag controle interno jagfy, ag tugnỹm mỹr nén ũ tỹ ki hã ke tũn kỹ, ãnki ag tóg Tribunal tỹ Contas da União ag mỹ rán kar tój mũ, ag tỹ jagma hã han tũn kỹ ag hã tóg kygjãm mũ.

§ 2º Vẽnhkar kar ver ũn pir, partido político ag, to vãmén kỹ vẽsimér tỹ pir ke kỹ rán associação ke tĩ, ketũmỹr tỹ sindicato ag tóg jé nỹtĩ gé, lei jagma, ag tỹ ránrán kỹ jãgnã kar tó jé, nén ũ tỹ ki hã ke tũ ãn ti, Tribunal tỹ Contas da União ag mỹ.

Art. 75. Nén kar tóg ránrán kỹ lei jagma nỹtĩ tag tóg tag jé ke nĩ, kar ver ag tỹ hãrenkỹ hynhan fã ti, jagma tugnỹm kỹ venven fã ti, Tribunais tỹ

Contas tỹ ẽmã kar mré tỹ Estados ag kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, tỹ Tribunais kar Conselhos tỹ Contas ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag.

Ti rá pir. Vẽnhrá tỹ Constituições tỹ estaduais ag tóg ag mỹ fij Tribunais tỹ Contas ag tugnỹm jé, kỹ ag tóg tỹ sete Conselheiros jãj.

CAPÍTULO II

PÃ'I MÁG TU KE VỸ

SEÇÃO I

PRESIDENTE KAR VICE-PRESIDENTE DA REPÚBLICA TU KE VỸ

Art. 76. Pã'i tỹ Presidente vỹ tỹ pã' mág hã nĩ, ẽmã tỹ brasil ki, hãra ti mré ministro ag vỹ tỹ, pã'i nỹ tĩ gé.

Art. 77. Pã'i tỹ Presidente kar Vice-presidente vỹ jagnã mré hã, kurã ki ke tĩ, kysã tỹ outubro kã vỹ ke vén tĩ, primeiro turno ti, domingo ve kã, ju segundo turno vỹ kysã tỹ outubro hã kã ke tĩ gé, ẽgno ty domingo kã.

§ 1º Kỹ ser ũ tỹ eleito tĩg kỹ, ti mré vice vỹ jãg mũ gé, mỹr ag chapa han kỹ ag rẽgre vỹ vẽnh rán tĩ.

§ 2º Ũ tỹ jãg mũ vỹ voto kuju kófãn sĩ han ke nĩ.

§ 3º Hãre ke mũn ũ tỹ ti kuju ty jun tũn kỹ vỹ segundo turno vỹ kej, hãra ũn rẽgre ag tỹ jãmĩ mũ ãn ag vỹ jag katu kej ser.

§ 4º Hãre ke mũn segundo turno ra mũ, ag kã ũ tỹ tũg, kỹ ti nón nĩ ãn tỹ ti jagfy kej.

§ 5º Ti tỹ segundo ki nỹ tî ãn ag tỹ empatar ken kỹ, ũn kófa hã tỹ segundo turno ra tĩg.

Art. 78. Pã'i tỹ presidente kar ti vice vỹ Congresso nacional ty posse han mũj, kỹ ag vỹ Constituição ki rán kỹ ãn han jé ẽg tóg kej ke nĩ, lei kar ti, kar ag ti kar tỹrĩr jé ẽg tóg kej mũ gé.

Tag tỹvĩn. Ke vỹ rán kỹ nỹ: ag kurã tỹ 10 ki, kige tũn kỹ ag vỹ kren mũ, kỹ vỹ kuprã nĩj mũ.

Art. 79. Pã'i mág tỹ Presidente tỹ kẽ nĩ ki rẽj mũ, nén ũ tỹ hẽ re ke mũ jy nỹn kỹ, kar ti nĩ ẽn kã nĩj ke mũ, vỹ Pã'ĩ mág tỹ Vice-Presidente ti.

To Ti rá pir. República ki Pã'i mág tỹ Vice-Presidente ti vỹ, ti tỹ han ge pẽ tỹ kri nỹtĩn kỹ han ke kỹ, ti vỹ Pã'ĩ mág mré han mũ, ti tỹ nén ũ han ge pẽ to ken kỹ.

Art. 80. Hẽ re ke mũn Pã'i mág tỹ Presidente kar Vice-Presidente tỹ han ge kamãg kỹ, ketũnĩn kỹ tỹ kej ke ũ jé ke tỹ ki han tũn kỹ, ũ tỹ ag tỹ ki nỹtỹ ja ẽn ki rãnhrãj ke mũn vỹ tỹ Neputanu Kãki ag jo tỹ Presidente ki Pã'i tỹ Neputanu Fenerar nĩj mũ, ketũnĩn kỹ Senỹnu Fenerar ti kar Suprẽmũ Trimunỹr Fenerar ti ke gé.

Art. 81. Pã'i tỹ Presidente kar ti mré Vice-Presidente tỹ ki nỹtĩ ãn ki rãj ke tũn kỹ, ũ tỹ ũ kuprẽg ge jé vỹ kurẽ tỹ 90 ke kar han jé róm kej mũ.

§ 1º Ti tỹ vãnhver kuprẽ kỹ ẽgno tá prỹg régre kỹ ti tỹ presidente kã nĩn kỹ , ũ kuprẽg ge tỹ ag nỹtĩ ki rã jé vỹ kurẽ tỹ trinta ke ki kutẽj mũ, Congresso Nacional tỹ han mũ, tỹ kej ke to ãkrén kỹ.

§ 2º Nén ũ kar tag ki ẽkrén kỹ, ũ tỹ ki kej ke ag vỹ ag jo ki nỹtĩg vén ja ẽn rikej mũ.

Art. 82. República ki Pã'i mág tỹ kã nĩj ke vỹ tỹ prỹg tỹ 4 (vẽnhkãgra) nĩ kỹ ti tỹ ki rãj ke vỹ kurẽ tỹ 5 nĩ, janẽru ki ti tỹ ki rãj ke ven ja ẽn pãte.

Art. 83. República ki Pã'i mág kar ti mré ke tỹ Vice-Presidente ag pi, Kogresu Nasijonỹr tỹ kinhra tũ ra, kurẽ tỹ 15 ke kãfór han mũ, vẽnh vinven mã Ẽmã mág ki, ag tỹ to rán kỹ sa to ãkrén kỹ ki nỹtĩ, ki pa tũg kỹ.

SEÇÃO II

DAS ATRIBUIÇÕES DO PRESIDENTE DA REPÚBLICA

Art. 84. Presidente da República tỹvĩn tỹ han ge:

I – Ministros de Estado ũ fẽg, ke tũ nĩ ka kunũnh;

II – Ministros de Estados ag mré rãnhrãj nén ũ mág jé, administração federal kãki;

III – Constituição tag hã ve kỹ tóg rãnhrãj ke nĩ;

IV – hej ke kỹ tóg, publicar kej ke nĩ leis ti, kar tóg decreto ki han há han kỹ kri rãnhrãj;

V – projeto de lei han ge tũ, ke tũnĩ kỹ ũn sĩ, ti jag tã (tẽ);

VI – decreto han ge, tag to:

a) tugnỹm ge administração federal kãki, despesa tỹ tãpry tũ nĩn jé, kar kãki órgãos público ũ han sór ke tũ, kar tỹ tũ kej ke tũ;

b) funções kar cargos públicos ta tũ kej ke tũ, ti ke ẽn ki;

VII – Estados estrangeiros ag mré há nĩj ke, kar representantes diplomático ag kri fij ke;

VIII – mỹ háj ke tỹ nĩ tratados kar han jé to, Ãmã ũ tá ke ag kãmũ kỹ tóg ag mỹ nén ũ han ge nĩ, Congresso Nacional kãki;

IX – decretar kej ke tỹ nĩ estado de defesa ti, kar estado de sitio ti;

X – decretar kej ke ti nĩ, ti tỹ nén ũ tón jé, ti jykre kãke, federal tỹ ki kãrã kỹ han jé;

XI – Congresso Nacional kãki tóg nén ũ to jykrén ge nĩ, ti han jé, kar tóg sessão legislativa han ge nĩ gé, ti tỹ Ãmã tỹ hẽn ri ke ẽn tón jé, kỹ ag tóg to jykrén kỹ tỹ pir kej mũ, nén han ge ẽn ti;

XII – vẽnh pãte fan ge ti nĩ, ke tũ nĩ kỹ tóg, tỹ sĩ kej ke nĩ órgãos instituídos ki lei ag;

XIII – Forças Armadas kar Marinha kar Exército kar Aeronáutica ag kar kri ke nĩj ke, kar ũ tỹ ag jy nỹtĩj ke ag jyjy vin ge, ag cargos ki;

XIV – Ministro do Supremo, Tribunal Federal Kar Tribunais Superiores kãki tóg ũ kuprãg ge nĩ, Senado Federal tỹ nén ũ há han kỹ, kar tỹ presidente kar diretores vin ge nĩ, Procurador-Geral kar Banco Central kãki ke gé;

XV – ũ tỹ pãvãnh há kar ũ tỹ nén ũ kar han jé nĩ ẽn kuprãg ge, art.73 ve kỹ, Ministros do Tribunal de Contas da União jo jẽ jé;

XVI – ũn kanhró mág kuprãg ge ti nĩ, Constituição tag ve kỹ. ti tỹ Advogado-Geral da União jo nĩ jé;

XVII – art. 89 ve kỹ Conselho da República kãki ũ kuprãg;

XVIII – Conselho da República kar Conselho de defesa Nacional japrãnprãr, nén ũ tỹ hãn rike kỹ;

XIX – vãnhgéj ke, ãmã ũ tỹ rãnh rãnh ge sór kỹ, Congresso Nacional tỹ tág gen kỹ, ag sessão legislativa kãki ag tóg to vãmén mũ kar ag tỹ decretar kej mũ, ti kar ke tũ nĩ kỹ ti jagtã tỹ kej ke ti;

XX – mỹsér ke ẽg jagmré há kar ẽn ki, Congresso Nacional tá tóg nén ũ han tag hã to;

XXI – vej ke tỹ nĩ nén ũ há han jé, nén ũ há nĩm jé ẽn ti;

XXII – nén ũ tỹ hãn rike kỹ tóg forças estrangeiras ag tỹ ra kãmũ

kỹ ki nỹtĩg sĩ han;

XXIII – Congresso Nacional mỹ jãnãj ke nĩ, ti prỹg kãmĩ nén hen ge ẽn ti, kar hãren kỹ han ge ẽn te ke gé, Constituição ve kỹ;

XXIV – prỹg kar ki tóg Congresso Nacional mỹ ven ge nĩ, ti nén ũ han jé ẽn ti, ti sessão legislativa han kar tỹ kurã 60 kar, ti nén han vén jé ẽn to;

XXV – lei tag ve kỹ tóg tỹ tũ kej ke nĩ, cargos públicos federais ti;

XXVI – art. 62; ve kỹ tóg rán ge nĩ,medidas provisórias ti, lei tar ven jé;

XXVII – Constituição kãki ve kỹ tóg nén ũ ũ han ge to jukrén ge nĩ: de âmbito nacional previsto nos arts. 167-B, 167-C, 167-D, 167-E, 167-F e 167-G desta Constituição;

XXVIII – arts. 167-B, 167-C, 167-D, 167-E, 167-F kar 167-G ve kỹ tóg Congresso Nacional mỹ tóg decretar ke ra , kej ke nĩ, nén ũ mág tỹ hãn ri ke kỹ.

Paragrafo tag tỹ vĩn vẽ. Presidente da República nén han ge incisos VI, XII kar XXV ve kỹ, Ministério de Estado, Procurador-Geral da República ag mỹ tóg, tag han ra kej ke nĩ.

SEÇÃO III

DA RESPONSABILIDADE DO PRESIDENTE DA REPÚBLICA

Art. 85. Crime vẽ Presidentes da Republica tỹ Constituição da República tỹ Constituição Federal tag pãtén sór kỹ, ke tũ nĩ kỹ ka to tã sór kỹ:

I – jag mré há ven kỹ nĩ;

II – Poder Legislativo, Judiciário kar Ministério Publico kar Federação kãki rãnhrãj nỹtĩ ag vỹ nén ũ kar han jé nỹtĩj;

III – Constituição tag hã ve kỹ tóg rãnhrãj ke nĩ;

IV – ẽmã kãki tarĩr ke;

V – administração kãki nén ũ tỹ hãn rike kỹ ta krỹ ke;

VI – nén ũ há han ge to lei;

VII – leis han há han ge, kar judicial ag tỹ tó kỹ.

Parágrafo tag tỹvĩn vẽ. Hãren kỹ crimes nón vej ke ti.

Art. 86. Câmara dos Deputados ag jagtã kãfór tỹ Presidente da República pi ne han mũ ken kỹ, tóg Supremo Tribunal Federal tá kutãj mũ, ag tỹ ti ne han jé tũ ẽn ve kỹ ti crime vẽ ken jé:

§ 1º Presidente ryrãg, ti nén han fã ẽn ki:

I – Supremo Tribunal Federal ag tỹ ti to queixa-crime e mã kỹ;

II – ti crime vẽnh ven kỹ, kar ser Senado Federal ag tỹ tugnỹm kar.

§ 2º Ti tỹ ser kurã tỹ 180 han kar tỹ ti ryrãg pẽ han ge, nén ũ tỹ hãn rike mág tũ ki.

§ 3º Ti ver katy tĩn kỹ, kar ũ tỹ ne tó mãn tũn kỹ, Presidente da República pi nĩféj há Kãkã nĩ.

§ 4º Presidente da Republica pi ti rãnhrãj kãki nén ũ vẽnh mỹ han ge nĩ.

SEÇÃO IV

DOS MINISTROS DE ESTADO

Art. 87. Ministros de Estado kuprãg ge, prỹg tỹ 21 kãfór nỹtĩj ke ag tỹ nỹtĩ, ag tỹ política ãki rãnhrãj jé.

Paragrafo tag tãvĩn. Ministro de Estado tỹ han ge vẽ, Constituição kar Lei tag ve kỹ:

I – administração federal vỹ tugnỹg kar han mũ, Presidente da Republica tỹ decreto assina ke jé ẽn ti;

II – tĩn jé tóg kar tỹ han leis kar decreto hár ẽn ti;

III – prỹg kar mĩ tóg, relatório ven ge nĩ Presidente da Republica mỹ;

IV – han há han ge tỹ nĩ, Presidente da Republica tỹ ũn kuprãg jé ẽn ti.

Art. 88. Ministérios kar órgãos ũ ag lei ven ge, hãre mũn tag kãki rán jé tỹ tũg sór kỹ ke gé.

SEÇÃO V

DO CONSELHO DA REPÚBLICA E DO CONSELHO DE DEFESA NACIONAL

SUBSEÇÃO I
DO CONSELHO DA REPÚBLICA

Art. 89. Tỹ Conselho tỹ República tóg tỹ órgão tỹ ag kri ke kar nĩ Pã'i mág tỹ Presidente da República kar ũn ti mré vegvej fã ag tóg tỹ:

I – pã'i tỹ Vice-Presidente da República ti;

II – pã'i tỹ Presidente da Câmara dos Deputados ti;

III – pã'i tỹ Presidente do Senado Federal ti;

IV – pã'i tỹ líderes da maioria e da minoria na Câmara dos Deputados ag;

V – pã'i tỹ líderes da maioria e da minoria no Senado Federal ag;

VI – pã'i tỹ Ministro da Justiça ti;

VII – ũn tỹ seis brasileiros ag tag ki munmur kỹ ke pã ag, kyrũ prỹg tỹ trinta e cinco kãfór ag, ũn régre ag jyjy vin ja tóg Pã'i mág tỹ Presidente da República ti, ũn régre ag kuprẽg ja ag tóg Senado Federal ag, kar ũn régre kuprẽg kỹ Câmara dos Deputados tá, ag kar tóg prỹg tẽgtũ ki tarĩr mũ, pi ag ke nỹj ti jyjy nĩm jé tarĩr mãn jé.

Art. 90. Ag hã mỹ tóg ke nỹj Conselho da República ag ve kar to vĩn jé:

I – tỹ intervenção federal ti, kar estado tỹ defesa mré estado de sítio ti;

II – nén ũ tỹ vẽnhkar mỹ há nỹj há tỹ instituições democráticas ag kar mỹ.

§ 1º Pã'i mág tỹ Presidente da República mỹ tóg nỹj mũ, ti tỹ Ministro tỹ Estado mỹ kuri ãg Conselho ag vãmer ven jé ken jé, ag tỹ nén ũ to vãmén ge tóg tỹ ag Ministério tá ke nĩn kỹ.

§ 2º Lei tóg fij mũ hãrenkỹ ke nỹj ke ti kar hãrenkỹ rãnhrãj ke ti tỹ Conselho da República ti.

SUBSEÇÃO II VÃ

CONSELHO DE DEFESA NACIONAL TU KE

Art. 91. Conselho tỹ Defesa Nacional vỹ pã'i tỹ presidente mré nén ũ ty jykrén fã nĩ, ẽmã jagfy, soberania jagfy kar democracia jagfy. Tag ag vỹ kãki nỹ tĩ:

I – pã'i tỹ vice Presidente;

II – pã'i tỹ Câmara ty Presidente;

III – pã'i tỹ Senado ty Presidente;

IV – pã'i tỹ Ministro tỹ Justiça;

V – pã'i tỹ Ministro tỹ Defesa;

VI – pã'i Ministro Relações Exteriores ti;

VII – pã'i tỹ Ministro tỹ Planejamento;

VIII – pã'i tỹ Marinha Comandante, Pã'i tỹ Exército kar Aeronáutica.

§ 1º Conselho tag ag ne han fã:

I – vãnh génh kar vãnh génh tỹ tu ke gé, tu ag vỹ vãmén;

II – ẽmã kãki nén ũ jagy tỹ kej sór nĩn kỹ ag vỹ tu vãmén, jagnã mré;

III – jagnã mré vỹ tu jykrén, ẽmã kãmĩ recursos ag, kar ẽmã fyr mĩ;

IV – jagnã mré ag vỹ ẽmã kãki nén ũ vãnhmỹ kar democracia ju jagnã mré jykre han.

§ 2º Lei vỹ tój hãren kỹ conselho tag tỹ rãnhrãj ke tĩ.

CAPÍTULO III

DO PODER JUDICIÁRIO

SEÇÃO I

DISPOSIÇÕES GERAIS

Art. 92. Poder Judiciário ag órgãos vẽ:

I – pã'i tỹ Supremo Tribunal Federal;

I-A – pã'i tỹ Conselho Nacional de Justiça ti;

II – pã'i tỹ Superior Tribunal de Justiça ti;

II-A – pã'i tỹ Tribunal Superior do Trabalho;

III – pã'i tỹ Tribunais Regionais Federais e Juízes Federais ag;

IV – pã'i tỹ Tribunais e Juízes do Trabalho ag;

V – pã'i tỹ Tribunais e Juízes Eleitorais ag;

VI – pã'i tỹ Tribunais e Juízes Militares ag;

VII – pã'i tỹ Tribunais e Juízes dos Estados e do Distrito Federal e Territórios ag.

§ 1º Supremo Tribunal, Conselho Nacional de Justiça kar Tribunais Superiores ag vỹ Capital Federal ki nỹtĩg ja nỹtĩj ke nĩ.

§ 2º Supremo Tribunal kar Tribunais Superiores vỹ tar nĩ ãmã mág tag kri.

Art. 93. Lei tỹ jagtãn fã, tỹ Supremo Tribunal Federal ag hánhár, tóg

hãrenkỹ hynhan ra kej Estatuto da Magistratura mỹ, tag vegve kỹ:

> **I** – ki rãnhrãj vén jé tóg tỹ Pã'i tỹ juiz substituto jãj, hãra concurso público jagma kar provas tỹ títulos jagma, kỹ ag tóg Ordem dos Advogados do Brasil ag mré vegvej nén ũ kar ki, tỹ tóg bacharel jurídico mré ki rãnhrãj jé, kar ver prỹg tẽgtũ ki rãnhrãj jã ja nĩj jurídica ki kar jyjy tỹ jagnón kótĩg kỹ concurso ki kỹ hã tóg rãnhrãj mũ;
>
> **II** – rãnhrãj há han kỹ jãn kỹ kar ki kófa jãn kỹ, ãnki tóg promoção de entrância para entrância ki rãj mũ, ti tỹ normas tag jagma hã tĩg kar jãn kỹ:
>
> a) ken kỹ tóg nỹj jagma mũn jé juiz tỹ rãnhrãj jã tãgfyn jé ti cargo ki, ti tỹ jag hã nón prỹg tẽgtũ ketũmỹr pẽnkar ki jag hã nón ke tũ ra, kã rán kỹ nĩn kỹ lista tỹ merecimento kã;
>
> b) ũn tỹ rãnhrãj jã ãn tãgfyn jé promoção ke tĩ ti tỹ rãnhrãj há han ja tugnĩn, prỹg régre ki tóg rãnhrãj jã ja nĩj ke nĩ, kar ti jyjy tóg pẽnkar kãkã nĩj ke nĩ rãnhrãj jã ki kófãn ja ki, ũn ti rãnhrãj rike ũ tỹ promoção ki rãnhrãj tũg kỹ;
>
> c) ũn rãnhrãj tugnỹm kỹ ven jé ti rãnhrãj há han ja ti, kar ti tãgfyn jé promoção ki, critério jagma kar nén ũ tá krỹg ge to ãkrén kỹ, ti jurisdição kãki rãnhrãj há han kar jé vẽnhkanhrãn ja to;
>
> d) tugnỹm kỹ to furũn jé ti rãnhrãj jã ki kófãn ja to, ãnki tribunal tóg hán kej juiz mỹ, vẽnhkuprẽg ki ag kar tỹ ũn tẽgtũ ki régre ag hán gen kỹ, ag vẽsóki to ãkrén kỹ, ken kỹ tóg nỹj vẽnh jagfy ũ fãg jé ti mỹ tugnỹm kar ven jé, ag vẽnhkuprẽg fã tóg hãrike han mãn kỹ tóg ken kỹ nỹj;
>
> e) ag pi juiz papé tóg ki hã ke tũ nĩn kỹ ag kurã kysã kar prỹg fij ja ãn jagma ki han tũn kỹ, pi ti tãgfyn jé há nĩ promoção ki, ti tỹ cartório tá ti papé ki han tũn kỹ despacho ketũmỹr decisão jagma;
>
> **III** – ki rãn jé tribunais tỹ segundo grau ki rãnhrãj jã ki kófãn ja

jagma kar rãnhrãj há han ja tugnĩn prỹg e kãmĩ, tugnỹm kar vegve kỹ to furũn ja tugnĩn ẽgno tá ketũmỹr ti rãnhrãj ki rã mũ kã;

IV – vigven jé kanhrãnhrãn fã jé, hyn han jé mỹ kegé kar magistrados ag jãgpry jé gé promoção ki, kar etapas hynhan jé kófãn mũ ag mỹ, kar ag jagmré oficial jé kanhnrãnhrãn fã jé, ketũmỹr tỹ iskóra ti tỹ tag ki ke ti gé hãn tỹ formação tỹ magistrados ke nĩ;

V – tỹ jẽnkamu tỹ jagtãn fã jé Ministros tỹ Tribunais Superiores ag mỹ tĩg tóg tỹ, noventa e cinco por cento nĩ kysã fij ja ãn jagma, ag mỹ hynhan kỹ vin jé ti Ministros tỹ Supremo Tribunal Federal ag, kar jẽnkamu tỹ jagtãn fã ti magistrados ũ ag mỹ tóg nỹj mũ hynhan kỹ lei jagmỹ kar tóg kãmẽrmỹ tãpryj mũ, tỹ nível federal ti kar estadual ti ke gé tỹ categoria ãn mỹ ke nĩn kỹ judiciária nacional, pi tỹ ũ nĩj ke nĩ jag ve kỹ, tỹ tóg dez por cento nĩ ke nĩ, ketũmỹr tog cinco por cento kófãr nĩ ke nĩ, hãra pi noventa e cinco por cento kófãn ge nĩ ti jagtã sĩ kygjãm ge ti, tỹ kysã ag Ministros dos Tribunais Superiores ag mỹ jun ge ti, jagmỹ hã hynhan há han kỹ, nénũ kar ki vénhrá tag jagma arts. 37, XI, e 39, § 4º;

VI – tỹ magistrados kófa ag kysã kygjãm jé, kar mré ag krã pensão kygjãm jé gé tũgnỹm kỹ vénhrá tag jagma art. 40;

VII – pã'i tỹ juiz titular tóg comarca tỹ ĩn nĩj ke nĩ, hãra tá pã'i ag hej ken kỹ tribunal tá;

VIII – ũn magistrado ki rãnhrãj jã tóg ũ tá rãnhrãj ken kỹ ũn e ag to vĩn kỹ, hynhan ja ag tóg vẽnhkuprẽg fã jagma ũn e ki jag kãfór ki hej ken kỹ tribunal ketũmỹr Conselho Nacional de Justiça tá, ti jo tãn kỹ tóg nỹ ti nirejtu ti vẽnh jo ũ fãg jé ti jagfy vãmén jé;

VIII-A – ũn magistrado ki rãnhrãj jã tóg ũ tá rãnhrãj sór kỹ vẽsóki to vĩ kỹ, tỹ comarca tóg tỹ ti rãnhrãj jã ãn rike jãn kỹ há nĩ ja tóg, vẽnhrá tóg rán kỹ nỹ tag jagma alíneas "a", "b", "c" e "e" do inciso II do vẽnhrá tỹ jãmĩ kótĩg vén mũ ãn ki artigo tag jagma kar art. 94 desta Constituição tag kãki;

VIII-B – kejãn tỹ magistrados ag jagmré ag rãnhrãj fã ki jag rãgfĩn (troca) ti, ag comarca tóg tỹ jag rike nỹtĩn kỹ tóg há nĩ gé, kar ti tỹ justiça hã jagma, kar ver Pã'i tỹ juízes tỹ segundo grau ag mỹ ke gé, ag jag kóm tribunais ũ tá rãnhrãj nỹtĩn kỹ ke gé, justiça tóg tỹ estadual tá ke nĩn kỹ, kar federal tá ketũmỹr tỹ trabalho tá ke nĩn kỹ, vegvej ja tóg nén ũ kar ki vẽnhrá tag jagma alíneas "a", "b", "c" e "kar" tỹ inciso II vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma artigo kar art. 94 tỹ Constituição tag kãki;

IX – pã'i tỹ órgãos ag mỹ nén ũ to kajãm ra ken kỹ Poder Judiciário tóg vẽnhkar mỹ venven kar tój ke nĩ, kar tóg tugnỹm há han ge nĩ ti kar ki hej ken jé, jãvo tóg tỹ krỹ ke kỹ tỹ tũ kej, kar lei tóg tỹ pipir kej, nén ũ ãn to, ũn han mũ ãn tũ ti ketũmỹr ti advogados ag, ketũmỹr ag tavĩ mỹ, kar ag sigilo tóg hãnrikemũn nén ũ ki vẽnh e ag kinhra nỹtĩ nirejtu tóg vẽnhmỹ nỹ tũ nĩn jé;

X – tỹ administrativas tỹ tribunais ag nén ũ hánhár tóg tỹ ti kar mỹ ke nỹj, ũn e ki jag kãfór tóg hej ken kỹ vẽnhkuprẽg já fã jagma tá kãki rãnhrãj fã nỹtĩ ag;

XI – tỹ tribunais ag tóg jag kãfór nĩj ke nĩ tỹ vinte e cinco tugnỹm kỹ vãmén kỹ han fã ag, hynhan jé tóg há nĩ gé órgão especial ti, tỹ ũn pipir ki onze kar tỹ ũn e ki vinte e cinco kãki rãnhrãj fã nỹtĩ ag, rãnhrãj nỹtĩn jé administrativas tá kar jurisdicionais ti tugnỹm kar vegve kỹ hynhan jé tribunal tá, kỹ tóg ken kỹ nỹj ti kuju ki tá rañhrãj nỹtĩ kỹ sin ja ag mỹ, kar ketũmỹr ti kuju ũ tóg vẽnhkuprẽg ge jé ke nỹj tribunal ag mỹ;

XII – jurisdicional tá rãnhrãj nỹtĩ ag pi hãremũn krỹkrỹ kej ke nỹtĩ, pi ke nỹj ag kar tóg jagmré vẽnhkán ti Pã'i tỹ juízes ag kar tribunais tỹ segundo grau ag, róm kỹ rãnhrãj jã, kurã tỹ ki rãnhrãj fã tũ ãn ki ke gé, Pã'i tỹ juízes ag tóg nỹtĩj mũ nén ũ vegven jé plantão jagma;

XIII – pã'i tỹ juízes ũn tỹ hãnrike ag vin ja ag tóg unidade jurisdicional tá ẽmã sĩ tá nỹtĩ ãn tá ũn e tỹ hãnrike ãn to ãkrén kỹ;

XIV – rãnhrãj nỹtĩ ag mỹ tóg ge kej mũj mũ ag tỹ administra-

tivos kinhra kar rãnhrãj jé, ag ũn mỹ ge kej ja ãn ag tóg rãnhrãj tavĩn mũ nén ũ to vãmén kỹ han mã;

XV – tỹ processos pipin ge tỹ mrãnh kej ke nỹtĩ, graus kar ki jurisdição tá.

Art. 94. Pẽnkar ki ũn pir tỹ Tribunais Regionais Federais ti, kar Tribunais tỹ Estados ti, kar Distrito Federal mré Territórios ag tóg tỹ membros nỹtĩj, Ministério Público ki rãnhrãj fã ag, hãra ag tóg prỹg tỹ pẽnkar régre kãfór ki rãnhrãj nỹtĩ ja nỹtĩj ke nĩ, kar advogados ag tỹ to kanhrãn ja ag mré nén ũ ki jagma hã mũj fã ag, hãra ag tóg prỹg tỹ pẽnkar régre kãfór ki rãnhrãj nỹtĩ ja nỹtĩj ke nĩ gé, ag jyjy vin kỹ nỹtĩ ja órgãos tỹ já nỹtĩ ti tỹ classes ag já.

Ti rá pir. Tá junjun kỹ ag jyjy vin ja ti, tribunal tóg jyjy tỹ tríplice han ge nĩ, kỹ jãnãj Poder Executivo mỹ, kỹ ag tóg kurã tỹ vinte kãmĩ ũ jyjy fij mũ.

Art. 95. Pã'i tỹ juízes ag mỹ tóg ke nỹj:

I – rãnhrãj jé, ver ti ne han mã jã ra, cargo ũ ki ketũmỹr função ũ ke gé, hãra tỹ magistério jagma ki ke nỹn kỹ;

II – pi to ne mãn ge nĩ, títulos to kar nén ũ to, ti kaja to hynhan ja ãn ti processos ki;

III – pi político-partidária ag mỹ rãnhrãj ke nĩ;

IV – pi to ne mãn ge nĩ, títulos to kar nén ũ to, auxílios ketũmỹr ti jagtã sĩ mãn pessoas físicas ag ki, entidades públicas ketũmỹr privadas ag ki, hãra lei jagma rán kỹ nỹn kỹ;

V – rãnhrãj jé kar tỹ advocacia tỹ juízo ketũmỹr tribunal ki tãtá jãg ja ãn ki, prỹg tẽgtũ tá krỹg tũ ra ti tãtá jãg kỹ jã ãn ti, ti kófa tỹ aposentadoria ke tĩ ketũmỹr ag tãtá ti fãg ja tugnĩn exoneração ti.

Art. 96. Ag tavĩ hã mỹ tóg nỹj:

I – tribunais ag mỹ:

a) kuprẽg kỹ vẽnh jo vin jé órgãos diretivos ag kar rán kỹ vin jé hãrenkỹ hynhan kỹ mĩ mũj ke ti, tugnỹm jé jagma mũj jé processos ti kar ken kỹ nỹn jé tỹ processuais ti, ti kar mỹ, ag kinhra kri ken kỹ nỹn jé, hãrenkỹ órgãos jurisdicionais kar administrativos ag rãnhrãj ke ti;

b) vinvin há han jé ag secretarias kar ag jagtãtá rãnhrãj fã ag kar mré Pã'i tỹ juízes ag tá mré rãnhrãj nỹtĩ ag, tarĩr há han jé ag rãnhrãj nỹtĩ ãn tá;

c) hynhan jé, rán kỹ nỹn kỹ Constituição tag jagma, cargos ti Pã'i tỹ juiz ag rãnhrãj nỹtĩ tá;

d) to vãmén kỹ hynhan jé varas judiciárias tãg;

e) hynhan jé, concurso público mré provas jagma kar ketũmỹr kanhrãn ãn papé jagma, vẽnhrá tỹ art. 169, rá pir tag jagma, cargos ki rãnhrãj ke administração da Justiça ki, hãra pi ke nỹj cargo de confiança ag mỹ, lei jagma rán kỹ nỹ tũn kỹ;

f) vin jé licenças ti, vẽnhkán jé férias ke tĩ kar nén ũ to tãtá jãg ge ti, tỹ membros ag mỹ kar Pã'i tỹ juízes ag mré servidores ag ke gé hãtỹ ki ge ja ag mỹ ke gé;

II – tỹ Supremo Tribunal Federal, kar Tribunais Superiores kar Tribunais de Justiça hynhan ra ken jé Poder Legislativo ag mỹ, tugnỹm kỹ vẽnhrá tỹ art. 169 jagma:

a) tỹ ũ ken jé membros tỹ hãre nỹtĩ ag tribunais inferiores tá;

b) hynhan jé kar tỹ tũ ken jé cargos mré ti kaja kygjãm fã ti, ag jagtãtá rãnhrãj fã ag mỹ, kar ag tarĩr kỹ rãnhrãj nỹtĩ ãn mré, kar jagmré ti kaja vinvin ja ti tỹ membros ag kar Pã'i tỹ juízes ag, mré tribunais inferiores ag tãmĩ nỹtĩn mĩ;

c) han ge ketũmỹr tỹ tũ kej tribunais kãsir ti, lei jagma;

d) tỹ ũ ken jé hãrenkỹ nén ũ hynhan ge ti kar pipin jé judiciárias ti;

III – tỹ Tribunais de Justiça ag tugnỹm kỹ han jé Pã'i tỹ juízes estaduais kar Distrito Federal mré Territórios mĩ, kar ver membros do Ministério Público ag, tỹ crimes kãsir kar tugnỹm kỹ hynhan ge ãn ti, tỹ ag hynhan ge ti Justiça Eleitoral ag.

Ti rá pir. Tỹ Tribunais de Justiça tá rãnhrãj nỹtĩ tóg tỹ 170 kãfór nĩn kỹ desembargadores ag rãnhrãj nỹtĩ ki, vẽnhkuprẽg jé cargos diretivos jé, vẽnhrá kãki pipin kỹ nỹtĩ, "a" tỹ inciso tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn ti artigo tag kãki, han ja ag tóg mũ membros tỹ tribunal pleno ki, jag kãfór han kỹ vẽnhkuprẽg fã jagma, tarĩr jé prỹg régre kãki, pi ke nỹj kri prỹg pir ki tarĩr mãn jé.

Art. 97. Ag tỹ jag kãfãn kỹ hã vẽnhkuprẽg kỹ fin kỹ tóg ken kỹ nỹj membros ag ketũmỹr membros ũ ag respectivo órgão jé ke ki, ãnki tribunais ag tóg fij mũ inconstitucionalidade ti lei ketũmỹr ato normativo jagma tỹ Poder Público ti.

Art. 98. Ẽmã mág tỹ União, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar Territórios ag, kar ver ẽmã tỹ Estados hynhan já ag tóg:

I – tỹ juizados especiais ti, Pã'i tỹ juízes ag tỹ to kanhrãn ja ag, ketũmỹr ver to kanhrãn kỹ nỹtĩ ũ ag to vãmén kỹ ki tỹ há ken jé, tugnỹm kỹ ve kỹ nén ũ han ja to kajãm ra ken jé causas cíveis to, nén ũ vẽnhmỹ kẽsir han ja ti, jagmré to vãmén kỹ tỹ mrãnh ken jé, ti rán kỹ nỹn kỹ lei jagma, kar tugnỹm kỹ hãrenkỹ han ge ti recursos ti, Pã'i tỹ juízes tỹ primeiro grau tá ke ag;

II – tỹ jagmré há kar nỹn jé justiça de paz ti, ag mỹ kygjãm jé, tỹ cidadãos ag vẽnhkuprẽg ja jagma, ti kar mỹ kar ũ mỹ tó mã, tarĩr jé prỹg tỹ vẽnhkẽgra kãki hynhahn jé, lei jagma, hynhan jé ũ tóg jagmré nỹtĩ sór kỹ, tugnỹm há han jé, vẽsóki han jé ketũmỹr ti mỹ to vĩn kỹ, ti to kanhrãn ja kãmĩ han jé há nĩ atribuições con-

ciliatórias ti, ti tỹ vẽsóki han jé tóg há nĩ caráter jurisdicional tũ ra, kar ver ũ tóg legislação kãki nỹtĩ jagma.

§ 1º Lei federal tóg kri nỹj juizados especiais hynhan ja kri Justiça Federal jagma.

§ 2º Ti kaja kygjãm ge ti kar nén ũ kar kaja tóg tavĩ hã jé ke nỹj ke nĩ, to nén ũ hynhan jé, tỹ Justiça ag atividades ti.

Art. 99. Tỹ Poder Judiciário ag hã mỹ tóg ken kỹ nỹj, ag hynhan jé administartivas kar financeira ti.

§ 1º Tỹ tribunais ag tóg ránrán kỹ jãnãj, ag to ãkrén kỹ han ge ti orçamentárias kãki ti hãre tá jun ge to ãkrén kỹ, poderes ũ ag mré lei tỹ diretrizes orçamentárias kãki.

§ 2º To ãkrén kỹ ránrán kỹ jãnãj, tribunais ũ ag vĩ mã kỹ ke gé:

I – ẽmã mág tỹ União kãki, Pã'i tỹ Presidentes tỹ Supremo Tribunal Federal ag, kar Tribunais Superiores tá, ag tỹ jagmré hej ke fãn kỹ;

II – kãki ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ga kẽsir tỹ Territórios ag, Pã'i tỹ Presidentes tỹ Tribunais de Justiça, ag tỹ jagmré hej ke fãn kỹ.

§ 3º Tỹ órgãos ag tó vén mũ ti § 2º ki, ag tỹ to ãkrén kỹ ránrán ja jãnãg tũn kỹ prỹg fij ja ãn kãki lei tỹ diretrizes orçamentárias jagma, tỹ Poder Executivo ag tóg jagma mũj mũ to ãkrén kỹ ránrán ja ãn ti, hãre kygjãm ge ti prỹg pir kãki, lei orçamentária jagma ken kỹ nỹn kỹ, to vãmén kỹ hãre tá jun ge ti kaja ti vẽnhrá tag jagma § 1º artigo tag kãki.

§ 4º To ãkrén kỹ ránrán kỹ jãgnãj ja ãn tóg artigo tag jãtá kar hãre kygjãm ge jãtá nỹtĩn kỹ vẽnhrá tag jagma § 1º, Poder Executivo ag tóg jagma hã hynhan mũ ken kỹ nỹn jé, hãre kygjãm ge ti prỹg pir kãki.

§ 5º To ãkrén kỹ ránrán kỹ nén ũ kaja ãn kygjãm nỹtĩn kỹ, pi ke nỹj nén ũ kygjãm jé, ketũmỹr ti kaja fij ja ãn kãfãn ti, lei tỹ diretrizes

orçamentárias jagma, hãra to vĩ kỹ hej ken kỹ tóg há nĩ, tỹ créditos suplementsres tóg róm ken kỹ ketũmỹr jé ke pã ti ke gé.

Art. 100. Ti kaja kygjãm ge ãn ti Fazendas Públicas Federal jagma, ẽmã tỹ Estaduais ag kar Distrital ag kar ẽmã kẽsir tỹ Municipais ag, tỹ sentenças judiciária jagma ke nỹn kỹ, han ja ag tóg tavĩ hã jé jagma hã jagnón venven kỹ precatórios ti, kar ag conta mré créditos ti, mỹ pi ke nỹj ũ mỹ jãnãn jé dotações orçamentárias jagma, kar crédito ũ tỹ róm ken jé, tag jé.

§ 1º Tag vỹ tỹ ũ tỹ rãnhrãj nỹ ti ãn ag, aposentado ag kar pensão mãn fã ãn ag tu ke nĩ, ag kajãm vén ke vỹ nĩ, governo ti.

§ 2º Ũn kófa ag, kar ũn kaga ag ag vy ti kar jãmĩ mãn vé ken ĩ, jẽnkamũ ti, hãra vỹ limite nĩ gé. Ketũmỹr vỹ ti kar tỹ mãn fã ãn rike mãn.

§ 3º Déve kãsir vỹ kajãn tỹ mrỹnh kej ke nĩ, pi fila ki gej.

§ 4º Governo vỹ vej ke nĩ, ũn déve kãsir ãn ti, hãra vỹ INSS tỹ kajãm fã ãn hã kirĩr ken ĩ, ti kãfãn tũ nĩn jé.

§ 5º Governo vỹ vej ke nĩ, justiça tỹ kajãm ta kej jé tu, kinhra han kỹ nĩj kr nĩ, hãra vỹ kurã tỹ 1, kysẽ tỹ fevereiro ju precatórios ven ke nĩ.

§ 6º Judiciário vỹ tỹrĩr ke nĩ, governo tỹ precatórios kagjãm nĩ ãn ti, hẽre ke mũn ag kajãm tũn kỹ, ag vỹ ag ju tỹ kym kej ke nĩ, ag tỹ ũ tỹ mãn fã ãn ti direito tãn han jé.

§ 7º Presidente tỹ tribunal, tỹ kãnhmar kajãm tũn kỹ vỹ, ketũmỹr ti kajãm ke kutãn kỹ vỹ, punido tĩg ke nĩ.

§ 8º Pi vãnh kãpãm há nĩ ti kajãm fã ti, ti mãn vén sór kỹ, ti regras jã ty han sór kỹ.

§ 9º Hãre ke mũn, ũ tỹ governo mỹ déve kỹ, vỹ ti jagtã tỹ vyrmỹ nĩm, justiça ag tugnỹm jé, ti jãnkamũ mãg nĩ ãn tỹ krỹ ken mã kã.

§ 10. Tribunal vỹ jãmã vén ke nĩ, ũ tỹ governo mỹ déve ãn ve ja, hãr

governo tỹ prazo pãtén kỹ ti pi kar kajãm ki mãn há nĩj.

§ 11. Ũ tỹ precatório ãn tỹ ti tỹ crédito han sór kỹ han, lei mĩ hã tỹ tĩg ke nĩ hãra, hãre ke mũn tỹ ti dévi ũ kajãm sór:

I – ã tỹ precatório nĩn kỹ, ã tỹ governo mỹ déve kỹ vỹ hã tỹ kajãm há nĩ;

II – ũ tỹ precatório kỹ vỹ ti tỹ hã tỹ governo ki ĩn ketũmỹr ga ũ mãn jé há nĩ;

III – precatorio hã vỹ tỹ kajãm há nĩ gé, ũ tỹ direito nĩ ãn mỹ, serviço público ki;

IV – precatório vỹ tỹ goaverno tỹ empresa kỹ tỹ ti jagtã mãn há nĩ, kajãm kar;

V – precatório vỹ governo direto ũ kajãm há nĩ, hãre ke mũn ti jẽnkamũ mãn ke tỹ mág kỹ.

§ 12. Precatório ti kaja vỹ, ti kikro kỹ, vỹ hãre kajãm ãn tój, ti kã-nhmar kajãn tũn kỹ vỹ kar kri ũn si kajãm mãn. Pi kri ũ tuvĩ mãn há nĩj hãra.

§ 13. Ũ tỹ precatório nĩ ãn tỹ vẽne kej sór kỹ vỹ tỹ ke há nĩ, hãra ũ tỹ mãn mã ãn pi direito e nĩj, pir ke jé tóg ti benefícios ti.

§ 14. Ũ tỹ precatõrio vẽne kej ke kỹ vỹ Tribunal kar governo mỹ tó vén ke nĩ, ag kinhra nỹ tĩn jé.

§ 15. Lei ũ han ke vỹ nỹ tĩ, hãren kỹ precatório kagjãm ke ti, estado kar município mĩ, hãren kỹ kar hã ty kótĩg ke tĩ, jẽnkamũ ti.

§ 16. União vỹ estado, município ketũmỹr Distrito Federal, ag déve génh sór génh há nĩ, ti tỹ inh hã kajãm jé.

§ 17. Governo vỹ tỹrĩr ke nĩ, hãre tỹ déve tag ki kutã nĩ ãn ti.

§ 18. Governo tỹ jẽnkamũ jãkruj fã tu vỹ kãmun kỹ nĩ ha, hã tỹ precatório kagjãm jé, ti kajãm ke ã pi kã ne kunũj ke nĩ:

I – União tỹ estado kar município mỹ jãgnãj fã pi receita kar ki rã ti;

II – Estado tỹ município ag mỹ jẽnkamũ jãnãj fã pi receita kar ki rã ti;

III – servidores ag jẽnkamũ tỹ contribuição han fã pi governo ti receita kar ki rãj.

§ 19. Governo ti déve tỹ mag tỹvĩn kỹ vỹ, jẽnkamũ ũ mãn sĩ han há nĩ, ti pi limite nĩj tĩ tỹ ti déve kagjãm jé.

§ 19-A. União vỹ ti tỹ empréstimo han jé há nĩj ti tỹ ti déve kagjãm jé, kỹ vỹ banco público ag ki mãn sĩ han há nĩj, ti tỹ ti déve pracatório kagjãm jé.

§ 20. Hãre ke mũn ti precatório kagjãm ke tỹ mág tỹvĩn kỹ vỹ, jagmré vãmén kỹ ti jagtã kajãm ke tĩ han há nĩ, prỹg kãmĩ.

§ 21. Governo tỹ jẽnkamũ jãkruj fã hã tỹ ti déve kagjãm sór kỹ vỹ tỹ ke há nĩ, hãra vỹ ti ũn mỹ kajãm ke mré vãmén vén ke nĩ:

I – Governo vỹ jẽnkamũ tag hã tỹ ti déve kagjãm kãn há nĩ, mỹr tĩ hã vỹ jẽnkamũ tag tỹ hãra mũj kinhra nĩ;

II – Governo vỹ hã tỹ ti déve tỹtũ ke há nĩ, mỹr ti kirã mã kã, ti jã kã jã jé déve tag tuvãnh jé nĩ;

III – Governo vỹ jẽnkamũ tag hã tỹ kajãm kãn há nĩ, ketũmỹr parcelar ke há nĩ;

IV – Governo vỹ jẽnkamũ tag tỹ, hãre ke mũn, ũ tỹ jẽnkamũ vóg vẽnhmỹ han jén kỹ, kỹ vỹ hã tỹ kajãm há nĩj.

§ 22. Tag ki vỹ tu kãmén há han, hãrenkỹ jẽnkamũ tag tỹ déve kajãm ke tĩ:

I – déve si hã kajãm vén ke ag vỹ nỹ tĩ;

II – hãre ke mũn déve tỹ tỹ kar hã kagjãm ke nỹ tĩn kỹ, parcela vỹ kãsir kej, hãra prazo vỹ hã kónĩj.

§ 23. Estado kar município pi véke kajãm ke nĩ, precatório kaja ti, mỹr vỹ lei tĩ, ti jagma han jé:

I – Governo tỹ déve mág tỹvĩ tũ nĩn kỹ vỹ, 1% kajãm, jãkruj fã ki;

II – ti déve tỹ 15% ketũmỹr 25% kãnĩn kỹ vỹ, 1,5% kajãn ti jãkruj fã ki;

III – ti déve tỹ 25ẽ ketũmỹr 35ẽ kãnĩn kỹ vỹ, 2ẽ kajãn ti jãkruj fã ki;

IV – ti déve tỹ 35ẽ ketũmỹr 45ẽ kãnĩn kỹ vỹ, 2,5ẽ kajãn ti jãkruj fã ki;

V – ti déve tỹ 45ẽ ketũmỹr 55ẽ kãnĩn kỹ vỹ, 3ẽ kajãn ti jãkruj fã ki;

VI – ti déve tỹ 55ẽ ketũmỹr 65ẽ kãnĩn kỹ vỹ, 3,5ẽ kajãn ti jãkruj fã ki;

VII – ti déve tỹ 65ẽ ketũmỹr 75ẽ kãnĩn kỹ vỹ, 4ẽ kajãn ti jãkruj fã ki;

VIII – ti déve tỹ 75% ketũmỹr 85% kãnĩn kỹ vỹ, 4,5% kajãn ti jãkruj fã ki;

IX – ti déve tỹ 85% kófãn kỹ vỹ, 5% kajãn ti jãkruj fã ki.

§ 24. Prỹg tỹ 2036 kar governo vỹ 0,5% kajãm, ti déve tỹ ver ki nỹ tĩn kỹ.

§ 25. Governo tỹ jykre han kỹ ti déve ki, precarório tu, kỹ vỹ ti plano han jé, ti kajãm jé ki rãj.

§ 26. Hãre ke mũn jagnã mré acordo ũ han ki limite kajãm fã ki rãj, prỹg kãmĩ.

§ 27. Governo tỹ kãnhmar jãnkamũ jun tũn kỹ vỹ:

I – limite kajãn jé tỹ tũ kej;

II – justiça vỹ governo ti ju ti jẽnkamũ tỹ krỹ ke kãn;

III – Governador ketũmỹr pã'i tỹ Prefeito, ag puni kej ja ag tóg;

IV – kajãm há han tũn kỹ ag vỹ punição kar ag ju ag jẽnkamũ tỹ krỹ kej kãn.

§ 28. Governo tỹ ti limite kãfãn kỹ kajãm sór kỹ tỹ kajãm.

§ 29. Hãre ke mũn, vãsamér precatório mãn sór kỹ vỹ, ti mãn ke krãm hã mãn.

§ 30. Governo tỹ judiciário ty jẽnkamũ fan kỹ ti dpéve tỹ tũ kej ser.

SEÇÃO II

DO SUPREMO TRIBUNAL FEDERAL

Art. 101. Supremo Tribunal Federal ag vỹ 11 ke nĩj, 35 ke tũ mỹr prỹg tỹ 70 krãm ke tỹvĩn ẽn ag vỹ, ag rãnhrãj jé há nĩ.

Ti ra pir. Presidente da Republica vỹ Ministros do Supremo Federal ag jyjy vin ge nĩ, Senado Federal ag kar tỹ hej ken kỹ.

Art. 102. Supremo Tribunal Federal vỹ nĩm há han ge nĩ, Constituição tag ti, tag ve jé:

I – tugnỹm jé, rán kar tỹ gé ken jé, ki hã ke ti:

a) vãsỹ mér tỹ nén ũ tỹ kã nỹ ẽn vej kenĩ, lei kãki tugnỹm kar tóg decretar kej mũ nén ũ ẽn to , lei Federal Kãkã nỹ ẽn ve kỹ;

b) Presidente kar vice-presidente kar Congresso kãki nỹtĩ ag, kar Ministro ag, kar procurador da República ag mré ke vẽ sĩn kỹ nén ũ vẽnh mỹ han kỹ;

c) nén ũ han kónãn sĩ han kỹ, kar vẽsóki crime han kỹ tóg tỹ ministro do estado, marinha, exercito kar aeronáutica mré ke nĩ, ag tỹ art. 52 i, ve kỹ han jé tribunais superiores kar tribunal de contas da união kar pã'i mág diplomático ag ki kar jé;

d) ti kar tỹ ki kanhró nỹtĩj ke nĩ, tag kãki lei vẽnh kãpãm tag ti. To vẽnh kirĩr jé, hãri mũn Pã'i Presidente tỹ kã fãn kỹ nén ũ han sór kỹ ti kar tỹ habeas corpus tovĩj mũ, Deputados, Senadores, Tribunal de contas ki rãnhrãj nỹtĩ ag, kar Procurador Geral, kar ser Supremo ki nỹtĩ ẽn ag ke gé;

e) União, Estado, Distrito Federal ag tỹ hã tá ke ag jagmré nén ũ tỹ vẽnh mỹ jỹgjỹg ke tũ nĩ, ãmã ũ tá ke ag mré, jag mỹ nenh kỹ;

f) União, Estado, Distrito Federal kar entidade ũ ag administração kãki jagnẽ vóg sór, nén ũ tu;

g) ãmã ũ tá ke ag tỹ, ẽg mỹ ũ ẽn jãnãj ke kỹ;

i) ti tỹ habeas corpus tovĩ mỹr tỹ Tribunal Superior kã jẽ , ke tũ nĩ kỹ tóg mỹ rãnhrãj tĩ, hã re mũn ta tỹ pã'i nĩ gé, kỹ tóg nén ũ vẽnh mỹ han jé nĩj, kỹ vãsimer Supremo Tribunal Federal tóg vej ke nĩ;

j) tugnỹm mãn ge, crime sĩ ke tũ nĩ kỹ crĩme mág ũ tỹ kãki nỹtĩ ẽn;

l) ven ge tỹ nĩ, ti tỹ ũn mág ti, vẽnh vĩgvĩ tỹ tũ ke jé;

m) ta pir ke kỹ han ge kar ã tũ ki han ge ũ tỹ processo kãki nỹtĩ ẽn ti;

n) han ge ũn kanhró mág kri kar ũ tỹ to kanã jur ẽn ag, ke tũ nĩkỹ Tribunal kãki ti jagtã tỹ ser ketũg kỹ tóg ser vãsỹmér han ge nĩ ser;

o) Tribunal Superior kar Tribunal de Justiça kar ũ ag tỹ rã-nhrãnh ge sór kỹ;

p) ag tỹ nén ũ tỹ vẽnh mỹn kỹ nỹ ẽn ve kỹ, vãsimér tugnỹm ra ke;

q) ag tỹ jagmré vin kỹ Presidente da República tỹ nén han kónãn jé ẽn ti, kar Congresso Nacional kãki ke ag tỹ nén ũ vẽnh mỹ han kỹ nỹtĩn kỹ ag tóg ĩn tag ag kã ũ kãki vej ke nỹtĩ, Tribunal de contas, Tribunais Superiores ketũ nĩ ka Supremo Tribunal federal tá;

r) ag tỹ tá ag kato nén ũ han sór kỹ, Conselho Ncional de Justiça kar Conselho Nacional do Ministério Público ag kato;

II – ag tó jé nón ve mãn ge:

a) ag habeas corpus to vin mỹr kar ag jagmré vin kãn mỹr, kar tỹ Tribunais Superiores hej ke tũg jé ẽn tỹvĩn ke vỹ tũ kej;

b) política kãki crime;

III – vãsimér han ge, ag tỹ nén ve vén ẽn tỹ kemãn kỹ:

a) Constituição tag kãki kato tã;

b) Constituição kato tã kar lei Federal kato tã;

c) Constituição tag kãki ve kỹ ẽg Governo tỹ nén ũ han kónãn kỹ ven ge;

d) julgar kej ke tỹ nĩ ẽg nỹtĩg jé mĩhã lei federal ti.

§ 1º Tag vẽ kej ke tỹ nĩ, Constituição kãki, ag tỹ mĩhã han mũ tũn kỹ, Supremo Tribunal Federal tỹ vej mũ lei kãki.

§ 2º Pã'i tỹ Supremo Tribunal Federal ag tỹ vẽnhrá ũ to ki hã ta ke nỹ, ke tũ nĩ mỹr, ki hã ke tũ nỹn, ken kỹ vã tỹ ti kar mỹ ke nĩ.

§ 3º Ag vẽsỹmér han mãn sór kỹ, kar tỹ mãhá kemãn kỹ, ag nén han vén ja ẽn ti kỹ Tribunal tỹ ve mãn mũ, hãra ũn tẽgtũ kãfór ag jagmré vĩ pir kỹ tóg vỹn kej.

Art. 103. Tag ag hã vỹ vẽnhrá tag kãki ken kỹ nỹ ãn vej ke nỹtĩ:

I – pã'i mág tỹ República ki Presidente;

II – pã'i ag tỹ Senado Federal jo nỹtĩ ag;

III – pã'i ag tỹ Deputados ag Câmara jo nỹtĩ ag;

IV – pã'i ag tỹ Assembléia Legislativa ketũn mỹr Distrito Federal ty Câmara Legislativa jo nỹtĩ ag;

V – Estado ki pã'i tỹ Governador ketũn mỹr Distrito Federal ki ke ag;

VI – ẽg jamã mág ki pã'i tỹ nén ũ tỹ hãn rike mũ ãn nón vej fã;

VII – ẽg jamã mág ki Ũ tỹ ũ jagfy vĩj fã ag jo jẽ ãn;

VIII – ũ tỹ Congresso Nacional ty partido político ũ jo jẽ ãn;

IX – ũ tỹ ẽg jamã mág ki ũn rãnrãj nỹtĩ kar jo nỹtĩ ãn ag.

§ 1º Ẽg jamã mág ki pã'i tỹ nén ũ tỹ hãnrike mũ ãn nón vej fã tag vĩ jãmã vén ke ag nỹtĩ pã'i ũ ag, ag tỹ kar ne han ke ven jé.

§ 2º Ũ tỹ nén ũ tỹ vẽnhrá tag kãki ken kỹ nĩ ãn tỹ ki hã han tũn kỹ, pã'i mág tỹ mré ke tĩ ãn vỹ ser, ag jo jẽ ãn ti mỹ kej mũ, ti tỹ kurẽ tỹ 30 ke kãmĩ nón ve kỹ, ki hã han jé.

§ 3º Supremo Tribunal Federal tỹ han ge ũ tỹ vẽnhrá tag kãki ken kỹ nĩ, tin ki hã ke ketũn mỹr katu tẽ nĩn kỹ ag vỹ, ẽg jamã mág ki pã'i tỹ nén ũ tỹ hãnrike mũ ãn nón vej fã ti vĩ mẽ vén ke nỹtĩ. Ti hã vỹ ser han ge ũ tag jagfy vỹj mũ.

Art. 103-A. Supremo Tribunal Federal vỹ vãsóki ketũn mỹr ũ tỹ ti mỹ ke kỹ vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ, ãn ti jykre ki vẽme sĩ han mũ (tu ag súmula ke ti), Ministro ag tỹ 2/3 vỹ ti mré vej mũ ge ser. Kỹ vỹ han ge ũ tugnỹm mãn, ti há nĩ ti, ketũn mỹr tóg, tỹ ũ kej, ketũn mỹr vỹ tũ kej mũ. Ag tỹ ser vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ ãn to ag jykre tỹ pir ken kỹ, ti kar vỹ kri jãgjãg sór ke nỹtĩ, han ge ũ tag ti.

§ 1º To vẽme sĩ ãn vỹ (súmula ke mũ ẽn ti), ũ tỹ han ge ũ ki kagtĩg tỹ ve jé ke nĩ, mỹr kijẽn ũ pi han ge ũ, ki hã tó ti, ẽmã mág ki ne han ge to vẽmén fã ag. Jag katũ tẽ sór ag ti, kỹ ãn jé ke vẽ, ag kar tóg kinhrãg jé.

§ 2º Han ge ũ tỹ, to vẽme sĩ ki pã'i mág ag mỹ há tũn kỹ, ti tỹ vẽnhrá tag kãkã nĩ ãn katu tẽ nĩn kỹ, ag vỹ ser vẽnhmãm kỹ to vẽmén mũ. Ag tỹ ser ag jykre tỹ pir ke kar, han ge ũ ãn tuvãj jé, ketũn mỹr kunũj jé.

§ 3º Vẽme sĩ tỹ, nén ũ to vẽmén fã kar hynhan fã, ag katu tẽ nĩn kỹ, ti tỹ ki hã ke tũn kỹ. Pã'i ũ ag vỹ ser vẽnhmãn Supremo Tribunal Federal mré, ag tỹ to vãmén mãn jé gé ser. Ag tỹ ser nón ve kỹ nén han ke to vẽmén jé. To vẽme sĩ tag tóg ag mỹ há tũn kỹ ag vỹ ser ũ tỹ nón vég nỹtĩ ãn mré hã, ag mỹ tỹ tũ ke kar ag tỹ ũ tỹ vẽme sĩ han jé tỹ hãrenh ke mũ vej mũ gé.

Art. 103-B. 15 ke ag vỹ jẽ, ũ tỹ Ẽmã Mág Kãki Justiça ki Juvẽn fã ag. Prỹg rẽgre ki ag vỹ mré ke tĩ, kar vỹ ser ti nén ki rãnhrãj fã si ra vỹn ke mãn mũ, kỹ ag hã vỹ ser:

I – Supremo Tribunal Federal ki pã'i tỹ Presidente;

II – Superior Tribunal de Justiça ag Ministro pir, tribunal ki ke vỹ ti tój mũ;

III – rãnhrãj fã ag Tribunal Superior ty Ministro pir, tribunal ki ke vỹ ti tój mũ;

IV – Tribunal de Justiça ty desembargador pir, Supremo Tribunal Federal ki ke vỹ ti tój mũ;

V – juiz estadual pir, Supremo Tribunal Federal ki ke vỹ ti tój mũ;

VI – Tribunal Regional Federal ki juiz pir, Justiça ti Superior Tribunal ki ke vỹ ti tój mũ;

VII – juiz federal pir, Justiça ti Superior Tribunal ki ke vỹ ti tój mũ;

VIII – rãnhrãj fã ag Tribunal Regional ki juiz pir, Rãnhrãj fã Tribunal Superior ki ke vỹ ti tój mũ;

IX – rãnhrãj fã ag juiz pir, Rãnhrãj fã Tribunal Superior ki ke vỹ ti tój mũ;

X – ẽmã mág ki Ministério Público ag mré ke pir, Ẽmã mág ki Procurador-Geral ki ke vỹ ti tój mũ;

XI – Ministério Público Estadual ki ag mré ke pir, Ẽmã mág ki Procurador-Geral vỹ ẽmã tỹ Estado kar ag vẽnh jyjy jẽgnẽ jé kãmĩ, ũn pir jyjy kuprẽg mũ;

XII – ũ jagfy vĩj fã rẽgre, Ẽmã tỹ Brasil kãki ũ tỹ ũ jagfy vĩj fã ag Juvẽn fã ãn hã vỹ ag tój mũ;

XIII – ũ tỹ kanhró mág, kar, han ge ãn kinhra kar mré tu vẽme há ãn rẽgre, Deputados ag Câmara ki ke vỹ ũ tój, jãvo Senado Federal vỹ ser ũ tój mũ gé.

§ 1º Ag vẽnhmãn kỹ Supremo Tribunal Federal ki pã'i tỹ Presidente hã vỹ Juvẽn fã han jo jẽj mũ. Ti tỹ ki tũn kỹ ti nón jẽ hã vỹ ser vẽnhmãm mré kej, pã'i tỹ, tỹ ti Vice ti.

§ 2º Ẽmã mág ki pã'i tỹ Presidente hã vỹ ser ũ ag japrẽnprẽr mũ, Senado Federal ki ke ag tỹ ũn kuprẽg jé ag.

§ 3º Kurẽ nũm jé ty krỹg mỹr, ag ũ tó jé tũn kỹ, Vẽnhrá tag kãki ke, Supremo Tribunal Federal hã vỹ ser inh hã ũ tỹ kã fãg mũ.

§ 4º Juvẽn fã mré ke vẽ Poder Judiciário ag rãnhrãj fã kar jẽnkamũ tỹ hãra tĩ nĩ ãn tugnỹm jé, kar juiz ag rãnhrãj há han nỹtĩ ãn tugnỹm jé ke gé, ãn krĩgmỹ tỹ ver Magistratura ki Estatuto ãn ki nén ũ ãn han mũ gé:

I – Poder Judiciário tỹ vãsóki nén ũ han ãn kirĩr jé, kar Magistratura ki Estatatuto nén tỹ ag mỹ rán kỹ nĩ ãn ki hã han ãn, ti tỹ hãren kỹ ag mỹ ke jé tũn kỹ tóg ag mỹ, jãvo ẽg tỹ gen kỹ kej ke nĩ;

II – ũ tỹ art. 37 ki hã han nỹtĩ ãn tugnỹm jé tóg, ũ tỹ Poder Judiciário ki rãnhrãj fã kar ti, ag tỹ rán kỹ nĩ ãn mĩ han mũ tũn kỹ vỹ ag mỹ kurẽ ũ nũm, ag tỹ ser vẽnhjykre ãn ki hã han jé. Tag pi hãra Tribunal ty Ẽmã mág Contas rãnhrãj kókén, mỹr tỹ vyrmỹ tugnỹm mũ gé;

III – tag hã vỹ ũ tỹ Poder Judiciário to vĩgvĩ jé ãn kar génh kỹ tugnỹm, ti ser kar kri ti jykre tỹ pir ke jé, ũ tỹ vyrmỹ rãnhrãj tỹ ũ ãn, nénũ ũ ki hã han tũ ãn, ũ tỹ vẽnhrá kar nón vej fã ra mĩ hã hyn han mũ tũ ãn mré hã. Jẽrĩnmỹ Tribunal ki ag tỹ ag han ke han nỹtĩj mũ, hãra nén ũ jagy tỹ ken kỹ tag vỹ ser ki kãrã kỹ nón vej mũ, kỹ tỹ ser ũ tỹ ki hã han tũ ãn kunũj mũ ti rãnhrãj ki, ketũn mỹr tỹ ti mỹ ãn han jé ã tỹ kar jatun mỹ tĩn jé kej. Gera ũ tỹ vẽnhmỹn kỹ han jé ãn tỹ ũ tỹ ti jagfy vĩj ke jãvãj sór kỹ jãvãj;

IV – nén ũ hyn han fã ki nén ũ tỹ hãnriken kỹ, ketũn mỹr ũ tỹ pã'i mág katu jẽg sór kỹ vỹ inh hã Ministério Público tá tój mũ;

V – tag hã vỹ vãsóki, ketũn mỹr ũ tỹ ti mỹ ke kỹ, nén ũ tỹ prỹg pir pãte rãg tũ ki hãnrike jé ãn tugnỹm mãn ke nĩ, Juiz kar Tribunal ki ag to;

VI – kysẽ tỹ pẽnkar kri ũn pir kãmĩ vỹ nén ũ rán rán mũ, nén ũ tỹ hãre ty jun jé ãn kar processos tỹ hãre ke tỹ ki rã jé, kar ũ tỹ hãre tỹ nén ũ tỹ hãre jé ãn kajãm jé, ẽmã mág kãki ẽmã kãsir kar mĩ, Poder Judiciário tỹ ũ mré rãnhrãj fã kar mĩ;

VII – prỹg ty jun kar mĩ vỹ ser ne tỹ ẽmã mág kãki ẽmã kãsir mĩ ne tỹ tũ nĩ ãn ránrán mũ, Poder judiciário kar Juvẽn fã ag rãnhrãj to , kỹ vỹ ser Supremo Tribunal tỹ pã'i tỹ Presidente mỹ jẽgnẽj mũ, ag prỹg ty jun kỹ Congresso Nacional to vẽmén jé.

§ 5º Justiça ki Superior Tribunal ag Ministro vỹ Ministro-Corregedor ti han ge han mũ gé, hãra ti pi Tribunal ty processos pinpin ãn mré ke mãn, kỹ tóg ser tin han ke ãn mré Magistratura ti Estatuto tag hã mré kej mũ ser:

I – ũ tỹ Magistrados ag kar Judiciário Rãnhrãj to nén ũ tó mũ ãn vin han ke nĩ;

II – juvẽn fã mré vỹ nén ũ kar ãn tugnỹm, nén ũ tỹ ki hã ke ãn, ti tỹ ti mỹ ki hã ke tũ nĩ ven kỹ vỹ ser, nón tugnỹm há han mãn mũ gé;

III – tag hã vỹ juiz ag kuprẽg kỹ ag japrẽr mũ, ag tỹ ti rãnhrãj ki ti mré han jé, ũ tỹ ne tỹ nénũ ũ mĩ rãnhrãj ke ãn ve jé tóg mũ gé, ag ne han ke ãn mré hã, tribunal kar justiça ki, ẽmã mág kãki, ẽmã kãsir kar ag mĩ.

§ 6º Juvẽn fã mré ag vỹ Ẽmã mág ki Procurador-Geral kar ẽg jamã mág ki ũ tỹ ũ jagfy vĩj fã ag jo jẽ ãn ki pã'i tỹ Presidente ti fãg mũ.

§ 7º Ẽmã mág ki ag vỹ, Distrito Federal kar fyr mĩ, ũ tỹ Poder Judiciário ketũn mỹr ki nỹtĩ ũ to nén ũ tój sór mũ, jo ũ vin mũ, tag ag hã vỹ ser venhvĩ ãn mãgmã kỹ vin han mũ, ẽmã mág ki Justiça juvẽn fã jo ag nỹtĩ ser.

SEÇÃO III

DO SUPERIOR TRIBUNAL DE JUSTIÇA

Art. 104. Tá Superior Tribunal de Justiça kirãj ke ag tóg trinta e três Pã'i tỹ Ministros nỹtĩj ke nĩ.

Ti rá pir. Pã'i tỹ Ministros do Superior Tribunal de Justiça ag, ũn

ag vin ge hã tỹ Pã'i mág Presidente da República nĩ hãra ag tỹ brasileiros kyrũ prỹg tỹ trinta e cinco kãfór jãj ke nĩ; kar pi prỹg tỹ setenta nĩj ke nĩ ti kófa tỹ; kar tóg lei ki vẽnhkanhrãn kỹ jãj ke nĩ, ti kãmĩ kinhra jãn jé, kar pi nén ũ tỹ rãnhrãnh ke tĩj ke nĩ gé, ken kỹ tóg nỹj mũ, vẽnhkuprẽg fã jagma ũn e ag ũn pipir ag kãfãn kỹ Senado Federal tá:

I – ũn tẽgtũ kãki ũn pir tóg tỹ Pã'i tỹ juízes dos Tribunais Regionais Federais jãj ke nĩ, kar ũn tẽgtũ kãki ũn pir tóg Pã'i tỹ desembargadores dos Tribunais de Justiça jãj ke nĩ gé, kar ũn tẽgtũ jyjy kuprẽg ge ag tóg nỹtĩ Tribunal ag ju;

II – ũn tẽgtũ kãki, jag rike kar nỹtĩj ke nĩ, advogados ag kar membros do Ministério Público Federal ag ke gé, kar estadual ag, kar Distrito Federal tá, mré Territórios ag, jag rĩgfĩn ja ag tóg ag jyjy vin jé art. 94 tag jagma.

Art. 105. Ken kỹ tóg nỹj mũ Superior Tribunal de Justiça ag tavĩn mỹ:

I – ag tỹ processa ken jé kar nón tugnỹm há han kỹ ti hãrenkỹ keja ti:

a) ũn tỹ crimes Kãsir ki, Pã'i tỹ Governadores dos Estados ag, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal tá, ãn ki kar responsabilidade ti ag kar mỹ tóg nỹj Pã'i tỹ desembargadores dos Tribunais de Justiça, ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal tá kar Tribunais de Contas ag ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal tá kar Tribunais Regionais Federais tá ke gé, jãvo Tribunais Regionais Eleitorais kar Trabalho, mré membros dos Conselhos ketũmỹr Tribunais de Contas tá ẽmã kẽsir tỹ Municípios kar Ministério Público da União ag hã tóg fij mũ tribunais jagma;

b) jãnãn jé tarĩr jé ũ tóg vog tũ nĩn jé, kar habeas data ti Ministro de Estado ag nén ũ han ja kato, kar Comandantes da Marinha ag, kar Exército ag mré aeronáutica ag ke gé, ketũmỹr Tribunal ag hã tóg han mũ gé;

c) ken kỹ tóg nỹ, ũ tóg habeas corpus to vĩn kỹ, ti nén ũ tỹ hãnrikeja tũ tugnĩn nĩfénh kỹ jãn kỹ, hãra tỹ Pã'i tỹ tugnỹm ja ra tỹ ti

jurisdição tá ken kỹ, ãnki Pã'i tỹ Ministro ẽmã tỹ Estado ketũmỹr Comandante da Marinha, kar Exército ketũmỹr aeronáutica ag, kar Justiça Eleitoral ti, tag ag hã mỹ tóg nỹj mũ ag ven jé;

d) jag mré kafãn há han tũn kỹ tribunais ag tog nén ũ ve kỹ ki hã han tũ nij mũ, ketũmỹr ag vég mỹr ag ki hã han kóreg kỹ tóg ken kỹ nỹ art. 102, I, "o", tag jagma, kar tribunal mré Pã'i tỹ juízes jagmré rãjrãj vãnh ag ĩn pir kãki, kar ketũmỹr Pã'i tỹ juízes ag tãmĩ tribunais ũ kãmĩ rãjrãj nỹtĩn kỹ jag kóm;

e) nén ũ vẽnhmỹ han ja ãn jagma tugnỹm mãn, ketũmỹr nén ũ vẽnhmỹ han ja tỹ tũ ken jé ti ke tũ ja nỹn kỹ;

f) to féfén jé, ti ken kỹ nỹn jé Pã'i ag nén ũ han ja ti;

g) jagmré nén ũ han há Pã'i tỹ administrativas ag, kar judiciárias da União ag, ketũmỹr jagmré Pã'i tỹ judiciárias tỹ ẽmã Estado ag, kar administrativas ag ũ tá ke ag mré, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal tá, ketũmỹr jagmré ẽmã mág tỹ União kãki ke ag;

h) ũn injunção jãnãn kỹ, jagma rán kỹ han kỹ norma regulamentadora ke tĩ órgão ag, kar entidades ketũmỹr autoridade federal ag, kar administração ag, ki nỹtĩ ag ketũmỹr tá nỹtĩ tũ ag, pi tag ag hã mỹ nỹj ke nĩ, Pã'i tỹ Supremo Tribunal Federal ag, kar órgãos da Justiça Militar ag, Justiça Eleitoral ag, kar Justiça do Trabalho mré Justiça Federal ag;

i) pã'i ag ũ tóg ẽmã mág ũ tá nén ũ vẽnhmỹ han ja ãn julga ke jan kỹ, hãra ti ẽmã mág Brasil ki Pã'i ag mỹ inh mỹ vé ke mãn kỹ, Pã'i tag ag tóg ti ẽmã mág ũ tá kótĩg ja tá jãmãj mũ;

j) jag kato jag kãfór nỹtĩj sór kỹ federativos ag, kar ketũmỹr Comitê Gestor do Imposto ag, Bens e Serviços tognĩn, kar jagmré tributos to, arts. 156-A e 195, V tag jagma tóg nỹ;

II – tugnỹm há han vén kar julga ken jé:

a) to ag habeas corpus ke tĩ jagmré to vãmén pin kỹ hej ken jé, ketũmỹr tavĩ hã nỹn kỹ tag jagma, Tribunais Regionais Federais ag mĩ, ketũmỹr tribunais ẽmã tỹ Estados ag mĩ, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ãn tá, ketũmỹr Territórios mĩ, ti mỹ habeas corpus nenh kỹ;

b) ag tỹ jagmré to ãkrén kỹ vãmén pir han kỹ, hej ke kar rán kỹ mandados de segurança ti, ag mỹ tóg ken kỹ Tribunais Regionais Federais ag, ketũmỹr tribunais tỹ ẽmã Estados ag, ẽmã pir Distrito Federal ti kar Territórios ag, hãra hán gen kỹ;

c) nén ũ tóg tỹ ẽmã tỹ Estado estrangeiro ag tá ke ja nĩn kỹ ketũmỹr organismo internacional ki ken kỹ, tag kãtá ketũmỹr tãg kãtá, ẽmã kẽsir tỹ Município ag, ketũmỹr ũn tá ĩn nỹtĩ ag kar tá ẽmãn nỹtĩ ag, ẽmã mág tỹ país ãn tá;

III – tugnỹm kar to vãmén kỹ julga ken jé, nén ũ to vãmén kỹ hynhan ja ti, to vãmén pin kỹ ketũmỹr ẽgno tá to vãmén kỹ han ja ti, Tribunais Regionais Federais ag, ketũmỹr tribunais tỹ ẽmã Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal, kar Territórios ag, inh mỹ ve mãn gen kỹ:

a) kato jãg kỹ tratado ti ketũmỹr lei federal ti, ketũmỹr hánỹ ken kỹ;

b) ki hã tóg ke nỹ ken kỹ, Pã'i tỹ governo tóg ẽmã ãn tá ke ãn tóg nén ũ hynhan ti, lei federal tóg nón tugnỹm há han tĩ ra;

c) jãtá tón kỹ, kar han kỹ lei federal tóg tó nỹ ãn ti, tribunal ũ ag ve kỹ han ja ti.

§ 1º Hynhan ja ag tóg jagmré Superior Tribunal de Justiça ag:

I – ẽmã mág kãki Iskóra ki kanhrãnrãn fã ti Magistrados ag, ken kỹ tóg nỹj mũ gé, nén ũ kãmĩ jagma fin jé mỹ ke Pã ti kanhrãnrãn jé, ag ki gen jé ag jé kanhrãnrãn ja ãn mỹ;

II – jagmré Justiça Federal to vãmén fã ag, jagmré nén ũ hynhan

fã ag, lei jagma, ag mỹ tugnỹm kar tagmĩ ke vẽ ken jé, ũn administrativa kar orçamentária da Justiça Federal ag, jo kãtĩg vén kar nón kãtĩg ja ti, tỹ órgão central do sistema ti, kar tugnỹm han fã ag, ag mỹ han ra ken jé.

§ 2º Ũ tóg to vĩ kỹ inh mỹ tugnỹm kỹ ve mãn gen kỹ, ãnki ũn inh mỹ vé kej ja ãn tóg venven há han ge nĩ, federal infraconstitucional jagma, ti nén ũ to inh mỹ vé kej ja ãn ti, ti nirejtu ti lei jagma, ag ve kỹ tugnỹm há han jé Tribunal tá nỹtĩ ag, hãra ti pi kanhró nĩj mũ, ũn tẽgtũ kãki ũn régre ag tóg hej kej ke nỹtĩ ag ve mãn jé.

§ 3º Ke nỹj ja tóg mũ nén ũ tag ven há han jé § 2º vẽnhrá tóg nén ũ to kãmũj ki ãn ti:

I – vẽsimér to nén ũ kajãm jé;

II – vẽsimér nén ũ vẽnhmỹ to kajãm;

III – vẽsimér nén ũ kajãm ge kaja tóg 500 (quinhentos) salários-mínimos ti kãfãn kỹ;

IV – vẽsimér nén ũ to vẽnhkuprẽg mãn ge tũ ti;

V – hẽnrikemỹr nén ũ to vãmén kỹ han ja ãn tóg kato tãn kỹ jurisprudência tóg ag kri ke ti, tỹ Superior Tribunal de Justiça ki;

VI – hẽnrikemỹr nén ũ tóg lei kãkã nỹn kỹ.

SEÇÃO IV

DOS TRIBUNAIS REGIONAIS FEDERAIS E DOS JUÍZES FEDERAIS

Art. 106. Tỹ tóg Justiça Federal kãki ke nỹtĩ:

I – ag hã tỹ Tribunais Regionais Federais nỹtĩ;

II – ag hã tỹ Juízes Federais nỹtĩ.

Art. 107. Tỹ Tribunais Regionais Federais kĩ rãnhrãj ke ag tóg tỹ sete Juiz nỹtĩj mũ, japrãr kỹ nỹtĩ ag ketũmỹr kejãn ag japrãr jé, ag ẽmã ãn tá jãvãnh kỹ, ãnki Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg japrãr kỹ nỹtĩ ag jyjy vin mũ, hãra japrãr mũ ãn tóg kyrũ tỹ prỹg tỹ trinta kãfór jãj kenĩ, kar pi prỹg tỹ setenta kãfór jãj ke nĩ ti kófa tỹ:

I – pẽnkar ki ũn pir tỹ advogados rãnhrãj jã ki prỹg tỹ dez kãfór jãj ke nĩ, kar Ministério Público Federal tá rãjrãj fã tóg prỹg tỹ dez ki rãnhrãj jã ki kãfór nĩj ke nĩ gé;

II – ũ ag kar tỹ juízes federais nỹtĩ sór mũ ag tóg prỹg tỹ pẽnkra ki rãnhrãj ja nỹtĩj ke nĩ, ag rãjrãj to sin já ag ke gé, ketũmỹr ũn rãnhrãj há han ja ti, jag krãfĩn ja ag tóg.

§ 1º Lei tóg mỹ ge kej mũ juízes ag kã ũ tóg ẽmã ũ tá rãnhrãj tĩg kỹ, ketũmỹr ag juiz ũ japrãr jé gé, Tribunais Regionais Federais kar ag hã tóg vej mũ ti hãtá rãnhrãj ke ti.

§ 2º Tribunais Regionais Federais ag tóg han mũ justiça tóg ũn jagjãgtar ag tá jun jé, vẽnhmãn kỹ to vãmén jé nén ũ to, ki tỹ há kej ke to ãkrén kỹ, ag ẽmã tarĩr nỹtĩ ãn kãmĩ, vẽnhkar tỹ nénũ ãn tỹ ag tóg rãnhrãj mũ gé.

§ 3º Tribunais Regionais Federais ag tóg rãnhrãj mũ gé tãmĩ, ag rãnhrãj nỹtĩj fã Pã jãtá, ag tá vẽnhmãn kar vãmén fã tãg hynhan ja ag tóg, ti kar tóg kinhrãg jé jurisdicionado ti justiça kãmĩ.

Art. 108. Ag hã mỹ tóg ken kỹ nỹj Tribunais Regionais Federais ag:

I – tugnỹm kar han jé mĩ hã:

a) ag, juízes federais ag, ẽmã tá rãnhrãj nỹtĩ ãn tá, mré Justiça Militar kar Justiça do Trabalho ag, ãn ag hã tóg nén ũ vẽnhmỹ kãsir han ja tugnỹm kỹ vej mũ, kar Ministério Público da União ag, tag ag mỹ tóg nỹj Justiça Eleitoral ti;

b) nén ũ vẽnhmỹ han ja ãn tugnỹm jé, kar tỹ tũ ken jé nén ũ to kajãm ge ãn ti, ti han ja ti, ketũmỹr juízes federais ag ẽmã ãn tá rãnhrãj nỹtĩ tá;

c) nén ũ tarĩr ki jãnãn jé, kar *habeas data* kato han ja ti Tribunal ki, ketũmỹr tỹ juiz federal tóg han jan kỹ;

d) tỹ habeas corpus ti, ũn han mũ tóg tỹ Pã'i tỹ juiz federal jãn kỹ;

e) pã'i tỹ juízes federais ag régre jãn Tribunal pir tá, kỹ jag kóm nén ũ vẽnhmỹ ãn tugnỹm kỹ vej sór kỹ;

II – tugnỹm mãn jé, kar ve mãn jé, nén ũ vẽnhmỹ ãn ti juízes federais ag han ja ti, kar juízes estaduais ag han ja ti, ag ẽmã tá rãnhrãj nỹtĩ ja tá.

Art. 109. Ag hã mỹ tóg nỹj juízes federais ag, nén ũ tugnỹm kỹ han jé:

I – nén ũ vẽnhmỹ tóg ẽmã mág tỹ União, kar entidade autárquica tãg hynhan ja ti, ketũmỹr empresa pública federal tóg nén ũ to inh mỹ vé ken kỹ, ketũmỹr nén ũ vẽnhmỹ han ja nĩn kỹ, mré ke ketũmỹr kato ke, hãra ti ter jan kỹ, kar rãnhrãj kỹ vẽnhkókén kỹ, kar Justiça Eleitoral mré Justiça do Trabalho ti;

II – nén ũ vẽnhmỹ tóg ẽmã tỹ Estado estrangeiro kar ketũmỹr organismo internacional, kar ẽmã sĩ Município, ketũmỹr ũ tóg tá ti ĩn han kỹ nĩn kỹ tá nĩn kỹ, kar ẽmã mág kã ẽmãn kỹ nĩn kỹ;

III – nén ũ hynhan kỹ to vãmén kỹ, ketũmỹr rán kỹ ẽmã mág União tóg Estado estrangeiro ag mré, ketũmỹr organismo internacional ag mré ke gé;

IV – ag nén ũ vẽnhmỹ han ja ti políticos ag, kar nén ũ pãtén jan kỹ nén kaja mág to ãkrén kỹ, ketũmỹr tỹ ẽmã mág União ti kar ag entidades autárquicas tãg hynhan ja ti, kar empresas públicas ag ke gé, hãra ag pi nén ũ ũ vej ke nỹtĩ, Justiça Militar kar da

Justiça Eleitoral ag hã mỹ tóg nỹj mũ ag vem jé;

V – nén ũ vẽnhmỹ han ja ti, tratado ketũmỹr convenção internacional ki, ẽmã mág kãki ven kỹ, hãra tugnỹm kar to vãmén kỹ han ja nĩ ke hãn vẽ ẽmã ũ tá ketũmỹr han ra keja nĩj ke hã nẽ;

V–A – nén ũ tóg tỹ direitos humanos mỹ ke nỹn kỹ, tỹ tag jé ke nỹn kỹ § 5º vẽnhrá tag jagma;

VI – kato nén ũ vẽnhmỹ han jan kỹ organização tỹ rãnhrãj fã ti, kar lei tóg nén ũ han já ti, sistema financeiro kato, kar ordem econômico-financeira ti ke gé;

VII – tỹ habeas corpus ti, nén ũ vẽnhmỹ tugnỹm kỹ han ja ti, ketũmỹr ti mã'ãg han ja tóg tỹ Pã'i nĩn kỹ, hãra ti nén ũ han ja ãn tóg tỹ ti jurisdição ki ke nĩn kỹ;

VIII – jãnãn kỹ tugnỹm kỹ tarĩr jé, kar habeas data ti Pã'i federal ag nén ũ vẽnhmỹ han jan kato, tribunais federais ag hã tóg vej ke nỹtĩ;

IX – nén ũ vẽnhmỹ han ja ti kãnva kãki, ketũmỹr ruprỹnũ kãki, Justiça Militar ag hã tóg vej mũ;

X – nén ũ vẽnhmỹ han ja ti ki kãrã kỹ, kar to vĩ mã ki ẽmãn nỹtĩn kỹ ẽmã ũ tá kãmũ kỹ, ãnki ag tóg han mũ "exequatur" vẽnhrá tag ti, estrangeiro ag ki, homologação han kỹ nỹn kar ag tóg vej mũ, ti tag ki ẽmãn ge ti, ketũmỹr ti tỹ ti papé hynhan kỹ tỹ tag ki ke Pã jãj ken kỹ;

XI – vẽnh génh kỹ kaingág ag nirejtu to.

§ 1º Nén ũ ki ẽmã mág tỹ União tóg tó ja nĩn kỹ, ãnki seção judiciária ag tóg vej mũ, ti ẽmãn kỹ tá ĩn han kỹ nĩ ja tá, União tóg ũn tó já ãn ti.

§ 2º Nén ũ vẽnhmỹ han ja ti União kato, ãnki seção judiciária ag tóg vej mũ, ũn União tó mũ ãn tóg ẽmãn kỹ ĩn han kỹ nĩ ãn tá, nén ũ vẽnhmỹ tóg kej ja ãn tá ketũmỹr ẽmã tá tó ja tá, kar ketũmỹr Distrito Federal tá.

§ 3º Lei tóg hej kej mũ nén ũ tóg tỹ Justiça Federal ag han ge nỹtĩn kỹ, kar tỹ previdência social nỹtĩn kỹ, ag tugnỹm kỹ to vãmén kỹ ven jé justiça estadual tá, ũn tó mũ sede tóg tỹ vara federal tũ nĩn kỹ.

§ 4º Vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn kãmĩ, recurso han sór kỹ Tribunal Regional Federal ag hã tóg vej mũ, ẽmã tóg tỹ jurisdição tỹ Pã'i tỹ juiz tóg tỹ primeiro grau nĩn kỹ.

§ 5º Hẽrikemỹr nén ũ vẽnhmỹ tavĩ han ja nĩn kỹ direitos humanos kato, ãnki Procurador-Geral da República tóg tugnỹm há han ge nĩ, ti tỹ ki hã han jé, nén ũ tóg tỹ tratados internacionais de direitos humanos nỹn kỹ, ãn ki ẽmã mág Brasil tóg ag mré ke nĩj ke nĩ, kỹ tóg to vĩj mũ Superior Tribunal de Justiça ag mỹ, ti tỹ hãrekã to vĩ há ki tóg to vĩj, ãnki tóg Justiça Federal ag mỹ nỹj ag ven jé.

Art. 110. Ẽmã tỹ Estado ag, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, hynhan ja ag tóg seção judiciária ti, kỹ tóg Capital tá nỹtĩj mũ, kar varas tóg nỹtĩj mũ gé, lei tỹ tó mũ jagma.

Ti rá pir. Ẽmã tỹ Territórios Federais mĩ, kar jurisdição ti, tỹ juiz federal mỹ jãgnãn jé, tỹ ti ẽmã ãn tá ke ti, lei tag jagma.

SEÇÃO V

DO TRIBUNAL SUPERIOR DO TRABALHO, DOS TRIBUNAIS REGIONAIS DO TRABALHO E DOS JUÍZES DO TRABALHO

Art. 111.Tỹ tóg órgãos da Justiça do Trabalho nỹtĩ:

I – tỹ Tribunal Superior do Trabalho ti;

II – tỹ Tribunais Regionais do Trabalho ti;

III – Juizes do Trabalho ti.

Art. 111-A. Ag Tribunal Superior do Trabalho tá rãnhrãj ke ag, hã

tóg tỹ tag nỹtĩ, Pã'i tỹ vinte e sete Ministros ag, kuprẽg kỹ nỹtĩ brasileiros ag kãki, hãra ag tóg tỹ kyrũ prỹg tỹ trinta e cinco kar kófa prỹg tỹ setenta kãfór tũ nỹtĩ mũ, kar tóg to vẽnhkanhrãn ja nĩ ke nĩ, kỹ Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg ag jyjy vin mũ, ag kar kãki ti kuju kãfór ag tóg jagnẽ mré hej ken kỹ Senado Federal tá:

I – pẽnkar ki ũn pir ki tỹ advogados ag, prỹg tỹ dez ki rãnhrãj nỹtĩ ag, kar mré Ministério Público do Trabalho tá prỹg tỹ dez ki rãnhrãj nỹtĩ ag, ve kỹ vẽnhrá tag jagma art. 94;

II – kar ũn tỹ juízes dos Tribunais Regionais do Trabalho ag, tá rãnhrãj nỹtĩ ag, Tribunal Superior tóg ag jyjy vin kỹ.

§ 1º Lei tóg han mũ ag nénũ kinhra ãn jagma Tribunal Superior do Trabalho ag.

§ 2º Jag hãmré ag tóg han mũ Tribunal Superior do Trabalho ag:

I – iskóra Nacional tá mỹ ge ken jé, tỹ kanhrãnrãn fã kar Magistrados do Trabalho ag mỹ, nénũ ũ jagma ken jé tóg há nỹj, hynhan jé nenũ to kinhrãg ja ãn jagma, kar ki rãnhrãj jé;

II – tỹ Conselho Superior da Justiça do Trabalho ti, ag han há nỹtĩn kỹ lei jagma, tugnỹm jé administrativas ti, orçamentária ti, financeira ti kar patrimonial da Justiça do Trabalho ti, jãmĩ kãtĩg kar nón kãtĩg fãn ki, tỹ órgão central do sistema ti, jagmré nénũ to hej ken jé.

§ 3º Ag hã mỹ tóg nỹj Tribunal Superior do Trabalho ag, tugnỹm kỹ to vãmén kar kajãm ra ken jé, ti kãntĩg vén ja tá, to vĩ kỹ tarĩr jé, Pã'i tỹ autoridade tóg kinhra mỹ, ti han jé.

Art. 112. Lei tóg Fórum hynhan mũ ẽmã kẽsir mĩ, Pã'i tỹ juiz tóg Justiça do Trabalho to vãmén kar ven jé, hãra ti ẽmã kẽsir tá comarcas tarĩr tũ ãn ag tóg, Pã'i tỹ juiz Tribunal Regional do Trabalho mỹ nỹtĩj mũ.

Art. 113. Lei tóg fij mũ constituição jagma, Pã'i tỹ ki vin jé, Pã'i mỹ nỹn jé ve kar tugnỹm jé, ti mĩ hã han há nĩn jé, ken kỹ nỹn jé, ti rãnhrãj ke

ãn tá ti mỹ há nỹn jé, hã tóg tỹ órgãos da Justiça do Trabalho ke tĩ.

Art. 114. Ag hã mỹ tóg nỹj mũ Justiça do Trabalho ag tugnỹm kar kajãm ra ken jé:

I – nén ũ vẽnhmỹ to inh mỹ vé ken jé ti rãnhrãj fã tá, mré vẽnhkar nirejtu kãmĩ kikaró ag, tar tá, kar administração pública mré kar kato ẽmã mág tỹ União, ẽmã tỹ Estados, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal mré ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag;

II – ag vẽsimér nirejtu ti greve ki;

III – nén ũ to vẽnhkar mỹ vej fã ag hãto ag representação sindical ke tĩ, jagmré sindicatos ag, jagmré sindicatos ag rãnhrãj fã ag mré, kar sindicatos kar inh mỹ rãnhrãj ke mũ ag;

IV – jãgnãn jé tỹ hãre tũ nĩn jé, habeas corpus kar habeas data ti, nén ũ han mũ tá hãnrike nỹn kỹ, ti tugnỹm kar tarĩr jã ãn tá;

V – pã'i ag tỹ órgãos tá nén ũ to jag kóm kinhra nỹtĩn kỹ ketũmỹr jagmré kinhra tũ nỹtĩn kỹ, jurisdição trabalhista ãn tá, ãn ki tóg nỹj mũ vẽnhrá tag jagma art. 102, I;

VI – to vĩn jé jẽnkamu to, nén ũ to ti mỹ vĩ vẽnhmỹ han jan kỹ, ti fe kagãg ja to, kar ti tỹ nénũ krenkren ja to, ti rãnhrãj ãn tugnĩn;

VII – nén ũ to kajãm ge vin ge ti, administrativas ag, inh mỹ rãnhrãj kemũ ag mỹ, órgãos de fiscalização mỹ tarĩr nỹtĩ ag, kar rãnhrãj fã ag;

VIII – mỹ kajãm ra ken jé nén ũ to, ti rãnhrãj ja ãn kaja jagtã contribuições sociais ketĩ, art. 195, I, a, e II, tag jagma, kar ti mỹ kri tĩ ũ kajãm jé gé, Pã'i ag tugnỹm tomẽ to;

IX – nén ũ vẽnhmỹ tóg ken kỹ, ti rãnhrãj fã tá, lei jagma.

§ 1º Ki hã ke tũn kỹ, ũn e ag vẽnhmré to vãmén ja ãn tóg ki há ke

tũn kỹ, ãnki ag tóg ũ mỹ ẽg mỹ vé kej mũ.

§ 2º Hán gen kỹ, ag kã ũn pir tỹ to vãmén kỹ vẽnhmré ki tỹ há ke tũn kỹ, ketũmỹr jag kãfãn kỹ ha sór kỹ, ãn ki tóg ken kỹ nỹj mũ, jagmré hej ke kỹ ne kajãm mẽ, Justiça do Trabalho tóg ki han jé, nén ũ ãn ti, hãra tugnỹm vén kỹ lei jagma, ti rãnhrãj fã ãn kren tũ nĩn jé, kar ketũmỹr to vãmén vén já ãn to.

§ 3º Tỹgtỹ kej sór kỹ ti rãnhrãj ki to ag greve ke tĩ, hãra ag rãnhrãj fã tóg tỹ ũn e ag mỹ kóreg han há nĩn kỹ, ãn ki Ministério Público do Trabalho ag tóg Justiça do Trabalho ag mỹ ve kar tugnỹm kỹ ki han gej mũ.

Art. 115. Ũn tỹ Tribunais Regionais do Trabalho tá tỹ Pã'i nỹtĩj ke ag hã tóg tỹ sete juízes nỹtĩj, japrũnprãr kỹ nỹtĩ ag, kejãn hã, ag nỹtĩ jan mĩ, kar Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg ag jyjy vin ja nĩn kỹ, hãra brasileiros ag kãkã jã ãn tóg kyrũ prỹg tỹ trinta kar pi ti kófa prỹg tỹ setenta nĩj ke nĩ:

I – pẽnkra ki ũn pir kãki tỹ advogados nỹtĩj mũ, hãra ag tóg prỹg tỹ dez anos ki rãnhrãj nỹtĩ ja nĩj ke nĩ, kar Ministério Público do Trabalho tá rãnhrãj nỹtĩ ag tóg prỹg tỹ dez ki rãnhrãj nỹtĩ ja nỹtĩj ke nĩ gé, vẽnhrá tag jagma art. 94;

II – ũ ag, rãnhrãj ki ag tóg jãpryj tỹ juízes do trabalho ki kãfãn jan kỹ rãnhrãj há han nỹtĩ ki, jag rikén ag tóg jãpry kej ag rãnhrãj ki.

§ 1º Hynhan ja ag tóg Tribunais Regionais do Trabalho ag, ũn jagjãgtar ag nỹtĩ ja tá ag mré vãmén jé, kar ag mỹ papé vegven jé, ẽmã kẽsir tarĩr nỹtĩ ãn kãmĩ, kỹ ag tóg vẽnhkar tỹ nénũ tỹ rãnhrãj mũ, hãto ag equipamentos públicos kar comunitários ke tĩ.

§ 2º Tribunais Regionais do Trabalho ag tóg rãnhrãj jé há nỹtĩj mũ gé ẽmã kẽsir tỹ Municípios kãki, kỹ ag tóg Câmaras regionais hynhan, ti kar tóg kinhra nỹtĩn jé nén ũ vej sór kỹ ti processo to.

Art. 116. Tá Varas do Trabalho kãki rãnhrãj ke ti, Pã'i tỹ juiz pir tóg jãj mũ.

Art. 117. Revogado

SEÇÃO VI

DOS TRIBUNAIS E JUÍZES ELEITORAIS

Art. 118. Ag hã nẽ órgãos da Justiça Eleitoral ag:

I – tỹ Tribunal Superior Eleitoral ti;

II – Tribunais Regionais Eleitorais ag;

III – tỹ Juízes Eleitorais ag;

IV – tỹ Juntas Eleitorais ag;

Art. 119. Tá Tribunal Superior Eleitoral kãki rãnhrãj ke ag tóg tỹ sete membros jãj ke nĩ, kuprẽg kỹ:

I – vẽnhkuprẽg fã jagma jag voto vég mẽ kar jag mỹ tó mẽ:

a) pã'i tỹ juízes tẽgtũ ag Ministros do Supremo Tribunal Federal ag kãki;

b) pã'i tỹ juízes régre ag Ministros do Supremo Tribunal Federal ag kãki;

II – pã'i mág tỹ Presidente da República tóg ag jyjy vin kỹ, Pã'i tỹ juízes régre ag advogados tỹ seis ag kãki, ag rãnhrãj há han kar jé kanhrãn há han kỹ nỹtĩn kỹ, Supremo Tribunal Federal tóg ag jyjy vin kỹ.

Ti rá pir. Tribunal Superior Eleitoral tóg kuprẽg kỹ fãg mũ ag Pã'i tỹ Presidente kar ti nón jã Pã'i tỹ Vice-Presidente ti, kar Ministros do Supremo Tribunal Federal ag kãki, kar ag tarĩr fã ti Pã'i tỹ Corregedor Eleitoral ti, kar Ministros do Superior Tribunal de Justiça ag kãki.

Art. 120. Nỹtĩ ja tóg mũ Tribunal Regional Eleitoral ti, ẽmã tỹ Estado ag capital mĩ, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal tá.

§ 1º Tỹ Tribunais Regionais Eleitorais ag tóg hãnrike tỹ, tá jag vin mũ:

I – vẽnhkuprẽg fã jagma jag voto vég mẽ kag jag mỹ vem mẽ:

a) pã'i tỹ juízes régre ag desembargadores doTribunal de Justiça ag kãki;

b) pã'i tỹ juízes ne nirejtu ag tóg ũn régre ag vẽnhkuprẽg, Tribunal de Justiça kãki;

II – pã'i tỹ juiz pir Tribunal Regional Federal tá, ti sede tóg jãj mũ ẽmã tỹ Estado ag capital mĩ, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal tá, ketũmỹr ti tá Pã'i tỹ juiz federal tũ nĩn kỹ, ãnki Tribunal Regional Federal ag hã tóg kuprẽg kỹ fãg mũ;

III – ti jyjy nĩm kỹ, Pã'i mág tỹ Presidente ti, Pã'i tỹ juízes régre ag advogados tỹ seis ag kãki ũn kanhró ag jurídico kãmĩ kar rãnhrãj há han nỹtĩ ja ag, Tribunal de Justiça vin ja ag.

§ 2º Tribunal Regional Eleitoral tóg kuprẽg mũ Pã'i tỹ Presidente kar ti nón jã Pã'i tỹ Vice-Presidente ti, kar desembargadores ag kãki.

Art. 121. Lei tag tóg jagtã tá lei ũ han mũ, organização e competência dos tribunais kri, Pã'i tỹ juízes tỹ nirejtu ag, kar juntas eleitorais ag.

§ 1º Tribunais tá rãnhrãj fã ag, kar Pã'i tỹ juízes tỹ nirejtu ag, kar mré juntas eleitorais tá ke ag, rãnhrãj nỹtĩ ãn jagma, nén ũ kar ki tóg ag mỹ ken kỹ nỹj, kar ũ pĩ ag vóg ge nĩ, ag nỹtĩ ãn tá.

§ 2º Pã'i tỹ juízes dos tribunais eleitorais ag, ken kỹ tóg nỹj mũ to vãmén vén kỹ, prỹg régre kãmĩ ag tóg tarĩr mũ, kar jagnón prỹg régre hãrike tavĩ ki tóg tarĩr mũ, ãnki ti nón kuprẽg kỹ jã ãn hã tóg ti rikén kã jãg kỹ hãrike nĩj mũ ti rãnhrãj ke ãn tá.

§ 3º Pi hãremũn tỹ ũ ken jé há nĩ Tribunal Superior Eleitoral ag nén ũ hár ti, hãra Constituição jagma nỹ tũn kỹ tóg tỹ ũ ken jé há nĩ, kar *habeas corpus* ketũmỹr mandado de segurança ti.

§ 4º Tỹ Tribunais Regionais Eleitorais ag nén ũ han jan kỹ, kato nén ũ han sór kỹ:

I – tỹ Constituição kato ke nỹn kỹ, ketũmỹr lei jãtá ke nỹn kỹ;

II – lei tóg jag kóm tó ũ han nỹn kỹ, tribunais eleitorais régre ketũmỹr kãfór tá;

III – to vãmén kỹ ũ tóg vẽnhkuprẽg tũ nĩn jé nén ũ to, ketũmỹr hynhan jé diplomas ti vẽnhkuprẽg fã jé, federais mỹ ketũmỹr estaduais mỹ;

IV – kunũj jé diplomas ti, ketũmỹr tãtá fãg jé mandatos eletivos ki federais kar estaduais ki;

V – mỹ hán gen jé *habeas corpus ti,* kar mandado de segurança ti, kar *habeas data* ketũmỹr mandado de injunção ti.

SEÇÃO VII

DOS TRIBUNAIS E JUÍZES MILITARES

Art. 122. Tỹ tóg Justiça Militar ag órgãos nỹtĩj:

I – tỹ Superior Tribunal Militar ti;

II – tỹ Tribunais kar Juízes Militares hynhan kỹ nỹtĩ ti lei jagma.

Art. 123. Tỹ Superior Tribunal Militar ag tóg Pã'i tỹ quinze Ministros nỹtĩj mũ, rãnhrãj nỹtĩ ki ag tóg kófãn mũ, Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg ag jyjy vin mũ, kar Senado Federal ag jagmré hej kej jan kỹ, kar ũn tẽgtũ ag tỹ oficiais-generais da Marinha ag kãki, kar vẽnhkẽgra ag

oficiais-generais do Exército ag kãki, kar ũn tẽgtũ ag oficiais-generais da Aeronáutica ag kãki, ag kar tóg rãnhrãj nỹtĩj ke nĩ, tỹ ag Pã'i han kỹ, kar ũn tỹ pãnkar civis ag kãki.

Ti rá pir. Tỹ Ministros civis nỹtĩn jé ag tóg, Pã'i mág tỹ Presidente da República hã tóg ag kuprẽg ge nĩ, hãra ag tóg kyrũ prỹg tỹ trinta e cinco nỹtĩj, kar hãra pi kófa prỹg tỹ setenta tá krỹ nĩj ke nĩ:

I – ũn tẽgtũ tỹ advogados jurídicos kãmĩ ki kanhró tavĩ ãn ag, kar rãnhrãj há han tavĩn ja ãn ag, prỹg tỹ dez ki rãnhrãj jãn kỹ;

II – ũn régre kuprẽg kỹ jag rike ag, Pã'i tỹ juízes auditores kãki, kar Ministério Público da Justiça Militar tá rãnhrãj nỹtĩ ag.

Art. 124. Justiça Militar ag hã mỹ tóg nỹj mũ, ag tugnỹm kỹ ũn nén ũ tỹ hãnrike ja ãn mỹ kajãm ra ken jé, hãto ag crime militar ke tĩ.

Ti rá pir. Lei tag tóg jagtãtá lei ũ han mũ, organização kri, kar Justiça Militar ag mỹ tóg nỹj mũ ag hãrenkỹ rãnhrãj ke ti.

SEÇÃO VIII

DOS TRIBUNAIS E JUÍZES DOS ESTADOS

Art. 125. Ẽmã tỹ Estados ag tóg hẽrenkỹ Justiça han gen vin, tugnỹm há han kỹ Constituição jagma.

§ 1º Ag hã mỹ tóg ken kỹ nỹ, ag hẽrenkỹ tribunais vin ge ti ẽmã tỹ Estado Constituição kãki, hã tóg tỹ lei de organização judiciária nĩ, tỹ Tribunal de Justiça ag han vén ja ti.

§ 2º Ag hã mỹ tóg nỹj, ẽmã tỹ Estados ag instituição tỹ vẽnh jo vin jé inconstitucionalidade de leis jagma, kar tỹ estaduais ketũmỹr municipais ag nén ũ hár vegven jé, Constituição Estadual jagma, hãra pi ke nỹj mũ legitimação han jé órgão pir jagma.

§ 3º Lei estadual tóg han jé há nĩ, to vãmén kỹ Tribunal de Justiça ag mré, kar Justiça Militar estadual ag, hynhan vén kỹ primeiro grau ki, Pã'i tỹ juízes de direito kar Conselhos de Justiça ag, nón han ja ti segundo grau ti, ag hãn tóg han jan kỹ Tribunal de Justiça ketũmỹr Tribunal de Justiça Militar ag, ẽmã tỹ Estados tá militar ag rãnhrãj nỹtĩ ag vinte mil kãfór jãn kỹ Lei estadual jagma.

§ 4º Ag hã tóg han mũ Justiça Militar estadual ag tugnỹm kar kajãm ra ken jé, ẽmã tỹ Estados kãki tỹ purisa ag, nén ũ vẽnhmỹ han jan kỹ crimes militar ti lei jagma, kar nén ũ tỹ ações judiciais ti atos disciplinares militares kato, hãra tóg júri hã mỹ nỹj mũ, ũ tóg tỹ cicvil jãn kỹ, ag hã mỹ tóg nỹj ag tugnỹm kỹ kunũj jé Pã'i tỹ jyjy ki militar ti,kar ti to vẽnhkanhrãn ãn ti hãto ag graduação das praças ke tĩ.

§ 5º Ag hã mỹ tóg nỹj mũ juízes de nirejtu ag, kar juízo militar ag mỹ, tugnỹm kar kajãm ra ken jé, ti pir mỹ, nén ũ tỹ crimes militares han ja ãn ti civis ag kato, kar nén ũ tỹ ações judiciais ti atos disciplinares militares ãn kato, kar tóg Conselho de Justiça ag mỹ nỹj mũ Pã'i mág tỹ juiz de nirejtu ti, tugnỹm kar kajãm ra ken jé crimes militares ãn ti.

§ 6º Tribunal de Justiça tóg rãnhrãj jé há nĩj ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag kãmĩ câmaras regionais hynhan kỹ, ti kar tóg kinhra nỹtĩn jé nén ũ vej sór kỹ ti processo to.

§ 7º Hynhan ja ag tóg Tribunal de Justiça ag, ũn jagjãgtar ag nỹtĩ ja tá ag mré vãmén jé, kar ag mỹ papé vegven jé jurisdicional ti, ẽmã kẽsir tarĩr nỹtĩ ãn kãmĩ, kỹ ag tóg vẽnhkar tỹ nénũ tỹ rãnhrãj mũ, hãto ag equipamentos públicos kar comunitários ke tĩ.

Art. 126. Tribunal de Justiça ag mré vãmén kỹ ki tỹ há ken jé conflitos fundiários ke tĩ, hynhan ja ag tóg varas ti jé ke ti, agrárias ag mỹ.

CAPÍTULO IV

DAS FUNÇÕES ESSENCIAIS À JUSTIÇA

SEÇÃO I

DO MINISTÉRIO PÚBLICO

Art. 127. Ministério Público ag tóg nỹtĩg Pã nĩ, jurisdicional do Estado hã jé, ag tỹ ordem jurídica já nỹtĩg kỹ han jé, ti kar mỹ ũ kuprẽg mẽ, tỹ vẽnhkar tũ nĩn jé ketũmỹr ũn pir mỹ ke gé.

§ 1º Hã tóg tỹ hynhan vén kỹ nỹtĩ Ministério Público tóg jagma han jé, jagmré tỹ ũn pir nỹtĩn jé jan pipin mẽ kar vẽsóki rãnhrãj jé.

§ 2º Ministério Público ag mỹ tóg ken kỹ nỹj mũ ag hẽrenkỹ rãnhrãj ke ti, kar tarĩr ke ti, tugnỹm kỹ han jé art. 169 jagma, Poder Legislativo mỹ han ra ken jé kar tỹ tũ ken jé cargos kar serviços auxiliares ti, concurso público jagma ketũmỹr provas kar títulos ti, hẽrenkỹ ag rãnhrãj kysẽ kygjãm ge ti, kar rãnhrãj jã ãn jagfy ãkrén jé, ãnki lei tóg han ra kej mũ organização kar funcionamento ãn mỹ.

§ 3º Ministério Público hã tóg han mũ to ãkrén kỹ, hẽrenkỹ to nén ũ kygjãm ge ti lei de diretrizes orçamentárias jagma.

§ 4º Ministério Público ag jãnã tun kỹ, hãre tỹ jãnkamu ti , ãn ki lei tóg prỹg fij, ãn jagma tóg nỹj mũ lei de diretrizes orçamentárias ti, kar Poder Executivo ag hã tóg fij mũ ti kaja tỹ prỹg ãn tá jun ge ti, lei orçamentárias jagma, ãn ki ag hã tóg ti kaja fij mũ, ti prỹg ãn tá jun ge ti, vẽnhrá tag jagma § 3º.

§ 5º To vãmén vén jan kỹ ti kaja to, artigo tag jagma, hãra jãtá nỹn kỹ vẽnhrá tag jagma § 3º, Poder Executivo tóg ki han mũ ti jagmré hã ken kỹ nỹn han jé ãn ti orçamento anual ke tĩ.

§ 6º Orçamentárias tóg jagmré ke nỹn kỹ, ne pi nén ũ tỹ jãnkamu fón

ke nĩ, kar pi kãfãn ge nĩ, ti kaja ãn tỹ lei de diretrizes orçamentárias ãn jagma, hãra ag to vãmén vén kỹ hej ke jan kỹ, jãnkamu ãn fón ge ãn ti, hã to ag suplementares ou especiais ke tĩ.

Art. 128. Ministério Público ag tóg ag mỹ ke mĩ vej:

I – Ministério Público da União ag hã tóg kinhra nỹtĩj mũ:

a) Ministério Público Federal ti;

b) Ministério Público do Trabalho ti;

c) Ministério Público Militar ti;

d) Ministério Público ti ẽmã pir Distrito Federal kar Territórios ti.

II – Ministérios Públicos ẽmã tỹ Estados mĩ.

§ 1º Ministério Público da União ag Pã'i tóg tỹ Procurador-Geral da República jã, Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg ti jyjy nĩm ge nĩ, ũn tỹ rãnhrãj nỹtĩ ag kãki, hãra tóg kyrũ tỹ trinta e cinco anos jãj ke nĩ, Senado Federal ag tỹ to vãmén vén kỹ jagmré hej ke fãn kỹ ti kuprẽg kỹ, ti tỹ prỹg régre ki tarĩr jé, kar ag tỹ ke mãn jé.

§ 2º Hẽrenkỹ Pã'i tỹ Procurador-Geral da República tỹ tãtá fãg gen kỹ ag tóg, Pã'i mág tỹ Presidente da República ti ag vin kỹ, ãn ki Senado Federal ag kãki tóg jag kãfãn kỹ hej kej ke nỹtĩ.

§ 3º Ministérios Públicos ag ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti mré ẽmã kẽsir tỹ territórios ag mré, ag hã tóg ũ tégtu jyjy vin mũ, ũn jágmré rãnhrãj nỹtĩ ki ãn kãki lei jagma, tỹ Procurador-Geral tóg ag kuprẽg ja nĩn kỹ, ketũmỹr Pã'i tỹ Chefe do Poder Executivo ti hã ti jyjy nĩm kỹ, ãn ki tóg prỹg régrẽ ki rãnhrãj, kar prỹg hãrike ki ke gé.

§ 4º Procuradores-Gerais ag ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal mré Territórios ag tóg tãtá jag fãg jé tóg há nỹtĩ, ag tỹ jag kãfãn kỹ

hej ken kỹ Poder Legislativo tá, lei complementar jagma tóg nỹj ke nĩ.

§ 5º Leis tỹ jagtãn jé Ẽmã mág tỹ União ti kar ẽmã tỹ Estados ag, hã tóg tỹ Procuradores-Gerais ag hár nỹtĩj mũ, kar ag hã tóg vin mũ, hẽrenkỹ nỹtĩj ke ti, atribuições ti kar estatuto ti Ministério Público kar mĩ:

I – ken kỹ nỹj ke ti:

a) kófãn kỹ nỹj ke ti, prỹg régre jagma rãnhrãj kỹ jãn kỹ, pi ti rãnhrãj jã ãn kren mũ, tỹ judicial transitada ãn jagma ke tũn kỹ;

b) ũ pi ti vóg ge nĩ, tỹ ũn e ag tognĩn ke tũn kỹ, hãra Ministério Público ag hã tóg ti kutãm jé há nỹtĩ, jag kófãn kỹ hej ken kỹ, ãn ki tóg ken kỹ nỹj, ti tỹ vẽnh jo ũ fãg jé ti mỹ tugnỹm jé;

c) pi hẽrenkỹ tỹ sĩ ken jé há nĩ, ketũmỹr tarem jé há nĩ gé ti kaja ti, ken kỹ tóg nỹ vẽnhrá tag jagma art. 39, § 4º, kar tag ag jagma ke gé arts. 37, X e XI, 150, II, 153, III, 153, § 2º, I.

II – tag jagma pi han jé há nĩ:

a) mãn jé, nén ũ kar to ti jyjy kar ketũmỹr véké nén ũ to vĩ kỹ, honorários ti kar processuais kaja ti;

b) han tĩ kar ki rãnhrãj jé advocacia ki;

c) mré tỹ vẽsũn jé nénũ vẽne kej fã tá, lei tag jagma;

d) rãnhrãj ti, ti ver ne han mẽ nĩ ra, vẽnhkar mỹ rãnhrãj jé função pública tá, hãra tỹ magistério nĩn kỹ;

e) rãnhrãj ti político-partidária ki;

f) ti kaja mãn ti, nén ũ kar to ti jyjy kar ketũmỹr véké nén ũ to vĩ kỹ, ti jagtã mãn ti pessoas físicas ki, kar entidades públicas ki ketũmỹr privadas ki, hãra ti lei jagma ken kỹ nỹn kỹ.

§ 6º Ag hã mỹ tóg nỹj mũ Ministério Público tá rãnhrãj nỹtĩ ag, vẽnhrá tag jagma art. 95, rá pir V.

Art. 129. Hã tóg tỹ tá ke nỹtĩ institucionais do Ministério Público tá:

I han jé, kãtá, ação penal pública ti, lei jagma;

II – tarĩr jé ti ken kỹ nỹn jé, Poderes Públicos ti, kar ti kar mỹ rãnhrãj fã ti, ag kinhra nỹtĩn jé ag nirejtu ti Constituição jagma hynhan jé ti ken kỹ nỹn jé ũ tóg vóg tũ nĩn jé;

III – hynhan jé inquérito civil ti kar ação civil pública ti, tarĩr jé ũ tóg to nĩgãn tũ nĩn jé, patrimônio público kar social ti, kar meio ambiente ũn pir mỹ, kar jagmré ũn e ag mỹ ke gé;

IV – hynhan jé ação tỹ inconstitucionalidade ti, ketũmỹr jé ken jé intervenção ti ẽmã mág tỹ União mré ẽmã tỹ Estados ag, nén ũ to hãnrike ãn ti, Constituição jagma;

V – já nỹtĩg kỹ tarĩr jé, judicialmente kãmĩ ẽg nirejtu ti, kanhgág kar ag interesses ti;

VI – han kar jãgnãn jé, administrativos to nén ũ ti han jé, to vĩ kar tomãn jé ag kafãn ti mỹ ge ken jé, hãrenkỹ han ge ti, lei tỹ jagtãn kỹ nỹn kỹ;

VII – han jé tarĩr jé tar mĩ purisa ag rãnhrãj ti, lei tỹ jagtãn kỹ nỹn kỹ jãmĩ artigo tóg kótĩg vén mũ ãn jagma;

VIII – inh mỹ nén ũ vẽnhmỹ vé ken jé, hãto ag investigatórias ke tĩ, kar ketũmỹr inquérito policial han jé, to rán kỹ nĩ ãn ti, jurídicos jagma kar manifestações processuais ti;

IX – rãnhrãj jé ti função ũ kãki, ti tỹ hãjé kanhrãn kỹ jãn kỹ, hãra ti pit o vĩj ke nĩ representação judicial ti, kar ketũmỹr inh mỹ vé ken jé jurídica tỹ entidades públicas tá.

§ 1º To vĩ kỹ ken kỹ nỹn jé Ministério Público ag mỹ, ações civis han jé vẽnhrá tag jagma, hãra pi ũ ag mỹ hán kej ke nĩ, jag hã rike nỹj ja tóg, ke tóg tĩ vẽnhrá tag ti Constituição lei kãki.

§ 2º Ag rãnhrãj jé função ũ ki Ministério Público kãtá, ũn tá rãnhrãj nỹtĩ si ag hã mỹ tóg há nỹj mũ, hãra ag tóg ẽmã sĩ tá rãnhrãj nỹtĩ ãn tá ẽmã nỹtĩ mũ, hãra ag jájã tỹ chefe hã tóg hej kejn ke nĩ.

§ 3º Hãrenkỹ rãnhrãj jé Ministério Público kãki, concurso público han ge tóg nỹtĩ, kar tóg ti to kanhrãn ja ãn venven ge nĩ, kar tóg ken kỹ nỹj Ordem tỹ Advogados tỹ ẽmã mág Brasil ag ven jé gé, kar tóg prỹg tẽgtũ kãki rãnhrãj ja nĩj ke nĩ jurídica ki, kar tóg ti jyjy tóg tá rán kỹ nĩ tugnỹm ge nĩ.

§ 4º Aplica-se ao Ministério Público, no que couber, o disposto no art. 93. Ag mỹ tóg ken kỹ nỹ Ministério Público mỹ, nén ũ tóg ken kỹ, art. 93 jagma.

§ 5º Ag tỹ tugnỹm kỹ vin há han jé Ministério Público ag, tỹ to furũn kỹ tỹ mrãnh ken jé.

Art. 130. Kãki rãnhrãj nỹtĩj fã ag Ministério Público tá, mré Tribunais de Contas kãki, ag hynhan jé tóg nỹj ti kar mỹ ti nirejtu to ven jé, hán gen jé kar ti mỹ rãnhrãj ra ken jé.

Art. 130-A. Tỹ Conselho Nacional do Ministério Público ag tóg quatorze membros jãj mũ Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg ag jyjy vin mũ, hãra ũn e ki jag kãfór ag vẽnhkuprẽg fã ki Senado Federal tá, ag tỹ prỹg régre ki tarĩr jé, ketũmỹr ag hãrike ki tarĩr mãn jé ken kỹ:

I – tỹ Procurador-Geral da República tóg já jãj;

II – Ministério Público ẽmã mág tỹ União tá rãnhrãj jã tỹ vẽnhkẽgra ag, ti ag mỹ ken kỹ nỹn jé ag ãmãkã rãnhrãj jé;

III - ũn tẽgtũ ag Ministério Público ẽmã tỹ Estados tá rãnhrãj jé;

IV – pã'i tỹ juízes régre ag, hãra ag kã ũn pir jyjy nĩm ge tóg nĩ Supremo Tribunal Federal ti, ũ tóg tỹ Superior Tribunal de Justiça ag ti jyjy nĩm ge nỹtĩ;

V – advogados régre ag jyjy vin ja ag tóg Conselho Federal ag tỹ ordem dos advogados do Brasil ag;

VI – ũn régre tỹ cidadão jurídico kãmĩ kanhrã ag vin ja ag tóg, Câmara dos Deputados ag tóg ũn pir jyjy nĩm, kar Senado Federal ag tóg ũ jyjy nĩm mũ gé.

§ 1º Tỹ membros do Conselho ag, Ministério Público kãki, ag hã tóg ag jyjy vin mũ Ministério Público ag, lei tag jagma.

§ 2º Ag hã mỹ tóg nỹj mũ Conselho Nacional do Ministério Público ag, tugnỹm kar tarĩr jé administrativa tá kar financeira ti Ministério Público kãki, kar hynhan há han jé ag rãnhrãj fã ti:

I – tarĩr jé vẽsóki rãnhrãj há han ti kar administrativa tỹ Ministério Público ti, hynhan jé nén ũ kar ti, ag kinhra ãn jagma, ketũmỹr hynhan ra ken jé;

II – tarĩr jé rán kỹ nỹ ãn ti art. 37 tá, kar ven jé, vẽsóki hynhan jé ketũmỹr ũ tóg tovĩn kỹ, ti ki hã ke nỹ ven jé atos administrativos ti, ag hynhan ja ti membros ketũmỹr órgãos ãn tỹ Ministério Público tỹ ẽmã mág União kar ẽmã tỹ Estados ti, hãra tỹ tũ ken jé há nỹtĩ gé, kar vegve mẽn jé ketũmỹr mỹ kurã fin jé, ag hynhan há jé lei tag jagma, ti kaja kajãm tũ nĩn jé Tribunais de Contas ag mỹ;

III – génh jé kar ki kanhrãn jé ũ tóg ag tovĩn kỹ tá rãnhrãj nỹti ãn ag, ketũmỹr órgãos ag tỹ Ministério Público ti ẽmã mág tỹ União ki ketũmỹr ẽmã tỹ Estados ti, kar ketũmỹr ag rãnhrãj kato, ũ mỹ kóreg han mã ti rãnhrãj ki, kar tugnỹm jé instituição tá, kar han jé há nĩ processos kunũnh kỹ ũ tá tugnỹm kỹ han jé sanções administrativas ti, hãra tóg nỹj mũ ti vẽnh jagfy ũn to kanhró ũ fãg jé ti jagfy féfén jé;

IV – ve mãn jé, vẽsóki ketũmỹr ve mãn ra ken kỹ, ag rãnhrãj ti

Ministério Público tỹ ẽmã mág União ketũmỹr ẽmã tỹ Estados ag, prỹg pir kãmĩ tugnỹm kỹ hynhan ja ti;

V – vẽnhrán kỹ kãmén jé prỹg pir kãmĩ, tagmĩ tóg han jé há nĩ ke kỹ Ministério Público ag nén ũ hár ti, ẽmã mág kãki kar Conselho ag, kỹ vẽnhrá tóg jagma tĩg mũ art. 84, XI.

§ 3º Conselho ag hã tóg kãki vẽnhkuprẽg kỹ fãg mũ, Corregedor nacional pir, Ministério Público tá rãnhrãj nỹtĩ kãki, ti ken kỹ nỹn jé, kar ag nén ũ kar hynhan fẽ ti lei jagma:

I – ag tá junjun kỹ ag vegven jé nén ũ vẽnhmỹ tóg ken kỹ, Ministério Público kãki rãnhrãj nỹtĩ ag to, kar ag mré rãnhrãj nỹtĩj fẽ ag ke gé;

II – Conselho ag mỹ rãnhrãj kỹ hynhan jé, nén ũ kar tugnỹm jé;

III – vẽnhrán kỹ to vĩn jé ketũmỹr ũ jyjy fin jé Ministério Público kãki rãnhrãj jé, ag mỹ ag tỹ ne ki rãnhrãj ke fi kỹ, kar vẽnhrán kỹ to vĩn jé órgãos tỹ Ministério Público ag mỹ.

§ 4º Pã'i tỹ Presidente do Conselho Federal da Ordem dos Advogados tỹ ẽmã mág Brasil vẽnhrán kỹ jãnãj mũ Conselho ag mỹ.

§ 5º Leis tỹ ẽmã mág União kar ẽmã tỹ Estados ag tóg hynhan ouvidorias tỹ Ministério Público ti, jé kanhrãn ja ag tá junjun kỹ ag vegven jé nén ũ vẽnhmỹ tóg ken kỹ, membros ketũmỹr órgãos tỹ Ministério Público kãki rãnhrãj nỹtĩ ag to, kar ag mré rãnhrãj nỹtĩj fẽ ag ke gé, Conselho Nacional tỹ Ministério Público ag mỹ jãgnãj ke nĩ.

SEÇÃO II

DA ADVOCACIA PÚBLICA

Art. 131. Tỹ Advocacia-Geral da União ag tóg tỹ, vẽnhra hã ke-

tũmỹr órgão ũ ag jagma, ẽmã mág União ag já nỹtĩ, judicial ketũmỹr extrajudicialmente jagma, kỹ tóg ag mỹ nỹj lei han ja jagma hẽrenkỹ rãnhrãj ke ti, ag tỹ rãnhrãj han há han jé jurídico do Poder Executivo kãki.

§ 1º Tỹ Advocacia-Geral ẽmã mág União ag Pã'i chefe tóg tỹ Advogado-Geral ẽmã mág União nĩ, Pã'i mág tỹ Presidente da República tỹ ti jyjy nĩm ja kyrũ ketũmỹr tytãg prỹg tỹ trinta e cinco, jé kanhrãn ja ti vẽnhkar tóg ti ki karó.

§ 2º Hẽrenkỹ ki rãnhrãj kãmãj jé ẽg to vãmén nỹtĩ tag ti artigo tag kãmĩ, concurso público han ge nỹtĩ kar jé kanhrãn kỹ jãj ke nĩ gé.

§ 3º Kajãm ra ken jé nén ũ ki neve nĩn kỹ natureza tributária ki, mỹ han ra ken jé ag hã mỹ tóg nỹj Procuradoria-Geral tỹ Fazenda Nacional ag, ag tỹ lei jagma han jé.

Art. 132. Pã'i tỹ Procuradores ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal, ag hã tóg vinvin mũ rãnhrãj jé carreiras ki, hãra ki rãnhrãj kãmãj jé tóg concurso público han ge nỹtĩ kar hã jé kanhrãn kỹ jãj ke nĩ gé, kar Ordem tỹ Advogados ẽmã mág Brasil ag tóg jagmré vej ke nĩ ti kar ki, ag hã tóg tá hynhan mũ representação judicial ti kar consultoria jurídica ti, ag unidades federadas tarĩr nỹtĩn mĩ.

Ti rá pir. Tỹ Pã'i tỹ Procuradores ag mỹ ke vẽ rá tag jagma, kar tóg ag mỹ kenkỹ nỹj mũ, prỹg tégtũ tỹ ki cargos de carreira jãn kỹ, tĩ tugnỹm ag tóg ti rãnhrãj há han jã ti órgãos ag mỹ, corregedorias ag tỹ to vẽnhrán kar, relatório ke tĩ ãn han kar.

SEÇÃO III

DA ADVOCACIA

Art. 133. Tỹ advogado tóg indispensável jã administração da justiça kãki, ti vóg mẽ ti nén ũ tó vãmén hã tỹ ag atos ke tĩ, kar manifestação ke tĩ gé, kar ti rãnhrãj jã ãn tá, lei tag jagma.

SEÇÃO IV

DA DEFENSORIA PÚBLICA

Art. 134. Tỹ Defensoria Pública tỹ instituição jã Pã nĩ, ti tỹ han jé jurisdicional ti ẽmã tỹ Estado ag mỹ, ag hã mỹ nỹn jé to vãmén jé kar tỹ rãnhrãj jé regime democrático ti, ken kỹ nỹn jé, mỹ jagma hynhan ra ken jé jurídica ki, hynhan jé direitos humanos ag jagfy, judicial kar extrajudicial kar mĩ, ũn pir nirejtu ketũmỹr jagmré ũn e ag mỹ ke vẽ, ti kar ki, ne kajãm mẽ.

§ 1º Lei tỹ jagtãn fã tóg vinvin há han mũ, kar Defensoria Pública ẽmã mág tỹ União mỹ kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar Territórios ag, tỹ tũ ken jé, ag tỹ normas gerais ti vinvin há han ja ti ẽmã tỹ Estados kãmĩ, cargos tỹ carreira ti, ag rãnhrãj kãmãg mũ kã kar ag vóg tũ nĩg jé kar pi ũ tỹ indivisibilidade ke nĩ institucionais jã tỹ.

§ 2º Tỹ Defensorias Públicas Estaduais ag mỹ tóg kenkỹ nỹj ag hynhan jé administrativa ti kar to vãmén jé orçamentária ti lei tỹ fi ja ãn ti hã tóg ag lei de diretrizes orçamentárias ki, kar tóg jagma ken kỹ nỹ gé art. 99, § 2º ki.

§ 3º Ag hynhan jé vẽnhrá tag jagma § 2º ti, Defensorias Públicas ag ẽmã mág tỹ União ti, kar ẽmã pĩr tỹ Distrito Federal ti.

§ 4º Hã tóg tỹ princípios institucionais nỹtĩ Defensoria Pública kãki, kar unidade ti, kar pi pipin ge nĩ, kar tá rãnhrãj nỹtĩ ag tóg hynhan jé há nỹtĩ kãki, vẽnhrá tag jagma art. 93 kar inciso II tỹ art ti. kar 96 tỹ Constituição Federal kãki.

Art. 135. Ũ tỹ rãnhrãj fã ag hã tóg tỹ carreiras disciplinadas nỹtĩ, Seções II ti, kar Capítulo III ti, tag ag hã tóg jãnkamũ gỹjũ kej mũ, vẽnhrá tag jagma art. 39, § 4º.

TÍTULO V

DA DEFESA DO ESTADO E DAS INSTITUIÇÕES DEMOCRÁTICAS

CAPÍTULO I

DO ESTADO DE DEFESA E DO ESTADO DE SÍTIO

SEÇÃO I

DO ESTADO DE DEFESA

Art. 136. Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg ti han jé há nĩ, Conselho da República kar Conselho tỹ Defesa Nacional ag vĩ mã kar decreta kej mũ, nén ũ vẽnhmỹ tỹ kej hán kỹ ketũmỹr ke nỹn kỹ, purisa ag jãgnãn jé ag tỹ tarĩr jé, jag tỹ hẽnrike tũ nĩn jé, ti vẽnhkar mỹ há tĩn jé, ketũmỹr nén ũ vẽnhmỹ ũ to, hãremũn ta kutã kỹ fãn kỹ, kãkan kỹ ĩn kókinkén kỹ ga kri.

§ 1º Tỹ decreto tóg ken kỹ estado tỹ defesa ti hãrekã tũ kej ken fi mũ, kar tóg ag hãtá kar hãmĩ tarĩr ke fij, lei jagma, ag tỹ hãrenkỹ han ge to vãmén jé, tag jagma:

I – ũ han ge tũ nirejtu jagma:

a) vẽnhmãn kỹ vãmén, tỹ ver associações kãki hár kỹ;

b) ũ mỹ ven vãnh nén ũ rán kỹ jãnãn kỹ;

c) ũ mỹ tó vãnh jag mỹ vẽnhvĩ fón kỹ, kar telefone jagma;

II – pã'i tỹ governo tód vẽnh jo vin ja ag tỹ nén ũ tỹ rãnhrãj jé, bens kar serviços públicos ke tĩ, nén ũ vẽnhmỹ tóg hẽnrike nỹn kỹ, ẽmã mág tỹ União ag hã tóg nénũ tóg kórég kỹ vej mũ.

§ 2º Pi kurã tỹ trinta pãtén ge nĩ estado tỹ defesa ti, hãra tóg hã fi mãn jé há nĩ gé kurã tỹ trinta ti, ag tugnỹm kỹ ve mãn kỹ decretação ti.

§ 3º Ti ken kỹ nỹn kỹ estado tỹ defesa ti:

I – ũ tóg nĩfénh kỹ tĩg nén ũ vẽnhmỹ han ja to Estado kato, ũn ti nĩfénh ra keja ãn tóg, hã tỹ tóg Pã'i tỹ juiz mỹ tój ke nĩ, ti tỹ ti tovãj jé mĩ hã nỹ tũn kỹ, nĩfénh kỹ jã ãn ti, ãn ki nĩfénh kỹ jã ja ãn hã tóg kikaró nĩj, ti tỹ exame tỹ corpo de delito han sór kỹ purisa ah mỹ;

II – ti mỹ nén ũ tó jé tóg papé ki rán kỹ nĩj ke nĩ, Pã'i jagma, ti hãnrike ãn ti kar ti krĩ vãnhmỹ ãn ti, ag tỹ ti kãgmĩ kỹ ti nĩfénh ãn hã ki;

III – ũ nĩfénh ketumỹr ũ kãgmĩ pi kurã tỹ dez kãfãn ge nĩ, tỹ pã'i tóg han ra ke tũn kỹ Poder Judiciário jagma;

IV – pi nĩfénh kỹ jã ãn mỹ hán kej ke nĩ tĩ ũ mré vãmén sór kỹ.

§ 4º Ken kỹ tóg nỹj estado tỹ defesa ti, kar ti prỹg ãn tỹ téj ke mãn jé, Pã'i mág tỹ Presidente da República ti, vinte e quatro horas kãmi, ãn ki tóg Congresso Nacional ag mỹ tój ke nĩ nén ũ tóg hẽnrike ãn ti.

§ 5º Congresso Nacional tỹ nĩfénh kỹ jãn kỹ recesso tugnĩn, japrãr ja ag tóg mũ kurã tỹ pẽnkar kãmĩ.

§ 6º Congresso Nacional tóg tugnỹm mũ ken kỹ nỹ ãn ti, kurã tỹ pẽnkar tỹ pẽnkar kãki ti ag tá jun kar, ãn ki tóg rãnrãj nỹtĩ mũ estado de defesa tóg ver ken kỹ nỹn kỹ.

§ 7º Mỹ hán gen kỹ decreto ti, hãtỹ tóg tũ kej estado de defesa ti.

SEÇÃO II

DO ESTADO DE SÍTIO

Art. 137. Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg, Conselho da

República kar Conselho de Defesa Nacional ag vãmer mãj mũ, ãn ki tóg Congresso Nacional ag mỹ to vĩj mũ ti han jé decreto tỹ estado de sítio ti tag ki:

> **I** – nén ũ vẽnhmỹ tavĩ tóg hẽnrikej hán kỹ ẽmã mág ki ketũmỹr nén ũ ãn tóg estado de defesa ãn kãfãn kỹ;
>
> **II** – guerra tóg kej ke nỹn kỹ ketũmỹr kafãn kỹ kar jag vóg kỹ mukã tỹ ẽmã ũ tá ke ag mré estrangeiro ag.

Ti rá pir. Pã'i mág tỹ Presidente da República, tóg to vĩn kỹ han jé estado de sítio ti ketũmỹr ti prỹg tỹ téj ken jé, ránrán kỹ tóg jãnãj mũ ne tugnĩn ke ãn ti, kỹ o Congresso Nacional ag tóg tugnỹm kỹ jag kãfãn kỹ hej kej ke nĩ.

Art. 138. Dereto tỹ estado de sítio tóg ti prỹg kar kysã tỹ hãtá jun ge tój ke nĩ, hẽrenkỹ han ge ti kar garantias constitucionais tóg tá ken kỹ nỹj ke ti, kar rán kỹ venven ãn ki Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg jãnãj mũ hẽrenkỹ hynhan jé, kar hãtá kãgmĩj ke ti.

§ 1º Estado de sítio ti, tag jagma art. 137, I, pi decreto jagma kysã pir pãtén ge nĩ, kar pi tỹ téj kej ke nĩ, to vĩ pir kãmĩ jag kãfãn kỹ tỹ téj kej vãnh, vẽnhrá tag jagma inciso II, hãra tóg decretado tĩg guerra tóg ke nỹ ãn kãmĩ, ketũmỹr jag vóg kỹ mukã tỹ ẽmã ũ tá ke ag mré estrangeiro ag.

§ 2º To vĩn kỹ estado de sítio ti Pã'i tỹ parlamentar ag rãnhrãj nỹtĩ tũn kỹ recesso tugnĩn, kar Senado Federal ag Pã'i mág ti, hãtỹ tóg japrũgprãr mũ Congresso Nacional tá vẽnhmãn kỹ vãmén jé kurã tỹ pẽnkar kãmĩ, nén ũ vẽnhmỹ tóg ke nỹ ãn tugnỹm jé.

§ 3º Tỹ Congresso Nacional tóg rãnhrãj mũ tá krỹg tomã to medidas coercitivas ti.

Art. 139. Ken kỹ nỹn kỹ estado de sítio ti vẽnhrá tag jagma art. 137, I, ũ ag kato nén ũ tag han gen hã tóg nỹj:

> **I** – mỹ tag ki nỹtĩm nĩ ke ja tá nỹtĩn jé;

II – ũn nén ũ vẽnhmỹ sĩ han ja tóg ĩn ũ tá nĩgfénh kỹ nỹtĩj mũ;

III – ũ tóg vugvóg tũ nĩn jé correspondência ti, ũ tóg mã tũ nĩn jé jagmré vãmén ti, nén ũ tóg ke nỹ ãn tugtón jé kar venven jé mỹ hán ge mã, radiodifusão kar televisão ti, lei jagma;

IV – tỹ ke tũg ke tũ nĩn jé vẽnhmãn kỹ jagmré vãmén ti;

V – vẽnh ĩn kãmĩ nénũ génh ti;

VI – vẽnh kar rãnhrãj fã tá tỹ kera ke tũ nĩn jé;

VII – ver ũ tỹ nénũ tỹ rãnhrãj jé.

Ti rá pir. Pi ken kỹ nỹ vẽnhrá tag jagma inciso III Pã'i tỹ parlamentares ag to vãmén fã ãn tugtón jé difusão ti ag ĩn tỹ Legislativas tá.

SEÇÃO III

DISPOSIÇÕES GERAIS

Art. 140. Tá Congresso Nacional tá líderes partidários ag tóg mã kỹ jãnãj mũ hynhan jé Comissão kãki, membros tỹ pẽnkar ag tóg ag mré tugnỹm kar hynhan mũ nén ũ to vẽnhmỹ ãn to estado tỹ defesa mré estado de sítio ti.

Art. 141. Tũ ke kỹ nỹn kỹ estado tỹ defesa ketũmỹr estado de sítio ti, ãn ki tóg to ke kar ãn tóg tũ kej mũ gé, ũ tỹ han ja ãn ag mỹ tóg nỹj mũ ne kajãm tũ nĩn jé executores kar agentes ag.

Ti Ti rá pir. Estado de defesa ketũmỹr estado de sítio tỹ krỹ krỹ ken kỹ, pã'i mág tỹ Presidente da República vỹ tu vẽnhrá ũ han kỹ congresso ra jãnãj ke nĩ, ti ne han jé tu.

CAPÍTULO II

DAS FORÇAS ARMADAS

Art. 142. Tỹ Forças Armadas ti, hynhan kỹ nỹtĩ ag Marinha ag tỹ, kar Exército ti mré Aeronáutica ag, tỹ ag tóg instituições nacionais nỹtĩ tũ ke mã, vinvin kỹ nỹtĩ ag jag nón disciplina jagma, Pã'i mág tỹ Presidente da República krãm nỹtĩj mũ, ẽmã mág jagfy nỹtĩ kỹ tarĩr jé, ũ tóg to nĩgãn tũ nĩn jé poderes constitucionais to, nén ũ tóg hẽnriken kỹ lei kar ordem jagma.

§ 1º Lei tag tóg jagtãn normas gerais ti hẽrenkỹ hynhan ge ti, mỹ ge ken jé kar rãnhrãj jé Forças Armadas ag.

§ 2º Pi ke tĩj *habeas corpus* ti militares ag nén ũ tỹ hẽnrike kỹ kajãm ge ti.

§ 3º Forças Armadas kãtá rãnhrãj fã ag jyjy tóg tỹ militares nỹtĩ, hãra tóg ag mỹ ken kỹ nỹj lei tóg fin kỹ:

I – purisa militar tỹ ag já jã ãn ti, cargos nỹtĩ ag, tóg nirejtu nỹtĩ kar nén ũ kajãm jé gé, Pã'i mág tỹ Presidente da República hã tóg tugnỹm mũ kar Pã'i tỹ oficiais rãnhrãj nỹtĩ ag, da ativa ag, purisa tóg ti japrãr tumãg jã ti to ag reserva ke tĩ, ketũmỹr purisa kófa tỹ rãnhrãj jã ãn ti ke gé, ag hã mỹ tóg nỹj mũ títulos kar postos militares ti, kar ag mré rãnhrãj nỹtĩ ag, kur rĩnh kỹ nỹtĩ fã ti Forças Armadas ag tũ ti;

II – purisa tóg rãnhrãj jã ãn ti, cargos ketũmỹr vẽnhkar mỹ rãnhrãj fã emprego público ke tĩ, hãra tóg ken kỹ nỹ vẽnhrá tag jagma art. 37, inciso XVI, alínea "c", ãn ki ag tóg ti jãnãj cargo de resrva ra lei jagma;

III – purisa militar tỹ rãnhrãj jã ãn ti, lei jagma, cargo ũ kãgmĩn kỹ, ketũmỹr vẽnhkar mỹ rãnhrãj fã ũ kãgmĩn kỹ temporária ti, vẽnhkuprẽg vãnh jagma, hãra ver administração jé, hẽremũn vẽnhrá tag jagma 37, inciso XVI, alínea "c", kỹ tóg purisa ki ver tãtá jãj, kỹ tóg hã kã jãj mũ ti rãnhrãj ãn tóg tũ ke tumã to, kỹ ti pi promovido tĩg mũ ti purisa ki rãnhrãj ja to, ken kỹ tóg nỹj mũ

ti tỹ purisa ki rãnhrãj ja tavĩ tóg nỹj ti promoção jé kar ti jãnãn jé reserva ra, prỹg régre ki purisa ki rãnhrãj tũ jag hã nón ketũmỹr pipin kỹ, ti jãnãn jé reserva ra lei jagma;

IV – tỹ purisa militar mỹ pi ken kỹ nỹj sindicalização kar greve ti;

V – tỹ purisa militar, ti tỹ rãnhrãj jãn kỹ ativo jãn kỹ, ti pi partidos políticos ũ kãki ki filiado jãj ke jã;

VI – tỹ oficial tóg ti posto kren mũ, ti tỹ julgado tĩg kỹ, ti nén ũ vẽnhmỹ tỹ hẽnrike ja nĩn kỹ, nén ũ tóg há kar ra, ketũmỹr tribunal ag ti julga keja nĩn kỹ, kar hẽremũn guerra tóg ke nỹ ra;

VII – tỹ oficial tóg condenado tĩg kỹ justiça ki nén ũ sĩ to, ketũmỹr purisa militar tỹ nĩfénh kỹ jã kỹ prỹg régre kãfãn gen kỹ, ti condena tóg hãki tỹ ũ kej vãnh kỹ, kỹ tóg vẽnhrá tỹ inciso tóg jo kótĩg vén mũ ãn jagma kajãm mũ;

VIII – militares ag kajãm jé tóg ken kỹ nỹj vẽnhrá tag jagma art. 7º, incisos VIII, XII, XVII, XVIII, XIX e XXV, kar art. 37, incisos XI, XIII, XIV e XV, kar ver lei jagma ag rãnhrãj nỹtĩ mỹ ke ti tỹ art. 37, inciso XVI, alínea "c";

X – lei tóg nỹj mũ, hẽrenkỹ kar prỹg tỹ hãre jãj ke ti Forças Armadas ki rãn jé, ti tỹ rãnhrãj jã ki prỹg tỹ dez han kỹ tóg estabilidade tá krỹg, jãvo ti prỹg tag tá jun tũn kỹ ti pi estabilidade jãj mũ, kỹ tóg ti kutãj sór kỹ há nĩ, ti nirejtu ti kar ti deveres ti, ti kysã kaja mãn ge ti, kar nén ũ ki hãremũn, vẽnhkaga ki ke tóg tugnỹm kỹ ven jé há nĩ, ag tỹ rãnhrãj nỹtĩ ki hẽnrikeja ãn ti compromissos internacionais kar guerra ki.

Art. 143.Tỹ purisa militar ag rãnhrãj tóg obrigatório nỹ lei jagma:

§ 1º Tỹ Forças Armadas ag mỹ tóg nỹj, lei jagma, hẽrenkỹ rãnhrãj ke ti ũn tag ag mỹ, nén ũ tóg há kar tĩn kỹ paz ke tĩ, ag tỹ ki gen kar, ag tỹ ẽg pi tag tugnĩn tag han ge nỹtĩ ken kỹ kar ven kỹ, hẽremũn ag crença tóg ken kỹ nỹn kỹ kar ti política ti, ti tỹ ti rãnhrãj fã tá nén ũ hynhan tũ nĩn jé.

§ 2º Ũn tẽtá kar Tupẽ vĩ tój fã ag eclesiásticos ke tĩ ag, pi obrigado nỹtĩ serviço militar han jé nén ũ tóg há kar tĩn kỹ, hãra tóg nén ũ ki rãnhrãj jé há nỹtĩ lei tóg ag mỹ ken kỹ.

CAPÍTULO III

DA SEGURANÇA PÚBLICA

Art. 144. Tỹ segurança pública tóg Estado ag mỹ nỹj mũ, nirejtu ti, kar ki kanhró nỹtĩn jé, ken kỹ tóg nỹj mũ, mĩ hã hynhan jé tỹ ordem pública ti, kar ũ tóg jag vóg vẽnhmỹ han tũ nĩn jé, ti ĩn ti kar nén ũ ki kegé hã to ag patrimônio ke tĩ, órgãos tag jagma:

I – purisa federal ag;

II – purisa redoviária federal ag;

III – purisa ferroviária federal ag;

IV – purisa civis ag;

V – purisa militares ag mré corpo de bombeiros ag kegé;

VI – purisa penal federal ag, estaduais kar distrital ag.

§ 1º Tỹ purisa federal ag, hynhan kỹ nỹtĩ ag lei jagma kar tỹ órgão nỹtĩ ag, União ag hã tóg vinvin kar tarĩr mũ, ti kar kãmĩ mré carreiras ti kegé:

I – to furũn jé nén ũ tỹ hẽnrike kỹ ordem política social ketũmỹr nénũ krenkren, serviso kar interesses da União, kar vẽnhkar mỹ rãnhrãj nỹtĩ ag, to ag entidades autárquicas ke tĩ, ti kar mỹ nén ũ vegvej fã ag empresas públicas ke tĩ, kar nén ũ tỹ hẽnrike kỹ ũn e tóg mã kỹ vĩgvĩ kỹ, ẽmã mág kãki kar ẽmã ũ tá nỹtĩ ag tá kegé, ãnki tóg tugnỹm kỹ tỹ tũ kej lei jagma;

II – jãmĩ tugnỹm kỹ tarĩr jé kar tỹ tũ ken jé nén ũ vẽnhmỹ tỹ

vẽnh krĩ kókén fã ti, to ag entorpecentes kar drogas ke tĩ, vẽne kej fã ag kar ti kãmũj fã tá, kaja tũ nĩn jé ação fazendária ti kar órgãos tỹ vẽnhkar mỹ nỹtĩ ti, jé ken kỹ nỹtĩ ag mỹ, to ag áreas de competência ke tĩ;

III – purisa marítima ag rãnhrãj fã ti, aeroportuária kar fronteiras ag;

IV – tavĩ ki rãnhrãj jé, tỹ purisa judiciária da União ki.

§ 2º Tỹ purisa rodoviária federal ag, órgão nỹtĩ ag, União ag hã tóg vinvin kar tarĩr mũ, ti kar kãmĩ mré carreiras ti kegé, lei jagma, ẽmĩn tỹ rodovias federais tugnỹm kar tarĩr jé.

§ 3º Tỹ purisa ferroviária federal ag, órgão nỹtĩ ag, União ag hã tóg vinvin kar tarĩr mũ, ti kar kãmĩ mré carreiras ti kegé, lei jagma, ẽmĩn tỹ ferrovias federais tugnỹm kar tarĩr jé.

§ 4º Purisa civis ag, jãmĩ nỹtĩ ag tóg tỹ delegados tỹ de carreiras nỹtĩj mũ, União ag hã mỹ tóg nỹj ag vinvin jé, rãnhrãj jé purisa judiciária ki, kar tugnỹm jé nén ũ vẽnhmỹ ãn ti, hãra pi militares ag hã mỹ ke nỹj.

§ 5º Ag mỹ tóg nỹj mũ purisa militares ag, purisa ostensiva ti kar preservação tỹ ordem pública ti; kar corpos tỹ bombeiros militares ag, kar ver nén ũ hynhan jé lei jagma, ag hã tóg atividades tỹ defesa civil hynhan mũ.

§ 5º-A Tỹ purisa penais ag, jagmré nỹtĩ ag órgão administrador ti kar sistema penal tỹ unidade federativa ti, ag hã mỹ tóg nỹj nĩfénh kỹ nỹtĩ tá tarĩr jé estabelecimentos penais ke tĩ.

§ 6º Tỹ purisa militares kar corpos tỹ bombeiros ag, forças auxiliares kar tỹ reserva ag Exército ag purisa civis ag kar purisa penais estadual mré distrital ag, ag tóg Pã'i tỹ Governadores tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar Territórios ag krãm nỹtĩj mũ, ag tỹ ag jãgnãn jé.

§ 7º Lei tóg mỹ ge kej mũ ti hẽrenkỹ vinvin kỹ rãnhrãj ke ti, órgãos tỹ já nỹtĩ ag, vẽnhkar tarĩr nỹtĩ ag, to ag segurança pública ke tĩ, ag mĩ hã rãnhrãj kar hynhan há han jé ag atividades ti.

§ 8º Ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag tóg hynhan jé há nỹtĩ guardas municipais ti, ag tỹ tarĩr jé ag bens ti kar serviços kar instalações ti, lei jagma.

§ 9º Hẽrenkỹ purisa ag rãnhrãj kysã kajãm ge ti, órgãos kãki ke ag mỹ tóg kenkỹ nỹj mũ, vẽnhrá tag jagma § 4º do art. 39.

§ 10. Tarĩr jé ẽmĩn ti, ken kỹ nỹn jé ordem pública ti kar ũ tóg jag vóg vẽnhmỹ han tũ nĩn jé, kar vẽnhkar tỹ nén ũ tỹ ẽmĩn jagma nỹtĩ ãn ti:

I – vẽnh kanhrãnrãn fã mỹ ke, to kanhrãn kỹ han jé kar tarĩr jé ẽmĩn jagma, kar nén ũ tỹ atividades ti lei jagma, ti ken kỹ nỹn jé vẽnhkar ag nirejtu ti, ag mũ kar kãmũ ken jé ẽmã kẽsir kãmĩ;

II – ag hã mỹ tóg nỹj, ẽmã tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, órgãos ketũmỹr entidades executivos ag, purisa tỹ trânsito ki rãnhraj fã ag mỹ, hynhan jé Carreira kãki, lei tag jagma.

TÍTULO VI

DA TRIBUTAÇÃO E DO ORÇAMENTO

CAPÍTULO I

DO SISTEMA TRIBUTÁRIO NACIONAL

SEÇÃO I

DOS PRINCÍPIOS GERAIS

Art. 145. Ẽmã mág tỹ União, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag tóg han jé há nỹtĩ tributos tag ti:

I – jagtã kajãm fã tỹ impostos ti;

II – ti kaja jagtã sĩ kajãm fã ti, purisa ag kurã kar mĩ rãnhrãj fãn jé, ketũmỹr hẽtá ag japrãr kỹ, nén ũ tóg hẽnrike nỹn kỹ, vẽnhkar mỹ rãnhrãj fã ti, kurã kar mĩ ketũmỹr ẽmã kẽsir mĩ vin jé, ti jagtã sĩ kygjãm nỹtĩ ag mỹ;

III – ti kaja jagtã kygjãm jé nén ũ tỹ há ken jé, hynhan jé obras públicas ti.

§ 1º Ti kejãn hã kajãm jé, ti kaja jagtã sĩ kygjãm fã ti imposto ke tĩ, tóg ũn kysã kaja jagtã sĩ nĩm ge nĩ kysã kaja ãn kri, kỹ administração tributária ag hã tóg vej mũ vẽnhkar tóg hẽrenkỹ kygjãm ge ti, lei tag jagma, kar ver tugnỹm jé tỹ imposto kemũ kygjãm nĩ ãn tỹ nénũ ti, ti ne ki rãnhrãj fã to jẽnkamu han fã ti.

§ 2º Ti kaja jagtã sĩ kygjãm fã pi vẽsóki ũ kysã kaja ki kunũj ke nĩ.

§ 3º Tỹ Sistema Tributário Nacional tóg vej ke nĩ, hẽrenkỹ ũ kysã

kaja ki kunũj ke ti justiça tributária jagma, kar ga kri nén ũ kar tarĩr jé nãn mág ti, goj ti ke gé, to ag meio ambiente ke tĩ.

§ 4º Tỹ ũ ken jé legislação tributária tỹ, ve vén kar tugnỹm ja ag tóg ti tỹ ũn jagjãgtar ag mỹ kufyj gy tũ nỹn jé ag kygjãm ge ti kysã jagtã sĩ ti.

Art. 146. Hynhan jé lei tỹ jagtãn fã hã mỹ:

I – tugnỹm kỹ ki han ken jé, ũn kanhró ag mỹ, matéria tributária ti, ẽmã mág tỹ União, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag;

II – mĩ hã hynhan jé, kãfãn kỹ han tũ nĩn jé constitucionais jagma, ti kar tỹ nén ũ kaja jagtã sĩ ti;

III – mĩ hã hynhan gen jé, legislação tributária ki tag jagma:

a) hẽrenkỹ tributos kygjãm ge hynhan jé, Constituição ki rán-rán kỹ nỹtĩ ãn ti, kar ũn tãg kygjãm ge hynhan jé gé, tugnỹm kỹ nĩkrén kỹ nĩm jé, ti jagtã kaja sĩ ti ũn kygjãm ge ag mỹ;

b) hynhan jé, vin jé, jẽnkamu to vĩn jé, ti tũ kej ke ti kar kren jé jẽnkamu vej fã ti;

c) hẽrenkỹ hynhan ge ven jé tributário ti cooperativas ag mỹ, kar ag ti jagtã kygjãm ge ti arts. 156-A e 195, V jagma;

d) hẽrenkỹ hynhan ge tóg tỹ ũ nỹj microempresas ag mỹ kar empresas kẽsir ag mỹ, regimes ag mỹ ke pã ti kar ag mỹ tỹ pir ken jé ag tỹ ti jagtã kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma arts. 155, II, e 156-A, kar ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma no art. 195, I e V, e § 12 kar ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma ke gé art. 239.

§ 1º Lei jagtãn fã tóg vẽnhrá tỹ inciso III, d, han jé tóg há nĩ gé regime pir jagma ti kaja jagtã kygjãm jé, ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã tỹ Estados

ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar mré ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag:

I – hẽrenkỹ kajãm ge tóg nỹj mũ, ũn kajãm ge ag mỹ;

II – vin ja ag tóg Estados ag hẽrenkỹ rãnhrãj ke ti;

III – jékrũnh kỹ ag tóg tỹ pir kej, kar hãtỹ vinvin kỹ pipin ti kaja tỹ ag tũ ti, ag ẽmã tá nỹtĩ ãn mỹ, ne kunũg mã ketũmỹr vẽnhrá tỹ lei ũ jagma;

IV – jãkrunh kar tugnỹm kar ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, kygjãm ra kej fã tóg tỹ entes federados tỹ jagmré vej fã nĩ, ũn kygjãm nỹtĩ ag jyjy tỹ ránrán pir han mũ.

§ 2º Ti hã mỹ tóg nỹj mũ tỹ regime pir tỹ tag vej fã ti o § 1º to furũn kar jãkrunh jé ti jagtã sĩ kaja ti vẽnhrá tag jagma. 156-A e 195, V, vẽnhrá tag jagma tóg rán kỹ nỹ gé, kỹ tóg nỹj mũ gé pipin kỹ ti kaja jagtã sĩ kygjãm jé kysã e kãmĩ, kỹ pi kysã pir ki kajãm mũ ser regime único ke mũ.

§ 3º Kejãn jãkrunh kỹ tributos ti ken kỹ tóg nỹ vẽnhrá tag jagma 156-A e 195, V, regime pir ki to vãmén kỹ vẽnhrá tag jagma § 1º:

I – pi ken kỹ nỹj, vẽnhmỹ mãn jé, ti kaja jagtã sĩ jãkrunh fã ti vẽnhrá tag jagma 156-A kar 195, V, ti kysã pir ki kajãm kỹ regime pir jagma;

II – ken kỹ tóg nỹj ti jagtã sĩ kajãm sór mũn mỹ vẽnhrá tag jagma 156-A kar 195, V, ũn regime pir ki kajãm tũ ãn ti vẽnhrá tag jagma o § 1º, tỹ jẽnkamu ven jé nénũ tỹ materiais ketũmỹr imateriais, kar ver nirejtu ti kar rãnhrãj fã ti, ũn regime pir ki kajãm mũ ãn kóm.

Art. 146-A. Lei tỹ jagtãn fã tóg mỹ hynhan ra kej mũ, hẽrenkỹ ti kaja jagtã sĩ kygjãm je, ti kar tóg jag rike han kỹ nỹtin jé, ẽmã mág tỹ União tóg ne kaja kajãm tũ nĩn jé, normas jagma ti jag rike kar nỹtĩn jé vẽnhrá tag jagma. Art. 146-A.

Art. 147. Ẽmã mág tỹ União hã mỹ tóg nỹj, ga tỹ Território Federal kãmĩ, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti estaduais kãmĩ, ga tóg ẽmã kẽsir tỹ Municípios nỹtĩ tũ nĩn kỹ, ti jagtã sĩ kygjãm fã tóg ẽmã kẽsir tỹ Municípios mỹ mũn kỹ; ãn ki ti jagtã sĩ kygjãm fã tóg ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ nỹtĩj.

Art. 148. Ẽmã mág tỹ União tóg lei tỹ jagtãn fã jagma, han jé ũ mỹ jẽnkamu vej ke ti:

> **I** – ti kaja kajãm ge ãn vegven jé, nén ũ tỹ despesas extraordinárias ke tĩ, tỹ guerra externa tóg ke nỹn kỹ ketũmỹr ti kej ha ve tĩn kỹ;
>
> **II** – hẽremũn ti kaja kajãm jé, nén ũ han kỹ investimento público ke tĩ, tỹ mrãnh kej ke ti, tỹ interesse nacional nỹn kỹ, vẽnhrá tag jagma art. 150, III, "b".

Ti rá pir. Jẽnkamu to vĩn kỹ empréstimo compulsório ke tĩ, tỹ ag tóg nén ũ hynhan ge to vĩ ja ãn hã han ge nĩ.

Art. 149. Ẽmã mág tỹ União tavĩ ag hã mỹ tóg nỹj, hynhan jé ti jagtã sĩ kajãm ge ti vẽnhkar mỹ, jé ken jé rãnhrãj nỹtĩ ag jẽnkamu ti profissionais ag mré, tỹ jé ke nĩn jé instrumento ti, áreas ũ kãmĩ, ve há han kar vẽnhrá tag ti, arts. 146, III, e 150, I e III, ne kaja kajãm tũ nĩn jé art. 195, § 6º jagma, nén ũ kygjãm ge ãn ti vẽnhrá tag jagma.

> **§ 1º** Ẽmã mág tỹ União, kar ẽmã tỹ Estados ag, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal mré ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag tóg hynhan mũ lei ũ jagma, jagtãn jé regime próprio ti, rãnhrãj nỹtĩ kar tóg kygjãm jé, previdência social ti, kar kófa tỹ aposentados mré pensionistas ag kygjãm jé gé, ãn ki ti kysã kaja jagtã tóg kumãrmỹ tãpry nĩj mũ, aposentados kar pensionistas ag tũn ti.
>
> **§ 1º-A** Ti kaja jagtã sĩ tóg kejãn vẽnhkar kygjãm ge tá krỹg tũn kỹ, ãn ki tóg aposentados mré pensionista ag tỹ kygjãm nỹtĩ ãn kaja tóg tãpry sĩ han mũ, ag kysã kajan ki.
>
> **§ 1º-B** Ve há nỹn kỹ jẽnkamu tóg tá krỹg tũ nĩ ti, hynhan ja ãn ti vẽnhrá tag jagma § 1º-A ti jagma hã fin jé, ken kỹ tóg nỹj ag han sór

kỹ ti jagtã sĩ kaja kãfãn kỹ kygjãm ge ãn ti, ẽmã mág tỹ União mỹ, vẽnhkar mỹ rãnhrãj nỹtĩ ag, kar aposentados mré pensionistas ag.

§ 1º-C Tỹ ti jagtã sĩ kaja kãfãn kỹ kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma § 1º-B hynhan ja ag tóg medidas ũ hẽrenkỹ jagma hã fin jé jẽnkamu tóg tá krỹg ja tũ ti, ken kỹ tóg nỹj mũ ag kysã kar prỹg fi ja ãn jagma, ag kurã kã han ja ãn kãpãn.

§ 2º Vẽnhkar tóg jagtã sĩ kaja kygjãm fã ti, ẽmã tỹ Estado ag hã tóg vej mũ:

I – pi ti jagtã kaja sĩ to kygjãm ra kej mũ, nén ũ tỹ ẽmã mág ũ mỹ vẽne ken kỹ;

II – kygjãm ra keja ag tóg ti jagtã sĩ kaja ti, nén ũ tóg ẽmã mág ũ tá kãmũ ãn ti ketũmỹr rãnhrãj fã ti ke gé;

III – kri ti jagtã sĩ kaja ãn kajãm jé:

a) ti kar kaja jagma han ja ãn ti, ti jagtã sĩ kaja kygjãm mẽ, nén ũ kaja ti ketũmỹr rãnhrãj fã kaja ti ke gé, tỹ ẽmã mág ũ mỹ vẽne kej ja ãn kaja ti;

b) tavĩ jé ken kỹ nỹn kỹ, hẽrenkỹ medida han ge ãn ti.

§ 3º Ũ ti pir mỹ importação hynhan fã tóg ti tỹ vẽnh tỹ jurídica han jé há nĩ, lei tag jagma.

§ 4º Lei hã tóg ve kỹ hynhan ra kej mũ hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti ũn pir ki.

Art. 149-A. Ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag kar ẽmã mág tỹ Distrito Federal ti, ag hã tóg ve kỹ hynhan hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ag tỹ leis hynhan ja jagma, ag tỹ to ruj han fã ki hynhan jé kar tarĩr fã ti segurança ke tĩ, kar ver vẽnhkar mỹ rãnhrãj fã ĩn ti repartições públicas ti, vẽnhrá tag jagma art. 150, I e III.

Ti rá pir. Ken kỹ tóg nỹj mũ gé, kajãm ra ti jagtã sĩ ti ken jé, vẽnhrá tỹ jãmĩ kótĩg vén ãn jagma caput ke tĩ, ruj kajãm fã kri.

Art. 149-B. Ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg vẽnhrá tag jagma ken kỹ nỹ arts. 156-A e 195, V:

I – nén ũ to nĩkrén kỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, hẽre kajãm ge ti, hẽrikemũn lei jagma nỹ tũn kỹ, kar ũ tóg nén ũ to ti jyjy tóg japrãr kỹ jãn kỹ, ti mỹ kajãm ra ken jé ação jurídica ki;

II – ti jagtã sĩ kaja kajãm tũ nĩn jé;

III – kãmĩ ũ tóg vẽsóki hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg nỹ gé, ketũmỹr hẽrenkỹ kajãm ge tóg tỹ ũ nỹj mũ gé;

IV – nỹj ja tóg mũ gé, hẽrenkỹ hẽre kajãm ge kajãm régre han tũ nĩn jé, kar ti kri fin jé.

Ti rá pir. Ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩ mũ ãn jagma, ve kar tugnỹm mũ ũ tóg kygjãm ge tũ ãn ti art. 150, VI tag jagma, pi jag rike nỹj ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma art. 195, § 7º.

Art. 149-C. To ti jagtã sĩ kaja géj ke ti art. 156-A kar kajãm ge ti, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti vẽnhrá tag jagma art. 195, V, administração pública ag tóg vinvin mũ, ũn kygjãm ra kej ke ag, autarquias mré fundação pública ag, kar ver ag ẽmã mág ũ ra nén ũ vẽne kej fã kar tóg ag mỹ nỹj mũ gé federativo contratante ke tĩ, tỹ tũ ken jé ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, kar tỹ entes kar equivalente ag mỹ tãgfyn jé ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ũn tỹ contratante mỹ néve ti.

§ 1º Vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩ mũ ãn jagma, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge térem jé tóg há nĩ, jag rike nỹtĩn jé, lei tỹ jagtãn fã jagma.

§ 2º Lei tagtãn fã tóg vej mũ, hẽrikemũn hẽrenkỹ han ge ti, vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma no § 1º.

§ 3º Administração ag ẽmã mág ũ mỹ nén ũ vẽne ken kỹ ag tỹ entidades kar fundação pública han ja jagma, art. 150, VI, tag jagma «a», han ge ag tóg nỹtĩ vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma no § 1º, ken kỹ tóg nỹj ti jag rike nỹn jé ẽmã mág kãki nén ũ vẽne ken kỹ ke gé.

SEÇÃO II

DAS LIMITAÇÕES DO PODER DE TRIBUTAR

Art. 150. Ne to nén ũ kajãm tũ nĩn jé kri, ken kỹ tóg nỹj mũ ũn kajãm ge mũ ãn mỹ, ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ:

I – tag han ra ken jé ketũmỹr tãgfyn jé, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, lei tóg hãra rán kỹ nỹ tũnin kỹ;

II – nén ũ vẽnhmỹ han kỹ ti jag rike tũ nỹtĩn jé, ti jagtã sĩ kygjãm nỹtĩ ãn ag, ti jag jag kãfór sĩ nỹtĩ ãn jagma, pi ken kỹ nỹj kãmĩ kuprẽg kỹ tỹ ũ kej ke ti, ti rãnhrãj jã ãn fã tugnĩn, pi ne tugnĩn ke nỹj ti tỹ jurídica tỹ rendimentos kar tỹ nénũ ketũmỹr nirejtu ti;

III – kygjãm ra ken jé ti jagtã sĩ kaja ti:

a) ũ tóg nén ũ jagtã sĩ kaja kajãm ja tũ nĩn kỹ, ketũmỹr kajãm ja nĩn kỹ, lei tóg mỹ han kỹ nỹ ja tũ nĩn kỹ ver, kajãm ra ke kar ketũmỹr ti kaja tãgfyn ja ti;

b) hãtỹ han kỹ nỹn kỹ exercício financeiro jagma, lei tóg mỹ han kỹ nỹn kỹ, ti kaja tãgfyn jé;

c) tỹ 90 kurã jo han kỹ nỹ ja tũn kỹ, lei tóg mỹ han kỹ nỹn kỹ, ti kaja tãgfyn jé, tugnỹm vén kỹ jãmĩ vẽnhrá ãn jagma alínea b ti;

IV – hynhan jé ti jagtã sĩ kaja to kajãm ra ken jé efeito de confisco jagma;

V – mỹ tagmĩ ken jé, ũn tóg ẽmĩn mĩ mũ ãn mỹ kar vẽnh tỹ nénũn ãn mỹ, ti jagtã sĩ kaja kajãm jé interestaduais ketũmỹr intermunicipais jagma, ãn to ag tóg ti kaja kajãm ra kej mũ pedágio vin kỹ ẽmĩn jagma, Poder Público ag tarĩr nỹtĩ ãn ti;

VI – hynhan jé ti jagtã sĩ kaja kygjãm ra ken jé:

a) vẽnh tỹ nén ũ ti patrimônio ke tĩ, kysã kaja ketũmỹr rãnhrãj fã kaja ti, jagmỹ;

b) tupẽ vĩ han fã ag kar ĩn tá Tupẽ vĩ tój fã ti, kar mré vẽnhkar mỹ nén ũ há han fã ag assistenciais kar beneficentes ag;

c) vẽnh tỹ nén ũ ti patrimônio ke tĩ, kysã kaja ketũmỹr rãnhrãj fã kaja ti, partidos políticos ag tũ ti, mré ag hynhan ja ãn ti fundações ag, tỹ rãnhrãj fã ag tũ ti entidades sindicais ti, mré vẽnhkanhrãnrãn fã ti kar assistência social ti, mré nén ũ kaja mãn tũg fã ag, lei jagma;

d) rivro kar ki nén ũ kar tugtój fã ti vẽnhkãgrá mré jornais ti kar nén ũ to vẽnhrá kar ti papé ki pan jé;

e) vẽnh vĩ to jẽn kar vẽnhkãgrá grava kej ja ti, ẽmã mág Brasil kãki hynhan ja ti obras musicais ketũmỹr literomusicais ti, tỹ brasileiros ag hynhan ja, kar ketũmỹr tỹ nén ũ kar to ẽkrén kỹ hynhan ja ag kar mré arquivos digitais kãki vin ja ti, hynhan mág kỹ vẽne ken jé ti kar tóg mãn jé, hã to ag mídias ópticas de leitura a laser ke tĩ.

§ 1º Mỹ hán gen jé inciso III, *b,* jagma, pi ken kỹ nỹj ti jagtã sĩ kaja kajãm ra ken jé vẽnhrá tag jagma arts. 148, I, 153, I, II, IV e V; kar 154, II; kar hán gen jé vẽnhrá tag jagma inciso III, *c,* pi ke nỹj mũ gé ti jagtã sĩ kaja kajãm ra ken jé vẽnhrá tag jagma arts. 148, I, 153, I, II, III e V; e 154, II, kar ti jagtã sĩ kaja fin jé vẽnhrá tag jagma arts. 155, III, e 156, I.

§ 2º Mỹ hán gen jé inciso VI, «a», mré kugmĩj ke ti autarquias kar mré fundações hynhan kỹ nỹtĩ ti, poder público jagma kar mré

vẽnhkar mỹ rãnhrãj fã ti serviço postal ki, hã tóg tỹ vẽnhkar tũ nĩ, to jẽnkamu ven jé kar mré rãnhrãj fã tóg há nỹn jé, tag jagma.

§ 3º Mỹ hán gen jé inciso VI, «a», vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma, pi ke nỹj vẽnh tỹ nénũ kar mỹ patrimônio ti, tỹ rãnhrãj ja ãn kaja ti, kar tỹ ũ junja kej ja ti rãnhrãj ra ke kỹ kajãm mã, tỹ empreendimentos privados nỹtĩ jan kỹ, kar ketũmỹr ti rãnhrãj ja ãn kato rãnhrãj kỹ kajãm tũn kỹ, kar ti kaja mré ti jagtã sĩ kajãm tũn kỹ, kar ũ tóg ĩn kajãm mũ ãn tóg ti jagtã sĩ kaja kajãm ge nĩ, hãto ag imposto ke tĩ.

§ 4º Mỹ hán gen jé inciso VI alíneas «b» e «c», hã mỹ tóg nỹj vẽnh tỹ nénũ patrimônio ti, rãnhrãj fã kaja ti, mré tóg ken kỹ nỹj entidades mỹ, nén ũ há to vãmén ja ti vẽnhrá tag kãki.

§ 5º Lei tóg hynhan, ag kinhra nỹtĩn jé, hãrenkỹ nénũ kygjãm ja kar rãnhrãj fã ãn kri ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti.

§ 6º Kygjãm jé ketũmỹr ti kaja tỹ tũ ken jé, ti kaja nĩkrén kỹ tarem jé, to jẽnkamu ven jé kãnhmar, tỹ tũ ken jé ketũmỹr kunũj jé, ti jagtã sĩ kaja kajãm je to ag taxas mré contribuições ke tĩ, mỹ tóg ke nỹj ag jé lei ũ han kỹ fin kỹ, federal, estadual mré municipal jagma, hynhan kỹ jãmĩ vẽnhrá tóg kãmũ ãn to ve kỹ, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ãn ti, ne kaja kajãm tũ nĩn jé art. 155, § 2.º, XII, g tag jagma.

§ 7º Lei tóg fin jé há nĩ ti jagtã sĩ kaja kajãm ra ken jé, ũ tỹ ti jagtã sĩ kaja kajãm vén sór mũn mỹ, hãra tóg ken kỹ nỹj vẽsikã mãn jé ti jẽnkamu kajãm ja ãn ti, ti jagtã sĩ kaja tóg tãpry tũn kỹ.

Art. 151. Pi ken kỹ nỹj União mỹ:

I – hynhan jé ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti tỹ jag rike kar nỹtĩn tũn kỹ, ẽmã mág kãki, kỹ ũ tóg jag ve kỹ vẽnhmỹ ke tũ nĩn jé, kar ũ tóg vẽnh mỹ há han tũ nĩn jé, ẽmã tỹ Estado ti, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios kãki, jag mỹ kóreg han tũn nĩn jé prejuízo ti, to ẽkrén kỹ ẽmã ãn tá nỹtĩ tóg hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, ti kar tóg nỹtĩg há han kỹ nỹtĩn jé

sócio-econômico jagma, ag nỹtĩ ja tá tugnỹm há han kỹ ẽmã mág tỹ Brasil kãki;

II – ti jagtã sĩ kaja kajãm ra ken jé ag néve to ẽmã tỹ Estado ti, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, mré ag kysã kygjãm jé, kar ag mỹ kajãm jé ũn tỹ rãnhrãj nỹti ag mỹ, kar kãfãn kỹ ti kaja fi ja ãn ti, tỹ rãnhrãj nỹtĩ ag mỹ;

III – hynhan kỹ tỹ tũ ken jé, ti jagtã sĩ kaja tóg tỹ ẽmã tỹ Estado, ẽmã pir tỹ Distrito Federal, kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ nỹ ãn ti.

Art. 152. Pi ken kỹ nỹj, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, ti jagtã sĩ kaja kajãm fã tỹ ũ ken jé, nénũ tỹ bens ti kar rãnhrãj fã to, nén ũ ti, nénũ tóg hãtá kótĩg ja ki karó tũ nĩn kỹ.

SEÇÃO III

DOS IMPOSTOS DA UNIÃO

Art. 153. União ag hã mỹ tóg ken kỹ nỹj, ag ti jagtã sĩ kajãm ge kaja vin jé:

I – nénũ ũ kygjãm kỹ ẽmã mág ũ tá kãmũ ãn ti;

II – nénũ tỹ ẽmã mág ũ ra vẽne ke kỹ jãgnã ti, tag ki nénũ hynhan ja ti ketumỹr ẽmã ũ tá kãmũ kỹ tag ki hynhan ja ti;

III – jẽnkamu han ja ti nénũ to;

IV – nénũ hynhan ãn kỹ industrializados ti;

V – jẽnkamu to vĩ ti, kar jẽnkamu nĩkrén ti, ketũmỹr tỹ títulos nĩn kỹ mré ĩn kaja ti;

VI – vẽnh ga tỹ ki ẽkrãn fã ti;

VII – jẽnkamu mág nĩ ti, tỹ lei tóg jagtãn kỹ nỹn kỹ;

VIII – nénũ hynhan ti, nénũ ki kũnũnh ti, jag mỹ nénũ vẽnegne ke kẽtũmỹr ẽmã ũ mỹ ĩn kar rãnhrãj vẽne ke ti, tỹ vẽnh kaga han há nĩn kỹ ketũmỹr nãn mág kagãg kỹ ke gé, lei jagtã han ja jagma.

§ 1º Ag hã tóg kikaró nỹtĩ Poder Executivo ag, vegven jé hẽrenkỹ nỹtĩ ti lei jagma, tỹ ũ ken jé ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, ránrán kỹ nỹtĩ ti tag jagma incisos I, II, IV e V.

§ 2º Nénũ kaja jagtã sĩ kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma inciso III:

I – mỹ tugtón jé ti kar tóg kikaró nỹtĩn jé, ti kar mỹ tóg ken kỹ nỹj ti kaja tóg tỹ ũ nĩn ti, lei jagma.

§ 3º Ti jagtã kaja tóg inciso IV jagma nỹ:

I – kuprẽg kỹ tóg nỹj mũ, nénũ hynhan ja ãn jagma;

II – pi mág nĩj ke nĩ, tavĩ kajãm ge tóg nĩ ti néve han vén ja ãn jagma;

III – pi ken kỹ nỹj ti jagtã sĩ kaja kygjãm jé, nénũ hynhan kỹ ẽmã mág ũ mỹ vẽne ke kỹ jãnãn kỹ;

IV – tarem ja tóg ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ũ tóg ĩn kajãm kỹ, lei jagma.

§ 4º Ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma inciso VI jãmĩ kótĩg vén mũ ãn mré:

I – tãpry keja tóg mũ ti jagtã sĩ kaja ti, kar ti kaja tóg ken kỹ nỹj ti kaja ti, ga tóg ki ẽkrãn jé ke tũ ãn mỹ;

II – pi ken kỹ nỹj ga kẽsir tá ẽkrãn fañ mỹ, lei hynhan jan jagma, ũ tóg ki rãnhrãj sór mũ tóg ga ũ tũn kỹ;

III – tugnỹm kar tarĩr kỹ kygjãm ra ken jé ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag lei jagma, hãra tarem tũn kỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ãn ag ketũmỹr ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ũ ke gé renúncia fiscal ti.

§ 5º Tỹ ouro ti, tóg lei jagma han kỹ nỹn kỹ, to jẽnkamu ven jé tóg há nĩ, ketũmỹr nénũ kaja há kato nĩm jé gé, ãn ki tóg ti jagtã sĩ kaja kajãm ge nĩ inciso V jagma, vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn kãki, ti kótĩg ja tá; ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg tỹ um por cento nĩj, kar tóg ken kỹ nỹj hẽrenkỹ, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge jẽkruj ke ti tag jagma:

I – trinta por cento ti ẽmã tỹ Estado mỹ, ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ ketũmỹr ga tỹ Território mỹ, ti kótĩg ja tá;

II – setenta por cento ẽmã kẽsir tỹ Município tá kótĩg jan mỹ.

§ 6º Ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg inciso VIII kã rán kỹ nĩ, vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn ti artigo tag kãki:

I – pi ke nỹj ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ẽmã mág ũ mỹ nénũ vẽne ken kỹ, kar ruj mré ki vãmén fã telecomunicações ke tĩ;

II – kajãm pin ge tóg nĩ ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, nénũ kajãm kỹ bem ti, ketũmỹr ti rãnhrãj fã kri;

III – pi kajãm mãn ge nĩ ti jagtã sĩ kaja tóg kajãm kỹ nĩn kỹ;

IV – ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg nỹj vẽnhrá tag jagma 155, II, 156, III, 156-A kar 195, V;

V – nénũ kaja kri ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg nỹj, ketũmỹr ũ nĩkrén kỹ kri kajãm mãn ge ti;

VI – ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge tóg han kỹ nỹj lei ordinária jagma, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, nénũ kaja ãn to ẽkrén kỹ *ad valorem*;

VII – nénũ kunũj ke ti, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg ke nỹj nénũ kar kri, ti hãra tĩg ge to, kỹ ti jagtã sĩ tóg 1% (um por cento) tá

jun mũ nénũ ãn kaja to nĩkrén kỹ.

Art. 154. Tỹ União tóg hynhan jé há nĩ:

I – lei jagtãn han ja ãn jagma, ti jagtã sĩ kaja kaja kajãm ge tóg artigo tóg jãmĩ kótĩ mũ ãn kãki rán kỹ nỹ tũn kỹ, ãn ki jagtã kajãm ge ãn kaja pi kãfãn ge nĩ, kar nénũ tãg hynhan ja kaja kri ti jagtã sĩ kaja kygjãm jé, kar ẽmã mág tỹ União mỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm jé gé Constituição tag jagma;

II – nén ũ vẽnhmỹ tóg kej há nỹn kỹ ketũmỹr guerra tóg ẽmã mág ũ tá ke nỹn kỹ, ti jagtã sĩ kaja ũ kajãm ge ti, tỹ kikaró ketũmỹr ki kagtĩg kỹ, ãn tóg ti jagtã sĩ kaja tỹ sĩ kej kumãrmỹ, ti tũ kej ke ti, ti jagtã sĩ kaja ãn ti.

SEÇÃO IV

DOS IMPOSTOS DOS ESTADOS E DO DISTRITO FEDERAL

Art. 155. Ag hã mỹ tóg ken kỹ nỹj ẽmã tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti hynhan jé hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti:

I – ũ mỹ ũ tỹ nénũ mũn ti, ti ter kar, mré vinvin jé gé, nénũ kar ti bens ti kar nirejtu ti;

II – nén ũ kar tóg mũ kar kãmũ ke nỹtĩ ãn kri ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, kar jagmỹ nénũ rĩnh kỹ mũ ti kamĩjũ kri tỹ ẽmã tỹ Estados ag mĩ interestadual ti, kar ẽmã kẽsir mĩ intermunicipal ti, kar jagma jagmré vãmén fã ti comunicação ke tĩ, hãra tóg ver ag rãnhrãj tỹ ẽmã mág ũ tá kótĩg jan kỹ;

III – kamĩjũ tóg ti jyjy ki nỹtĩ ti.

§ 1º Ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti inciso I jagma:

I – nénũ tỹ ĩn bens imóveis ti kar nirejtu ti, tóg ẽmã tỹ Estado ag tóg ti hẽrenkỹ nỹn vej mũ, ketũmỹr ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti;

II – ũ tỹ nénũ tỹ bens móveis ti, títulos kar créditos ti, ag hã mỹ tóg nỹj ẽmã tỹ Estado ag ũn ter ja nĩgja ven jé, kar ti ĩn ti kar ti tỹ nénũ vin ja ven jé, ketũmỹr ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ tóg nỹj ti ven jé;

III – ken kỹ tóg nỹj ag ven jé ũn ki kikaró ag, lei tỹ jagtã kỹ nỹ ãn jagma:

a) ũ ti tỹ nénũ vin ja ãn tóg ĩn nĩ ti, kar ketũmỹr ẽmã mág ũ tá ĩn nĩn kỹ ke gé;

b) ũn ter mũ ãn tóg tỹ nénũ ja nĩn kỹ, tỹ ẽmã mág ũ tá nĩ ja nĩn kỹ kar tá ĩn ja nĩn kỹ, ketũmỹr ti tỹ nénũ processo tóg tá keja nĩn kỹ;

IV – ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, ti kaja mág fij ja ag tóg Senado Federal ag;

V – pi ken kỹ nỹj ti jagtã sĩ kaja kygjãm jé, ũ tóg ti tỹ nénũ vin ja to, Poder Executivo kar ẽmã mág tỹ União jagma, tỹ projetos socioambientais jé ke ja nỹn kỹ, ketũmỹr tỹ mudanças climáticas mỹ ke ja nỹn kỹ, tỹ tũ ken jé, ketũmỹr vẽnh kanhrãnrãn fã jé ke ja nỹn kỹ ke gé;

VI – ti tỹ nénũ gỹjũ ke ja ãn jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg kumãrmỹ tãpry nỹj mũ;

VII – pi ken kỹ nỹj ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, ũn ter ja tóg ti tỹ nénũ tỹ instituições sem fins lucrativos mỹ vin kỹ, tỹ ũn e ag mỹ há nỹj ken kỹ, kar ver organizações assistenciais mré beneficentes ag mỹ, tỹ Tupẽ vĩ tój fã ag mỹ ke gé, kar institutos científicos mré tecnológicos ag mỹ, kar ag nén ũ há hynhan ja ãn ti vẽnhkar mỹ, vegve kỹ hẽrenkỹ hynhan ge ti lei tỹ jagtãn mũ jagma.

§ 2º Ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg inciso II kãki rán nỹ, tag mỹ tóg nỹj mũ ven jé:

I – pi mág nĩj ke nĩ, tavĩ kajãm ge tóg nĩ ti néve han vén ja ãn jagma, nén ũ kar tóg mũ kar kãmũ ke nỹtĩ ãn ti kar rãnhrãj fã kri, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, hã jagma ketũmỹr ẽmã tỹ Estado ũ tá kar mré ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ;

II – ti jagtã sĩ kaja tỹ tũ ken jé ketũmỹr rán kỹ nỹ tũn kỹ, hãra tỹ ũ nỹn kỹ legislação jagma:

a) pi ken kỹ nỹj crédito ti, ti néve ũ ãn kajãm kãn jé, ti néve ũ tóg kãmũj ke ãn ti ke gé;

b) ken kỹ tóg nỹj, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ãn kren ja tóg, jãmĩ kãmũja ãn tugnĩn;

III – kuprẽg jé tóg há nĩ, nénũ tóg ti kar mỹ há han fã ti, kar ki rãnhrãj fã ti;

IV – tỹ Senado Federal tóg lei hynhan ja ti, tỹ Pã'i mág tỹ Presidente da República tóg han vén ja nĩn kỹ, ketũmỹr ũn tẽgtũ ki ũn pir ki jag kãfór nĩn kỹ Senadores ag, ki rãnhrãj nỹtĩ ag jag kãfãn kỹ hej ken kỹ, vin ja ag tóg mũ ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, nénũ kar ki operações ti, kar rãnhrãj fã ti, interestaduais ki kar exportação ti;

V – ag hã mỹ tóg nỹj Senado Federal ag han sór kỹ:

a) ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ẽmã mág tỹ Brasil kãki operações ki, tỹ resolução jagma ken kỹ nỹj ke nĩ, ũn tẽgtũ ki ũn pir ki jag kãfãn kỹ hej ken kỹ membros ag;

b) ti jagtã sĩ kaja mág kajãm jé hãki operações ki, tỹ nén ũ tỹ hẽnrike ãn ki han jé, ẽmã tỹ Estado ag tá, ãn ki tỹ resolução jagma ken kỹ nỹj ke nĩ, ũn tẽgtũ ki ũn régre ki jag kãfãn kỹ hej ken kỹ membros ag;

VI – ken kỹ tóg nỹj, ũ tóg kato lei ũ han ja tũn kỹ ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, vẽnhrá tag jagma inciso XII,

"g", ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ẽmã mág tỹ Brasil kãki operações ki, nén ũ kar tóg mũ kar kãmũ ke nỹtĩ ãn ti kar rãnhrãj fã kri, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ti jagtã sĩ kaja kajãm gen pi jag kãfór nĩj ke nĩ interestaduais mré;

VII – nén ũ kar ki rãnhrãj kỹ mũ kar kãmũ ke nỹtĩ ãn ti, bens kar rãnhrãj fã kri kygjãm ge ãn mỹ, ti jagtã sĩ kaja kygjãm fã ti, ketũmỹr ũn kygjãm vãnh ãn ti ke gé, ẽmã tỹ Estado ũ tá ke ti, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg nĩ interestadual jagma, ãn ki tóg ken kỹ nỹj, ti ẽmã tỹ Estado tá kótĩg já tá, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg tỹ ũ nỹn kỹ, ti kaja tóg jag kóm hã nỹn jé, ẽmã tỹ Estado destinatário ti interestadual kaja tóg jag rike han kỹ nỹn jé;

VIII – hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja jẽkruj ke ti ẽmã tỹ Estado ũ ra nénũ tóg mũn kỹ, kar interestadual kãki ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti ke gé, vẽnhrá tag jagma inciso VII ken kỹ tóg nỹj:

a) ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti ũ mỹ nénũ jãgnãn kỹ, hãra ãn tỹ kajãm fã nĩn kỹ ti jagtã sĩ kaja ti contribuinte ke tĩ;

b) ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ũn tỹ nénũ jãgnã mũ ãn mỹ, ti tỹ ũ mỹ nénũ jãgnã mũ ãn tóg tỹ kajãm fã tũ nĩn kỹ, não contribuinte ke tĩ;

IX – kri tóg ken kỹ nỹj mũ gé ti jagtã sĩ kaja kajãm jé:

a) nénũ tỹ ẽmã mág ra kãgen kỹ ẽmã mág ũ tá kãmũ kỹ, ũ tỹ ti pir mỹ ketũmỹr jurídica jagma, ver tỹ ti jagtã sĩ kaja kajãm fã tũ nĩn kỹ, nénũ kar kaja kri, kar vẽnh rãnhrãj ja ti ẽmã mág ũ tá, ken kỹ tópg nỹj ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ti tỹ ẽmã tỹ Estado ti nĩ ãn tá, ketũmỹr ti estabelecimento ra nénũ jãgnã ja ãn ra kar nénũ mré rãnhrãj fã ti;

b) ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg nỹj nénũ kaja ãn kri, nénũ tỹ mercadorias tóg ũ tỹ rãnhrãj ja jagma kãmũn kỹ, ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag ki kagtĩg nỹtĩn kỹ;

X – pi ke nỹj, ti jagtã sĩ kaja kajãm jé:

a) nénũ tỹ ẽmã mág ũ ra vẽne ken kỹ, rãnhrãj ja ti ẽmã mág ũ mỹ, hã jagma tóg nỹj, tỹ hãkã nénũ jãnã kar rãnhrãj ja ãn to ti jagtã sĩ kaja kajãm ja ti;

b) ti jagtã sĩ kaja kygjãm jé nénũ tỹ petróleo to, kar ver lubrificantes kar combustíveis líquidos kar gasosos tóg tỹ hynhan kỹ nỹtĩ ti, kar ruj ti ke gé;

c) ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti ouro kri vẽnhrá tag jagma art. 153, § 5º;

d) rãnhrãj fã ti jagmré vãmén fã to tỹ radiodifusão kar som mré vẽnhkãgrá vem fã ti vẽnhkar mỹ kar véké;

XI – pi ken kỹ nỹj to nĩkrén kỹ, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti nénũ tỹ industrializados kri, ti tỹ contribuintes ag hã tóg han kỹ nỹn kỹ, kar nénũ tóg tỹ industrialização jé ke nỹn kỹ kar vẽne kej ken kỹ, tỹ ke nỹn kỹ ti jagtã sĩ kaja régre jé;

XII – hã mỹ tóg nỹj lei tóg jagtãn mũn mỹ:

a) vin jé, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge vin jé contribuintes ke tĩ;

b) ag tỹ kajaj fi kỹ tỹ ũ ken jé ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti;

c) han kỹ fin jé regime tỹ compensação ti, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti;

d) ken kỹ fin jé ti jagtã sĩ kaja jajãm ge ti, kar ver ti ken kỹ nỹn jé nénũ vẽne kej fã ti estabelecimento ke tĩ, nénũ tỹ mũ kar kãmũ tĩ ãn ti kar rãnhrãj fã ti;

e) ti jagtã sĩ kaja tỹ tũ ken jé, nénũ jãgnã kỹ ẽmã mág ũ ra, rãnhrãj fã kar nénũ ũ tugtó mũ ãn ti vẽnhrá tag jagma inciso X, "a";

f) to ẽkrén kỹ vem jé hẽrenkỹ jẽnkamu vej ke ti, nénũ jãgnãn jé ẽmã tỹ Estado ũ ra mré ẽmã mág ũ ra nénũ jãgnãn kỹ, tỹ rãnhrãj fã ti kar nénũ tỹ s ti;

g) mĩ hã tỹ ken jé, hej ke kỹ hynhan jé, hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ẽmã tỹ Estados tóg fin kỹ kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, tỹ tũ ken jé, mỹ hynhan ra ken jé incentivos kar benefícios fiscais ti, mỹ vin jé ketũmỹr tỹ tũ ken jé;

h) han kỹ fin jé combustíveis mré lubrificantes ti, kri ti jagtã sĩ kaja kajãm pir han jé, tỹ nénũ kar mỹ ke ãn ti, hẽnrikemũn ti ken kỹ nỹ tũn kỹ vẽnhrá tag jagma inciso X, *b*;

i) fin jé hẽrenkỹ nĩkrén ge ti, hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg kãgmĩn jé, mré ẽmã mág ũ tá nénũ kygjãm kỹ, nénũ kar rãnhrãj fã mré.

§ 3º Ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ãn ti, vẽnhrá tag kãki tóg ken kỹ nỹ inciso II, ti jãmĩ kótĩg vén mũ tag jagma, artigo kar arts. 153, I kar II, mré 156-A, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ũ pi kri kótĩg mũ ruj kri kar vẽnhmré vãmén fã ti jagma telecomunicações ti, hãra tóg vẽnhrá tag hã jagma rán kỹ nỹ kar mré art. 153, VIII tag kãmĩ, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge kri ũ pi kótĩg kajãm jé, petróleo tỹ nénũ hánhár ti, combustíveis ti kar mré minerais ti ẽmã mág kãki.

§ 4º Hẽnrikemũn inciso XII, *h*, jagma, tugnỹm jé tag jagma:

I – tỹ rãnhrãj jé lubrificantes kar combustíveis tỹ nénũ hánhár ti petróleo tỹ, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti hã mỹ tóg nỹj ẽmã tỹ Estado ag kygjãm nỹtĩ ãn tá;

II – tỹ rãnhrãj jé interestaduais jagma, ti jagtã sĩ kaja kygjãm fã ag, gás natural ti kar tỹ nénũ hánhár ti, lubrificantes kar combustíveis tỹ kãki nỹtĩ tũn kỹ inciso I parágrafo tag kãki, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja tỹ ag tóg jagmỹ pipin ẽmã tỹ Estados tá kãtĩg ja tá kar hãra mũj ke ãn mỹ, jag rike kar han kỹ nénũ kar ki mercadorias ti kar tỹ rãnhrãj ja ãn mré;

III – tỹ rãnhrãj jé interestaduais jagma, ti jagtã sĩ kaja kygjãm fã ag, gás natural ti kar tỹ nénũ hánhár ti, lubrificantes kar combustíveis tỹ kãki nỹtĩ tũn kỹ inciso I parágrafo tag kãki, ti jagtã sĩ kaja kygjãm fã tũ ãn ag, ag hã mỹ tóg nỹj ẽmã tỹ Estados tá kãtĩg ja tá;

IV – ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge tóg ken kỹ nỹj, tỹ deliberação jagma ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, vẽnhrá tag jagma do § 2º, XII, *g*, tugnỹm kỹ jagma:

a) tỹ tóg jag rike ker nỹtĩj ga tỹ ẽmã mág kãki, hãra tóg tỹ ũ nỹtĩn jé há nĩ nénũ ũ hánhár tugnĩn;

b) jag kóm tóg tỹ ũ nỹtĩ kej, hẽrenkỹ nénũ jyjy ti, kar ti kaja ti, tỹ rãnhrãj ti ketũmỹr nénũ kaja ãn kri, tỹ rike han kỹ ti nénũ vẽne keja ãn kaja ti;

c) ti jagtã sĩ kaja terem jé tóg há nĩ, vẽnhrá tag jagma disposto no art. 150, III, *b*.

§ 5º Tỹ hẽrenkỹ hynhan ge ti vẽnhrá tag jagma disposto no § 4º, kar ver hẽrenkỹ nỹtĩ vegven jé kar ti hãra mũj ke ãn ti, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja ti, hynhan kỹ vin ja ag tóg deliberação jagma ẽmã tỹ Estado kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, vẽnhrá tag jagma § 2º, XII, *g*.

§ 6º Ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti vẽnhrá tag jagma inciso III:

I – ti jagtã sĩ kaja kygjãm gen fi ja ag tóg Senado Federal ag;

II – ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge tóg tỹ ũ nỹj nénũ tugnĩn, ti kaj tugnĩn, tỹ nén ũ han fã tugnĩn kar ketũmỹr ti nãn mág, goj, kar ga kri ti kar tỹ hãnrikej há ãn ti;

III – ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg nỹj mũ gé kri kamĩjũ ti, goj kri mũj fã ti kar ruprỹnũ ti, tag hã mỹ pi nỹj:

a) ruprỹnũ tỹ rãnhrãj fã kar ũn kanhrãn ja ãn ti certificado

jagma, ti rãnhrãj jé ruprỹnũ tỹ ũ ag mỹ;

b) ũ tóg tỹ pessoa jurídica nĩn kỹ goj kri tĩj fã tỹ rãnhrãj jé embarcações tỹ aquaviários ti, ketũmỹr ti tỹ pessoa física kar ver tỹ jurídica jãn kỹ, ti tỹ krẽgufár kugmĩ e han kỹ vẽne kej fã nĩn kỹ, artesanal, científica ketũmỹr ti tỹ ti krã jãnjãn jé;

c) goj kri tĩj fã ti tỹ plataformas suscetíveis ke tĩ, mré tỹ goj kãmĩ tỹ rãnhrãj fã to jẽnkamu ven jé hã tavĩ mỹ, goj tỹ ẽg ga jagma nỹtĩ ti kãmĩ, kar tỹ goj kri ũ rĩnh kỹ mũj fã ti ke gé embarcações ti;

d) tỹ rãnhrãj kỹ ẽkrãn fã kar tratores mré máquinas agrícolas ti;

e) kamĩju kãsir, ag tỹ prỹg tỹ 20 kãfór ag vỹ lei tag kãki nỹ tĩ, ju kamĩju mág kar rĩnja ag pi kãki nỹ tĩ.

SEÇÃO V

DOS IMPOSTOS DOS MUNICÍPIOS

Art. 156. Hã mỹ tóg nỹj ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge vin jé tag kri:

I – tỹ ĩn tỹ jagkri jãgjã ãn ti predial ke tĩ kar ga ti lote ke tĩ;

II – jagmỹ nén ũ vin ti "ũn tỹ rĩr mũ ki" jagmỹ ga kar ĩn vẽne ke kar jag ki kygjãm kỹ, nénũ vẽsóki mág ketũmỹr ũ tóg tỹ mág gen kỹ, tỹ ti ga kar ti ĩn pã nĩn kỹ, hãra ti ga kar ĩn tỹ garantia han ja ãn pi tỹ ti tũ pã nỹtĩ, tỹ ga ketũmỹr ĩn mãn kỹ tarĩr jé nirejtu ti;

III – nén ũ kar ki rãnhrãj ti, ki hã ke tũ nỹ ve ãn ti vẽnhrá tỹ art. 155, II jagma, ken kỹ nỹn kỹ lei jagtã han ja jagma.

§ 1º Ti jagtã sĩ kaja ki ne kajãm tũ nĩn jé, ti kaja tóg jãgpry mỹr kysã kar prỹg e kãmĩ vẽnhrá tag jagma art. 182, § 4º, inciso II, ti jagtã sĩ

kaja kajãm ge tóg nỹj inciso I jagma:

I – tãpry ken kỹ ga kar ĩn kaja tugnĩn;

II – ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg tỹ ũ nĩ ken kỹ, ga kar ĩn tóg jã ja ãn tugnĩn, kar ver hẽrenkỹ ĩn usa ke nỹtĩn kỹ;

III – nĩkrén kỹ tag kajãm ge tóg nỹtĩ kej mũ Poder Executivo ti, ẽmã kẽsir ag tỹ lei fija jagma.

§ 1º-A Ti jagtã kaja kajãm ti inciso I vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma artigo tag ti, pi ke nỹj ĩn kãki Tupẽ vĩ tój fã mỹ, ver entidades ag tá krỹ nỹn kỹ, vẽnhrá tag jagma alínea "b" tỹ inciso VI, vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma art. 150 Constituição tag kãki, ĩn tag ag tỹ locatória nỹ tĩn kỹ.

§ 2º Ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma inciso II:

I – pi kri nỹj ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, ũ tóg jagmỹ nénũ vin kỹ kar nirejtu ti, ũn tỹ jurídica ti, kar ver jagmỹ jurídica vin kỹ hãra ti tũ ken kỹ, ken kỹ nỹn jé vẽnhrá tag jagma, hãra tóg ti jagtã sĩ kaja kajãm ge nĩ, ti tỹ kajãm kar ketũmỹr vẽne keja nĩn kỹ, ti tỹ locação ketũmỹr tỹ arrendamento mercantil han ge tĩn kỹ;

II – hã mỹ tóg nỹj ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, ven jé ti hẽrenkỹ nỹ ti ga ketũmỹr ĩn ti.

§ 3º Ven jé ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, tag jagma inciso III artigo tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma, lei jagtã han ja mỹ tóg nỹj:

I – ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge fin jé, sĩn kỹ ketũmỹr kajãm mág jé;

II – tỹ tũ ken jé, rãnhrãj kỹ ẽmã mág ũ nénũ jãgnãn kỹ;

III – vegve kỹ hynhan jé hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm tũ nĩn jé, nén ũ han kỹ sociais mỹ, kỹ tóg nỹj kajãm jé ketũmỹr kajãm jé ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti.

SEÇÃO V-A

DO IMPOSTO DE COMPETÊNCIA COMPARTILHADA ENTRE ESTADOS, DISTRITO FEDERAL E MUNICÍPIOS

Art. 156-A. Lei tỹ jagtãn ja tóg fij mũ, nénũ tỹ bens kar rãnhrãj fã ti ken kỹ nỹn kỹ, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag.

§ 1º Ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩ mũ ãn jagma, tója tóg mũ princípio tỹ ũ mỹ nỹgnỹn vãnh jagma, kỹ tóg tag vej mũ:

I – kri tóg ken kỹ nỹj ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, tỹ rãnhrãj fã kar nénũ tỹ bens materiais ketũmỹr imateriais ti kar ver nirejtu ti, ketũmỹr tỹ rãnhrãj jé;

II – kri tóg ken kỹ nỹj ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, tỹ rãnhrãj fã kar nénũ tỹ bens materiais ketũmỹr imateriais ti kar ver nirejtu ti, ketũmỹr tỹ rãnhrãj fã tóg tỹ pessoa física ketũmỹ tỹ jurídica jãn kỹ, ti ver ti jagtã sĩ kaja kajãm jãn tũ kỹ gera tóg kajãm ge nĩ, ti kar mỹ tóg ke nỹj;

III – pi kri ken kỹ nỹj ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, ẽmã mág ũ tá nénũ kygjãm kỹ ti kãmũn kỹ, exportador hã mỹ tóg nỹj, ti tugnỹm kỹ ven jé hẽrenkỹ kygjãm ge ti, nénũ tỹ bens materiais ketũmỹr imateriais to, kar ver nirejtu, ketũmỹr rãnhrãj fã tugnỹm kỹ vẽnhrá tag jagma § 5º, III;

IV – vẽnhrá tỹ legislação tóg pir nỹj, jag rike kar ẽmã mág kri território nacional ti, vẽnhrán kỹ nỹ tag jagma inciso V;

V – ag hã tóg fij mũ ente federativo ag, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti lei ũ han kỹ;

VI – ti jagtã sĩ kaja fi ja ti vẽnhrá tỹ inciso V jagma, tỹ tóg jag rike kar nỹtĩj ti kar tỹ rãnhrãj fã ti, bens materiais ketũmỹr

imateriais ti, kar ver nirejtu ti mré tỹ rãnhrãj fã ti, rán kỹ nỹn kỹ Constituição jagma;

VII – kygjãm ra kej ja ag tóg jagmré nĩkrén kỹ, ẽmã tỹ Estado kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag tá tỹ rãnhrãj ke ti;

VIII – pi kajãm régrég ge nĩ, ũ tóg ti jagtã sĩ kaja kygjãm vén jan kỹ, nénũ kar to imposto ke tĩ, vẽnhmỹ nénũ kygjãm ja ãn to tỹ bem material ketũmỹr imaterial nĩn kỹ, kar ver nirejtu mré tỹ rãnhrãj fã ti, hãra pi ne kajãm ũn tóg vẽnhmỹ nénũ han kar vẽnh jé nénũ han kỹ, lei jagtã jagma hã mỹ rán kỹ nỹn kỹ Constituição tag kãki;

IX – pi ken kỹ nỹj nĩkrén kỹ ti jagtã sĩ kaja kajãm jé, tỹ arts. 153, VIII, e 195, I, "b", IV e V, kar kygjãm jé ti jagtã sĩ kaja ti Programa tỹ Integração Social mỹ, rán kỹ nỹ tag jagma art. 239;

X – pi ke nỹj concessão tãg hynhan jé, ti jagtã sĩ kaja kajãm jé, tỹ ũ nỹ tũ nĩn jé ũ tỹ vẽnhmỹ há han tũ nĩn jé, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tugnĩn, hãra jagma hã mỹ rán kỹ nỹn kỹ Constituição tag kãki;

XI – pi kri ken kỹ nỹj ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, tỹ rãnhrãj kỹ vẽnh vĩ fón fã ti radiodifusão ke tĩ, kar vẽnhkãgrá venven fã ti, vẽnhkar tóg vegve kar mãn jé ne kajãm mã;

XII – vegve kỹ ag tóg hynhan kỹ fij Senado Federal ag, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti imposto ti esfera federativa ag mỹ, lei tỹ jagtãn fã jagma, lei tag hã jagma ag tóg hynhan, lei ũ tóg han kỹ nỹ tũn kỹ, vẽsóki ente federativo ag;

XIII – kejãn tóg ti kaja venven ge nĩ, ven há han kỹ ránrán kỹ nokumẽtu fiscal kãki.

§ 2º Ti ken kỹ nỹn jé vẽnhrá tag jagma § 1º, V, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ag hã tóg hynhan kỹ vin mũ, ẽmã tỹ estadual kar ẽmã kẽsir tỹ municipal ag hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti.

§ 3º Lei jagtãn fã hã tóg fij mũ ũ tóg ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, kajãm ge ti execução ti kar kajãm ra ken jé operação ti, ti ver ẽmã mág ũ tá ẽmãn kỹ nĩ ra.

§ 4º Pipin jé, ti jagtã sĩ kaja jãkruj ja ãn ti, Comitê Gestor ag, tỹ Imposto tóg Bens kar rãnhrãj fã kri:

I – § 5º, VIII; tãn ja ag tóg, ti jagtã sĩ kaja tỹ to jẽnkamu veja ãn ti, imposto kajãm ja tũ ãn ti, prỹg fij jan jagma tá jun mỹr, ti kaja nĩkrén kỹ kajãm ge ti vẽnhrá tag jagma § 5º, VIII;

II – pipin jé, ti jagtã sĩ kaja jãkruj ja ãn ti, to ãkrén kỹ tỹ ken jé kar tãn jé gé inciso I vẽnhrá tag jagma, ẽmã tỹ Estados ag jagmré ente federativo ra nénũ tóg mũ ãn ti to jẽnkamu vej jé.

§ 5º Lei tỹ jagtãn fã hã mỹ tóg nỹj kri han jé:

I – hynhan jé hẽrenkỹ pipin ge ti ti jagtã sĩ kaja ti, kar ver mỹ ge vã ken jé, kar ver nén ũ mỹ:

a) hẽrenkỹ nĩkrén jé;

b) hẽrenkỹ vej ke ti tỹ rãnhrãj fã ti, ti jagtã sĩ kaja jãkruj ke ti, ti kaja kajãm pir ki;

c) hẽrenkỹ pipin ge ti regime mỹ ken kỹ nỹtĩ ãn mỹ, hã mỹ ke pã ti, kar tỹ ũ nỹtĩ ãn mỹ ke gé, vinvin jé Constituição tag jagma;

II – hẽrenkỹ hynhan kỹ vin jé, tugnỹm kar to ẽkrén kỹ, kar ver hẽrenkỹ to jẽnkamu vej ke ãn ti, vegve kỹ ti jagtã sĩ kygjãm ra kej ke ti, tỹ bens materiais ketũmỹr imateriais kri, mré nirejtu kar rãnhrãj fã ti, tag ve kỹ:

a) ũn nénũ kygjãm mũ tóg ti jagtã sĩ kaja jãkrunh kỹ ti kaja kajãm ge nĩ, bens kar rãnhrãj fã kri; ketũmỹr;

b) ti jagtã sĩ kaja jãkrunh kỹ tóg kajãm ge nĩ, nénũ kajãm

mũ ãn ki;

III – hẽrenkỹ kar ketũmỹr prỹg fin jé, ti jagtã sĩ kygjãm ja ãn tóg mỹ vỹn ken jé, ũn kygjãm ja ãn mỹ;

IV – to ẽkrén kỹ hynhan kỹ vin jé hẽra nénũ ãn tóg mũj ke ti, kar ver hãtá jun ge ven jé, nénũ ãn ti kar tỹ rãnhrãj fã mré, ti ĩn tá nĩ ja ãn tá, ketũmỹr ũ tóg tovĩ mũ tóg nĩ ja tá, hẽra tĩg ge ti bem nénũ kar rãnhrãj fã ti, hãra ti tỹ jag hã nỹ ve ra, tỹ ũ nĩ ti operações ti;

V – hẽrenkỹ kunũj ki ti nénũ tỹ bens tỹ capital ti ũn ti jagtã sĩ kaja kygjãm nỹtĩn mỹ, ken kỹ tóg nỹj mũ tag jagma:

a) ti jagtã sĩ kajãm ja ãn mãn kãn jé vẽsikã hãtỹ;

b) tỹ ũ ken jé; ketũmỹr;

c) tarem jé 100% (cem por cento) ki ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti;

VI – hẽrenkỹ tỹ ũ ke kar tỹ tũ ken ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, regimes aduaneiros ag mỹ ẽmã mág ũ ra nénũ jãgnã kar tá kãmũ tỹ rãnhrãj fã ag mỹ;

VII – vegve kar tugnỹm kỹ kygjãm ra ken jé ti jagtã sĩ kaja tỹ imposto ti;

VIII – hẽrenkỹ vegvej ke ti ũ vẽsikã ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja mãn jé, ti hẽre mãn ge ti kar ũn tỹ hẽre tóg mãn ge ti, vẽnhkar tỹ jag rike géj jé;

IX – hẽrenkỹ kajãm ra ken jé, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti, tỹ hẽrenkỹ kar kãnhmar.

§ 6º Lei tỹ jagtãn fã tóg fij mũ hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kygjãm ge ti:

I – tỹ combustíveis kar lubrificantes kri jagtã sĩ kaja kajãm pir

han ge nĩ, tỹ nénũ kar jé ke nỹn kỹ, hẽnrikemũn tag jagma:

a) ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge tóg jag rike kar nỹtĩj ẽmã mág tỹ território kãki, nénũ ũ hánhár mỹ tóg tỹ ũ nỹtĩj ke nĩ, hej ken jé kri ti jagtã sĩ kaja kajãm tũ nĩn jé vẽnhrá tag jagma § 1º, V a VII;

b) pi ke nỹj, ti jagtã si kaja mãn jé, ti jẽnkamu to vĩ jé ãn ti, tỹ nénũ kygjãm jé, vẽnhrá tag jagma to vãmén kỹ nỹn kỹ pipin jé, kar jag mỹ vẽne ken jé kar ketũmỹr vẽne ke mãn jé gé;

c) mỹ tóg vej jẽnkamu ti nénũ kygjãm jé, vẽnhrá tỹ inciso tag jagma ti jagtã sĩ kaja kygjãm jé, tugnỹm kỹ fi ja ti alínea "b" kar tỹ § 1º, VIII jagma;

II – ki rãnhrãj jé financeiros ki, rãnhrãj jé bens imóveis ki, to ẽkrén kỹ jo vej jé tỹ vẽnhkaga ti, kar concursos tỹ prognósticos ti, jãmĩ tugnỹm kỹ vej fã:

a) ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tỹ ũ ken jé, mỹ hẽrenkỹ hynhan ra kej ja ãn jagma to jẽnkamu vej ke ti, kar nĩkrén fã jagma hej ke kỹ, ũ nénũ kygjãm mũn mỹ tỹ bens kar rãnhrãj fã ti vẽnhrá tag tóg to vãmén ja jagma inciso tag ti, pi ke nỹj vẽnhrá tag jagma § 1º, VIII;

b) hẽnrikemũn ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tóg nénũ vẽne keja ãn mré kótĩg ketũmỹr ti jagtã kaja tũ han kỹ kótĩg mũ gé receita mré faturamento ti, ãn ki ti jagtã sĩ kaja tóg jag rike kar nỹj ẽmã mág kãki, hej ken jé kri ti jagtã sĩ kaja kajãm tũ nĩn jé vẽnhrá tag jagma § 1º, V a VII, ũ nénũ kygjãm mũn mỹ tỹ bens kar rãnrãj fã ti vẽnhrá tag tóg to vãmén ja jagma inciso tag ti, pi ke nỹj vẽnhrá tag jagma § 1º, VIII;

III – jagmré nén ũ to ẽkrén kỹ ki rãnhrãj fã sociedades cooperativas ti, ag hã tóg kinhra nỹtĩj, rãnhrãj há han kar ti rãnhrãj tỹ há kej ke to ẽkrén kỹ, tugnỹm kỹ ti kar tóg jag kóm rãnhrãj fã kar ti kar tóg jag rike han kỹ ti jagtã sĩ kygjãm jé, vinvin jé gé tag mỹ:

a) hẽnrikemũn kri ti jagtã sĩ kaja kajãm tũ nĩn jé, ag jagmré rãnhrãj kỹ kygjãm tũ nĩn jé mré associados ag ke gé, tag ag jagmré kar jagmré nén ũ to ẽkrén kỹ ki rãnhrãj fã sociedades cooperativas ag jagmré, ag tỹ nén ũ há to ẽkrén fã nỹtĩn kỹ vẽnhkar mỹ;

b) to ẽkrén kỹ hynhan kỹ vin ja ãn ti jagma han jé, to jẽnkamu vej jé vẽnhrá tỹ jãmĩ kãmũ mũ ãn jagma;

IV – rãnhrãj fã ti hotelaria ki, vẽnh kanh˙ir fã ti kar nénũ kãgrá tỹ vẽnh kanhir fã ti ke gé, vẽnh kanh˙ir tá mora kej fã ti, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge tỹ ũ ken jé, mỹ hẽrenkỹ hynhan ra kej ja ãn jagma to jẽnkamu vej ke ti, kar nĩkrén fã jagma hej ke kỹ, ũ nénũ kygjãm mũn mỹ tỹ bens kar rãnhrãj fã ti, vẽnhrá tag tóg to vãmén ja jagma inciso tag ti, pi ke nỹj vẽnhrá tag jagma § 1º, V a VIII;

V – to ẽkrén kỹ to vãmén kri rãnhrãj kỹ jagmré to hej ke fã kỹ ketũmỹr convenção internacional jagma, kar ver tỹ ke nỹn kỹ ẽmã má ag jagmré vãmén fã ti missões diplomáticas ke tĩ, ũ tóg hẽnra tĩg jé ti mỹ papé vegven jé, ẽmã mág ũ tá representações tỹ tag ki rãnhrãj nỹtĩ ti, kar kãki rãnhrãj nỹtĩ ag;

VI – rãnhrãj fã ti rynhryj ki kar ũn e tóg kri mũj fã ti, rodoviário intermunicipal mré interestadual ti, kyfé kri mũj fã ti kar goj kri mũj fã ti, hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja tỹ ũ ken jé, mỹ hẽrenkỹ hynhan ra kej ja ãn jagma to jẽnkamu vej ke ti, pi ke nỹj to vãmén vén ja tũn kỹ vẽnhrá tag jagma § 1º, V a VIII.

§ 7º Tỹ tũ ken jé kar ne to kajãm tũ nĩn jé:

I – pi ke nỹj, ti jagtã sĩ kaja kajãm vén ja tỹ ti jagtã sĩ kaja ũ kajãm mãn sór kỹ tag jagma;

II – tỹ tũ keja tóg ti to jẽnkamu vej sór kỹ, ti jagtã sĩ kaja kygjãm vén ja ãn to, hẽnrikemũn kajãm tũ nĩn jé, kar tóg ver ken kỹ nỹ vẽnhrá tag jagma inciso XI do § 1º, mỹ han kỹ nỹn kỹ tỹ ũ ken jé kato lei tóg jagtãn fã jagma.

§ 8º Kri hynhan jé artigo tag kãki, lei tóg jagtãn fã ti jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma hynhan jé, há tóg nĩ hynhan jé hẽrenkỹ rãnhrãj fã ti, nén ũ hynhan kỹ hãtá junjun ge ti, mỹ tóg ke nỹ nénũ to rãnhrãj tỹ nénũ tỹ materiais mré imateriais ti, kar ver nirejtu ti.

§ 9º Tỹ ũ kej ken kỹ legislação federal tóg tarem gen kỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti:

I – kajãm ge tóg nĩ, ketũmỹr nénũ ũ tỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm tóg tãpry jan kỹ, kar ver ti kaja tóg tare jan kỹ, Senado Federal ag hã tóg vej ag kajãm jé, ti jagtã sĩ kaja jẽkruja ti vẽnhrá tag jagma o § 1º, XII, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja tóg mũ há han jé esferas federativas ag mỹ, lei tỹ jagtãn jan jagma;

II – hãra tóg ke nỹj ti jagtã sĩ kaja tóg jãpry kỹ, vẽnhrá tỹ to rán kỹ nỹ tag jagma inciso I.

§ 10. Ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, ag hã tóg vej ti jagtã sĩ kaja kygjãm tỹ jag to as ti, vẽnhrá tag jagma § 1º, XII.

§ 11. Tỹ projeto tóg tỹ lei jagtãn tóg Congresso Nacional kãmĩ tĩn kỹ, ti jagtã sĩ kaja tarem jé kar tãgfyn jé, to ẽkrén kỹ tỹ nĩkrén kỹ, vẽnhrá tag jagma § 1º, XII.

§ 12. Vẽsikã ti jagtã sĩ kygjãm ja géj ke ven jé vẽnhrá tag jagma § 5º, VIII, hãra pi to ẽkrén kỹ nỹj vẽnhrá tag jagma 29-A, 198, § 2º, 204, rá pir, 212, 212-A, II, kar 216, § 6º, pi ver mỹ ke nỹj vẽnhrá tag jagma 158, IV, "b".

§ 13. Vẽsikã ti jagtã sĩ kygjãm ja géj ke ven jé vẽnhrá tag jagma § 5º, VIII, ken kỹ tóg nỹj ti jagtã kaja kygjãm jé nénũ tỹ ruj, tỹ pĩ grug fã ti ki ãgnéj jé gás ti, ũn tỹ consumidor tỹ sĩn kỹ jẽnkamu mãn fã ti, hãra tóg há nĩj lei tỹ jagtãn fã tóg to nĩkrén kỹ, ti jagtã sĩ kaja tóg tỹ tag nĩj ken jé.

Art. 156-B. Ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag tóg jagmré han, Comitê Gestor do Imposto hã

jagma tỹ nénũ tỹ Bens kar rãnhrãj fã ti, tỹ rán kỹ nỹn kỹ hãtá jun ge ti Constituição kãki, kar lei tỹ jagtãn fã mré, vin jé competências administrativas ti jé ken kỹ nỹ ãn ti vẽnhrá tag jagma art:

I – vin jé hẽrenkỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti jag rike kar nỹtĩn jé, to ẽkrén kỹ han jé, legislação jagma ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti;

II – ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja jẽkruj jé, vegve kỹ hynhan jé kar pipin jé, ti jagtã sĩ kaja jẽkruj ja ti, ẽmã tỹ Estados ag mỹ, ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ;

III – jagma han jé administrativo ti.

§ 1º Tỹ Comitê Gestor tỹ ti jagtã sĩ kaja kygjãm ti nénũ tỹ Bens kar rãnhrãj fã ti, tỹ entidade pública tỹ regime especial nĩn kỹ, vẽsóki ag tóg hynhan mũ kar administrativa ti, nikrén kỹ to ẽkrén hẽre fón ge ti nénũ to ag kar han jé.

§ 2º Ken kỹ tóg nỹj lei jagtãn fã jagma:

I – ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, tóg vegvej mũ jag rike han kỹ, tỹ instância tỹ Comitê Gestor ti, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti nénũ tỹ Bens kar rãnhrãj fã ti;

II – ken kỹ tóg nỹj jag rikén tarĩr jé presidência ki Comitê Gestor kãki, jagmré tóg tarĩr jé, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã tỹ pir tỹ Distrito Federal tá ke ag jagmré, ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag jagmré ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti;

III – tỹ Comitê Gestor mỹ ag tóg kajãm mũ ag tỹ rãnhrãj jé, ti jagtã sĩ kaja jãkruja ãn ti, ẽmã ag mĩ ente federativo ag;

IV – ag tar mĩ tarĩr jé Comitê Gestor ti, ag hã mỹ tóg nỹj mũ, ẽmã tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar mré ẽmã kẽsir tỹ Municípios;

V – tarĩr jé, ti kaja kygjãm ge vin jé, kygjãm ra ken jé, administrativa

jãmĩ jã ti, kar judicial jãmĩ jã ti, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge hynhan jé, ag jagma han jé tarĩr nỹtĩ ja ãn kar procuradorias ag ẽmã tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar mré ẽmã kẽsir tỹ Municípios, hẽnrikemũn ag hã tóg hynhan kỹ vin ketũmỹr jagmỹ hã mỹ jãnãj hynhan jé, ag hã mỹ tóg nỹj Comitê Gestor hẽrenkỹ hynhan ra ken jé atividades administrativas ti, hynhan há han jé jagmré entes federativos ag;

VI – ag tavĩ hã mỹ tóg nỹj administração tributária kãtá rãnhrãj nỹtĩ ãn ag kar mré procuradorias ti ẽmã tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag hã tóg hynhan, tỹ Comitê Gestor kar ag vin jé, tá rãnhrãj nỹtĩ ag kãmĩ;

VII – vinvin kỹ tóg nỹtĩj ti hẽrenkỹ rãnhrãj ke ti Comitê Gestor ti, kỹ ag tóg hynhan mũ regimento interno jagma ag hẽrenkỹ rãnhrãj ke ti kar mĩ hã mũn jé.

§ 3º Jagmré ven jé entes federativos ti kar mĩ mré hynhan jé tỹ Comitê Gestor ti, ti jagtã sĩ kaja kugjãm ge ti nénũ tỹ Bens kar rãnhrãj fã ti, tugnỹm kỹ nón kãmũj ke ãn jagma:

I – tỹ 27 (vinte e sete) membros nỹtĩj, ẽmã tỹ Estado kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti;

II – tỹ 27 (vinte e sete) membros nỹtĩj jagmré, ẽmã tỹ Estado kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, jag kãprẽg kỹ tag jagma:

a) tỹ 14 (quatorze) representantes nỹtĩj, tỹ vẽnhkãprẽg ja ãn jagma, ẽmã kẽsir tỹ Município kãki, ti kaja tóg ti kar mỹ jag rike nỹj;

b) tỹ 13 (treze) representantes nỹtĩj, tỹ vẽnhkãprẽg ja ãn jagma, ẽmã kẽsir tỹ Município kãki, tá nỹtĩ kar ãn ag ve kỹ.

§ 4º Hynhan jé Comitê Gestor jagma, ti jagtã sĩ kaja kygjãm ra ken jé nénũ tỹ Bens kar rãnhrãj fã ti, hej ken jé tag jagma, jag kãfãn kỹ hej ken kỹ vẽnhkãprẽg kỹ:

I – tag ag jagmré ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti:

a) jag kãfór tavĩn kỹ tá jãmĩ nỹtĩ ãn ag representante ke tĩ; kar;

b) tá jãmĩ nỹtĩ ãn ag ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal tá, 50% (cinquenta por cento) ki jag kãfór nỹtĩn kỹ ẽmã mág kãki; kar

II – tag ag jagmré ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, jag kãfór tavĩn kỹ tá jãmĩ nỹtĩ ãn ag representante ke tĩ.

§ 5º Pã'i mág tỹ Comitê Gestor jãmĩ jã ti, ti jagtã sĩ kaja tỹ nénũ tỹ Bens kar rãnhrãj fã, kanhrãn ja nĩj ke tóg nĩ administração tributária ki.

§ 6º Tỹ Comitê Gestor ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti nénũ tỹBens kar rãnhrãj fã ti, tỹ administração tributária tỹ ẽmã pir tỹ União kar Procuradoria-Geral tỹ Fazenda Nacional tóg jagmỹ tugtój, ti jagtã sĩ kaja ti vẽnhrá tag jagma arts. 156-A e 195, V, kar rãnhrãj hẽrenkỹ hynhan ge ti, kinhrãg kỹ, to ẽkrén kỹ han jé, hynhan jé ag mỹ ken kỹ nỹ ãn ti.

§ 7º Tỹ Comitê Gestor ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti nénũ tỹ Bens kar rãnhrãj fã, kar administração tributária ti ẽmã mág tỹ União, hynhan jé tóg há nĩ kinhrãg kỹ ki tỹ há ken jé administração mỹ, kar kygjãm ra ken jé ti jagtã sĩ kaja ti vẽnhrá tag jagma arts. 156-A e 195, V.

§ 8º Lei tỹ jagtãn fã tóg jãmĩ vegvej kar tỹ pir kej administrativo kãki ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma arts. 156-A e 195, V.

SEÇÃO VI

DA REPARTIÇÃO DAS RECEITAS TRIBUTÁRIAS

Art. 157. Ag hã mỹ tóg ke nỹ ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti:

I – ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti ẽmã mág tỹ União ti kysã kaja kri ti jagtã sĩ kunũj jé kar nénũ kar tỹ bens kri ke gé, ti kaja jagtã kajãm ja ãn tóg tá tãn kỹ nĩn kỹ, ti kar jagma, ag mỹ, autarquias

hynhan ja ti kar vinvin ja, ti ken kỹ nỹtĩn jé;

II – vinte por cento ki ti jagtã sĩ kaja jãkruj fã tỹ ẽmã mág tỹ União tóg nỹj, hynhan kỹ vin ja ãn jagma.

Art. 158. Ag hã mỹ tóg nỹj ẽmã kẽdir tỹ Municípios ag:

I – ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti ẽmã mág tỹ União ti kysã kaja kri ti jagtã sĩ kunũj jé kar nénũ kar tỹ bens kri ke gé, ti kaja jagtã kajãm ja ãn tóg tá tãn kỹ nĩn kỹ, ti kar jagma, ag mỹ, autarquias hynhan ja ti kar vinvin ja, ti ken kỹ nỹtĩn jé;

II – cinqüenta por cento ki ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja jãkruja ti ẽmã mág tỹ União ti, ga tỹ propriedade territorial rural kri, ĩn tóg kri nỹtĩ ãn to, kajãm kãn jé hẽnrikemũn, vẽnhrá tag jagma art. 153, § 4º, III;

III – 50% (cinqüenta por cento) ki ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja jãkruja ti ẽmã tỹ Estado ti, kamĩjũ kri tỹ ẽmã ãn ki ti papé hynhan kỹ nỹtĩ ti, kar goj kri mũj fã ti kãnva ke tĩ mré ruprỹnũ ti, tỹ proprietários ag tỹ ẽmã ãn ki nỹtĩn kỹ;

IV – 25% (vinte e cinco por cento) ki ti jagtã sĩ kajãm jé:

a) ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja jãkruja ti ẽmã tỹ Estado ki, nénũ kar vẽne ke kar kygjãm ja ãn tóg mũ kar kamũ kemũ ãn jagma, kar rãnhrãj fã jagma rygryj tỹ interestadual kar intermunicipal ti kar ver jagma vãmén fã ti comunicação ke tĩ;

b) ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja jãkruja ti vẽnhrá tag jagma art. 156-A pipin kỹ ẽmã tỹ Estados ag mỹ.

§ 1º Pipin jé kysã kaja ki ti jagtã sĩ kunũja ti ag mỹ ẽmã kẽsir tỹ Municípios tó nĩ ãn jagma inciso IV:

I – 65% (sessenta e cinco por cento) ki, ti jagtã sĩ ki, ti kaja kar kri nénũ kar vẽne ke kar, kygjãm ja ãn tóg mũ kar kamũ kemũ ãn

jagma, kar rãnhrãj fã ti, ẽmã ki hynhan ja ti;

II – tá krỹg ja ti 35% (trinta e cinco por cento) ki, hej ken kỹ lei estadual jagma rán kỹ nỹn kỹ, tugnỹm kỹ han jé pipin ge ãn ti, ti jagtã sĩ ki 10 (dez) pontos percentuais ki, ve kỹ tugnỹm ũn hynhan há han ja ãn ti kanhrãn fã jagma, kar jag rike e han kỹ nỹtĩn jé, ven jé ũn kanhrãnrãn ge ãn tỹ nỹtĩg há han kỹ nỹtĩ ãn ti.

§ 2º Pipin jé kysã ki ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti ẽmã kẽsir tỹ Municípios tỹ tó nĩ ãn jagma inciso IV:

I – 80% (oitenta por cento) ki ti kar tóg ẽmã tá nỹtĩ ãn jagma;

II – 10% (dez por cento) ki tugnỹm kỹ ti hãtá há keja ãn jagma venven ja ãn ki, kanhrãn fã jagma, kar jag rike e han kỹ nỹtĩn jé, ven jé ũn kanhrãnrãn ge ãn tỹ nỹtĩg há han kỹ nỹtĩ ãn ti, lei estadual kã rán kỹ nỹn kỹ;

III – 5% (cinco por cento) ki tugnỹm kỹ venven já ãn ki preservação ambiental ti, lei estadual kã rán kỹ nỹn kỹ;

IV – 5% (cinco por cento) ki ti kar ki jag rike ẽmã kẽsir tỹ Municípios tỹ ẽmã tỹ Estado kãki nỹtĩ ag mỹ.

Art. 159. Ẽmã mág tỹ União ag tóg vinvin mũ:

I – ti jagtã sĩ kaja kygjãm ja jãkruja ti, kysã kaja kri kar jagmré rãnhrãj fãn ja kaja kri, kar nénũ hynhan kỹ vẽne kej fã ãn ti, kar mré ti jagtã sĩ kaja tóg rán kỹ nĩ ãn ti art. 153, VIII, tag jagma, 50% (cinquenta por cento) ki:

a) vinte e um kar kri, kar pẽnkar pir ki décimos por cento ki, ag mỹ ti jagtã kaja jãgnãn jé ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ag mỹ;

b) vinte e dois kar kri, kar pẽnkar pir ki décimos por cento ki, ag mỹ ti jagtã kaja jãgnãn jé ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ;

c) ũn tẽgtũ por cento ki, ti jagtã kaja jãgnãn jé nénũ hynhan jé programas ti ẽkrãn fã mỹ, Regiões Norte, Nordeste mré Centro-Oeste ti, instituições financeiras tóg tá nỹtĩ ãn jagma, ag to ẽkrén kỹ hẽrenkỹ hynhan ge ãn jagma, ken kỹ tóg nỹj semi-árido do Nordeste ag mỹ ti kaja jãkruja ãn kuju jãnãj jé, lei tóg fig mũn jagma;

d) ũn pir por cento ki ag mỹ ti jagtã kaja jãgnãn jé ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ;

e) 1% (um por cento) ki ag mỹ ti jagtã kaja jãgnãn jé ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, ag mỹ tóg jãgnãj kysã tỹ julho kurã tỹ dez vén mũ kãmĩ prỹg kar kãmĩ;

f) 1% (um por cento) ki ag mỹ ti jagtã kaja jãgnãn jé ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, ag mỹ tóg jãgnãj kysã tỹ setembro kurã tỹ dez vén mũ kãmĩ prỹg kar kãmĩ;

II – ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti nénũ hynhan kỹ vẽne kej fã ti, kar ti jagtã sĩ kaja ti vẽnhrá tag jagma art. 153, VIII, 10% (dez por cento) ki ẽmã tỹ Estados kar ẽmã Distrito Federal mỹ, to ẽkrén kỹ ti jagtã sĩ kaja ti nénũ vẽne ke kỹ ẽmã mág ũ ra jãgnãn kỹ;

III – ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti, hẽrenkỹ hynhan ra ken jé ti nénũ kar kaja kri vẽnhrá tag jagma art. 177, § 4º, (vinte e nove por cento) ki ẽmã tỹ Estados ag mỹ kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ, pipin kỹ lei jagma, vegve kỹ ti hãra mũj ke ti vẽnhrá nỹtĩ tag jagm alíneas “c” e “d” do inciso II rán kỹ nỹ ãn ki.

§ 1º Mỹ ke nỹn jé ti jagtã sĩ kaja nĩkrẽn kỹ vin jé kar kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma inciso I, tỹ tũ ken jé ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti, nénũ kar kaja kri tỹ ẽmã tỹ Estados ag mỹ, ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, vẽnhrá tag jagma arts 157, I, e 158, I.

§ 2º Pi jãgnãj ke nĩ unidade federada mỹ vinte por cento kãfãn kỹ, ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti vẽnhrá tag jagma inciso II, ti jagtã sĩ kaja jãkruja tóg kri kén kỹ jag mỹ pipin ge nĩ.

§ 3º Ẽmã tỹ Estados ag tóg vinvin ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, 25% (vinte e cinco por cento) ti jagtã sĩ kaja jãkruja ãn ki vẽnhrá tóg jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma inciso II tỹ artigo ki, vegve kỹ hẽrenkỹ kynhan ge ti art. 158, § 1º jagma, ti jagtã jãkruj ke ti nénũ hynhan ja ãn kri rán kỹ nỹ tag jagma art. 158, § 2º, ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti fi kỹ nỹn kỹ art. 153, VIII ki.

§ 4º Ti jagtã sĩ kaja kygjãm já jãkrunh kar ti vẽnhrá tag jagma inciso III ẽmã tỹ Estado ag mỹ nỹ ãn ti, ãn ki vinte ki pẽnkar por cento tóg ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ mũj, lei tỹ inciso tó mũ jagma.

Art. 159-A. Ken kỹ tóg nỹj tỹ Fundo Nacional tỹ Desenvolvimento Regional mỹ, ti jag rike tũ ãn jagma ũn jagjãgtar ag jagtãn jé, ti jag rike nỹtĩj ke ãn to ẽkrén kỹ, ag nỹtĩ ãn mĩ, vẽnhrá tag jagma art. 3º, III, ẽmã mág tỹ União ti jagtã sĩ kaja jãkruja pipin kỹ, ẽmã tỹ Estados ag mỹ kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ tag jé:

I – vẽnhkanhrãn fã hynhan jé, kar nénũ kar ki hynhan kỹ tỹ há ken jé, obras tỹ infraestrutura ke tĩ;

II – jé ken jé gé ti nénũ hynhan jé, tỹ atividades produtivas ti, tỹ vẽnhkar mỹ rãnhrãj fã ven jé ti kysã kaja géj jé, jagtãn jé jẽnkamu tỹ ti kar mỹ; kar

III – hynhan jé nénũ há ãn ve kỹ desenvolvimento científico ti kar tecnológico tỹ inovação ti.

§ 1º Pi ke nỹj ti jagtã sĩ kaja kãgmĩ ti vẽnhrá tỹ jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma.

§ 2º Ti jagtã sĩ kaja tỹ nén ũ han ge ãn ti vẽnhrá tỹ jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma, ẽmã tỹ Estados ag kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ, vegve vén ja ag tóg nén ũ há hynhan tỹ nãn mág tarĩr ke kar tỹ sĩ ken jé emissões de carbono ti.

§ 3º Tugnỹm kỹ vegve kỹ artigo tag jagma, ag hã mỹ tóg nỹj ẽmã tỹ Estados ag ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ, tỹ hẽrej ke ti, ti jagtã sĩ

kaja jãkruja ti vẽnhrá tỹ jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma.

§ 4º Ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti vẽnhrá tỹ jãmĩ kótĩg vén mũ ãn jagma, ag mỹ tóg vin ẽmã tỹ Estados ag ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ, to vãmén kỹ hej ke kỹ ti kaja nĩkrén kỹ ũn pir mỹ, hẽrenkỹ han ge ti, ti kaja vin jé ti kufy jagma:

I – vẽnhkar ag tỹ ẽmã tỹ Estados ag, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal tá kufy tỹ 30% (trinta por cento) ki;

II – ti kaja nĩkrén kỹ ũn pir mỹ, ẽmã tỹ Estados ag ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ, ti kaja jãkruja to vãmén vén kỹ art. 159, I, "a", jagma tỹ Constituição Federal ti, ti kufy tỹ 70% (setenta por cento) ki.

§ 5º Tỹ Tribunal de Contas ẽmã mág tỹ União hã tóg tỹ vej fã nĩj, hynhan jé, nĩkrén kỹ ti kaja vin ge ti, jag mỹ pipin kỹ ũn pir mỹ, vẽnhrá tag jagma o § 4º.

Art. 160. Pi ke nỹj ti jagtã sĩ kaja kãgmĩ ti ketũmỹr pi há nĩj nén ũ fi mãn ti, vinvin jé ti jagtã sĩ kaja tỹ nén ũ han ge ti, tag ki ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ, kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, kinhrãn kỹ kar kri vin kỹ tãgfyn ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge ti.

§ 1º Pi hán gej ke nĩ artigo tag jagma ẽmã mág tỹ União kar ẽmã tỹ Estados ag hẽrenkỹ vin ge ti, ti jagtã sĩ kaja ti:

I – kygjãm jé ti jẽnkamu kaja mãn ja ãn ti, kar ti hynhan vén ja ãn ti;

II – ken kỹ nỹn kỹ han jé art. 198, § 2º, incisos II e III.

§ 2º Tỹ to ránran ja ti, kar to vãmén ja ti, jag kóm hã fi ja ãn ti, kugmĩ ja ãn ti mỹ rãnhrãj jé, ti kaja pipin ja ãn ti, ketũmỹr ti kaja to vãmén mãn jé nénũ kar ki, kar ver ti jagtã sĩ kaja kajãm ge to, ẽmã mág tỹ União ag jagmré fi ja ãn ti entes federativos ag mré, ránrán kỹ hynhan ra ken jé ti kaja vin ge ti, ti jagtã kar kaja jãkruja jãgnañ jé cotas jagma, vẽnhkar jẽnkamu ãn pipin jé, ketũmỹr néve federais kygjãm ge ti.

Art. 161. Hã mỹ tóg nỹj lei tỹ jagtãn ge ti:

I – fin jé ti kaja kygjãm ge ti rán kỹ nỹ tag jagma no art. 158, § 1º, I;

II – hẽrenkỹ hynhan ge ti, ti jagtã sĩ kaja vinvin ge ti vẽnhrá tag jagma art. 159, tag hã jagma hẽrenkỹ jagmỹ pipin ge ti inciso I jagma, ve kỹ hynhan jé ti jag rike nỹtĩ jé sócio-econômico ti, ẽmã tỹ Estados ag kar ẽmã tỹ Municípios ag jagmré;

III – kri hynhan jé tugnỹn ge ti, ũn ti kaja géj ke ag mỹ, nĩkrén kỹ kar mỹ ti kaja vin ge ti vẽnhrá tag jagma arts. 157, 158 e 159.

Ti rá pir. Tỹ Tribunal tỹ Contas ti ẽmã mág tỹ União tóg nĩkrén kỹ kygjãm ag mỹ, kri ti kaja tóg kén mũ ãn tỹ, vẽnhrá tag jagma inciso II.

Art. 162. Ẽmã mág tỹ União, ẽmã tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar jagmré ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, tugtój ja ag tóg kurã tỹ kysã tũg ge tá jagnón jãkruj ke ãn ti, ti kar ki ti jagtã sĩ kaja jãkruj ja ãn ti, kar ti kaja géja ti, kar ti jagtã sĩ kaja tóg hãtá kãmũ mũ ti, vin ja ãn ti kar ver vin ge ti, kar jagmỹ nĩkrén kỹ pipin jé ti kaja ãn ti.

Ti rá pir. Ti kaja jãkruja tugtón jé ti kar tóg ven jé, ẽmã mág tỹ União jagma, hẽrenkỹ hynhan ge ti ẽmã tỹ Estado kar mré ẽmã kẽsir tỹ Município ag; kar ẽmã tỹ Estados tỹ ẽmã kẽsir tỹ Município mĩ.

CAPÍTULO II

JẼNKAMŨ TO KE VẼ

SEÇÃO I

TỸVĨN TO KE PẼ

Art. 163. Han ge ãn hãvỹ tag nón vej mũ:

I – jẽnkamũ público;

II – pã'i mág tỹ governo tỹ taki kar kuvar há ty ũ mỹ deve ãn, autarquias (ex: INSS, IBAMA, Universidades Federais, etc) ki, kar ser Poder Público tỹ fundações kar entidades kirĩr nĩ ãn;

III – entidades públicas ag tỹ hãren kỹ ag deve kajãm ke tũn kỹ, pã'i mág tỹ governo hãvỹ nón vej mũ;

IV – ũ mỹ vende ke kar kajãm ke ũ tỹ génh jé ãn mỹ;

V – han ge ãn hãvỹ hãra jẽnkamũ público tỹ tĩ nĩ ãn tój mũ, Governo ki ke pẽ kar ãn, kar ser empresa ag;

VI – han ge ãn hãvỹ hãren kỹ Estados, Distrito Federal kar Municípios mĩ órgãos kar entidades ag tỹ União kãki tãmĩ jẽnkamũ ũ tỹ ũ kato vin ke ãn vej mũ;

VII – han ge ãn hãvỹ hãren kỹ União ki jẽnkamũ jo ĩn mág (banco central) tỹ hãren kỹ rãnhrãj ke ãn vej mũ, hãra vỹ ẽg ẽmã mág kãmĩ jẽnkamũ jo ĩn kẽsir rãnhrãj ki vĩj ke tũ nĩ, mỹr ag tỹ ẽg ẽmã móg jé ke vẽ gé;

VIII – pã'i mág tỹ governo tỹ deve han kỹ kajãm kãn há ãn:

a) pã'i mág tỹ governo deve tỹ ki hã ke ãn, ketũnmỹr ti jagy ãn;

b) deve kar tỹ resultados fiscais ki hã ke ãn;

c) han ge ãn ki vỹ deve tỹ hãre ty jun ke ãn rán kỹ nĩ, ti tỹ kar kajãm há nĩ jé;

d) deve tỹ mag tỹvĩn kỹ pã'i mág tỹ governo vỹ nén ũ génh tỹ sĩ kej, nén ũ to gasta ke ãn tỹ krỹ ke sĩ han kar jẽnkamũ mãn sĩ han ãn tỹ krỹ kej;

e) deve tỹ sĩ ke jé pã'i mág tỹ governo vỹ ti tỹ nén ũ há vende

kej ke ãn vej mũ;

IX – impostos kar tributos to nén ũ há han jé pã'i mág tỹ governo vỹ han ge ãn kãki hãren kỹ nén ũ tẽg kar kurẽ tãgfyn ke han mũ, contas públicas tỹ jagnã mré hã mũn jé.

Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Han ge ãn complementar tỹ caput tỹ venhrá tag kãkã ke nĩ ãn ti inciso VIII vỹ há tỹ nĩ kej, ketũnmỹr vah kej arts. 167-A to.

Art. 163-A. União, Estados, Distrito Federal kar Municípios ag vỹ nén ũ kar mĩ tugtój mũ, ag jẽnkamũ tỹ ne han fã ãn ti, ag tỹ hãren kỹ géj fã kar ti hãra tĩ nĩ ãn ti. Internet mĩ tỹ nỹtĩj ke nĩ, ti kar tỹ tugnỹm kỹ to jãn há nĩj há ãn kar ag jẽnkamũ tỹ nén ũ há han nỹtĩ ãn ti.

Art. 164. União kãki Banco Central tỹvĩn vỹ jẽnkamũ hynhan ke nĩ.

§ 1º Banco Central pi pã'i mág tỹ governo (Tesouro Nacional), órgãos kar entidades ag kã'ũ mỹ jẽnkamũ nĩn sĩ han ke nĩ ag tỹ tỹ instituições financeiras tũn kỹ.

§ 2º Banco Central vỹ Tesouro Nacional ki nén ũ compra ke kar vende kej mũ, ti tỹ jẽnkamũ tỹ mág ke jé kar juros tỹ sĩ tĩ jé.

§ 3º União tỹ caixa ki jẽnkamũ ãn vỹ nĩm han kỹ nĩj mũ Banco Central ki; jãvo Estados, Distrito Federal, Municípios kar Poder Público ki órgãos kar entidades ag tũ vỹ bancos públicos mĩ vin han kỹ nỹtĩj mũ, han ge ũ tỹ pi ge nỹ ke tũn kỹ.

Art. 164-A. Han ge ãn complementar tỹ art. 163 ti caput inciso VIII ki ken kỹ nĩ ãn tugnĩn União, Estados, Distrito Federal kar Municípios ag vỹ ag conta kirĩr mũ, ag deve tỹ kajãm ke kãfór tũ nĩ jé.

Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Pã'i mág tỹ governo tỹ jẽnkamũ público gasta ke sór kỹ ti kajãm kãn há nĩj há ãn ve ven ke nĩ indicadores fiscais ki.

SEÇÃO II

DOS ORÇAMENTOS

Art. 165. Poder Executivo hãvỹ Han ge ãn hynham mũ:

I – prỹg e to tóg plano han;

II – prỹg kar mĩ orçamento to han ge ũ hynhan ke;

III – prỹg kar jo orçamento han ke.

§ 1º Han ge ãn ki plano plurianual vỹ ẽmã mág kãki ẽmã kẽsĩr kar ãn tugnỹm ke nĩ, ag ne han sór ãn, ag ne ty jun sór ãn kar nén ũ han ke ãn tỹ kãnhmar tu vãnh nĩj há ãn.

§ 2º Prỹg kar mĩ orçamento to han ge ũ hynhan ke ãn vỹ governo tỹ ne ty jun sór ãn kar ne han vén ke ãn, hãren kỹ jẽnkamũ jãkrunh kar gasta kej ke to ag mré vej, impostos kar tributos ki han ge ãn tỹ ũ kej ke, bancos kar instituições ag tỹ nén ũ há hynhan ke ãn mré hã.

§ 3º Kysẽ rẽgre kar mĩ Poder Executivo vỹ rán kỹ tuvãj mũ jẽnkamũ público tỹ hãra tĩ nĩ ãn ti.

§ 4º Pã'i mág tỹ governo tỹ planos hynhan jé ãn, ẽmã mág, ẽmã kẽsir kar nén ũ kar mĩ, plano plurianual mré hã ke nĩj ke nĩ, kar Congresso Nacional há tỹ nĩ kej ke nỹtĩ gé.

§ 5º Prỹg kar jo orçamento han ke ãn vỹ:

I – orçamento fiscal vỹ tarĩr mũ União tỹ hãre jãkrunh kar gasta kej ke vej mũ Poderes ag ki, kar tỹ ver hãre tỹ nĩm han kỹ nĩ ãn, ógãos kar entidades, kar Poder público tỹ fundações hynhan jé;

II – investimento ki orçamento hãvã União ti empresas ag tỹ prỹg kar mĩ hãre tỹ ki fón fón kej ke ãn vej mũ;

III – seguridade social ki orçamento hãvã ki entidades kar órgãos ag ti tu nỹtĩ ãn tỹ hãre gasta kej ke nỹtĩ ãn tugnỹm mũ, kar hãre tỹ Poder Público ti fundações ki nĩm han kỹ nĩ ãn ti.

§ 6º Pã'i mág tỹ governo tỹ prỹg jo orçamento han kỹ vỹ ki ẽmã kẽsir kar mĩ ne han ke rán kãn mũ, receitas kar despesas ti, impostos ki, kar ũ tỹ ne deve tỹ vẽnhpãte fón ke ãn, empresa ag mỹ ũn sĩ jãnãj ke ãn, jẽnkamũ nĩm ke ketũn mỹr ag mỹ ũn sĩ nĩm ke ag kar kygjãm jé.

§ 7º Orçamento tỹ, §5º, I kar II ki rán kỹ nĩ ãn vỹ plano plurianual ki ti kar jagãgtãn jé ke nĩ gé, ũn jagẽtar ãn mỹ nén ũ há han ke, ti kar tỹ jag rike nỹtĩ jé.

§ 8º Prỹg ũ jo orçamento han ge ãn vỹ pã'i mág tỹ governo tỹ jãkrunh kar gasta kej ke ãn tỹvĩn tu ke nĩ, pi ki ke nĩj receita kar despesa ti, hãra vỹ gasta kej ke ãn krĩgmỹ gasta kej mũ, kar vỹ jẽnkamũ mãn sĩ han mũ gé ti tỹ kumẽr kygjãm nĩn jé, hãra tag vỹ han ge ãn ki rán kỹ nĩj ke nĩ.

§ 9º Han ge ãn complementar vỹ:

I – hãrekã financeiro prỹg tỹ kej ke kar krỹ kej tój, prỹg tỹ hãre to han kỹ nĩ ãn, kurẽ tỹ hãre ki ag ver nón vej ke, kar tỹ hãren kỹ nỹtĩj ke;

II – hãrenkỹ jẽnkamũ kirĩr ke kar nén ũ há kar ãn ti, instituições ag tỹ rãnhrãj ke kar hãrenkỹ jẽnkamũ nĩm han há han ke ti;

III – hãrenkỹ pã'i mág tỹ governo tỹ orçamento han ke, ti tỹ ti kar mỹ jagnã rike han jé, kar vỹ nén ũ tỹ hãnrike mỹr jẽnkamũ vóg ke tũ kỹ inh hã vej, kar prỹg tỹ vyr jé ãn kã deve tỹ ver ki nỹtĩn kỹ, kar pã'i mág tỹ governo tỹ nén ũ kagjãm mã tugvãnh jé, ti tỹ art. 166 ti §§11 kar 12 ki ke nỹtĩ ãn ki hã han jé.

§ 10. Pã'i mág tỹ governo vỹ ti tỹ nén ũ kar to orçamento han jé ãn ki hã hynhan ke nĩ, hãmỹ vỹ ser tu vãsãn ke nĩ, ti kar tỹ jẽnkamũ

público tỹ hãra tĩ nĩ ãn ve jé.

§ 11. Nén tỹ vẽnhrá tag kãkã ke nĩ ãn ki § 10 ki rán kỹ nĩ ãn vỹ Diretrizes Orçamentárias ki Han ge ãn hã nón kãmũj mũ:

I – han ge ãn ki hã han jé ke vẽ gastos públicos to, hãre gasta kej ke kar hãre nĩm han ke ãn. Hãra tỹ ver ti tỹ, ti tỹ ũ mỹ jẽnkamũ tỹ rán kỹ nĩ tũ ãn nĩm sĩ han sór kỹ tỹ kej mũ, kar kagjãm ke ãn ti, hãkỹ tỹ orçamento jagtã tỹ krỹ kej mũ;

II – pã'i mág tỹ governo tỹ nén ũ tỹ tũ nĩ tugnĩn ti tỹ nén ũ tó jé ãn han tũ ra pi hãre nĩ, hãra tỹ tag tũgnĩn ke vẽ kej ke nĩ;

III – tag vỹ tỹ pã'i mág tỹ governo tỹ ti kar mỹ há han jé ke nĩ, ti tỹ hãren kỹ kar hãre kã han ke ãn.

§ 12. Diretrizes Orçamentárias ki Han ge ãn vỹ ti rá ki tag ma kótĩg ke nĩ, ti tỹ vãnh mỹ hãre tỹ krỹg ke ãn (previsão) prỹg pir ki ketũn mỹr prỹg rẽgre ki, receitas, despesas, deve kar ti tỹ hãre ty krỹg há ãn, kar tỹ ver jẽnkamũ porcentagem tỹ hãre tỹ vyr jé ãn nén ũ tỹ kar mã nỹtĩ ãn kãn kãn jé.

§ 13. Nén ũ tỹ vẽnhrá tag kãkã ke nĩ ãn ti inciso §9º kar §§ 10, 11 kar 12 ki nỹtĩ ãn vỹ tỹ União kãki orçamento fiscal kar seguridade social tỹvin mỹ ke nĩ.

§ 14. Prỹg kar mĩ han ge ãn to orçamento vỹ tỹ prỹg ũ ag jo ke nĩ gé, ũn pir tỹvĩn mỹ ke pi jé.

§ 15. União vỹ rán kỹ vin mũ ti tỹ Estado kar Distrito Federal mĩ projeto hynhan jé ãn ti, kỹ vỹ ki nỹtĩj mũ projeto tỹ há nĩ ãn, ti tỹ hãre ty krỹg ke ãn kar ti han sĩ han jé mré ti tỹ hãre gasta ke jé ãn.

§ 16. Han ge ãn tỹ art. 37 ti § 16 ki rán kỹ nĩ tag vỹ nén ũ kar tỹ políticas públicas ki, ki hã ke nỹtĩ ãn tugnỹm mũ.

§ 17. Ti tỹ Vẽnhrá tag kãkã ke nĩ ãn, inciso I ti § 11 ki hã han ken

kỹ, Poder Executivo vỹ despesa ũ tỹ sĩ kej ketũn mỹr tỹ krỹ kej ti tỹ ser orçamento ũ mré ke tĩn kỹ. Deapesas tag vỹ tỹ empresa mỹ ũn sĩ jãnãj fã, ti kar mỹ nén ũ han fã ãn, ũ mỹ jẽnkamũ nĩm sĩ han fã kar ũ mỹ ti kren jé nĩm mãn ãn, hãra pi direitos tỹ tũ kej mũ, kar contratos tỹ han vén kỹ nỹtĩ ãn ti.

§ 18. Prỹg ta 2026 pãte, governo tỹ néve han kar tỹ ũ tỹ néve kãsir han jé, fóg tỹ pã'i ag vỹ komra kej. Hãra pi governo ti limite tu ke pi jé.

§ 19. Prỹg tỹ 2026 kã vỹ han mãn ke nĩ governo limite tu. Governo tỹ hãre vóg ãn rán jé, prỹg ta 2025 kã han si han jé tĩ, ki han ge tỹ nĩ, inflação (IPCA) tugnĩn.

§ 20. Parágrafo 18 kar 19 pi ne ki tỹ'u kej, hãrenkỹ governo ti limite tag vóg tu.

§ 21. Prỹg tỹ 2027 ju governo vỹ kumãr hã ũ tỹ ti mỹ déve mág ãn komra kej.

§ 22. Prỹg tỹ 2026 kã governo nỹ ti limite kãfãn mỹ pi vãsamér kajãm kãn, kumãr vỹ kajãm.

Art. 166. Projetos tỹ prỹg ũ jo han ge ãn, hãre ty krỹg ke kar ne han vén ke, prỹg kar mĩ receitas kar despesas ãn, kar jẽnkamũ tỹ tũ nĩ ãn kar ti tỹ kãfór nĩn kỹ Deputados ag Câmara kar senado Federal ki ke ag vỹ to vota kej mũ Congresso Nacional ty.

§ 1º Senadores kar Deputados ag Comissão hãvỹ tag han mũ:

I – vẽnhrá tag kãkã ke nĩ ãn ki projetos tugnỹgnỹm kar kri nén ũ tó ke, kar pã'i mág tỹ República ki Presidente ti tỹ prỹg kar mĩ contas vem vem fã ãn;

II – Planos kar Programas Nacionais tugnỹgnỹn kar kri nén ũ tó ke, região kar setor tỹ Constituição tag kãki nỹtĩ tag ti, kar ver Jẽnkamũ tỹ hãra tĩ nĩ ãn ti, hãra tag pi Congresso Nacional ki ĩn ag tỹ tugnỹm kamãg mũ, art. 58 ki ken kỹ nĩ ãn ti.

§ 2º Orçamento ki nén ũ tỹ ũ ke kej kỹ ag vỹ ver Comissão mista ki ke ag mỹ vem, ag tỹ tugnỹm kỹ ti ag mỹ hãre nĩ ãn ve jé, kar hã Ĩn mág rẽgre ki ke ag vỹ ser to vota kej Congresso Nacional ti Plenário ty.

§ 3º Prỹg kar mĩ orçamento kar projeto tẽg han kỹ vỹ há nỹj, tag tỹvĩn tugnĩn:

I – ti tỹ pã'i mág tỹ governo tỹ ne ty krỹg ke ãn ven kỹ prỹg tỹ vẽnhkẽgrá ki, kar tỹ prỹg kar mĩ ne han vén ke ãn rán kỹ nĩn kỹ;

II – ti tỹ jẽnkamũ tỹ hãty kótĩg ke nĩ ãn ven kỹ, ag tỹ nén ũ tỹ despesa han nĩ ãn kym kỹ, hãra despesa tag pi kykym há nỹtĩ:

a) ũn rãnhrãj nỹtĩ ag kygjãm fã;

b) pã'i mág tỹ governo ti tỹ deve kygjãm nĩ ãn ti;

c) União tỹ Estados, Municípios kar Distrito Federal ag mỹ jẽnkamũ jãnãj fã ãn; ketũn mỹr

III – tag tugnĩn:

a) nén ũ tỹ rán há han kỹ nĩ tũ ki han jé, kar ag nén ũ há kãjatun jén kỹ; ketũn mỹr;

b) han ge ãn ki projeto tỹ rán kỹ nĩ ãn rán mãn jé, ti kar tỹ kinhrãg jé.

§ 4º Han ge ãn ti diretrizes orçamentárias kãki projeto pi plano plurianual katutẽ nỹj ke nĩ.

§ 5º República ki pã'i mág tỹ Presidente vỹ Congresso Nacional mỹ vẽnh vĩ jẽnẽj mũ, ti tỹ projeto ũ ki han sór kỹ, vẽnhrá tag kãka ken nĩ ãn, ag tỹ Comissão mista ty ver to vota ke jé tũn kỹ.

§ 6º República ki pã'i mág tỹ Presidente vỹ projetos tỹ han ge ãn tỹ plano plurianual ki nỹtĩ ãn, diretrizes orçamentárias kar prỹg kar mĩ orçamento tỹ Congresso Nacional ra jãgnãj mũ, han ge complementar tỹ ar. 165, § 9º ki ken kỹ nĩ ãn ti.

§ 7º Vẽnhrá tag kãkã ke nĩ ãn ki projetos vỹ ũ ag han ge ãn hã rike nĩ, hãra vỹ han jé tarĩr há han nĩ, ti tỹ jagnã katutẽ tũ nĩ jé.

§ 8º Prỹg ũ ki orçamento han mỹr kãfór nĩn kỹ, hãremũn pã'i mág tỹ Presidente ti veto tugnĩn, ag tỹ emenda kar projeto tu pi há nĩ ken kỹ, ketũn mỹr despesa ũ tỹ kunũnh kỹ nĩn kỹ, recurso tỹ kãfór nĩn kỹ pi krỹ ke kỹ nĩj, Congresso hãvỹ nén ũ ãn ki ẽg tag fón kej.

§ 9º Deputado ketũn mỹr Senador vỹ vyr mỹ emendas tỹ projeto tỹ orçamentária ki han ge ãn kri rán mãn ke nỹtĩ, hãra tag vỹ receita ti 2% tyvĩn ty krỹ nĩj ke nĩ, jãvo ser ti kuju ũ vỹ ẽg há nĩ jé ke nĩ (saúde pública).

§ 9º-A Art. § 9º ki ken kỹ nĩ ãn ki, Deputado ag vỹ 1,55% tỹvĩn jé emendas hynhan, jãvo Senador ag vỹ 0,45% tỹvĩn to han.

§ 10. Jẽnkamũ tỹ nén ũ há han jé kar saúde jé ke tỹ § 9º ki rán kỹ nĩ ãn vỹ tỹ tỹvĩn jé ke nĩ, han ge ãn ki rán kỹ nĩ ãn tugnĩn art. 198 ti § 2º ki, hãkỹ pi tỹ rãnhrãj nỹtĩ kygjãm jé há nĩ.

§ 11. Pã'i mág tỹ governo pi vyr mỹ emendas ki jẽnkamũ ãn tỹ tũ kej ke nĩ art ti § 9º ki ken kỹ nĩ ãn ti, kar pi han ge complementar tỹ art. 165 ti § 9º ki ken kỹ nĩ ãn jãty han ke nĩ, kar vỹ tarĩr ke nĩ gé vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ ãn ti § 9º-A ki.

§ 12. Pã'i mág tỹ governo tỹ jẽnkamũ jãnãj ke nĩ ãn tỹ § 11º ki ke kỹ nĩ ãn vỹ tỹ Estado kar Distrito Federal ki parlamentares ag mré hã ag mỹ ke nĩ.

§ 13. Nén ũ (ordem técnica) tỹ hãnrike kỹ pã'i mág tỹ governo orçamento tỹ §§ 11 kar 12 ki ke nĩ ãn jãnãg tũ ra pi hãre nĩ.

§ 14. Ag tỹ §§ 11 kar 12 ki rán kỹ nĩ ki hã han jé, ag vỹ ránrán kỹ nỹtĩ ãn nón mũj mũ, ag tỹ ne tỹ ag kutãn vãnh ãn ve jé, ag tỹ jẽnkamũ ãn gasta ke há han jé.

§ 16. União tỹ jẽnkamũ jãnãj ke tỹ §§ 11 kar 12 ki rán kỹ nĩ ãn han ken kỹ, Estados, Distrito Federal kar Municípios ag mỹ, ãnki pia g tỹ nén ũ ki deve ãn tugnỹm ke nĩ, mỹr jẽnkamũ tag pi tỹ receita corrente líquida jé ke nĩ, ag tỹ ũ tỹ rãnhrãj nỹtĩ ãn kygjãm ke tu ke ãn tỹ art. 169 ki ken kỹ nĩ ãn ti.

§ 17. Orçamento tỹ §§ 11 kar 12 ki rán kỹ nĩ ãn tỹ kãfór kỹ, ag vỹ nén ũ tỹ orçamento tẽg ki tũ kri fón kỹ kajãm mũ, hãkỹ ag vỹ ser projeto jãnã tũ ki receita líquida ki 1% ãn, kar ser pir mỹ emendas ãn ki 0,5% tỹ Estado ketũn mỹr Distrito Federal ki bancada parlamentar mỹ jãnãj, ag tỹ despesa kygjãm jé.

§ 18. Pã'i mág tỹ governo tỹ tugnỹm mỹr receita ki despesa tỹ orçamento ki rán kỹ nĩ ãn kãfór kỹ, nén ũ tỹ §§ 11 kar 12 ki ke nĩ ãn nón, ãn ki vỹ vãsóki tỹ sĩ kej mũ, ũ ki jãmã mãkã.

§ 19. Emendas to rán rán kỹ nỹtĩ ãn tugnĩg ti kar vỹ jag rike mãn ke nĩ, ũn pir mỹ há han ke tũ, kar emendas kri rán jé ãn tugnỹgnỹm há han kãn ke, ũ tu vãnh mãkã, Deputado kar senador ag mỹ vẽnhkãpãm há han ki § 9º ki ken kỹ nĩ ãn tugnĩn.

§ 20. Nén ũ han ke ãn tỹ § 12 ki ken kỹ nĩ ãn, tỹ prỹg pir k´fãn hán kỹ ti kar jé, ãnki estado ki bancada ki ke ag vỹ ser prỹg kar ki emenda tẽg han mãn, projeto ãn kar tu mãn tu.

Art. 166-A. Pã'i mág tỹ governo tỹ Estados, Distrito Federal kar Municípios ag emendas jẽnkamũ tỹ projeto han ge ãn orçamentário ki jãnãj ke nĩ ãn vỹ gen kỹ nỹj mũ:

I – pã'i mág tỹ Governo Federal tỹ vẽsimér Estado, Distrito Federal kar Munícipio ag mỹ jãnãj;

II – projeto tỹ nén to han jé ãn hã mỹ tỹ tĩg mũ.

§ 1º Estados, Distrito Federal kar Municípios ag mỹ recurso tỹ mũj fã tỹ caput tag ki ken kỹ nĩ ãn pi tỹ despesa kygjãm, ũn rãnhrãj nỹtĩ kygjãm kar deve ũ kygjãm jé ke nĩ, art. 166 ti § 16 ki vỹ ken kỹ nĩ, kar tag mré kygjãm ke tũ:

I – pã'i tỹ governo mỹ rãnhrãj nỹtĩ ãn, ũn aposentado kar ser ũ tỹ ũ ter jé jẽnkamũ mãg nĩ ãn;

II – Estado, Distrito federal kar Municípios ag deve kygjãm jé ke pi jé.

§ 2º Inciso I ti caput to, hãren kỹ recurso ki hã han ke:

I – federado mỹ ag tỹ ti tỹ ne tugnĩn recurso tuvĩ jé ãn jãgnãj, tag ki pópé rá ũ jãvãj, hãra jẽrĩn mỹ pã'i mág tỹ governo vỹ ti ne tugnĩn tuvĩ jé ãn ki hã han ke nĩ;

II – federado tỹ recurso mãn mũ ãn vỹ ser tỹ ti tũ pẽ nĩ, ti tỹ ne jé mãn jé ãn han jé tóg ser;

III – federado vỹ ti kar tỹ vej ki ãn ki tỹ fón mũ, tu ag tỹ – programações finalísticas – ke ti, hãra tag vỹ tỹ Poder Executivo mré ke nĩ gé, hãra vỹ Vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ ã ti § 5º tugnỹm ke nĩ.

§ 3º Federado tỹ Jẽnkamũ tag mãn mũ ti, caput ti inciso I ki ken kỹ nĩ ãn ti, vỹ órgãos, instituições ketũn mỹr entidades ag kã'ũ mỹ inh mré vé kej mũ, ti tỹ nón ve há tĩn jé jẽnkamũ tỹ hãra vyr jé ãn ti.

§ 4º Tag ki vỹ ken kỹ nĩ Vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ ti caput inciso II ki recurso tỹ hãrej ke ti:

I – nén ũ jé tuvĩ jé ãn tỹvĩn mỹ ke vẽ;

II – nén ũ tỹ União ki nỹtĩ ãn tỹvĩn jé ke vẽ (saúde, educação, etc).

§ 5º Inciso I ki rán kỹ nĩ ãn nón, jẽnkamũ jãnãj ke ãn ki 70% vỹ tỹ despesa capital jé ke nĩ, hãra vỹ tarĩr inciso II ti § 1º ki ken kỹ nĩ ãn katutẽ tũ nĩ jé.

Art. 167. Tag han ke tũ:

I – prỹg kar jo han ge ãn kãki projeto tỹ nĩ tũ ãn han ke tũ;

II – orçamento kãkã nĩ ãn kãfãn kỹ gasta kej tũ, rán kỹ nĩ ãn ty krỹg ke tỹ nĩ;

III – crédito ũ róm ke tũ ti tỹ capital despesa kãfór hán kỹ, hãra Congresso tỹ créditos suplementares kar especiais kã'ũ to hej ken kỹ vỹ róm, parlamentares ty ũn e tỹ hej ken kỹ;

IV – impostos ki jẽnkamũ tỹ kãrã nĩ ãn nĩm han ke tũ, kar despesa ki fón ke tũ, hãra Constituição tỹ gé ken kỹ vỹ han mũ, imposto vẽnhkãpãm (arts. 158 kar 159), saúde mỹ jãnãj ke, educação ra ke gé, administração tributária mỹ (arts. 198, § 2º, 212 kar 37, XXII) kar ũ tỹ receita han vén jé ãn mỹ crédito róm ke (art. 165, § 8º) kar § 4º ki ken kỹ nĩ ãn kar ti;

V – crédito tẽg róm ke tũ véké gasta ke jé, Congresso Nacional tỹ tuvãnh tũ ra kar tỹ ne mỹ ké ãn tó tũ ra;

VI – Congresso Nacional vatenhty, recurso to gasto ãn tỹ ũ ra mũn ke tũ, jẽnkamũ tỹ programas tỹ ũ mỹ jãnãj ke tũ, kar jẽnkamũ tỹ nén jo nĩm han kỹ nĩ ãn tỹ órgão tỹ ũ mỹ jãnãj ke tũ;

VII – crédtito krĩgmỹ gasta kej ke tũ;

VIII – Congresso Nacioal tỹ ketũ ra orçamento fiscal kar seguridade social ki jẽnkamũ kunũnh kỹ empresa, fundação kar fundos mỹ jãnã ke ag deve pãkrĩ jé kar art. 165, § 5º ki ke nĩ ãn ti ke gé;

IX – Congesso Nacional tỹ ke tũ ra jẽnkamũ público to fundo han ke tũ;

X – jẽnkamũ tỹ ũ mỹ nĩm ke tũ, kar mỹ nĩm sĩ han ke tũ kar kygjãm jé, tỹ ti tỹ receita han vén ke ãn to ke nĩ vỹ, pã'i mág tỹ Governo Federal kar Estaduais ũ pi Estados, Distrito Federal kar

Município ki ũ tỹ ag mỹ rãnhrãj nỹtĩ ãn, ũ tỹ aposentado kar ũ tỹ ũn ter jé tũ mãg nĩ ãn kygjãm jé;

XI – ũ tỹ Previdência Social mỹ contribui kej fã ti art. 195, I, a, kar II ki ken nĩ ãn nón, ãn vỹ tỹ ũ tỹ contribui ke jé ãn kygjãm tỹvĩn jé ke nĩ art. 201 vỹ to vẽmén há han;

XII – han ge ãn complementar tỹ art. 40 ti § 22 ke ken kỹ nĩ ãn nón, mỹr tỹ servidores públicos ag tỹ kofãn kỹ vẽnh aposenta ke jé ke pẽ nĩn, hãkỹ vỹ tỹ deve ũ kygjãm ke tũ nĩ, fundos jé ke pi jé gé art. 249 ki rán kỹ nĩ ãn nón kar sistema despesa kygjãm kar tỹ há ke jé gé;

XIII – Estado, Distrito Federal ketũn mỹr Município ag kã'ũ tỹ Regime Próprio de Previdência Social ki han ge ãn ki hã han tũn kỹ, União vỹ mỹ jẽnkamũ jãnãj ke tũ, mỹ garantia ũ nĩm ke tũ, nén ũ ki kri jẽnkamũ sĩ fón ke tũ, kar mỹ jẽnkamũ nĩm sĩ han ke tũ nĩ, ti tỹ kar kygjãm jé;

XIV – fundo público han ke tũ, ti tỹ nén ũ ki ty krỹg há ra, receita jatã ki, kar órgão ũ mré nén ũ hynhan tĩ ra, tỹ krỹg sór kỹ.

§ 1º Nén ũ mág ki investi kej ke tũ ti tỹ Plano Plurianual kã nĩ tũn kỹ, ketũn mỹr tỹ han ge ũ ki, kã nĩm, ke kỹ nĩ tũn kỹ, ũ tỹ tag han mũ vỹ crime han mũ.

§ 2º Créditos especiais kar extraordinários vỹ tỹ prỹg kã aprovado vyr tỹvĩn kã han ke nĩ, hãra tỹ prỹg tỹ tũ kej ke nỹ ra aprovado vyr jén kỹ, vỹ prỹg ũ kã ver han há nĩj, ti tỹ ki jẽnkamũ sĩn kỹ, ãn ki ti kãfór kỹ ag vỹ ser róm mãn kar ũ jo orçamento han mãn mũ.

§ 3º Crédito extraordinário vỹ tỹ nén ũ jagy tỹvĩ tỹ ke kỹ hã hanke nĩ, hãremũn, guerra, problemas sociais, nén ũ kórigrég – goj fãn, vẽnh kaga kórég – tag kar ti, hãkỹ tỹ art. 62 ty nén ũ tỹ hãnrike kỹ ne han ke ãn to ken kỹ nĩ.

§ 4º Estado ũ tỹ União mỹ deve kỹ vỹ imposto jagtã tỹ kajãm (arts.

155, 156, 156-A, 157, 158 kar alíneas “a”, “b”, “d”, “e”, “f” kar art. 159 ti inciso I kar II), ti tỹ kar ser jẽnkamũ mãn sĩ han mãn jé.

§ 5º Jẽnkamũ vỹ área ketũn mỹr órgão ũ mỹ jagnã kóreg nĩ art. 167 ti inciso VI ki ken ky nĩ ãn nón, hãra tỹ Ciência, Tecnologia kar Inovação jé projeto kỹ Poder Executivo hãvỹ ser vej ke nĩ, legislativa ag ki jãmã vén mãkã.

§ 6º Inciso III ty jẽnkamũ mãn sĩ han kỹ nén ũ kygjãm ke to ke ãn ti, ãn vỹ tỹ prỹg kã han kỹ nĩ ãn tỹvĩn kã nĩkrén há nĩj, ne jy rãj ke tũ tỹ nĩ despesa tỹ recurso ki rán kỹ nĩ ãn gasta ke tũ ra.

§ 7º Han ge ãn ki vỹ ken kỹ nĩ, União, Estados, Distrito Federal, ketũn mỹr Município tỹ despesa tẽg hynhan ke tũ ãn ti, jẽnkamũ tỹ hãty kótĩg ke ãn tó vén mãkã nén ũ kygjãm jé. Ũ vỹ serviço público tẽg han ke tũn, ũ tỹ rãnhrãj ke tẽg japrẽnprẽr ke tũ, han ge ãn ki ken kỹ nĩ tũ ra art. 7º ti caput inciso IV ki ke ãn nón.

Art. 167-A. Kysẽ tỹ 12 ke ty jun mỹr, ẽmã tỹ Estado, Distrito Federal ketũn’mỹr Município ag nénũ génh fã tỹ 95% kófãn kỹ, Poderes ag Executivo, Legislativo, Judiciário, Ministério Público, Tribunal ty Ẽmã mág Contas kar Defensoria Pública ki ke ag hã vỹ ser hãren kỹ nénũ to gasta tag tỹ sĩ kej ke vej ke nỹtĩ. Ti tỹ rán kỹ nĩ ãn kãfãn tũ nĩ jé. Hãmỹ:

I – jẽnhkamũ tỹ mág kej ke tũ, Poder ki ke ag, ketũn mỹr órgão ũ ki ke, rãnhrãj nỹtĩ kar, kar poriso ag mỹ ke gé. Ti ken kỹ nĩ ãn kã nĩn kỹ hã, vỹ tỹ mág ge há nĩj mũ;

II – vẽnh rãnhrãj ũ vin mãn ke tũ, despesa tỹ mág ge tũ nĩ jé;

III – vẽnh rãnhrãj kri nénũ ũ vin mãn ke tũ, despesa tỹ mág ge tũ nĩ jé;

IV – ũ japrẽr mãn ke tũ, kar ũ kutãm ke tũ ti rãnhrãj ki, nén ũ tag tỹvĩn ke:

a) pã’i mág tỹ chefia kar direção vin ke, tag tỹ despesa tỹ mág ke tũn kỹ;

b) ũ japrẽr jé ag mũ, ũ tỹ vãsóki kutẽ kỹ, ketũn mỹr ter kỹ;

c) vẽnh rãnhrãj ki ũ japrẽr jé art. 37 ti caput tỹ inciso IX ki ken kỹ nĩ ãn;

d) poriso ag mré rãnrãj sĩ han jé, kar ũ tỹ jé vẽnh forma ke nỹ tĩ ag;

V – concurso han ke tũ, ti tỹ jé vaga kỹ hã inciso IV ki ken kỹ nĩ ãn;

VI – poder ki ag kã'ũ, Ministério Público ketũn mỹr Defensoria Pública ki ke, rãnhrãj nỹ tĩ kar, kar poriso ag, tag ag jẽnkamũ tỹ mág kej ke tũ, kar ag tu nỹtĩ mỹ vyr mỹ nén ũ vin ke tũ, ken kỹ nĩ ãn jã tỹ.

VII – vẽsóki despesa han ge tũ;

VIII – inflação kri gasto ũ han mãn ke tũ, nén ũ kaja tỹ tãpry tũ nĩ jé, ti kar tỹ nén ũ compra ke ke jé, art. 7º ti caput tỹ inciso IV ki ke kỹ nĩ ãn nón;

IX – programas hyn han mãn ke tũ, kar tỹ mág ke ki, kar ũ tỹ deve mỹ vẽnhpãte fón kỹ tỹ tũ kej ke tũ, jãvo despesa tỹ mág kej mũ;

X – incentivo kar benefícios tẽg hyn han ke tũ, néve tỹ sĩ ke jé.

§ 1º Kysẽ ũ ty jun mỹr despesa tỹ 85% kófãn jén kỹ, artigo tag ti caput ki ken kỹ nĩ ãn ti, ãn ki Poder Executivo ag Chefe hã vỹ nón vej mũ, kar Poderes ki ke ũ ag ke gé.

§ 2º Nén ũ tag tỹ § 1º artigo ki ken kỹ nĩ ãn tỹ Poder Legislativo ag mỹ jãgnã tamrãnh kej ke nỹtĩ, ag tỹ ser tugnỹm jé gé.

§ 3º Poder Executivo ki chefe tỹ nén ũ han jé pi tag ki ne jé há nĩ:

I – Poder Legislativo tỹ vah, ken kỹ;

II – kurẽ tỹ 180 ty jun mỹr Legislativo tỹ ne tó tũn kỹ;

III – nén ũ tỹ kaja tỹ artigo ti § 1º ki rán kỹ nĩ ãn kófãn tũ ra, pi jẽrĩn mỹ ne jo rãj Poder Legislativo tỹ hej ke jé ra.

§ 4º Kysẽ rẽgre kar mĩ vỹ tugnỹm ke nĩ artigo tag ki rán nĩ tag ti.

§ 5º Tag ki vỹ tó há han kỹ nĩ artigo tag to:

I – tag ki tỹ ken kỹ nĩ, ũ tỹ pã'i tỹ governo jo néve, kar ti ki jẽnkamũ mãn ke tũ;

II – tag ki tỹ ken kỹ nĩ, ũ pi tỹ tũ kej Constituição ki han ge ãn ti, metas fiscais, kar hãre gasta kej ke tu rán kỹ nĩ ãn ti.

§ 6º Hãremũn nén ũ tỹ artigo ti caput ki rán kỹ nĩ ra, kófãn kỹ, Poderes kar órgãos ki ke kar vỹ nón vej ke nỹ tĩ, Tribunal ty Contas tỹ ge tỹ nỹ, ketũn kỹ, ũ pi tag han mũ:

I – Federação ki ag kã'ũ pi ag mré ke ũ tỹ néve han kãn tỹvĩn jé mỹ garantia nĩm ke nĩ;

II – Federação ki ke ũ tỹ néve mág han jén kỹ pi ti mré ke ag ki jẽnkamũ mãn sĩ han sór ke nĩ, ty ti tỹ kar kajãn ke nĩ vỹ, hã jé, jéke pẽ ag nỹtĩ, jẽnkamũ jo nỹtĩ ag.

Art. 167-B. Nén ũ jagy tỹ ẽg ẽmã ki hãnrike kỹ Congresso Nacional tỹ ge tỹ tĩ, ken kar, Ẽmã mág ki pã'i mág tỹ Presidente tỹ ken kỹ, União ki ag vỹ ser ne han ke ãn vej mũ arts. 167-C, 167-D, 167-E, 167-F kar 167-G ki vỹ ken nĩ, Constituição tag ki.

Art. 167-C. Nén ũ jagy tỹ ken kỹ, Poder Executivo Federal vỹ ne hyn han ke ãn tugnỹm ky ser ũ tỹ rãnhrãj sĩ han ge jãgvãnh mũ, nén ũ kar mĩ, ũ tỹ rãnhrãj sór mũ kar. art. 169 ti § 1º ki rán kỹ nĩ ãn tuvãnh sĩ han kỹ, hãra jẽrĩn mỹ Tribunais ty Contas vỹ nón vej mũ.

Art. 167-D. Nén ũ jagy kãki ẽg Pã'i mág vỹ, han ge ũ hyn han mũ, hãren kỹ tag fĩnrãm jé, hãra vỹ tarĩr mũ nén ũ jagy tag tỹ tũ ke mỹr néve kutẽ tũ nĩ jé, hã kỹ vỹ nén ũ e kófãn kỹ han ke tũ nĩ, despesa tỹ kar mág ge tũ nĩ jé.

Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Nén ũ jagy tỹ ken kỹ art. 167-B ty rán kỹ nĩ ãn ti, ãn ki art. 195 ti § 3º pi ne jé há nĩ, Constituição tag kãki.

Art. 167-E. Jẽnkamũ tugnỹm fã prỹg kãmĩ nén ũ jagy tỹ ver ke nĩn kỹ, art. 167 ti caput ti inciso III tag tỹ ag vỹ ver ne jé há tũ nĩ.

Art. 167-F. Han ge ãn tag kar vỹ nén ũ jagy tỹ ke nĩ ãn kãmĩ mỹ ke nĩ art. 167-B to:

I – nén ũ jagy tỹ ke nĩn kỹ Pã'i mág tỹ Governo vỹ jẽnkamũ mãn sĩ han mũ, ti hãre ty krỹg ge ãn tu ãkrén mã kã;

II – jẽnkamũ sĩ tỹ kysẽ tỹ dezembro ti kurẽ tỹ 31 ty jun mỹr kãfór nĩn kỹ, vỹ tỹ nén ũ jagy tỹ ke nĩ ãn ki, nén ũ ketũn mỹr despesa kygjãm há nĩ.

§ 1º Nén ũ jagy tỹ ken jẽrĩnmỹ ag vỹ han ge ũ hyn han mũ, nén ũ tỹ kỹkrỹ ke, ũn rãnhrãj nỹtĩ pan ke to.

§ 2º Inciso II tỹ ken kỹ nĩ ãn pi tỹ tag mỹ ke nĩ:

I – Estados, Distrito Federal kar Município ag jẽnkamũ vóg ge tũ;

II – jẽnkamũ tỹ arts. 195, 198, 201, 212, 212-A kar 239 mỹ ke ãn vóg ke tũ;

III – jẽnkamũ tỹ ũ tỹ vin fã, ũ ki mãn sĩ han jé, kuvar ty kótĩg jé kar ti hãra tĩg ge ãn kinhra, governo pi tag vóg ke nĩ gé.

Art. 167-G. Nén ũ jagy tỹ ken kỹ, art. 167-B ki ken kỹ nĩ ãn ti, União vỹ nén ũ tỹ art. 167-A ki nỹtĩ ãn ki hã han sór ke nĩ.

§ 1º Han ge ũ tỹ nén ũ jagy kãmĩ hyn han kỹ nỹtĩn kỹ, nénũ ũ pi tỹ hyn han jé ke nĩ, art. 167-A ti incisos II, IV, VII, IX kar X ki nỹtĩ ãn ti.

§ 2º Han ge tỹ art. 167-B ki ken kỹ nĩ ãn pi tỹ art. 159 ti caput ti inciso I "c" tag mỹ ke nĩ, mỹr tỹ nén ũ jagy jẽrĩn mỹ prỹg ũ mĩ jẽnkamũ

ãn jãgnã nỹj ke mỹ.

§ 3º Estados, Distrito Federal kar Municípios ag vỹ nén ũ jagy tỹ ken kỹ, ag tỹ União tỹ han ge rán jé ãn han sór kỹ han, art. 167-A ti § 6º ki ken kỹ nĩ ãn ti, hãra ag tỹ mĩ hã han sór kỹ vỹ ser ag mỹ jagy tỹj mũ gé.

Art. 168. Poderes ag Legislativo kar Judiciário, Ministério Público kar Defensoria Pública ag vỹ kysẽ kar mĩ kurẽ tỹ 20 kãmĩ ag tu sĩ mãn ge nỹtĩ, tu ag duodécimos ke ti, tag vỹ han ge ãn ki ken kỹ nĩ art. 165, § 9º ty.

§ 1º Ag tỹ Duodecimais mãn fã tag pi tỹ nĩm han jé ke nĩ.

§ 2º Jẽnkamũ tỹ ti kar mỹ jãgnã mỹr kãfór kỹ, vỹ ti nĩ jé ra vỹn kej mũ, Tesouro mỹ, kỹ vỹ ser kajãm mãn ke ty jun kỹ tỹ sĩ kej.

Art. 169. Ag tỹ União ki, Estados, Distrito Federal kar Município ki rãnhrãj nỹtĩ kar, ũ tỹ krỹkrỹ ke jé ãn mỹ kygjãm nỹtĩ ãn pi han ge kãnĩ ãn kãfãn ke nĩ.

§ 1º Nén ũ kar tỹ, ũ kajãm ke tãgfyn kỹ, vẽnhrãnhrãj tẽg hyn han kỹ, rãnhrãj jã ki hãre ãn tỹ ũn kỹ, ũ japrẽr mãn kỹ, ketũn mỹr ũ kutẽm ke tag vỹ han ge kãkã nĩ kar ke nĩ, hã kỹ:

I – tugnỹm vén ke, jẽnkamũ tỹ kãfór nĩ ãn ti;

II – Lei tỹ Diretrizes Orçamentárias (LDO) tỹ hej ke hã, hãra tag pi tỹ empresas públicas kar emã ki economia mista mỹ ke nỹ.

§ 2º Han ge ki vỹ ken kỹ nĩ kurẽ tỹ hãre ki gastos vej ke ti, kurẽ tag tỹ tá jun mỹr Estado, Distrito Federal ketũn mỹr Município tỹ ki hã han tũn kỹ, jẽnkamũ tỹ ti mỹ kãrã nĩ ãn vỹ krỹ kej mũ.

§ 3º União, Estados, Distrito Federal kar municípios ag tỹ kurẽ tỹ hãre ki, hãre gasta kej ke ãn tu ke vỹ tag ki rán kỹ nĩ:

I – 20% ki vỹ despesa tỹ sĩ kej mũ, comissão ki cargo ki ke kar funções de confiança ag mré;

II – rãnhrãj nỹtĩ ũ ag tỹ ki ge sĩ han jé, ag nũnh ke.

§ 4º Kynh mỹ rán kỹ nỹtĩ ãn hyn han mỹr tỹ ne jo rã tũn kỹ, ag vỹ rãnhrãj nỹtĩ si mré hã nũj mũ, hãra tóg ag mỹ, tỹ ne to ke ãn tój mũ.

§ 5º Ũ tỹ ti rãnhrãj kren kỹ, kỹnh mỹ rán kỹ nĩ ãn tugnĩn, vỹ ti rãnhrãj jé ãn nón ver ti tỹ prỹg tỹ hãre ki rãnhrãj jé ãn nón vỹ kysẽ ãn ki ver mãg nỹj.

§ 6º Vẽnh rãnhrãj tỹ kynh mỹ rán kỹ nĩ ãn ki ke tỹ pa kãn kỹ ti tỹ tũ ken kỹ, prỹg tỹ vẽnhkẽgrá kar hã vỹ ke tĩj mũ.

§ 7º Federal ke Han ge vỹ tój mũ §4º ki ken kỹ nĩ ãn ti.

TÍTULO VII

DA ORDEM ECONÔMICA E FINANCEIRA

CAPÍTULO I

DOS PRINCÍPIOS GERAIS DA ATIVIDADE ECONÔMICA

Art. 170. Ti kar tỹ jãgnã mré mogmog há han jé, vẽnh kar rãnhrãj vỹ há nĩ, ti kar vỹ vãsóki ne tu vãsãn ke vej, ti kar tỹ mũg há han ke ãn, justiça social ki ken kỹ nĩ ãn nón, hã kỹ:

I – ẽg ẽmã mág pi kuvar mĩ ẽmã ũ ag jamãn kỹ nĩj;

II – ti kar vỹ ti tỹ nén ũ kirĩr ke nỹtĩ;

III – nén ũ vỹ tỹ ki ũ mỹ nén ũ há han ke nĩ;

IV – ti kar vỹ jatun mỹ ti rãnhrãj han ke nỹtĩ, ũ rãnhrãj kókén sór mã kã;

V – ũ tỹ nén ũ génh kỹ kagjãm fã ãn tarĩr ke ag nỹtĩ, ti tỹ kórég ki kutẽ tũ nĩ jé;

VI – nén ũ tỹ ẽg pénĩn nỹtĩ ãn kirĩr ke, ẽg nãn kar goj ti, jãvo ũ tỹ ãn kókén mũ vỹ ser kajãm ke nĩ;

VII – ũn vẽsarig rénh mũ ãg mỹ nén ũ han ke kar ti kar kygjãm há han ki;

VIII – ti kar mỹ vẽnh rãnhrãj ve sór ke;

VIX – ẽg ẽmã mág ki Empresa kẽsir mỹ ẽmĩn vén ke, ti tỹ ũ ag kóm mogmog jé gé.

Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Ti kar vỹ nénũ ũ mĩ rãnhrãj jé direito nỹtĩ, órgãos públicos ag vẽnhrá tũ ra, hãra ti han ge kãki nĩn kỹ tỹ ser ag vẽnhrá mãn ke nĩ.

Art. 171. Revogado

Art. 172. Han ge ki vỹ rán kỹ nĩ, ẽg ẽmã jãty nén ũ tỹ kãge kỹ genh ke ti, hãra vỹ hãre ẽmã ãn ra vỹn kej ke mré hã vej mũ.

Art. 173. Estado vỹ nén ũ tag ki hã ki kãrã mũ ti tỹ, ti kar mỹ há pẽ tĩ jé ketũn mỹr ti tỹ, ti kar mỹ nén ũ hán ke to ken kỹ, han ge kãki ken kỹ nĩ ãn nón.

§ 1º Han ge ãn hã vỹ tój mũ hãrenkỹ empresa pública, sociedade de economia mista kar ser ag subsidiárias ag hãrenkỹ rãnhrãj ke ti, kỹ ag vỹ ser:

I – ti kar mỹ ne há han ke ãn, estado kar ti kar tỹ hãren kỹ tugnỹm ke;

II – empresa tag kar tỹ tỹ Governo tũ ra ag vỹ empresa ũ ag han ge hã han mũ gé, ũ japrér ke to, ũn ag mỹ rãnhrãj nỹtĩ to kar ag hãre kygjãm ke tu ke gé;

III – tỹ Governo ti Empresa ra ag vỹ ũn e japrẽnprẽr kar kuprẽg ke nỹtĩ, ti kar tỹ vén jé;

IV – empresa tag ag vỹ ũ tỹ juvẽn ge ãn nỹtĩj ke nỹtĩ, ag tỹ ag mré tugnỹm jé gé, hãra ũ tỹ ag mré ki nén ũ sĩ ãn vỹ ti tũ tój ke ke nĩ gé, ag nén ũ han ke to vẽmén kỹ;

V – ũ tỹ jo jã ãn tỹ kurẽ ketũn mỹr prỹg tỹ hãre ki kãjãj ke, ag hãren kỹ tugnỹm ke ãn, nén ũ tỹ hãnrike kỹ ag ne han ke ãn.

§ 2º Empresa tag tỹ governo tũ ra pi ũ ag tỹ kajãm ty krỹ tũ han ke nỹtĩ.

§ 3º Han ge ãn kãki vỹ rán kỹ nĩ Empresa pública ag tỹ hãren kỹ Estado kar ti kar mré rãnhrãj ke ti.

§ 4º Han ge ãn vỹ ũ tỹ ti rãnhrãj kri mãn mág sór kỹ ũ mỹ kókén ãn tỹ hãrej ke vej mũ.

§ 5º Ũ tỹ economia ketũn mỹr ti kar tỹ hãnrike kỹ, han ge kãki rán nĩ ãn vỹ tój mũ empresa ãn jo nỹtĩ ag tỹ hãrej ke ti, ag tỹ ser kajãm jé.

Art. 174. Estado mré ke pẽ vỹ economia tugnỹm ãn ti, kar ser ũ mỹ ẽmĩn há ven ke ãn, kar ne hyn han ke ãn, tã mĩ empresa ũ ag tugnỹm kỹ.

§ 1º Han ge ãn hã vỹ tój mũ hãren kỹ ẽg ẽmã tỹ mog ke ti, ti kar mĩ, ũn jagẽgtar ãn mré hã.

§ 2º Han ge ãn vỹ ũ tỹ cooperativismo ketũn mỹr vẽnhmãn kỹ jagnãmré vyr mỹ rãnhrãj sór mũ ãn apoia kej.

§ 3º Estado vỹ pó vóg fã ag tỹ vẽnhmãn kỹ jagnãmré nén ũ hyn han sór mũ ag apoia kej, ag tỹ hãra ag pénĩn nén ũ kar ãn tarĩr ken kỹ, ag tỹ tu ag krẽ jãg nỹtĩ jé.

§ 4º Pó vóg fã ag cooperativa vỹ ag tỹ jẽnkamũ ne jãvãj jé hã nỹtĩ, kar ga tỹ han ge kãki rán nĩ ãn mĩ, kar ga tỹ art. XXV ki rán kỹ nĩ ãn.

Art. 175. Poder Público mré ke vẽ tag han jé, inh hã nén ũ han ke, empresa ũ ag mré, hãra japrẽnprẽr kỹ ũ kuprẽg ti kar tỹ ve jé.

Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Han ge ãn ki vỹ ken kỹ nĩ:

I – empresa ag tỹ hãren kỹ rãnhrãj ke, kurẽ tỹ hãre ki rãnhrãj ke, ag hãrekã kỹkrỹ kej ke;

II – ti kar direito serviço público ki;

III – ti kar tỹ hãre kagjãm ke ãn serviços públicos ki;

IV – serviços públicos vỹ krỹg jé tũ nĩ, ũ pi tỹ tũ kej ke nĩ.

Art. 176. Pó tonh ag kã'ũ, ti vóg mã kã nĩ ra, kar goj kãmĩ ke kar ãn

ti, pi tỹ ga mré nĩ ãn tũ nỹtĩ, União tũ vỹ, hãra ũ tỹ governo ti vẽnhrá mãn mũ ãn vỹ ti nén kunũnh mũ ãn mré nĩ kãn.

§ 1º Pó tonh kar nón vej fã, kar kunũj ke tỹ kynhmỹ rán kỹ nĩ ãn vỹ tỹ União mré ke ke nĩ, ãnki ẽg ẽmã mi ke hã nỹ vóg mũ, hãra tỹ vyr mỹ eg ẽmã fyr mĩ kar kanhgág ga mĩ vóg jé mỹ ti han ge rá ũ ti gé.

§ 2º Ga ki pó tonh ãn tỹ tỹ ũ tũ pẽ nĩn kỹ ser ti fĩ tỹ ti tũ sĩ mãn ge nĩ gé, han ge kãki rán kỹ nĩ ãn nón.

§ 3º Nén ũ tag vóg jé tỹ kurẽ nĩ, ũ pi inh hãn gen kỹ vóg tĩj kej ke nĩ, kar ũ tỹ ũ pi vãsóki vóg sór kej ke nĩ, ũ tỹ ũ mỹ tovãj ke tũ governo tỹ ke tũ ra.

§ 4º Nén ũ tỹ energia kótĩn fã tag ag kã'ũ tỹ kónẽg pi governo ti vẽnhrá mãn mũ.

Art. 177. União tỹvĩn mré ké vẽ tag ti:

I – petróleo ti jazidas, gás natural kar hidrocarbonetos vóg jé;

II – petróleo tỹ nénũ hyn han ke, taki, ketũn mỹr ẽmã ũ mĩ;

III – ẽmã ũ ty nén ũ génh kar ra jãgnã ãn;

IV – goj mág kãmĩ petróleo tỹ nén ũ hyn han jé ãn gé kã pa jé;

V – nén ũ kar tỹ minério kar minerais nucleares ki ke ãn vỹ tỹ União mré ke nĩ, jãvo ser ũ tỹ ũ tỹ radioisótopos hyn han fã vỹ ti mỹ vẽnhrá tu vĩj ke nĩ art. 21 ti inciso XXIII b kar c ki ken kỹ nĩ ãn nón.

§ 1º União vỹ empresa ũ mỹ kej mũ ti tỹ artigo tag ki incisos I kar IV ke ken kỹ nĩ ãn han jé, han ge kãki rán kỹ nĩ ãn nón.

§ 2º Han ge vỹ hãren kỹ empresa ag tỹ §1º ty rãnhrãj ke tój:

I – ẽmã mág kãmĩ petróleo tỹ nén ũ tỹ tũ ke tũ nĩ jé;

II – hãren kỹ ũ japrẽnprẽr ke;

III – ũ tỹ mré ke há nỹj ke ãn, ti hãren kỹ han ke kar ne han ke.

§ 3º Han ge ũ hyn han ge, nén ũ radioativo rĩg mũj fã ag mỹ.

§ 4º Han ge tỹ petróleo, gás ketũn mỹr álcool kri imposto ũ mãn sór kỹ vỹ tag han ke nĩ:

I – ti kaja percentual vỹ ser:

a) nén ũ ketũn mỹr hãren usa kej ke ãn;

b) ti percentual vỹ mág ketũn mỹr sĩ nỹj Poder Executivo tỹ ken kỹ, art. 150, III, "b" ki ken nĩ ãn tuvãnh kỹ;

II – jẽnkamũ jãkrunh jé ãn tỹ hãra mũj ke to:

a) tag jagtã tỹ vỹ combustíveis kaja rem, kar rĩg mũj ke mỹ nĩm mũ gé;

b) nén ũ há han jé ẽg pẽnĩn;

c) nén ũ há han jé ẽmĩn jagma kar nén ũ rĩg mũj fã mỹ;

d) ũ tỹ rĩja kar transporte público ũ mré mũj fã ãn mỹ ti kaja tỹ sĩ ke jé.

Art. 178. Han ge vỹ hãren kỹ transportes ag vin há han ke tó mũ, kynhmỹ, goj kãmĩ kar ga kri ke gé, União vỹ ẽmã ũ ag mré tỹ to vẽmén mũ, ti kar mỹ há tĩ jé.

Tag tỹvĩn ki vỹ rán kỹ nĩ. Goj kãmĩ transporte ag mỹ vỹ vyr mỹ han ge ũ han mũ, Nén ũ tỹ hãty kãmũj fã ag mỹ, kar goj tére kãmĩ kãmũj fã mỹ kar ser ẽmã ũ ty kãmũj fã mré hã.

Art. 179. Ẽmã mág tỹ União ag ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã

kẽsir tỹ Municípios ag tóg microempresas kar empresas kãsir ag mỹ tỹ ũ kej ke nĩ, lei jagma tóg ken kỹ nỹ, ag tỹ to vẽnhmỹ hán jé ag rãnhrãj to simplificação ti obrigações administrativas ki, ti jagtã sĩ kajãm ge ti, nén ũ ti ag jẽnkamu vem jé gé, kar ver ag mỹ tỹ tũ ken jé ketũmỹr tỹ sỹ sĩ ken jé, ti jagtã sĩ kygjãm fã ti lei jagma.

Art. 180. Ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, vẽnhmỹ hán ge ag tóg nĩ turismo to, tá nỹtĩ tóg to vẽnhmỹ jẽnkamu han ge vem jé.

Art. 181. Mỹ vegven jé papé tỹ documento ti kar nén ũ kar ti natureza comercial to, han kỹ nĩn kỹ Pã'i tỹ administrativa ketũmỹr judiciária estrangeira ti, ũ tỹ a pessoa física ti ketũmỹr jurídica ti, kar ver ẽmãn nĩn kỹ ẽmã mág Brasil ki, to vĩj ke tóg nĩ autorização ti Poder competente mỹ.

CAPÍTULO II

DA POLÍTICA URBANA

Art. 182. Tỹ política tỹ vẽnhkar mỹ há nỹn jé ẽmã sĩ tỹ urbano kãki, han kỹ nĩn kỹ Poder Público ti ẽmã sĩ tỹ municipal tá, tỹ lei tỹ diretrizes jagma hã, jé tóg nỹ vẽnhkar mỹ há nỹ jé, ẽmã sĩ kãki tá nỹtĩ kar mỹ há tĩn jé.

§ 1º To ãkrén kỹ rán kỹ nỹn kỹ, jagmré hej ke fãn kỹ câmara municipal tá, ẽmã kẽsir tá nỹtĩ tóg vinte mil kãfór nĩn kỹ, kỹ tóg to ãkrén kỹ rán kỹ nỹj ke nĩ, vẽnhkar mỹ há tĩn jé ẽmã sĩ tỹ município ãn tá.

§ 2º Tỹ propriedade tóg ẽmã sĩ tỹ urbano kãkã jã ãn tóg jagma hã tĩj, ẽmã sĩ ãn tóg tag han ra kej ja ti, to ãkrén kỹ rán kỹ nỹ ãn jagma.

§ 3º Ĩn tóg ẽmã sĩ tỹ urbano kãkã jã ãn tá kutãj ken kỹ, ken kỹ tóg nỹj tá kutã mũ ãn tóg to jẽnkamu mãn jé.

§ 4º Ag hã tóg kinhra nỹtĩj Poder Público ẽmã sĩ tỹ municipal ag, ag tỹ hã jé lei fij ja nĩn kỹ to ãkrén kỹ rán kỹ nỹn kỹ, to vĩn jé lei federal

jagma, tỹ ga rá kri ĩn tũ proprietário, ti kri ne han tũn kỹ ketũmỹ ti kar kri nén ũ han tũn kỹ, kri tóg nén ũ han ge nĩ, ketũmỹr tóg kajãm mũ jag hã nón tag ti:

I – pipin jé ketũmỹr kri nén ũ han jé;

II – ti jagtã sĩ kajãm jé predial kar territorial ti ẽmã sĩ tỹ urbano kãki prỹg kar jagma ti jagtã sĩ kaja tóg tãpry kej mũ;

III – ti kutãm jé kajãm kỹ ti néve ti dívida pública ke tĩ jãnã vén kỹ Senado Federal ag hej ken kỹ, prỹg tỹ pẽnkar régre jagma ti vẽsikã kajãm mãn sór kỹ, ti kaja pipin kỹ prỹg jagma, jag rike han kỹ jag nón, ken kỹ tóg nỹj ti kaja pã ti kar kri ti jagtã sĩ kajãm ge ti.

Art. 183. Ũ tỹ ga rá tỹ ẽmã sĩ tỹ urbano kãki duzentos e cinquenta metros quadrados nĩn kỹ, prỹg tỹ pẽnkar kãmĩ, ũ tỹ to vĩ tũn kỹ tỹ krỹ ken jé, ti tỹ tá kri ĩn han kỹ nĩn kỹ ketũmỹr ti krã mỹ, ti mỹ tóg nỹj, ti tỹ ga rá tóg ẽmã sĩ tỹ urbano ũ ketũmỹr ẽmã sĩ jãtá rural ke tĩ.

§ 1º Tỹ ti tũ pã nĩn jé título de domínio ti, kar kri nén ũ han sór kỹ tóg mỹ nỹj, ti mỹ ketũmỹr fi mỹ ke gé kar ver ũn régre mỹ, jagmré papé han kỹ nỹtĩ tũ ra.

§ 2º Nirejtu tag pi ũn pir mỹ régre nỹj ke nĩ ga rá ãn ti.

§ 3º Tỹ vẽnhkar ĩn ti imóveis públicos ke tĩ, pi mỹ ke nỹj usucapião ti.

CAPÍTULO III

DA POLÍTICA AGRÍCOLA E FUNDIÁRIA E DA REFORMA AGRÁRIA

Art. 184. União mré ke vẽ ti tu jykrén kỹ kuprẽg jé, ga tỹ ũ mỹ tu-vãnh ke ẽn ti, kar tóg kajãm há han ge nĩ gé ga kri nén ũ Há ẽn ti; hãri mũn tỹ névi nĩj mũ plano agrário kãki kỹ tóg ga kaja ẽn hã tỹ. kurã tỹ 20 ki tóg kajãm ag jãnã régrég ki, ti lei Kãkã Ken kỹ nĩn kỹ.

§ 1° Nén ũ há kar ẽn tóg kygjãm ge nỹtĩ jẽnkamũ tỹ ga kri.

§ 2º Decreto tỹ nén ũ há tỹ ga kri nỹtĩ ẽn tỹ ũn jagãgtar há nĩ ke kỹ, reforma agrário kãki ke ag tóg União mỹ ha ã tỹ nén han há han gej ke nỹtĩ.

§ 3º Lei mré ke vẽ, ti kuri Ken jê justiça ki tóg ũ tỹ kri nỹtĩ ẽn ag pan ke nĩ.

§ 4º Prỹg kar ki tóg névi ẽn tu jykrén kỹ ti kaja rán ge nĩ, agrário kãki jãvo ti kãfór ẽn tóg programa ũ ki kutãj mũ kar projeto ũ kãki reforma agrário tỹ hán kỹ.

§ 5º Reforma agrário kãki ga kuprãg kỹ nỹ ẽn pi imposto kajãm ge federal, estadual kar município mỹ.

Art. 185. Pi véke ga kuprãg há nĩ reforma agrário mỹ:

I – lei ki tỹ rán ka nỹj ki nĩ, ã tỹ ga nĩn kỹ ga sĩ ga mág kar ã tãmĩ ga ũ tũ nĩn kỹ;

II – a propriedade produtiva;

III – ga há.

Parágrafo tagtavĩ. Lei tỹ ga kri ãkrãn há tag tỹrĩr há han ge nĩ, kar tỹ hãren kỹ kirĩr ke ẽn to rán kỹ nĩj ke nĩ.

Art. 186. Ga tỹ ser kri nén ũ han há nỹn kỹ, kar ta ser ti critério régrég kỹ kar ti gral de exigência kãnỹn kỹ, ka tóg gen kỹ nỹj mũ lei kã:

I – tu kumun kỹ tóg han há han ge nĩ;

II – tỹ rĩr há han ge tỹ nĩ, nẽn ti;

III – tugnỹm ge tỹ nĩ, ti hán kỹ ti rãnhrãj há han jê;

IV – ga vóg tỹ proprietário kar ũn rãnhrãj mũ ag mỹ hán ka.

Art. 187. Política kãki tóg tu ãkrén há nĩ, hãren kỹ han ge ẽn ti lei kãki. Ũ tỹ han sór mũ ẽn ag kar ũ tỹ rãnhrãj sór mũ ẽn ag mỹ kegé, ag tỹ kar jatun mỹ vỹnh mỹ vin han jê kar Vãne Ken jé gé:

I – ũ tỹ rĩr mũ ag instrumentos creditício t;

II – ti kaja tỹ há nỹtĩj ke nĩ, ẽg tỹ nén han mũ tỹ PA há han jé; ẽg tỹ Vãne ke kỹ;

III – incentivo nĩj ke tỹ nĩ, ẽg tỹ nén ũ mág tu jykrén jé;

IV – assistência técnica nĩj ke tỹ nĩ ẽg tỹ nén ũ mág han jé;

V – seguro nĩj ke tỹ ẽg nén tỹ ga vóg fã ti;

VI – jag mré han;

VII – luz kar ga mrãn fã nĩj ke nĩ;

VIII – ĩn há han ge tỹ nĩ, ũn rãnhrãj kamã mỹ.

§ 1º Tag mré hã tu jykrén há nĩ, ũtỹ agro-industria kar agropecuária mré rãnhrãj mũ ag mỹ, kar krẽkufár vóg mũ ag kar nãn tu kegé.

§ 2º Contabilizado nỹ tĩ jé tóg nén han mũ ti, política agrícola kãki kar reforma agrária kãki.

Art. 188. Ga tỹ poder público mỹ nỹ ẽn tỹ tu ãkrén ka nỹj mũ política agrário kãki kar tỹ jykrén nỹj mũ gé, reforma agrário kãki.

§ 1º Ũ tỹ poder público ga rán sór kỹ, ti ga tỹ 2,500 hectares ke nỹn kA ũn pir mỹ, ke tũ nĩ kỹ ũn jurídico mỹ tóg prévia aprovação do congresso nacional nĩj ke nĩ.

§ 2º Han ge tỹ nĩ ga tỹ véké nỹ ẽn ti, ke tũ nĩ kA poder publico tỹ reforma agrária mỹ tu vãjke nĩ.

Art. 189. Ag tỹ reforma agrária kãki ga génh kỹ tóg, vẽnh kã pãg há han ge nĩ. Ag mỹ tỹ rán rán mũ ag kãki nỹtĩ ka negociar Ken jê 10 anos ki.

Ti rá pir. Ga rán rán ge mũ tag tỹ ũn gré, ũn tẽtá fag mỹ ke nĩ, ty fag jag mré nỹtĩ tũ nĩ vã hãra tóg jarĩn mỹ há lei kãki.

Art. 190. Lei tỹ han há han ge nĩ ga vyn ge kar arrendar ke sór kỹ ũn pir mỹ ketũ nĩ ka ũn e mỹ, ty ti hã ty ke nĩ vã hãra tóg han ge nĩ congresso nacional tỹ hej ken kỹ.

Art. 191. Ũ tỹ ga kri nĩ ẽn ti, ta ti tũ tũ ra, cidade kãki ke tũ nĩ ka cidade jãty ti tỹ ti krã mré kri rãnhrãj nĩn kỹ 5 anos ki tỹ ti tỹ vã sũn sór kỹ tỹ vãsũn mũ. Ti ga tỹ 50 hectares kãfór tũn kỹ.

Ti Ti rá pir. Ga kri nén ũ há publica ẽn pi génh há nĩ usocapião ki.

CAPÍTULO IV

DO SISTEMA FINANCEIRO NACIONAL

Art. 192. Ẽmã mág tỹ Brasil kãki sistema financeiro nacional vỹ ũ tỹ Brasil ke nỹ tĩ ãn kar tu jykrén rãnhrãj mág han ke nĩ. Banco kar cooperativas ag mré. Kỹ regra vỹ ver ũ ag tỹ ẽmã ũ ty ke ag tu jykrén mũ gé ver, ag tỹ kãki nỹtĩn jé gé.

TÍTULO VIII

DA ORDEM SOCIAL

CAPÍTULO I

DISPOSIÇÃO GERAL

Art. 193. Gen ka tỹ nỹj mũ vẽnh rãnrãj Kãkã, kar vẽnh kar háj há ẽn tu jykrén kỹ.

Ti rá pir. Estado tỹ tu jykrén há han ge nĩ, ti ti kar mỹ há nỹn jê lei kãki, kar tóg tugnỹm há han ge nĩ política kãki.

CAPÍTULO II

DA SEGURIDADE SOCIAL

SEÇÃO I
DISPOSIÇÕES GERAIS

Art. 194. Tin kãgmĩ kỹ nỹn kỹ, kA tỹ han ge poder publico ti ẽg mré ẽg direito ti. Saúde tu kar ser assistência social ti.

Ti rá pir. Poder público mré ke vẽ, nén ũ vin há han ge ti lei kãki tag vê kỹ.

I – kri ta rũm ke kỹ tỹ rĩr há han jé;

II – tỹ pir ke kỹ, ti kar mỹ rãnhrãj ũ tỹ urbana ki nỹtĩ kar ũ tỹ rurais ki nỹtĩ ẽn mỹ;

III – vin há han kar, pi pin há han kar tóg han ge nĩ ũn benifiados ẽn mỹ rãnhrãj jé;

IV – ta sĩ kej ke tũ ti nĩ, benificio kaja ti;

V – jag ri ke kar nĩj ke tỹ nĩ custeio ti;

VI – seguridade sicial tu jẽnkamũ vej ke vỹ e nĩj ke nĩ, mỹr vỹ receita, ã kaga kỹ tu vẽnhkagta géj ke ki ã juna kej ke nĩ, previdência kar assistência social vỹ tu kãmén há han kỹ nĩj ke nĩ, previdência vỹ tỹ ã tỹ a jẽnkamũ kã ũn sĩ kunũnh kỹ contribuir kej ke nĩ;

VII – ũn rãnhrãj fã ag, empregados ag, aposentados ag kar governo ag vỹ tugnỹm há han kỹ, jagnã kófãn kỹ han ke tũ nĩ.

Art. 195. Tỹ seguridade social ti, vẽnh kar ag tóg ti jagtã sĩ kaja kygjãm, hã mỹ, ketũmar vẽnhmỹn kỹ, lei jagma, jẽnkamu tóg nĩkrén kỹ nĩ ãn to ãkrén kỹ, emã mág tỹ União ti, kar emã tỹ Estados ag, kar emã pir tỹ Destrito Federal ti, kar mré emã kẽsir tỹ Municípios ag, kar ver ũ ke gé contribuições sociais ke ti:

I – inh mỹ rãnhrãj ke mũ ag, kar ũn e ag rãnhrãj fã tá, kar ũn rãnhrãj fã ag jo nỹtĩ ãn ag, tỹ jag rike han fã ti lei jagma, nén ũ tóg hãnrikej ke ãn tã ãkrén kỹ:

a) tỹ kỹsã kaja kỹgjãm jé, kar nén ũ tỹ ti kaja tóg rãnhrãj jã ãn mỹ kajãm jé ke gé, ti kar ki tỹ jẽnkamu ti, tỹ pépé ki rán mẽ rãnhrãj jã ãn ti ke gé;

b) tỹ ti jagtã sĩ kaja ti ketũmỹr mré ti kar kaja ti;

c) ti kaja kri jẽnkamu han ja ti;

II – rãnhrãj fã ti kar ti mré rãnhrãj nỹtĩ ũ ag mỹ, tỹ previdência social ki, ãn ki tóg ti jagtã sĩ kaja kygjãm ge nĩ, ti kysã kaja mãg nĩ ãn jagma nĩkrén kỹ, hãra pi ken kỹ nỹj kófa ag ti jagtã sĩ kaja

kygjãm ti, ag kysã kaja jagma, kar pensão ti ke gé Regime Geral tỹ Previdência Social jagma;

III – kri ti jagtã sĩ kygjãm jé, ĩn tá juga kej fã tá, kar ti juga ke ja kaja kri;

IV – tỹ emã ũ mỹ nén ũ jãgnãj fã ti, kar rãnhrãj fã tỹ emã ũ tá ke mỹ ke gé, ketũmỹr ũn lei tỹ jakóm hã fij fã mỹ;

V – kri nén ũ kar kri, kar rãnhrãj fã kar kri ke gé, lei tỹ jagtãn fã jagma.

§ 1º Tỹ ti jagtã sĩ kaja ti, emã tỹ Estados ag, kar emã pir tỹ Distrito Federal ti, kar mré emã kẽsĩr tỹ Municipios ag, mỹ jãgnã jé seguridade social mỹ, kri jẽnkamu nikrén kỹ vin ja ãn ti, pi emã mág tỹ União jẽnkamu ki rãj ke nĩ.

§ 2º Tỹ to ãkrén kỹ han ge ti tỹ seguridade social ti, ag hã tóg jagmré han fãn mũ, órgãos tỹ vẽnh kaga tarĩr fã ag, kar ũ tỹ hãrenkỹ rãnhrãj ke tũ ra ti kaga to ketũmỹr ti kófa to, ti mỹ kysã kaja kygjãm fã ti, kar ver ẽmã kẽsir kãmĩ ũn jagjãgtar ag tarĩr fã ag assistência social ti, tugnỹm kỹ ag ne tá krỹg ge ti kar ne hynhan vén ge ti, lei tỹ diretrizes orçamentárias to ãkrén kỹ, tỹ gestão jo nỹtĩ ag hãrenkỹ jẽnkamu to nén ũ hynhan ge ti.

§ 3º Tỹ pessoa jurídica tóg nén ũ ki néve nĩn kỹ sistema tỹ seguridade social mỹ, lei jagma, pi ne contrata ken jé há nĩ Poder Público ki, kar pi ver jẽnkamu ũ mãn ge nĩ, ketũmỹr incentivos fiscais ti kar pi ver creditícios ũ ki nirejtu nĩj mũ gé.

§ 4º Lei jagma tóg hynhan jé há nĩ, ũ hynhan jé ti ken kỹ nỹn jé ketũmỹr tỹ mág gen jé seguridade social ti, tugnỹm kỹ jagma hã vin kỹ art. 154, I. ti.

§ 5º Pi benefício ũ han ge nĩ ketũmỹr tỹ rãnhrãj fã ũ ke gé tỹ seguridade social ti, tỹ téj ke kỹ ketũmỹr tỹ mág ge kỹ, to ãkrén kỹ rán kỹ han vén mã fonte tỹ custeio kar ti.

§ 6º Tỹ contribuições sociais ti artigo tag kãki to vãmén vén kỹ nĩn kỹ, tóg to vĩ jé há nĩ kurã tỹ noventa kãmĩ venven vén kỹ lei jagma, hynhan kar ketũmỹr tỹ ũ ke jan kỹ, pi hãra ke nỹj art. 150, III, "b". jagma.

§ 7º Tag ag pi ti jagtã sĩ kygjãm ge nỹtĩ tỹ entidades beneficentes ag kar tỹ assistência social ag, lei jagma hã hynhan nỹtĩn kỹ.

§ 8º Ẽkrãn fã ti, jagmré han fã ag, ũn jagmré kupãn fã ti kar mré ga ki ẽkrãn kỹ to kajãm fã ag, kar krẽkufár jã'ỹn fã ag, kar ver prũ fag mré vãnh mén ag, jagmré vẽsóki rãnhrãj kỹ nén ũ hynhan fã, ũ mỹ inh mỹ rãnhrãj ke mã, ti jagtã sĩ kygjãm ja ag tóg ag tỹ nénũ ẽkrãn ja vẽne kemũ ãn kri, ag kar nirejtu nỹtĩn jé lei jagma.

§ 9º Ti jagtã sĩ kygjãm ge ti inciso I jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma artigo tag kãki, tỹ ũ nĩ ke ja tóg ag kygjãm ge ti nén ũ ki rãnhrãj kỹ hynhan ãn kãpãn, inh mỹ rãnhrãj kemũ ãn jagma empresa kãki kar ketũmỹr hãrenkỹ rãnhrãj fã ti, ken kỹ tóg nỹj ag hãrenkỹ nĩkrén ge ti tag ag hã jagma alíneas "b" e "c" tỹ inciso I jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma.

§ 10. Lei tóg hynhan ra kej mũ hãrenkỹ jẽnkamu jãgnãj ke ti vẽnh kaga tarĩr fã mỹ kar nén ũ hynhan ge ti jagjãgtar ag mỹ assistência social ti, tỹ ẽmã mág tỹ União ti ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal mré ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, kar ẽmã tỹ Estados ag ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, vegve kar tugnỹm kỹ kãpãn kỹ jẽnkamu tỹ kri ũ fón jé.

§ 11. Pi ke nỹj tỹ téj ke mãn jé, ti néve kajãm ge prỹg tá jun kỹ, kar pi ke nỹj pipin jé kysã tỹ 60 (sessenta) kófãn ge ti, tỹ lei jagtãn fã jagma, tỹ ti néve han ja kaja tỹ vẽnhpãtá fón jé, kar ver ti néve kaja kri ti jagtã sĩ kajãm ge ãn tỹ tũ ken jé gé, vẽnhrá tag jagma alínea "a" do inciso I kar inciso II tỹ jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma.

§ 12. Lei tóg hynhan ra kej tỹ setores kar ag rãnhrãj kỹ jẽnkamu hynhan fã ag mỹ, ag tỹ hãrenkỹ ti jagtã sĩ kygjãm ge ti vẽnhrá tag jagma incisos I, b; kar IV jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma, ag jẽnkamu han ja ãn to ãkrén kỹ pi cumulativas nỹtĩj.

§ 14. Tỹ segurado nĩ vej ja ag tóg mũ tugnỹm kỹ ti tỹ hãrekã ti jagtã sĩ tỹ contribuição kygjãm nĩ ti Regime Geral tỹ Previdência Social mỹ, kỹ ti tỹ contribuição kygjãm nĩ ãn tỹ rike ketũmỹr kãfór nĩn kỹ, ti jagtã sĩ kaja ti, ti categoria mỹ, ken kỹ tóg nỹj jagto kãmũn fãn jé ti contribuições kygjãm ja ãn ti.

§ 15. Tỹ ti jagtã sĩ kygjãm fã tỹ contribuição tóg ken kỹ nỹ ãn ti vẽnhrá tag jagma inciso V tỹ jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma, hãra ag tóg fij mũ hãre kygjãm ge ti lei ordinária jagma.

§ 16. Tag jagma ti jagtã sĩ tỹ contribuição kygjãm keja tóg mũ, vẽnhrá tag jagma inciso V tỹ jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma 156-A, § 1º, I a VI, VIII, X a XIII, § 3º, § 5º, II a VI e IX, e §§ 6º a 11 e 13.

§ 17. Ti jagtã sĩ tỹ contribuição tóg hynhan ra kej mũ vẽnhrá tag jagma inciso V tỹ jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma, hãra pi ken kỹ nỹj nĩkrén jé kar ver tributos ũ ti ke gé vẽnhrá tag jagma arts. 153, VIII, 156-A e 195, I, "b", e IV, kar ver ti jagtã sĩ tỹ contribuição tỹ Programa tỹ Integração Social ti vẽnhrá tag jagma art. 239.

§ 18. Lei tóg hynhan ra kej hãrenkỹ vẽsikã jãgnãn jé tỹ contribuição ti vẽnhrá tag jagma V jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma tỹ pessoas físicas mỹ, kar ver ũn tỹ hãre tóg géj ke ti, to ãkrén há han kỹ ti jag rike han kỹ jẽnkamu géj jé.

§ 19. Vẽsikã jẽnkamu nĩm mãn jé vẽnhrá tag jagma o § 18, pi nĩkrén kỹ nĩj ke nĩ ẽmã mág tỹ União receita kãki, vẽnhrá tag jagma arts. 100, § 15, 166, §§ 9º, 12 e 17, e 198, § 2º.

SEÇÃO II

DA SAÚDE

Art. 196. Tỹ vẽnh kaga nirejtu tóg tỹ emã tỹ Estado ag mỹ ke nỹj ti tarĩr jé, ãn ki tóg mỹ ken kỹ nỹj políticas sociais mré econômicas ti, vẽnh

kaga tỹ sĩ ken jé kar ti kar ki nén ũ, tỹ ti kar mỹ ken kỹ, tỹ jag rike han kỹ, nenũ hánhár ti, rãnhrãj jé kri, tarĩr jé gé kar ta vỹn ke mẽn jé.

Art. 197. Tỹ tóg vẽnh kar mỹ ke nỹj tỹ nén ũ hánhár ãn ti, kar vẽnh kaga kri rãnhrãj jé, Poder Público ag, hã mỹ tóg nỹj ag hynhan jé, lei jagma, ãkrén kỹ vin ge ti, tugnỹm kar vinvin jé, vẽsóki hynhan jé, ketũmỹr ũ ag mỹ inh mỹ han ra ken jé, kar ver, ũn pir tỹ pessoa física ti ketũmỹr tỹ jurídica tỹ nireitũ jãn kỹ.

Art. 198. Tỹ nén ũ hynhan kar rãnhrãj jé, vẽnhkar mỹ, vẽnh kaga tarĩr fã ti, vinvin jé ag nỹtĩ ãn tỹ, tarĩr kar tỹ tũ ken jé, kar hynhan jé tarĩr fã pir ti, tag jagma:

I – tãmĩ vinvin jé, tarĩr fã pir governo kãki;

II – hynhan jé, jãmĩ tarĩr jé, ne ki nénũ kren tũn kỹ serviços assistenciais kãki;

III – ti kar tóg jagmré tarĩr jé.

§ 1º Tỹ sistema único tỹ vẽnh kaga kỹgtãg fã tóg, tỹ kygjãm jé ke nỹj, vẽnhrá tag jagma art. 195, jẽnkamu tỹ seguridade social kãki, tỹ ẽmã mág tỹ União, kar ẽmã tỹ Estados, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar mré ẽmã kẽsĩr tỹ Municípios ag, kar ver ũ tỹ kãmũn kỹ.

§ 2º Tỹ ẽmã mág tỹ União ti, kar ẽmã tỹ Estados ag, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, mré ẽmã kãsĩr tỹ Municípios ag tóg jẽnkamu jãnãj mũ, prỹg kar kãmĩ, vénhkar mỹ tỹ vẽnh kaga kygtãg jé, nĩkrén kỹ tag jagma:

I – hãrikemũn tỹ ẽmã mág tỹ União nĩn kỹ, tỹ tóg nĩkrén kỹ vin, pi hãra tỹ 15% (quinze por cento) kãfór nỹj ke nĩ;

II – hãra tỹ ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal nĩn kỹ, ti kaja jagtã sĩ jãkruj jé tóg vénhrá tag jagma rán kỹ nỹj kẽ nĩ arts. 155 e 156-A kar jẽnkamu tỹ hã mỹ ke ti vẽnhrá tag jagma arts. 157 kar 159, I, "a", kar II, kar kũnũj jé ti kaja pipin kỹ jãgnãj ja ãn ti, ẽmã kãsĩr tỹ Municipios ag;

III – hãra tỹ ẽmã tỹ ẽmã kẽsir tỹ Municípios kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti vẽnhrá tỹ tó nỹ tag jagma arts. 156 e 156-A kar jẽnkamu jãkruja to vãmén ti arts. 158 e 159, I, "b", e § 3º tag ti.

§ 3º Lei tỹ jagtãn fã, vegve kar tugnỹm mãn prỹg tỹ pẽnkar kãmĩ, hynhan jé:

I – kri nĩkrén jé vẽnhrá tỹ tó nỹ tag jagma incisos II e III do § 2º;

II – tỹ hãrenkỹ pipin jé jẽnkamu tỹ ẽmã mág tỹ União tóg tỹ vẽnh kaga kygtãg ge mỹ jãnãn jé, ẽmã tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ver ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, kar ver ẽmã tỹ Estados ag tỹ ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ jãgnãn jé, to ẽkrén kỹ ti pir ken jé ti jagjãgtar tỹ, ti kar tóg tỹ jag rike nỹtĩn jé;

III – hẽrenkỹ tugnỹm kỹ tarĩr jé, vegve há han kỹ to jẽnkamu tỹ nén ũ kygjãm ge ti vẽnhkaga to, ẽmã mág kãki, ẽmã tỹ estados kãki kar ẽmã kẽsir tỹ municípios kãmĩ.

§ 4º Vẽnhkar kaga tarĩr fã ki rãnhrãj nỹtĩ ag gestores ke tĩ, japrãr jé ki rãnhrãj jé agentes comunitários tỹ saúde ki kar agentes tỹ combate às endemias ki, vẽnhrá jagma kuprẽg kỹ, hãrenkỹ rãnhrãj ke ti, kar ti kanhrãn kỹ jãn kỹ ti rãnhrãj ke ãn jé.

§ 5º Lei tỹ federal tóg hynhan ra kej vẽnhrá tỹ jurídico jagma, hẽre tá jun ge ti ag kysã kaja ti ẽmã mág kãki rãnhrãj nỹtĩ ag mỹ, kar diretrizes jagma rãnhrãj jã ãn to ãkrén kỹ, kar ti hãrenkỹ rãnhrãj ke ti, tỹ agente comunitário tỹ saúde kar agente tỹ combate às endemias ti ke gé, ag mỹ tóg nỹj ẽmã mág tỹ União lei jagma, jẽnkamu tỹ ag jagtãn jé ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, tỹ rãnhrãj nỹtĩ ag kysã kaja kygjãm jé.

§ 6º Ver nén ũ tỹ hãnrikej ke to ãkrén kỹ vẽnhrá tag jagma § 1º do art. 41 kar ver § 4º tỹ art. 169 tỹ Constituição Federal kãki, ũn tỹ rãnhrãj jã ãn ti tỹ agente comunitário tỹ saúde ketũmỹr tỹ agente

tỹ combate às endemias ki, kren ja tóg mũ ti rãnhrãj há han tũn kỹ, vẽnhrá tag jagma.

§ 7º União ag hã mỹ tóg nỹj ag kysã kaja kurã kygjãm ge fin jé, agentes comunitários tỹ saúde kar agentes tỹ combate às endemias ag mỹ, kar tóg ẽmã tỹ Estados ag mỹ nỹj ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag hynhan jé, kri nén ũ kygjãm sór kỹ ag rãnhrãj valoriza kej sór kỹ.

§ 8º Kysã kaja kygjãm ge ti agentes comunitários tỹ saúde kar agentes tỹ combate às endemias ag mỹ, kótĩg ja tóg jẽnkamu ti União tá, ãn hã mỹ.

§ 9º Kysã kaja kygjãm ge ti agentes comunitários tỹ saúde kar agentes tỹ combate às endemias ag mỹ, pi salário régre kaja krãm nĩj ke nĩ, jẽnkamu jãgnãj jé ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, ẽmã tỹ Estados ag mỹ kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ.

§ 10. Tỹ agentes comunitários tỹ saúde kar agentes tỹ combate às endemias tỹ tũ nỹtĩj mũ gé, ag rãnhrãj fã ki nén ũ tỹ ag ki hãnrikej ke ãn to ãkrén kỹ, ag kófa kysã kaja tóg tỹ ũ nĩj, kar kri nĩkrén kỹ, kysã prỹg ti kar kri insalubridade kaja ti.

§ 11. União tỹ jẽnkamu kaja jãgnãj ke ti ẽmã tỹ Estados ag mỹ, ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, tỹ kysã kaja kygjãm jé ketũmỹr nén ũ kaja ke gé, agentes comunitários tỹ saúde kar agentes tỹ combate às endemias ag mỹ, pi mré nĩkrén kỹ ke nỹj kygjãm jé vẽnh mỹ nén ũ ti.

§ 12. Lei federal tóg hynhan mũ kysã kaja kygjãm jé, ũn rãnhrãj fã ti enfermeiro ki, kar técnico tỹ enfermagem ki, tỹ enfermagem mré rãnhrãj fã ti kar ver gĩr munmur han fã fi, tugnỹm kỹ tỹ pessoas jurídicas tỹ nirejtu ti vẽnhkar mỹ, kar ti pir mỹ nirejtu ti.

§ 13. Ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, tóg kurã tỹ 31 kysã tỹ dezembro kãki jẽnkamu tugnỹm jé kar rán kỹ venven jé, lei tỹ tó nĩ tag

kãmĩ § 12 artigo tag kãki, hynhan ja ag tóg, kysã kaja ti rãnhrãj nỹtĩ ag to ãkrén kỹ, tugnỹm kỹ hynhan há han jé rãnhrãj nỹtĩ ag categoria to ãkrén kỹ.

§ 14. União ag hã mỹ tóg nỹj, lei jagma, jẽnkamu jãgnãn ti ag jagtãn jé, ẽmã tỹ Estados ag mỹ, ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, kar tỹ entidades filantrópicas ag mỹ, kar ver ag mỹ rãnhrãj nỹtĩ ag ke gé, 60% (sessenta por cento) ki vẽnhkar tỹ vẽnh kaga tarĩr fã, ken kỹ nỹn jé ag kysã kaja ti vẽnhrá tag jagma § 12 tỹ artigo tag kãki.

§ 15. Jẽnkamu tỹ federais jagma kãmũj fã ti ag jagtãn jé, ẽmã tỹ Estados ag ẽmã tỹ pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã tỹ Municípios ag mỹ kar tỹ entidades filantrópicas ag mỹ, kar ver ag mỹ rãnhrãj nỹtĩ ag ke gé, 60% (sessenta por cento) ki vẽnhkar tỹ vẽnhkaga tarĩr fã, ken kỹ nỹn jé ag kysã kaja ti vẽnhrá tag jagma § 12 tỹ artigo tag kãki, ken kỹ tóg nỹj orçamento geral tỹ União ki, vẽsóki to ẽkrén kỹ, kar nĩkrén kỹ.

Art. 199. Saúde pi tỹ pã'i mág tỹ governo tỹvĩn mré ke nĩ, empresa privada ag vỹ mré kej mũ gé.

§ 1º Ũn kaga nỹtĩj fã (hospital) kar ũn kaga tỹ vẽnhven fã (clínica) particular ag vỹ SUS mré rãnhrãj mũ contrato ketũn mỹr convênio ãn han kỹ. Ũ tỹ jẽnkamũ tỹvĩn jé nỹtĩ tũ ãn, entidades kar ti kar juna kej fã ãn, tugnỹm jé ag tóg.

§ 2º Jẽnkamũ público tỹ ag instituições privadas ag tỹ jẽnkamũ tỹ-vĩn jé nỹtĩ ãn ag mỹ nĩm ke tũ nỹtĩ.

§ 3º Kuvar há mĩ ẽmã ũ ty empresa kar jẽnkamũ pi ẽg ẽmã ki saúde mre kej mũ, hãra tỹ han ge ãn ki rán kỹ nĩn kỹ hã pi hãre nĩ.

§ 4º Han ge ãn hãvỹ tój mũ, hãrenkỹ ẽg há tỹ nén ũ nũj ke ãn ti, ẽg fár kar ẽg kyvénh tỹ ũ mỹ vin ke, nón pesquisa han ge kar hãrenkỹ vẽnh kaga ũ tỹ há kej ke ãn ti. Hãra vỹ ke tũ nỹ, ũ há ki nén ũ kar ti kyvénh kunũnh kỹ ũ mỹ vende kej ke ãn ti.

Art. 200. SUS vỹ han ge ãn kãki nén ũ e tỹvĩn mré ke ti:

I – saúde ki nén ũ kar ãn fiscaliza ke jé tóg mũ, vẽnhkagta hynhan ãn, vacinas, equipamentos kar nén ũ tỹ tũ nĩ ãn kar ti;

II – saúde kãki vigilância han ke, vẽnh kaga ũ tỹ ki kãrã tũ nĩ jé, kar vẽnh kaga tỹ sĩ tĩg jé ũn rãnhrãj nỹtĩ kar ãn tỹ há hãra nỹtĩ jé;

III – ũ tỹ saúde ki rãnhrãj nỹtĩ ãn ag tỹ formação hynhan jé;

IV – saneamento básico mỹ política kar han ge ãn hynhan kỹ vỹ tugnỹm ti gé;

V – saúde kãki pesquisa kar tecnologia tẽg ãn juna ke;

VI – ẽg tỹ vẽjẽn, kron fã kar goj kron fã ãn tarĩr ke, ti kórég tũ ãn ti kar ti valor nutricional ti;

VII – tugnỹm há han vỹ ti, nén ũ tỹ ẽg kókén há ãn ti, drogas, veneno kar nén ũ radioativo ãn, hãrenkỹ hynhan ãn, ti né mré mũj fã, ti vin han há han kỹ nỹtĩ ãn;

VIII – meio ambiente kar rãnhrãj fã kãmĩ vỹ tarĩr kãn ti.

SEÇÃO III

PREVIDÊNCIA SOCIAL TU KE VẼ

Art. 201. Previdência Social vỹ gen kỹ nĩj mũ, Regime Geral de Previdência, ti tỹ ũn rãnhrãj nỹtĩ ãn kar ũ tỹ ũ rãnhrãj fã jãgvãj fã ag mré hã ag mỹ kr tugnĩn, jẽnkamũ tỹ ty krỹn há han jé aposentadoria kar benefícios ti, hãkỹ vỹ han ge ãn kãki ke mũ:

I – tarĩr ke vỹ nĩ ũ tỹ nén ũ tugnĩn rãnhrãj mãn vãnh ãn kurẽ e ki ketũn mỹr krỹ ke pẽ han, kar ũ tỹ kófa tỹvĩ ãn;

II – ũ tỹ gĩr mãn tẽg fag kar ũn kufy fag kirĩr ke;

III – ũ tỹ nén ũ tũ ti rãnhrãj kren kỹ vỹ ãn tarĩr mũ;

IV – ũ tỹ rãnhrãj jẽ ãn ti tỹ baixa renda kã nĩn kỹ, kar ti tỹ hãremũn nĩfénh kỹ jẽn kỹ vỹ, ti nỹ kar ti krẽ mỹ salário kygjãm mũ;

V – ũ tỹ ter kỹ vỹ ti prũ fi ketũn mỹr fi mén, kar fag krẽ mỹ pensão kajãm mũ, § 2º ki ken kỹ nĩ ãn nón.

§ 1º Han ge ãn kãki vỹ ken kỹ nĩ benefícios tag tỹ hãren kỹ ũ mỹ tĩg ke ti. Han ge ãn complementar hãvỹ ge vỹ kej mũ, prỹg tỹ hãre ki kar ũ tỹ hãre kã contribui ke nĩ ãn nón, hãkỹ vỹ tag tugnỹm há han:

I – ũ tỹ deficiência ãn vỹ vyrmỹ han ge nỹtĩ, hãkỹ vỹ jé ke pẽ kar ãn mĩ tĩg kỹ ag ne tó mũ ãn vinvej mũ;

II – ũ tỹ nén ũ tỹ ẽg kókén fã ki rãnhrãj nỹtĩ ãn, agentes químicos, físicos kar biológicos vỹ vyrmỹ han ge nỹtĩ, hãra vỹ ti tỹ ti mỹ risco ãn nón vej mũ, ti ki rãnhrãj jé pẽ jã ãn ti.

§ 2º Benefício ũ pi salário-mínimo ty krỹ tũ nĩj ke nĩ.

§ 3º Salário kar ãn ti, contribuição kãki, vỹ tỹ tẽg ke mãn há nĩ, han ge ãn kãki.

§ 4º Benefícios vỹ reajusta kej há nĩj mũ prỹg nón, ti tỹ ti kaja kren tũ nĩ jé, han ge ãn kãki.

§ 5º Ũ tỹ previdência ki nén ũ mãg nĩ ãn pi ki rã mãn sór ke nĩ.

§ 6º Kófa kar ũ tỹ pensão mãg nỹtĩ ãn ag tỹ kysẽ tỹ dezembro kã décimo mãn fã ãn vỹ ag hãre mãn fã ãn nón han kỹ nĩ.

§ 7º Aposentadoria jé vỹ han ge ãn kãki gen kỹ nĩ:

I – ũn gré tỹ ti kri prỹg tỹ 65 ty jun kỹ, jãvo ũ tẽtá fi tỹ, fi kri prỹg

tỹ 62 ty jun kỹ, fag tỹ prỹ hãre ki contribui ke jé ãn nón;

II – ãpỹ pi rãnhrãj nỹtĩ ãn, ãkré ke ge, produtor rural, garimpeiro kar ũ tỹ krẽkufár jugján fã, ãn ki ũn gré tỹ ti kri prỹg tỹ 60 ty jun kỹ, jãvo ũ tẽtá fi tỹ, fi kri prỹg tỹ 55 ty jun kỹ.

§ 8º Inciso I tỹ § 7° ki rán kỹ nĩ ãn nón, ũ tỹ ũ kanhrãn fã (professor) mỹ prỹg tỹ 5 ki tỹ rem mũ, ti tỹ iskóra ki prỹg tỹ hãre ki rãnhrãj jé ãn venven kỹ, han ge ãn complementar ki.

§ 9º Prỹg tỹ hãre ki contribui ke jé ãn nóm ag vỹ nĩkrén mũ INSS kar previdência ti regime ũ ag mré, ag tỹ kar ser nóm ve kar ũ aposenta ke jé, han ge ãn kãki.

§ 9º-A Ũ tỹ serviço militar kãjã jé ãn ti, arts. 42, 142 kar 143 ki ke ãn tỹ aposentadoria ketũn mỹr reserva dos militares, vỹ ti prỹg tỹ hãre ki contribui ke jé ãn nóm nĩkrén kỹ nĩj ke nĩ.

§ 10. Han ge ãn complementar vỹ hãrenkỹ benefícios tỹ taki rán kỹ nĩ tũ ãn vej mũ, ũ tỹ ti rãnhrãj jẽ ra rỹj jén kỹ INSS vỹ nón vej kar empresa privada ag.

§ 11. Ũn rãnhrãj jẽ ãn tỹ hãre mãn fã vỹ ti salário ki rãj mũ, hãkỹ vỹ ser benefício jyrãj mũ, han ge ãn kãki.

§ 12. Han ge ãn vỹ ũ tỹ baixa renda, carteira assinada tũ ra rãnhrãj fã ãn kar ĩn tarĩr fã ãn mỹ vyrmỹ sistema especial de previdência han mũ, hãra vỹ sĩ nĩj mũ ãn contribuição ti.

§ 13. Aposentadoria tỹ § 12 ki ken kỹ nĩ ãn vỹ tỹ salário-mínimo nĩj ke nĩ.

§ 14. Ũ pi Prỹg tỹ hãre ki contribui ke jé ãn tu ón ke nĩ benefício mãn sór kỹ.

§ 15. Han ge ãn complementar vỹ tój mũ, hãrenkỹ benefício ũ mãn mãn ke ti.

§ 16. Empresa kar consórcio ki rãnhrãj nỹtĩ ag vỹ ser vẽnh aposenta kej mũ, ag kri prỹg ty jun kỹ, inciso II ti §1º kar art. 40 ki ke kỹ nĩ ãn nón, ti tỹ contribui ke nĩ jé ãn nón nĩkrén kỹ, han ge ãn nón.

Art. 202. Jagma hynhan jé previdência privada ti, ti jagtã kar kri kar vinvin há han kỹ vẽsóki regime geral jagma tỹ previdência social ti, ag hã tóg kinhra nỹtĩj, to ãkrén kỹ constituição jagma jo nĩm han kỹ jé ke nỹn jé benefício mỹ, kar hynhan kỹ lei jagtãn fã jagma.

§ 1° Lei tóg tỹ jagtãn fã tóg rán kỹ nỹ ti artigo tag jagma ken kỹ tóg nỹj, ũn tỹ jagmré ki ke nĩn jé planos tỹ benefícios ki, tỹ entidades ti mré previdência privada ke gé, to nén ũ kar kinhra nĩn jé, tỹ gestão to nén ũ kar to ãkrén ja ti.

§ 2° Inh mỹ rãnhrãj kemũ ãn tóg ti jagtã sĩ kaja kajãm ge ti, tỹ benefícios ti kar hãrenkỹ rãnhrãj ke ti estatutos jagma, hynhan ge ti, to ãkrén kỹ benefícios ti, tỹ entidades tỹ previdência privada ti, pi vẽnhrá tỹ contrato kãkã nỹj participantes ag mỹ, kar ver benefício mãn ge ti, pi mré ke nỹj participantes ag ti kaja mãn jé, lei tag jagma.

§ 3º Pi ke nỹj jagmỹ jẽnkamu jãnãn jé tỹ entidade tỹ previdência privada ti ẽmã mág tỹ União, ẽmã tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, ag lei jagma hynhan ja ti autarquias ti, fundações ti, empresas públicas ti, sociedades tỹ economia mista kar entidades públicas ũ ag, ti ver tỹ patrocinador ra, pi hãremũn ke nỹj, ti kaja nĩm mũ ãn tóg segurado tũ kaja kãfãn.

§ 4º Lei tỹ jagtãn fã tóg mỹ ge kej hãrenkỹ hynhan ge ti jagmré ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti ketũmỹr ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, kar ver ag autarquias ag, fundações ti, sociedades tỹ economia mista ti, kar empresas tỹ mỹ nỹtĩ ti, jagma ketũmỹr vyrmỹ nỹtĩ ti, tỹ ver patrocinadores ag to ãkrén fã ti, tỹ benefícios previdenciários ti, kar entidades tỹ previdência jagtãn fã ti.

§ 5º Lei tỹ jagtãn fã ti rán kỹ to vãmén kỹ nỹ ti § 4º hynhan jé tag mỹ, tỹ empresas vyrmỹ nỹtĩ ag permissionárias ketũmỹr concessio-

nárias tỹ vẽnhkar mỹ rãnhrãj ke ag, tỹ patrocinadoras benefícios to ãkrén fã ag, tỹ entidades previdência jagtãn fã ti.

§ 6º Lei tỹ jagtãn fã tóg fij mũ, hãrenkỹ vinvin ge ti membros tỹ diretorias tỹ entidades ti, nĩfénh kỹ nỹtĩ ti tỹ previdência jagtãn fã ti, patrocinadores ag hynhan ja ti vẽnhrá tag jagma.

SEÇÃO IV

DA ASSISTÊNCIA SOCIAL

Art. 203. Tỹ assistência social tóg jãj mũ nén ũ hynhan jé vẽnhkar mỹ, ũ kuprãg mã, kar ver tag hynhan jé:

I – tarĩr jé, ti, kar ti prũ kar krã kar ti, ũn tẽtá fi, fi krã mur ki, gĩr kẽsir ti, kyrũ kar tytãn fi, kar kófa ag kar kófa fag;

II – tarĩr jé gĩr kẽsir ti, kar kyrũ kar tytãn jagjãgtar ti;

III – rãnhrãj ke vegve kỹ tá vinvin há han jé;

IV – ũn mũ vãnh ag mỹ nén ũ vegve kỹ hynhan jé, ag vẽnhkar rike nỹtĩn jé;

V – ken kỹ tóg nỹj mũ, ũn mũ vãnh ag mỹ kysã kaja tỹ salário-mínimo vem jé, kar kófa jagjãgtar ag mỹ, lei jagma.

VI – tỹ pir ken jé jagjãgtar tỹ jẽnkamu tũ ag, ũn ti krã mré tỹ nénũ tavĩ ãn ti, kar mré jagjãgtar tavĩ ãn ag ke gé.

Art. 204. Nén ũ hynhan jé ações governamentais ti assistência social jagma, jẽnkamu tỹ to ãkrén kỹ seguridade social jagma, vẽnhrá tag jagma art. 195, kar ver nén ũ, vinvin kỹ diretrizes tag ag jagma:

I – pipin kỹ vinvin jé ẽmã kẽsir tỹ municípios mĩ político-administrativa ti, coordenação ti hãrenkỹ hynhan ge tóg esfera federal

ag mỹ nỹj, hãra coordenação tỹ nén ũ hynhan ge tóg esferas estadual kar municipal mỹ nỹj, kar mré jagjãgtar ag mỹ nén ũ hynhan fã ag, assistência social ti ke gé;

II – vẽnhkar tóg jagmré vem jé, jagmré to vãmén kỹ vẽnh jo ũ vin fã jagma, nén ũ han ge to ãkrén kỹ, kar mré tugnỹm jé nén ũ kar ki.

Ti rá pir. Ag hã mỹ tóg nỹj ag han sór kỹ ẽmã tỹ Estados ag kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, ag tỹ promoção social jé tuvãj hán kỹ, cinco décimos por cento ki ag jẽnkamu tỹ receita tributária líquido ki, hãra pi ke nỹ ag tỹ nén ũ tag kygjãm sór kỹ:

I – ag mỹ rãnhrãj nỹtĩ kar kri ag nirejtu ti;

II – kri ti jagtã sĩ kygjãm ti;

III – nén ũ kygjãm ti, tỹ mỹ ke tũ nỹn kỹ ações apoiadas jé.

CAPÍTULO III

DA EDUCAÇÃO, DA CULTURA E DO DESPORTO

SEÇÃO I

DA EDUCAÇÃO

Art. 205. Vẽnhkanhrãnrãn fã, tóg tỹ vẽnhkar mỹ ke nỹ, kỹ ẽmã tỹ Estado tóg ve kỹ han ge nĩ, kar vẽnh mỹnh mré vẽnh panh tóg to tu krã jãgnãj ke nĩ, kar tóg kej mũ vẽnhkar tóg to vĩn kỹ, ũn kanhrãn há han ge ãn to ãkrén kỹ, ti kar fi tỹ kanhrãn ja ãn to rãnhrãj há kãgmĩ jé.

Art. 206. Kanhrãnrãn ge tóg tag jagma kej ke nĩ:

I – jag rike kar nỹtĩj ke tóg nĩ vẽnhkanhrãn fã tá junjun jé, kar

krỹgkrỹ ke tũ nĩn jé;

II – ti hãrenkỹ kanhrãn há ki tóg kanhrãn, mỹ ge ken jé, nén ũ to kinhrãg ge ti, kar venven jé ti jykre ti, nén ũ han há ti kar ti kinhra ti;

III – kanhró ag jykre e kar hãrenkỹ kanhrãnrãn ge kinhra, kar tóg nỹtĩ kygjã mã kanhrãn jé, kar ver kygjãm kỹ kanhrãn ge ti;

IV – kygjãm mã kanhrãn ge tóg nỹtĩ iskóra ke tĩ;

V – ũn mỹ ge kej fã ag mỹ kygjãm há han jé professor ag, lei jagma, ag rãnhrãj nỹtĩg mág ja to jãpry ken jé, kar concurso público jagma ki gen jé, kar ver ti kanhrãn ja to papé venven kỹ;

VI – jagmré tarĩr há han jé kygjãm mã kanhrãn fã tá lei jagma;

VII – ken kỹ nỹn jé vẽnhkar kanhrãnrãn há han jé;

VIII – vẽnhkar kanhrãnrãn fã ag mỹ kygjãm jé kysã tỹ piso salarial nacional ti lei jagma;

IX – ken kỹ nỹn jé vẽnhkar tóg kanhrãn fã nirejtu ti, vẽnhkanhrãn jé ti rĩr tĩ ki.

Ti rá pir. Lei tóg kri hynhan ra kej mũ rãnhrãj nỹtĩ ag categoria mỹ, vẽnhkanhrãn fã ag mỹ, kri kygjãm jé ag rãnhrãj nỹtĩn mág kỹ kófãn ja tugnĩn, ẽmã mág tỹ União kãki, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar mré ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag kãki.

Art. 207. Vẽnhkanhrãnrãn fã tỹ universidades ag tóg vẽsóki nén ũ vegvej mũ, mỹ ge kej ke to ãkrén kỹ hynhan, kar vẽsóki administrativa han mũ mré jẽnkamu to nénũ géj fã ti, kar ag tóg jagma mũj vẽnhkanhrãn fã kar mĩ, nén ũ tugnỹm kỹ tỹ mág ke kar ãkre tỹ téj ken jé.

§ 1º Vẽnhkanhrãn fã tỹ universidades ag hã tóg kinhara nỹtĩ ag han sór kỹ vẽnhkanhrãn fã ag mỹ, ẽg mỹ rãnhrãj ken jé, técnicos kar

cientistas tỹ ẽmã mág ũ tá ke ag, lei jagma.

§ 2º Vẽnhrá tóg artigo tag kãki rán kỹ nỹ tag ti, mỹ tóg ke nỹ instituições tóg nén ũ tugnỹm kỹ vẽnhkanhrãn jé científica kar tecnológica ti.

Art. 208. Ken kỹ tóg nỹj ẽmã tỹ Estado ag han jé vẽnhkanhrãn fã ti tag jagma:

I – vẽnhkanhrãn fã tỹ educação básica tóg tỹ véké ke nĩ, gĩr kẽsir tóg prỹg tỹ vẽnhkẽgra han kỹ tóg iskóra to mũj mũ, prỹg tỹ 17 dezessete tá jun kỹ, ver tóg ken kỹ nỹj, véké vẽnhkanhrãn fã ti ũ tóg ti prỹg ki hã kanhrãn ja kãn ja tũ ti;

II – kri tỹ rũm ken jé vẽnhkanhrãn fã tỹ ensino médio vẽnhkar mỹ véké;

III – ke nỹj ja tóg ag mỹ vẽnhkanhrãn fã tỹ mỹ ke pã han jé ũn tỹ portadores tỹ deficiência ag mỹ, kar ver gĩr ũ kar tóg iskóra to mũj fã hã tá;

IV – ke nỹj ja tóg gĩr kẽsir tavĩ vẽnhkanhrãn fã ti creche kar pré-escola ke tĩ, ag tỹ prỹg tỹ pẽnkar tá junjun tũ ki;

V – ken kỹ tóg nỹj mũ gé vẽnhkanhrãn fã tóg kór há tá jun kỹ, nén ũ to kanhrãn fã ti kar nén ũ han jé, ũ kanhrãn jã ãn ve kỹ;

VI – ken kỹ tóg nỹj mũ gé, vẽnhkanhrãn fã tóg kuty kỹ han sór kỹ, hãrenkỹ kurã tá vẽnhkanhrãn fã han ge tũn kỹ;

VII – vẽnhkanhrãn sór mũ ãn vegve kỹ tarĩr há han jé, ti tĩg há han jé kanhrãn fã ki, etapas tỹ educação básica ki, tỹ programas tóg ti mỹ nénũ kar vin jé material didático-escolar ke tĩ, rynhryj kri tĩg jé iskóra ra, ti jãn fã ti, kar ti kaga kỹ ti tarĩr jé.

§ 1º Tỹ tóg vẽnhkar nirejtu nĩ, vẽnhkanhrãn fã ti véké.

§ 2º Hãremũn Poder Público ag vẽnhkanhrãn fã vég tũn ũ mỹ, ketũmỹr han kónãn kỹ, ãn ki autoridade competente tóg to kafãn ge nĩ ũ tóg tó kỹ.

§ 3º Ken kỹ tóg nỹj Poder Público ag mỹ, ag tỹ tugnỹm kỹ ránrán jé gĩr tỹ kanhrãn ge ti ensino fundamental ki, kar ver kanhrãn nỹtĩ ãn mỹ kur iskóra to mũjãg nĩ ken jé, kar ag mỹnh mré ag panh mỹ gĩr jãgnãm nĩ iskóra to ken jé.

Art. 209. Vẽnhkanhrãn fã han jé tóg há nĩ gé iniciativa privada ag mỹ, ag tỹ nén ũ kar tag jagma mũn kỹ:

I – jagma hã mũn jé hãrenkỹ vẽnhkanhrã fã han ti ẽmã mág tỹ Brasil kãki;

II – tugnỹm há han kar ag mỹ hej kej ke nĩ Poder Público ag.

Art. 210. Ken kỹ tóg nỹj kanhrãn fã ag tỹ conteúdos mínimos ki kanhrãn ge ti ensino fundamental ki, ag tỹ kanhrãnrãn há han jé, kar ver ag nén ũ to há ãn ve kỹ, ag nén ũ ki kanhrãn ja ti ag cultura jagma, ag tỹ nén ũ kar hynhan fã ti ẽmã mág kar ag hãtá nỹtĩj fã tá.

§ 1º Vẽnhkanhrãn fã tỹ religioso ti, hã mỹ tóg nỹj ũ tóg kinhrãg sór mũn mỹ, kanhrãn fã ag jyjy kãki tóg nỹj disciplina ke tĩ, véké vẽnhkanhrãn fã han fã ag mỹ, ensino fundamental ki.

§ 2º Vẽnhkanhrãn fã tỹ ensino fundamental tóg tỹ língua portuguesa ki mỹ ge kej, hãra tóg nỹj kanhgág ag ga kãmĩ, ag vĩ pã ki kanhrãn jé, kar vẽsóki hãrenkỹ vẽnhkanhrãn fã hynhan jé.

Art. 211. Ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, jagmré ag tóg hynhan hãrenkỹ vẽnhkanhrãn fã ti.

§ 1º Ẽmã mág tỹ União tóg hynhan, sistema federal tỹ vẽnhkanhrãn fã ti kar ga tỹ Territórios mĩ, mỹ ag tóg jẽnkamu jãgnãj to véké vẽnhkanhrãn fã hynhan jé iskóra ke tĩ, kar hynhan vẽnhkanhrãn fã to ãkrén kỹ, pipin

kar ũ tóg ti kanhrãn kãn jé, vẽnhkar tóg hynhan kỹ kãnkãn jé ti kanhrãn fã ti, to ãkrén kỹ ag tóg jé jẽnkemu jãgnãj ag han jé ẽmã tỹ Estados ag mỹ, ẽmã pir tỹ Distrito Federal mỹ kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ.

§ 2º Ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag tóg hã jé nỹtĩj hynhan jé, vẽnhkanhrãn fã tỹ ensino fundamental kar gĩr kẽsir tavĩ ãn ti ke gé.

§ 3º Ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ag tóg hã jé nỹtĩj hynhan jé vẽnhkanhrãn fã tỹ fundamental kar médio ti.

§ 4º Hãrenkỹ hynhan kỹ vinvin ge ti vẽnhkanhrãnrãn fã ti, ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, hãrenkỹ jagmré hynhan ge vin ja ag tóg, ti kar mỹ vẽnhkanhrãn fã ti, kanhrãnrãn há han jé kuprẽg mẽ ũ kãjatun mã, hã tóg tỹ ensino obrigatório nĩ.

§ 5º Vẽnhkar mỹ tóg nỹj vẽnhkanhrãn fã ki mỹ ge ken jé ensino regular jagma.

§ 6º Ẽmã mág tỹ União ti, ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, vegve kỹ pipin jẽnkamu ti ag iskóra kar mỹ.

§ 7º Tỹ padrão mínimo ti kanhrãnrãn há han jé, vẽnhrá tỹ tó nĩ ãn jagma § 1º deste artigo, vegvej ja tóg mũ ti ki hã ke nĩ ti, tugnỹm kỹ jagma ve kỹ tóg han arunũ tỹ hãre tá krỹg fã ti jẽnkamu ki kar kanhrãn há han ge ti to ag (CAQ) ke tĩ, jagmré to ãkrén kỹ hyn han jé lei tỹ jagtãn fã jagma, vẽnhrá tỹ rá pir jagma art. 23 Constituição tag jagma.

Art. 212. Ẽmã tỹ União tóg hynhan, prỹg kar kãmĩ, pi hãra dezoito tá krỹ tũ nĩj ke nĩ, ẽmã tỹ Estados ag, kar ẽmã mág tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios, ag tóg vinte e cinco por cento nĩm ge nỹtĩ, ag tỹ ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti receita federal jagma, kinhrãg kỹ ti kaja jãgnãj ke ti, to vẽnhkanhrãnrãn fã ki hynhan kar tỹ rãnhrãj jé.

§ 1º Ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti, ẽmã mág tỹ União ti ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, ketũmỹr ẽmã tỹ Estados kãki ẽmã kẽsir tỹ Municípios, pi jé ke nỹj, to nĩkrén ti vẽnhrá tỹ artigo tag jagma, tỹ receita ki governo tỹ jãgnãj ke ti.

§ 2º Tỹ jagma hã han jé jãmĩ rán kỹ nỹ ãn ti artigo jagma, ken kỹ tóg nỹj jagma sistemas tỹ ensino federal ti, estadual mré municipal ti ke gé, kar jẽnkamu tỹ mỹ kótĩg ãn tỹ rãnhrãj jé art. 213 jagma.

§ 3º Vẽnhkanhrãnrãn fã mỹ jẽnkamu tỹ recursos públicos pipin ge tóg ken kỹ nỹj, ensino obrigatório jé, vẽnhkar tóg kanhrãnrãn jé ũ kuprẽg mã, mỹ ge ke há han jé jag rike han kỹ, vẽnhrá tỹ ken kỹ ãn to ãkrén kỹ plano nacional de educação jagma.

§ 4º Tỹ programas suplementares ti vãjãn ki kar vẽnhkaja kygtãg jé, ken kỹ nỹ art. 208, VII, ti kaja tóg tỹ jẽnkamu jãkrunh kỹ contribuições sociais kar recursos orçamentários tá kãmũj tỹ rãnhrãj jé.

§ 5º Tỹ educação básica tóg tỹ vẽnhkar mỹ ke ãn ti, ti kaja tỹ rãnhrãj ke tóg tỹ contribuição social tỹ kysã kaja salário-educação ti, jãkrunh kỹ empresas ag mĩ lei jagma.

§ 6º Ti tỹ estaduais mré municipais kaja jãkruj ja ti contribuição social jagma, tỹ kysã kaja salário-educação ti, pipin ja ag tóg arunũ tỹ hãnrike ãn nĩkrén kỹ, véké vẽnhkar mỹ vẽnhkanhrãn fã, educação básica tá ag jyjy ránrán kỹ nỹtĩ ãn jagma.

§ 7º Pi ke nỹj jẽnkamu jãkruja ãn tỹ nénũ, ũ han ti jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti, §§ 5º e 6º vẽnhrá tag kãki, rãnhrãj nỹtĩ kỹ kófãn ja ag mỹ kar pensões ti ke gé.

§ 8º Hãnrikemũn ti jagtã sĩ kaja ti tũ kej ken kỹ, ketũmỹr tỹ ũ ken kỹ nén ũ kato, ãn ki tóg vinvin kỹ nĩkrén mãn ti kaja ti, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti, vẽnhrá tag kãki kar vẽnhrá tag kãki inciso II jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti, art. 212-A, jagma, ti jé kótĩg jé jẽnkamu tỹ nén ũ ki hynhan jé, kar tỹ rãnhrãj jé vẽnhkanhrãn fã mỹ, kar

ver ti kaja tóg jé kãmũj fã tỹ subvinculados ti, rán kỹ nỹ tag ti art. 212-A Constituição tag kãki, jãmĩ ti kaja jãkruja ãn to ãkrén kỹ.

§ 9º Lei tóg mỹ ge kej hãrenkỹ hynhan ge ti, tugnỹm ge ti, vegven kỹ ti ki hã ke ãn ti, nén ũ to ti kaja kygjãm ja ti vẽnhkanhrãnrãn fã to, tỹ esfera estadual ti, distrital mré municipal ki.

Art. 212-A. Ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag tóg, jãgnãj jẽnkamu ti jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti, art. 212 Constituição tag kãki, tỹ nén ũ ki hynhan jé, kar tỹ rãnhrãj jé vẽnhkanhrãn fã mỹ educação básica ti, kar mré tá rãnhrãj nỹtĩ ag mỹ kygjãm jé, ve kỹ pãtén mã vẽnhrá tỹ tag ti:

I – jé jẽnkamu ãn pipin ti kar jagmré vegven jé ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, ẽmã tỹ Estados kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, instituição tag ag hã mỹ tóg ken kỹ nỹ, ag ẽmã hã kãki, ẽmã tỹ Estado ti, kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, jẽnkamu nĩm han ja tỹ nén ũ ki hynhan jé, kar tỹ rãnhrãj jé vẽnhkanhrãn fã mỹ educação básica ti, kar ver mỹ rãnhrãj nỹtĩ ãn ag mỹ kygjãm jé (Fundeb), jẽnkamu nĩkrén fã jagma;

II – jẽnkamu nĩm han ja tỹ inciso I jagma, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti, artigo tag kãki, hynhan kỹ vinvin 20% (vinte por cento) ki:

a) pipin jé ẽmã tỹ Estados ag ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti, vẽnhrá tag jagma art. 156-A;

b) pipin jé ẽmã pir tỹ Distrito Federal tỹ ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti, vẽnhrá tag jagma art. 156-A; jé ke nỹn kỹ rãnhrãj fã ti estadual mỹ, vẽnhrá tag jagma art. 156-A, § 2º; kar

c) jẽnkamu tóg mỹ ke pã ãn ti incisos I, II kar III vẽnhrá tag jagma, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti art. 155, kar inciso II, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti art. 157, kar incisos II, III kar IV jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti art. 158, kar mré alíneas “a” e “b” tỹ inciso I

kar mré inciso II, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti art. 159 ti, Constituição tag kãki;

III – jẽnkamu tóg mỹ ke pã ãn ti inciso II jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, pipin jé ẽmã tỹ Estados ag mré kãmĩ ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, pipin ja ag tóg arunũ tỹ hãnrike ãn nĩkrén kỹ, vẽnhkanhrãn fã e jagma educação básica tá ag jyjy tóg ránran kỹ nỹtĩ ãn tá, hã ke pã ãn jagma, vẽnhrá tag jagma §§ 2º e 3º do art. 211 Constituição tag kãki, vegve kỹ hynhan jé vẽnhrá tag jagma alínea "a" kar tỹ inciso X ti jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti, kar § 2º artigo tag kãki;

IV – tỹ ẽmã mág tỹ União tóg jagtãn jẽnkamu tỹ nĩm han kỹ nĩ ãn ti, vẽnhrá tỹ tó nĩ ãn jagma inciso II jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma **c**aput ti, artigo tag kãki;

V – tỹ jagtãn jé ẽmã mág tỹ União ti rike nỹj ja tóg 23% (vinte e três por cento) ki, jẽnkamu tỹ mỹ ke pã ãn ti vẽnhrá tag jagma inciso II jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, pipin kỹ tag jagma:

a) pẽnkar régre 10 (dez) pontos percentuais ki ẽmã tỹ Estado kãmĩ mré ẽmã pir tỹ Distrito Federal kãki, prỹg kar jagma arunũ nĩkrén kỹ (VAAF), vẽnhrá tag jagma inciso III jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, ti tá jun tũn kỹ ti pipir tỹ ken kỹ nỹ ãn ti nacionalmente ki;

b) ti pipir ki pẽnkar régre mré ũn pir ki ti kuju 10,5 (dez inteiros e cinco décimos) pontos percentuais ki vẽnhkanhrãnrãn fã kar tỹ municipal ti, estadual mré distrital ti, prỹg kar jagma arunũ nĩkrén kỹ (VAAT), vẽnhrá tag jagma inciso VI jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, ti tá jun tũn kỹ ti pipir tỹ ken kỹ nỹ ãn ti nacionalmente ki;

c) ũn régre ki ũn pir kuju tỹ 2,5 (dois inteiros e cinco décimos) pontos percentuais ki vẽnhkar mỹ kanhrãnrãn fã ki, nén

ũ vegve kỹ tarĩr fã ãn hynhan ja nĩn kỹ lei jagma, tá junjun kỹ, ag rãnhrãj há han ja ãn tóg tãmĩ vẽnhkanhrãnrãn fã ũ ag mỹ ke nỹj há, rãnhrãj kỹ tarĩr jé mỹ ge ke há han ja ti tỹ pir ken jé, jag ve kỹ tỹ ũ nỹtĩ ãn ti desigualdades ti, jagma sistema nacional tỹ tugnỹm fã ti vẽnhkanhrãnrãn fã jagma;

VI – tỹ VAAT tóg nĩkrén, lei jagma inciso X ti jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, ti kaja ãn ve kỹ vẽnhrá tag jagma inciso II jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, kri tỹ mág ge kỹ ti ũ tá kãmũja ti, kar mré jagmỹ jãnãj fã jagma vẽnhkanhrãnrãn fã mỹ, tugnỹm kỹ vẽnhrá tag jagma § 1º, kar ken kỹ nỹn jé vẽnhrá tag jagma inciso III, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki;

VII – jẽnkamu tỹ nén ũ hynhan ge tóg vẽnhrá tag jagma ken kỹ nỹ incisos II kar IV, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, hynhan ja ag tóg ẽmã tỹ Estados kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, tag tavĩ hã mỹ hynhan jé, vẽnhrá tóg mỹ nỹ tag jagma §§ 2º e 3º do art. 211 Constituição tag kãki;

VIII – jagmré ti kaja tỹ nénũ ki hynhan jé kar mré rãnhrãj jé vẽnhkanhrãnrãn fã tá, vẽnhrá tag jagma art. 212 Constituição tag kãki tag hã jãgnãj, pẽnkar régre tẽgtũ 30% (trinta por cento) ki, ẽmã mág tỹ União tóg kaja jãnã jagtãn jé, vẽnhrá tag tóg han ra kemũ mỹ, ti kaja tỹ vẽnhrá tag jagma nỹ ãn mỹ inciso V jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki;

IX tá rán kỹ nỹ ãn ti jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti art. 160 Constituição tag kãki, ken kỹ tóg nỹj jẽnkamu tỹ nén ũ hynhan jé, vẽnhrá tag jagma incisos II kar IV jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, Pã'i tỹ tarĩr jã ãn tóg mĩ hã hynhan tũn kỹ tóg kajãm mũ to, crime de responsabilidade ti;

X – lei tóg hynhan ra kej, tugnỹm kỹ vegve kỹ vinvin kỹ hynhan jé vẽnhrá tag jagma, I, II, III kar IV jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti kar § 1º do art. 208 kar to ãkrén kỹ ránrán kỹ vin

kỹ nỹtĩ ãnti, plano nacional tỹ vẽnhkanhrãn fã ti, to ãkrén kỹ rán kỹ ãn ti vẽnhrá tag jagma art. 214, Constituição tag kri:

a) vinvin há han jé jẽnkamu nĩm han ja ãn ti, vẽnhrá tag jagma inciso I jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, kar mĩ hã jẽnkamu pipin jé, tỹ jag hã tũ ãn ti, kar ver to ãkrén há han kỹ, ti kaja tỹ prỹg kãmĩ kygjãm ge ti arunũ nĩkrén kỹ jagnón, kanhrãn tỹ modalidades ti, kysã kar prỹg tỹ hãre ki kanhrãn ge ti, kar hãrenkỹ kanhrãn fã tá mỹ ge kej ke ti, tugnỹm kỹ vegve kỹ hãrenkỹ hynhan ge ti, kar nén ũ kar hynhan ge ãn ti mỹ ge ke há han jé garantia de sua qualidade ti;

b) hãrenkỹ nĩkrén kỹ pipin ge ti VAAF ki vẽnhrá tag jagma inciso III jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, kar tỹ VAAT rán kỹ nỹ ãn ti inciso VI jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki;

c) hãrenkỹ nĩkrén kỹ pipin ge ti rán kỹ nỹn kỹ alínea "c" tỹ inciso V jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki;

d) ti kar mỹ venven jé, tarĩr kar tugnỹm jé kar ver kãmĩ vegven kỹ hynhan ra ken jé, tar mĩ kar ti kar mỹ jẽnkamu kaja nĩm han ja ãn ti, vẽnhrá tag jagma inciso I jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, ken kỹ nỹn jé hynhan jé, kar vẽsóki hynhan jé kar vinvin jé, conselhos tỹ ag mré tugnỹm jé mré controle social ti, ag mỹ hej ke kỹ jagmré ag vin kỹ, conselhos tỹ vẽnhkanhrãn fã tá;

e) to vẽnhkanhrãn ge kar hãre tá jun ge to avaliação han jé, órgão tóg jé ke ãn mỹ, vegve kỹ pipin mãn jé, hãtá vẽnhkanhrãnrãn fã tỹ hághá kej ke vej ke ti, kar mré mỹ ge kej tỹ mágmág ken jé;

XI – tỹ jẽnkamu tỹ krãm ke nĩn kỹ 70% (setenta por cento) ki jẽnkamu nĩm han ja ti vẽnhrá tag jagma inciso I, jãmĩ rán kỹ kó-

tĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, togvãnh kỹ jẽnkamu ti rán kỹ nỹ tag jagma alínea "c" tỹ inciso V, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, jé tóg ken kỹ nỹ vẽnhkanhrãn fã tá rãnhrãj nỹtĩ ãn ag mỹ kygjãm jé, tugnỹm kỹ jé jẽnkamu ãn ti rán kỹ nỹ tag jagma alínea "b" tỹ inciso V, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, tag rikr han kỹ 15% (quinze por cento) ki, tỹ to kygjãm jé capital to;

XII – lei tỹ hã mỹ ken kỹ nỹ tóg hynhan ra kej, vẽnhkanhrãn fã ag mỹ kysã kaja kygjãm jé piso salarial ti, magistério tỹ vẽnhkar mỹ ge kej fã ag;

XIII – jẽnkamu tỹ kygjãm jé nén ũ ãn ti vẽnhrá tag jagma § 5º tỹ art. 212 Constituição tag kãki, ẽmã mág tỹ União jagtãn jé Fundeb ti, rán kỹ nỹ ãn ti inciso V, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, pi ke nỹj;

XIV – prỹg tỹ 2025 jagma, jagtã fã to vãmén ja ti inciso V jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti, pẽnkar régre 10% (dez por cento) ki ti kaja tỹ hãrenkỹ nỹj ke tóg ẽmã mág tỹ União ag jagma kótĩg, vẽnhkanhrãnrãn fã ag matrículas rugróm jé, gĩr tỹ kusãki kar rãkãnh kỹ iskóra tá nỹtĩn jé pa mẽ educação básica tỹ vẽnhkar mỹ ke ti, vegve kỹ to ãkrén kỹ hynhan jé, mỹ ge ke há han jé kanhrãnrãn nỹtĩ ãn tá, kar jagjãgtar ag tỹ pir ken jé tỹ jaghã kar nỹtĩn jé, ken kỹ nỹn jé jẽnkamu kaja tóg Fundeb jagma kótĩg ge mũ ãn ti, hãra pi ke nỹj inciso tag mỹ, hãrenkỹ hynhan ge ti alíneas "a", "b" e "c" tag jagma, kar tỹ inciso V artigo tag kãki;

XV – prỹg tỹ 2026 kãpãn, ke nỹ ja tóg ti sĩ ki vẽnhkẽgra 4% (quatro por cento) ki jẽnkamu nĩm han ja tá to fundos ke tĩ inciso I jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, mỹ ag tóg jãgnãj ẽmã tỹ Estados, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag tỹ hynhan jé matrículas ti, gĩr tỹ kusãki kar rãkãnh kỹ iskóra tá nỹtĩn jé pa mẽ educação básica ti, ag tỹ hãrenkỹ hynhan ge vin ja ãn jagma jagmré ẽmã mág tỹ União kar ti mré ke kar ag, tá krỹgkrỹg jé kanhrãnrãn fã to ãkrén ja ãn

ti, gĩr tóg kusãki kar rãkãnh kỹ iskóra tá nỹtĩ ãn ti pa mẽ, Plano Nacional de Educação ti.

§ 1º Nĩkrén fã ti VAAT, rán kỹ nỹ tag jagma inciso VI jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, vegve kỹ tóg hej kej, ver jẽnkamu tỹ recurso tóg ve kỹ nĩn kỹ inciso II jagma, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, ver tỹ tag jé ken kỹ nỹn kỹ:

I – ẽmã tỹ Estados tóg jẽnkamu jãkruja ãn ti, ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, tỹ hã jé ke nỹn kỹ hynhan jé ki hynhan kar tỹ rãnhrãj jé, tỹ vẽnhkanhrãnrãn fã tóg mỹ ke tũ nỹn kỹ inciso I jagma, jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki;

II – jẽnkamu tỹ estaduais kar municipais tỹ jãkruja tỹ kysã kaj vẽnhkanhrãn fã mỹ, rán kỹ nỹ ãn jagma § 6º do art. 212 Constituição tag kãki;

III – tỹ jagtãn ge ti ẽmã mág tỹ União tóg jãnãj ke ti, ẽmã tỹ Estados kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag mỹ, rán kỹ nỹ tag jagma alínea "a" tỹ inciso V jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki;

§ 2º Ver to ãkrén kỹ rán kỹ nỹ tag jagma alínea "a" tỹ inciso X jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, lei tóg ũ hynhan mũ kanhrãnrãn fã ag jẽnkamu kaja fón ge ũ ven jé, kar tugtój jé ũ tóg nỹtĩ ãn tá jẽnkamu tóg vẽnhkanhrãn fã mỹ kótĩg ja ãn ti, arrecadação tributária jagma ẽmã ag tỹ ente federado ke tĩ, prỹg fij ja ãn jagma hynhan ge ti.

§ 3º Hã jé tóg kótĩg gĩr kẽsir tavĩ kanhrãnrãn fã ag mỹ tag rike tỹ 50% (cinquenta por cento) ki, ga mág jẽnkamu ki ti kaja ti, rán kỹ nỹ tag jagma alínea "b" tỹ inciso V jãmĩ rán kỹ kótĩg vén mũ ãn jagma caput ti artigo tag kãki, lei jagma.

Art. 213. Vẽnhkar jẽnkamu recursos públicos tóg tỹ vẽnhkar tỹ ka-

nhrãnrãn fã jé ke nĩ, kar tóg há nĩj mũ gé iskóra comunitárias hynhan jé, kar Tupẽ vĩ han fã mré véké ũ mỹ vẽnhkanhrãnrãn fã han ti lei jagma nỹn kỹ:

I – venven kỹ ag tỹ véké nén ũ hynhan nỹtĩ ãn ti, kar ag jẽnkamu tỹ kén tĩ ãn to vẽnhkar mỹ kanhrãnrãn fã han kỹ;

II – ken kỹ nỹn kỹ ag tỹ nén ũ patrimônio ke tĩ ãn tỹ iskóra comunitária ũ han jé, kar Tupẽ vĩ han fã mré véké ũ mỹ vẽnhkanhrãnrãn fã han ti, ketũmỹr Poder Público mỹ fãg kỹ, ag nén ũ hynhan nỹtĩ ãn tỹ krỹ ken kỹ.

§ 1º Tỹ vẽnhkar jẽnkamu recursos públicos tóg, artigo tag kãki rán kỹ nỹ ãn tóg tỹ bolsa tỹ estudos jé há nĩ gé, ensino fundamental kar médio jé, lei jagma, ũn tỹ kanhrãn sór mỹr hãrenkỹ kajãm ge tũn kỹ, ti nĩ ãn tá vẽnhkar mỹ vẽnhkanhrãn fã tóg vaga tũn kỹ, ketũmỹr ti kanhrãn sór mũ ãn tóg tũn kỹ, ken kỹ tóg nỹj mũ gé, Poder Público tóg hynhan ge nĩ jẽnkamu to, kri tỹ rũm ken jé vẽnhkar kanhrãn fã ti, ũn jãvãnh mũ nỹtĩ ãn tá.

§ 2º Tỹ nén ũ tugnỹm kỹ kanhrãn ge ti, ke nỹj ke tóg nĩ kri tỹ rũm ken jé vẽnhkar tóg hynhan jé vẽnhkanhrãn fã tỹ universidade ketũmỹr instituições tỹ kanhrãn fã profissional kar tecnológica ti, há nỹ ja tóg mũ Poder Público mỹ jẽnkamu jãgnã ti.

Art. 214. Lei tóg hynhan kỹ vin vẽnhkanhrãn ge to ãkrén fã ti, prỹg tỹ pẽnkar régre ki tugnỹm jé, jagmré to vãmén kỹ hãrenkỹ hynhan ge ven jé, kanhrãnrãn fã tỹ sistema nacional ti, kar diretrizes vinvin jé, ne to han ge ti, to ãkrén kỹ hãrenkỹ hynhan ge ti, kar ti hãrenkỹ jagtãn ge ti, nén ũ ki hynhan kỹ tỹ rãnhrãj jé kanhrãnrãn fã tá, gĩr kanhrãn fã prỹg jagma, poderes públicos ag nén ũ hánhár jagma, jag kóm ẽmã kãki esferas federativas jagma hynhan ge ti:

I – tỹ tũ ken jé vẽnhrán vãnh mré to jãn vãnh ti;

II – ti kar mĩ vẽnhkanhrãnrãn fã hynhan jé;

III – tỹ há ken jé, mỹ ge ke há han fã ti;

IV – kanhrãnrãn jé ti kar rãnhrãj jé;

V – vẽnhkar tóg kanhrãnrãn fã mỹ ke nỹn jé, científica ki kar tecnológica ki ẽmã mỹg tỹ País kãki.

VI – vinvin jé hãrenkỹ hynhan jé, kanhrãnrãn fã tá nén ũ ki hynhan ge ti, jẽnkamu tỹ recursos públicos tỹ, nén ũ kar kaja ti kãki.

SEÇÃO II

DA CULTURA

Art. 215. Ẽmã tỹ Estado tóg ken kỹ vin nirejtu ti ag tỹ nén ũ sĩnvĩ hánhár venven vẽnhkar mỹ, mur kỹ ti tỹ nén ũ hynhan tĩ ki mog ja ti culturais ti, kar ẽmã mág kãmĩ cultura ũ vegven jé, kỹ ti kar mỹ tó jé gé.

§ 1º Ẽmã tỹ Estado tóg tarĩr mũ ũ tóg vóg tũ nĩn jé ti nén ũ sĩnvĩ hánhár vẽnhgrén fã tỹnh fã ti, manifestações tỹ culturas populares ke tĩ, kanhgág ag fóg sá ag, kar ũ ag tỹ nén ũ sĩnvĩ hánhár venven sór kỹ ke gé ẽmã mág kãki.

§ 2º Lei tóg hynhan kỹ vin mũ, kurã ti, kurã tỹ nén ũ ki hãnrikeja ãn to mỹsér jé, jag kóm kurã tỹ ũ nĩ ke ãn ti, étnicos nacionais ti.

§ 3º Lei tóg hynhan kỹ vinvin mũ Plano Nacional tỹ Cultura ti, prỹg kar jagma, cultural to ãkrén kỹ rãnhrãj jé ẽmã mág kãki, kar jagmré nén ũ hynhan jé poder público ti, tag jagma han jé:

I – tarĩr kar tỹ mág ken jé patrimônio cultural tỹ ẽmã mág kãki nỹtĩ ti;

II – nén ũ hánhár, tỹ mág ke kỹ kar venven jé bens culturais ti;

III – to kanhrãnrãn jé, jãmĩ jã kỹ tarĩr ki rãnhrãj jé cutura ki, ti kar ki kugmĩ já ãn mĩ;

IV – vẽnhkar mỹ tóg ke nỹj vegven jé bens tỹ cultura ti;

V – tỹ mág ken jé cultura e ãn ti, ti nỹtĩ jan mĩ.

Art. 216. Tỹ tóg patrimônio cultural brasileiro nỹtĩ nén ũ hánhár kart o ãkrén kỹ hynhan fã, ũn pir mỹ ke ketũmỹr jagmré ke, rĩnh kỹ tĩn kỹ tỹ hãtá ke ãn venven jé, jag kóm tỹ ũ nỹtĩ ke ti sociedade brasileira kãki, hãrenkỹ ki gej ke ti:

I – hãrenkỹ vãmén fã;

II – hãrenkỹ jãj fã, nén ũ hynhan kỹ ga kri mũg mág jé;

III – nén ũ hánhár tỹ científicas, nén han kỹ venven fã, kar nén ũ tãg hánhár;

IV – nén ũ hánhar, nén ũ kar, papé kar, ĩn hánhár kar tá nén ũ kar venven fã manifestações artístico-culturais ti;

V – ẽmã kẽsir tỹ jag to sygsa ãn ti kar ga tỹ vãnh jykre nĩm han kỹ nĩ ãn ti, kafej kar ka sĩnvĩ hynhan fã ag, nén ũ sĩnvĩ hynhan fã ti, nén ũ si jãvãnh kỹ to kanhrãn fã, vẽsỹ ga kri mũj ja ag to kanhrãn fã, ga kri nén ũ kar tóg rĩnrĩr mũ to kanhrãn fã ag.

§ 1º Tỹ Poder Público, vẽnhkar tóg mré hej ken kỹ, hynhan kar tarĩr, nén ũ tỹ vẽnhkar mỹ ke ti patrimônio cultural ti ẽmã mág kãki, papé tỹ inventários jagma, ránrán kỹ, tarĩr kỹ, tỹ ti kar mỹ ke nỹn jé, nĩgã kunũj jé tarĩr há han jé, kar ver nénũ ũ jagma tarĩr jé.

§ 2º Hã mỹ tóg nỹj administração pública ag mỹ, lei jagma, papé kar hynhan kar tarĩr jé governamental ti, kar ver vegven jé ũn tỹ hãre tỹ vej sór mũn mỹ.

§ 3º Lei tóg vinvin mũ venven kỹ tỹ mág gen jé, kar nén ũ kar hánhár ti valores culturais ke tĩ.

§ 4º Nén ũ kókin kén kar kókén sór mũ ti patrimônio cultural ti, ãn

tóg kajãm ge nĩ lei jagma.

§ 5º Ken kỹ tóg nỹtĩj papé rá tỹ documento ti, kar ũn sá si ag jykre tỹ nén ũ hynhan kỹ tugvãja ãn ti.

§ 6º Ag hã tóg kinhra nỹtĩ ag han sór kỹ, ẽmã tỹ Estados ag kar ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti, mỹ jẽnkamu jãnãj sór kỹ tỹ cinco décimos por cento ki ag ti jagtã sĩ kaja jãkruja ti, tỹ to hynhan jé nén ũ tỹ projetos culturais ti, pi ke nỹj jẽnkamu tag tỹ, tag kygjãm jé:

I – rãnhrãj nỹtĩ ag mỹ kar kri nénũ ũ kygjãm ti;

II – ti néve pã kaja kajãm jé;

III – nén ũ to ti kaja kajãm tũ nĩn jé, tỹ mỹ ke pã tũ nĩn kỹ jẽnkamu tỹ mỹ nén ũ hynhan ge ãn ti.

Art. 216-A. Tỹ Sistema Nacional tỹ Cultura ti, hynhan kar vinvin kỹ nỹtĩ jagmré tarĩr jé, ẽmã kẽsir mĩ vinvin kỹ kar vẽnhkar mỹ ke, ũn jãmĩ jãg kỹ tarĩr ken fãg, jagmré hãrenkỹ nén ũ hynhan ge ti cultura mỹ, vẽnhkar mỹ ken kỹ nỹn jé krỹ ke mã, jagmré to vãmén kỹ entes tỹ Federação ag vẽnhkar mré, to ãkrén kỹ hynhan jé, ti kar mỹ há nỹn jé kófãn há han jé, ti kar mỹ, kar ti kar tóg nirejtu nỹtĩ ti cultura han jé.

§ 1º Tỹ Sistema Nacional tỹ Cultura tóg política nacional tỹ cultura kar ag diretrizes jagma rãnhrãj tĩ, tỹ Plano Nacional tỹ Cultura tóg hynhan kỹ vinvin jagma, kar tóg tag hã jagma nỹtĩ:

I – vẽnh vĩ e ti;

II – vẽnhkar tóg hynhan kar venven jé, tỹ bens kar rãnhrãj fã culturais ki;

III vẽnhkar tóg nén ũ hynhan ge to mỹsér jé, tugtó kỹ kri tarũm ken jé, nén ũ ãn kinhra ti kar tỹ bens culturais ti;

IV – jagmré hynhan jé entes federados ag, kar vẽnhkar mỹ rãnh-

rãj nỹtĩ ag, ketũmỹr vẽnhmỹ rãnhrãj jã ãn ti, cultural ki;

V – jagmré vegve kỹ hynhan jé nén ũ tỹ vẽnhkar mỹ, programas ti, projetos ti kar nén ũ hánhár ãn ti;

VI – jagtãn jé pépé tỹ, tá culturais tỹ rãnhrãj nỹti ãn ag mỹ;

VII – jag krãfĩn jé políticas culturais ti;

VIII – ag vẽsóki hynhan jé entes federados kar instituições tỹ vẽnhkar mỹ ke ti;

IX – nén ũ kar venven kỹ tugtój jé vẽnhkar mỹ;

X – ti kar mỹ ke nỹn jé mré vegve kỹ hej ke fãn jé jagmré tugnỹm fã tỹ controle social ti;

XI – ẽmã kẽsir mĩ vinvin jé, jagmré tarĩr jé kar jẽnkamu to nén ũ hynhan ge ti;

XII – tỹ mág ge kỹ kri tarũm ken jé, jẽnkamu tỹ orçamentos públicos tá krỹ ke kỹ nĩ ãn ti, cultura mỹ.

§ 2º Hynhan jé mỹ nén ũ tỹ estrutura ti Sistema Nacional tỹ Cultura kãki, esferas tỹ Federação jagma:

I – tugnỹm kỹ tarĩr ke ag cultura ki;

II – tỹ conselhos ag política cultural kãki;

III – vẽnhmãn kỹ to vãmén jé cultura to;

IV – mré tarĩr ke ag;

V – to ãkrén jé cultura to;

VI – tỹ sistemas tỹ mỹ jẽnkamu jãnãj fã cultura mỹ;

VII – tỹ sistemas tỹ nén ũ kar venven kar tugtój fã kar hãrenkỹ nỹ culturais ti;

VIII – tỹ programas tỹ kanhrãn fã hynhan fã cultura jé; kar

IX – tỹ sistemas setoriais vinvin jé cultura kãki.

§ 3º Lei federal tóg hãrenkỹ hynhan kej mũ Sistema Nacional tỹ Cultura mỹ, kar nén ũ to ãkrén kart o vãmén kỹ hynhan ge ti, ag mré sistemas nacionais ketũmỹ políticas setoriais tỹ governo ag mỹ.

§ 4º Ẽmã tỹ Estados ag, ẽmã pir tỹ Distrito Federal ti kar ẽmã kẽsir tỹ Municípios ag, tóg hynhan kỹ vinivn mũ hãrenkỹ rãnhrãj ke ti cultura kãki lei hynhan kỹ.

SEÇÃO III

DO DESPORTO

Art. 217. Ẽmã tỹ Estado ag hã mỹ tóg nỹj mũ, ag hynhan jé vẽnhkanh'nhyr tỹ juga kej fã ti, ránrán kỹ nỹtĩ ãn ti, kar ránrán mẽ nỹtĩ ãn mỹ ke gé, tỹ vẽnhkar nirejtu nỹn jé, tag jagma:

I – ag vẽsóki hynhan kỹ vinvin jé entidades desportivas ag, ũn jagmỹ tarĩr ke ãn ag, kar associações ti, hãrenkỹ hynhan ge vinvin kỹ rãnhrãj ke ti;

II – mỹ jãgnãn jé jẽnkamu tỹ recursos públicos ti, hã tỹ mág ken jé, kanh'nhyr kỹ juga kej fã tá ti kar mỹ, iskóra kãtá ketũmỹr iskóra jãtá, kar ver mỹ ke pã ãn ti, alto rendimento ag mỹ;

III – vyrmỹ ag vin kỹ ag mỹ vem jé profissional ag, kar tỹ profissional tũ ag mỹ ke gé;

IV – tarĩr kar tỹ mág ken jé, jag kóm nén ũ ki juga kej fã ag, ẽmã mág kãki hynhan já ãn ti.

§ 1º Tỹ Poder Judiciário tóg hej kej, ações tỹ hãrenkỹ hynhan ge ti ag juga kej fã ti, ti justiça kar mĩ to vĩ ja tóg tũ ken kỹ, lei jagma.

§ 2º Tỹ justiça desportiva tóg kurã tỹ sessenta tavĩ nĩ, processo róm mũ ãn kãpãn, ti tugnỹm kỹ hãrenkỹ ti vĩ rán kỹ fin jé.

§ 3º Tỹ Poder Público ag tóg tỹ mág ge kỹ mỹ hynhan ra kej, kanh'-nhyr fã ti kar mỹ há nỹj jé.

CAPÍTULO IV

DA CIÊNCIA TECNOLOGIA E INOVAÇÃO

Art. 218. Pã'i mág tỹ governo vỹ, ũ tỹ ciência, pesquisa ki nén ũ há han sór mũ ãn apoia ke kar juna kej mũ, tecnologia ki kanhrãn ãn kar nén ũ tẽg hynhan ke gé.

§ 1º Pesquisa cientifica kar tecnológica hã ve vén ke vỹ nĩ pã'i mág tỹ governo ti, mỹr hãtỹ ti kar mỹ nén ũ há han ke mỹ, mỹr ciência, tecnologia kar nén ũ tẽg hynhan ke hãtỹ ju nỹ tĩn.

§ 2º Tecnologia ki pesquisa vỹ tỹ ẽg ẽmã mág tỹ Brasil kãki nén há hynhan jé ke nĩ, industrias ag mogmog jé kar ser ẽkré ke gé, ẽmã kẽsir kar mĩ.

§ 3º Pã'i mág tỹ governo vỹ ũ tỹ ciência, pesquisa, tecnologia kar nén ũ tẽg hynhan ki rãnhrãj sór mũ juna kej mũ ag tỹ tu kanhrãnrãn mág jé. Kar vỹ ag rãnhrãj há han jé ne tỹ ag mỹ há ãn ki ag apoia kej mũ gé.

§ 4º Han ge ãn vỹ empresa tỹ ẽg ẽmã mág kãki pesquisa, tecnologia mré ke nỹtĩ ãn apoia kej mũ, ag tỹ ki rãnhrãj nỹtĩ ag kanhrãnrãn mág ke tu vẽmén kỹ. Kar vỹ empresa ag tỹ ki rãnhrãj nỹtĩ ag kygjãm há nỹtĩ ãn mré apoia kej mũ gé, ag tỹ ag mãn ge ãn krĩgmỹ ke ãn mré hã mãn jé.

§ 5º Estado kar Distrito vỹ caput tỹki ken kỹ nĩ ãn nón ag tỹ jẽnkamũ público kã kunũnh kỹ tỹ instituições ag tỹ ciência kar tecnologia ty

ũ kanhrãnrãn nỹtĩ ag mỹ jãnãj sór kỹ vej mũ.

§ 6º Estado hãvỹ caput ki nỹtĩ tag nón ser nén ũ kar tỹ ciência, tecnologia kar nén ũ há han ke tag tugnĩn órgãos públicos kar instituições ag tỹ ag pir rãnhrãj fã ag tỹ jagmré rãnhrãj han mũ, ti kar mĩ.

§ 7º Estado hãvỹ instituições públicas ag tỹ ciência, tecnologia kar nén ũ há han ke tag ag tỹ kuvar mĩ ẽmã ag mré rãnhrãj han mũ, ag tỹ kar ser caput tag ki ken kỹ nĩ tag hynhan jé.

Art. 219. Ẽg ẽmã mág kãki mercado vỹ tỹ ẽg tũ pẽ nĩ, hã tugnĩn vỹ han ge ãn ki ken nĩ ag tỹ ser tỹ cultural kar economia ki fón kỹ ẽg kar mỹ nén ũ há han jé, ẽg ẽmã kãki tecnologia tỹ mág ke jé gé.

Tag tỹvĩn ki vỹ ken kỹ nĩ. Estado vỹ empresa kar instituições kar ag, público kar ag pir rãnhrãj fã, ag apoia kej mũ ag tỹ mogmog jé. Kar vỹ apoia kej mũ gé, parque tecnológicos tẽg ketũn mỹr ki nỹtĩ ki hynhan jé, polo tecnológicos kar nén ũ tỹ nón nỹtĩ tỹ mogmog jé. Hãra vỹ ver ũ tỹ nén ũ tẽg hynhan nỹtĩ ag rãnhrãj apoia kej mũ, hã kỹ vỹ ag juna ke kar ver nén ũ ag kãmém mũ, ti kar tecnologia kãki ag rãnhrãj kinhrãg jé.

Art. 219-A. União, Estados, Distrito Federal kar Municípios ag vỹ órgãos kar entidades publica kar ag pir nén ũ hynhan fã ag mré vẽnhmãn kỹ jagnã mré nén ũ hynhan mũ, pesquisa jé projetos, ciência, tecnologia kar nén ũ há hynhan ke ti. Ũ tỹ ser nén ũ há vég mũ vỹ ũ mỹ inh mré vé kej mũ, jẽnkamũ tỹ hãremũn ki rã kỹ, han ge ãn ki ken kỹ nĩ ãn nón.

Art. 219-B. Ciência ti Sistema Nacional, tecnologia kar Nén ũ há hynhan (SNCTI) vỹ tỹ ser instituições públicas kar privadas ag jagnã mré vej ke nỹtĩ, ag tỹ ser ciência, tecnologia kar nén há hynhan ki ãn ki ẽg ẽmã mág kãki nén ũ hynhan jé.

§ 1º Han ge ãn hã vỹ SNCTI ag ne han ke kar ãn tój mũ.

§ 2º Estado, Distrito Federal kar municípios ag vỹ vãsóki Han ge ãn hynhan mũ, ẽmã kẽsir kar ne tỹ ke nĩ ãn kar ne tỹ tũ nĩ ãn tugnỹm kỹ.

CAPÍTULO V

DA COMUNICAÇÃO SOCIAL

Art. 220. Ti kar vỹ ẽkrén, nén ũ han, vẽmén kar nén ũ tugtó jé há nỹtĩ, nén ũ kar mĩ vẽnvĩ tĩj fã mĩ. Ũ pi ti vĩ jé tugnĩn kóreg mãj, han ge ãn nón.

§ 1º Han ge ãn ũ pi vãsóki han ge ũ han mũ jornal mĩ nén ũ tój há tój ke to, nén ũ kar mĩ vẽnvĩ tĩj fã mĩ, art. 5º, IV, V, X, XIII kar XIV ki vỹ tó kỹ nĩ.

§ 2º Pi há nĩ política, ideologia kar artística tugnĩn nén ũ tó tũg ãn ti.

§ 3º Federal kãki han ge ãn tỹ ne han ke hã vỹ:

I – mỹsinsér fã, filme kar espetáculos públicos tarĩr ke, ũ tỹ ne tỹ vej ke ãn, gĩr tugnĩn, hã kỹ vỹ jé vyrmỹ ĩn kar hã ra nĩj ke nĩ.

II – han ge ãn hynhan ke, ĩn pir kãki gĩr kar ti nỹ tỹ nỹtĩj ãn tỹ jagnã mré rádio kar TV mĩ nén ũ tỹ ke nĩ ãn mã tũ nĩ jé, kar ser ũ tỹ mãg nĩ ãn tỹ ge pi jé ke jé gé, art. 221 ki ken kỹ nĩ ãn tugnĩn. Kar han ge ãn vỹ nén ũ vẽnhmỹ tỹ vẽnh vinvén fã ãn to ti kar tarĩr mũ gé, ũ tỹ kaga tũ nĩ jé, kar ti nĩ ãn ki nén ũ tỹ hãnrike tũ nĩ jé.

§ 4º Han ge vỹ tugnỹm mũ gé, nén ũ vẽnhmỹ tỹ vẽnh vinven fã ãn ti, sĩgar, goj fa, agrotóxicos, vẽnhkagta kar terapias ãn ti, inciso II tỹ kynhmỹ rán kỹ nĩ ãn nón. Ti vẽnhven kỹ vỹ ki tag vỹ kóreg nĩ kej ke nĩ, nén ũ ãn tỹ ẽg mỹ há tũ nĩ ãn tój ke vỹ nĩ, ẽg tỹ vóg sór kỹ.

§ 5º Meios de comunicação ũ pi tỹ empresa pir tỹ mré ke jé nĩ, ketũn mỹr ũ tỹ hãnrike ãg pi mré kej mũ, hã kỹ ũn pir pi ti tỹ nén han sór mũ ãn han.

§ 6º Ũ tỹ jornal ketũn mỹr revista rán sór kỹ pi pã'i mág tỹ governo mỹ tuvĩj.

Art. 221. Rádio kar TV ki ne han ke hãvỹ:

I – ũ tỹ nón kanhrãn jé, artes, cultura kar tãmĩ nén ũ tỹ hãnrike jé ãn tugtó jé;

II – ẽg ẽmã mág kar ẽmã kẽsir mĩ Cultura vinven ke, kar ser ne hynhan fã ãn tugtó ke ti kar tỹ kinhra nỹtĩ jé;

III – ẽmã mág kãki ẽmã kẽsir ag cultura ki ne hynhan, artística kar jornalística, han ge ãn ti percentual nón;

IV – ti kar tỹ ẽmã ki nỹtĩ ãn respeita kej ke, ũn vĩ tỹ ũ kar ti kar nỹtĩ jé kar ãn.

Art. 222. Ũ tỹ ẽmã tag ki tỹvĩn hã vỹ tỹ jornal, rádio kar TV empresa jo jãj ke nỹtĩ, kar ũ tỹ ki nỹtĩ kri prỹg tỹ 10 ke kãfór ãn, kar ũ tỹ tỹ jurídico ãn, ẽg ẽmã ki han ge ãn nón, hãra ti mág vỹ tỹ taki ke nĩj ke nĩ gé.

§ 1º Nén ũ kar ki jẽnkamũ tỹ ações kar voto jé ke ãn vỹ tỹ empresa tag ag mỹ ke nĩ, jornal, rádio kar TV ki ag, hãra vỹ tỹ taki ke pẽ nỹtĩj ke nỹtĩ, ketũn mỹr ki nỹtĩ kri prỹg 10 kar. Tag ag hãvỹ ne tỹ ki kej nón vej mũ.

§ 2º Tag ki pẽ ag kar ki nỹtĩ kri prỹg tỹ 10 ãn ag hãvỹ jo nỹtĩj mũ, ag hãvỹ kuprẽg kar ne tỹ mĩ mũj ke ãn tugnỹm mũ.

§ 3º Meios de comunicação eletrônica kar, tecnologia ki ke kar tag ti, ag vỹ art. 221 nón ki hã han ke nỹtĩ, mỹr han ge ãn tỹ taki ke pẽ tỹvĩn mỹ ke vẽ ke kỹ nĩn ham.

§ 4º Han ge ãn hã vỹ tój mũ, kuvar mĩ ẽmã ũ ag tỹ taki empresa ag mré rãnhrãj ke ti, § 1º ki ken kỹ nĩ ãn tugnĩn.

§ 5º Empresas tag ag kã'ũ ki, § 1º ki ken kỹ nĩ ãn nón, ag tỹ ũ tỹ jo nỹtĩ ãg ryrãg sór kỹ, ag vỹ Congresso Nacional mỹ tój mũ.

Art. 223. Poder Executivo hã vỹ ũ mỹ tuvãj, renova kej ketũn mỹr ũ mỹ há mré ké kej rádio kar TV to. Hãra empresas privadas, pública kar estatal ag vỹ jagnã mré ke há nỹtĩ kar ke nĩ.

§ 1º Congresso Nacional hãvỹ tugnỹm art. 64, § 2º kar § 4º kurẽ tỹ hãre ki han kỹ nĩ ãn ti, ti tỹ hãrekã vẽnvĩ tỹ ti ki jun jé ãn nón.

§ 2º Ag tỹ renova kej ke ketũn mỹr ũ mỹ ha ãn han ke, ken jé Congresso Nacional ty ũ tỹ 2/5 ag vỹ jagnã mré hej kej ke nĩ. Hãra ũ tỹ to vota ke jé ãn jyjy vỹ rán kỹ nĩj mũ, ti tỹ hej ke jé ketũn mỹr vah ke jé ãn ti.

§ 3º Ag tỹ ũ mỹ tuvãj ke kar renova kej ke vỹ Congresso Nacional tỹ tugnỹm kar hej ke kar hã ken kỹ nỹj, kynhmỹ ránrán kỹ nỹtĩ ãn nón.

§ 4º Juiz tỹ ken kar hã ag vỹ tỹ tũ kej ketũn mỹr há han kej kurẽ tỹ rán kỹ nĩ ãn ty krỹg tũ ke.

§ 5º Rádio vỹ prỹg tỹ 10 ke tu rán kỹ nĩ, jãvo TV vỹ tỹ prỹg tỹ 15 ke nĩ.

Art. 224. Congresso Nacional ty ag vỹ Conselho de Comunicação Social han mũ, tag hã vỹ rádio kar TV tỹ nén ũ nón vej fã nĩj mũ han ge ãn kãki.

CAPÍTULO VI

NÃN MÁG TU KE VỸ

Art. 225. Meio ambiente vỹ tỹ ti kar mỹ ke nĩ, hãkỹ ũ vỹ nén ũ tỹ vỹ sũn ke tũ nĩ, Poder Público mré ke vẽ tarĩr jé kar ti kar vỹ tarĩr ke nỹtĩ ti tỹ kóreg tũ nĩ jé gĩr tỹ kãmũ nỹtĩ ãn jo.

§ 1º Tag tỹ ki hã ke jé Poder Público dever vỹ, kirĩr jé:

I – nén ũ tỹ vãsóki tĩ mũj fã mĩ mũn jé, nén ũ tỹ kórigrég kỹ ki hynhan kar nén ũ kar kirĩr jé ti mogmog há han jé;

II – kaféj kar ãn, vẽ'ỹ kar ãn kar microrganismos tỹ ti ke ãn hãr nỹtĩn jé, ag tỹ ũ ke sór ke tũ, kar entidades ũ tỹ pesquisa hynhan sór mũ ag tugnỹm ke;

III – ga kar ãn rán rán ki Federação kar mĩ ga tỹ ne tỹ protegido nỹtĩj ke ti, han ge ãn kãki ũ tỹ ne tỹ ki nén ũ han ke ãn, kar ũ tỹ kókén sór ãn kamãg ke;

IV – ũ tỹ nén ũ mág han sór kỹ vỹ ver Estudo de Impacto Ambiental han vén mũ, ti tỹ meio ambiente kókén mág ketũ ãn ve jé, kar vỹ ser nén ũ kar mĩ tugtój ke nĩ, ti kar tỹ kinhra nỹtĩn jé;

V – nén ũ tỹ mĩ ẽkrẽnkrẽn fã ãn mré hã tarĩr jé, kãmĩ nén ũ vende ke tũ nĩ jé, kri nén ũ hỹnhan tũ nĩ jé, tỹ ẽg kã'ũ kókén tũ nĩ jé, kar tỹ ẽg pénĩn nén ũ há kar tag tỹ hãre tũ nĩ jé;

VI – escola mĩ ti kar krĩ ki vin ke, tỹ ag pénĩn nén há kar tag tarĩr kinhrãg jé;

VII – vẽ'ỹ kar ãn kar kaféj kar ãn tarĩr jé, ti tỹ espécie ũ tỹ tũ ke tũ nĩ jé, kar véké vẽ'ỹ junja ke tũ nĩ jé;

VIII – combustíveis fósseis kajãm mág ke, jãvo Imposto sĩn kỹ kygjãn ke, energia jẽnkri ke mũ ãn tugnĩn kar hidrogênio tỹ carbono tũm ke tỹ sĩ tĩ jé, han ge ãn complementar ki vỹ ke ti, ti kaja tỹ sĩ ke jé, ti tỹ kaja pir nĩn jé, Energia jẽnkri ãn hã tỹ ti kar tỹ ke nỹtĩ jé, tag vỹ han ge ãn complementar ki hãren kỹ impostos (art. 155 ti inciso II kar 156-A) kar pipin ke (caput art. 195, I, "b", IV kar V, kar art. 239 alínea "b" ti inciso I kar IV) tu vẽmén ti.

§ 2º Ũ tỹ recursos minerais vóg mũ ãn vỹ ti tỹ meio ambiente kókén jé mĩ ki han mãn ke nĩ, Han ge ãn kãki vỹ hãren kỹ tag han ke tó kỹ nĩ órgão público responsável ũ mré.

§ 3º Ũ tỹ meio ambiente kókén mũ ãn vỹ kajãm mũ, ty ti tỹ ũn há tĩ nĩ vỹ, hãra tỹ gera kajãm Código Penal kar leis ambientais ki nỹtĩ ãn ti, kar ũ tỹ nén ũ han nỹtĩ ag tỹ kỹkrỹ kej ke, ag tỹ rãnhrãj fã génh ke, ag tỹ kar tag han mãn tũ nĩ jé.

§ 4º Floresta Amazônica, Mata Atlântica, Serra do Mar, Pantanal Mato-Grossense kar Zona Costeira vỹ tỹ União patrimônio pẽ nỹtĩ,

hãkã vỹ han ge ãn kãkã nĩ, kãmĩ ne han ke ti, Meio ambiente tarĩr ke kar ser kãmĩ nén ũ géj ke ãn ti.

§ 5º Ga tỹ tỹ ũ tũ tũ ãn kar governo tỹ génh jé, vỹ ser ũ mỹ tuvãnh kórég nĩ, vende kej tũ, mỹr tỹ kri nén ũ tỹ nỹtĩ si ãn mogmog há han jé ke vẽ.

§ 6º Han ge Federal hãvỹ usinas ag tỹ reator nuclear mré rãnhrãj fã ag tỹ hãtỹ nỹtĩj ke vej mũ, tỹ hã tũn ag vỹ jo ĩn nỹtĩj ke tũ nỹtĩ.

§ 7º Ũ tỹ vẽ'ỹ junja ke ãn vỹ kórég nĩ nĩ (Inciso VII ti § 1º), hãra tag vỹ ũ tỹ ti cultura tuvãnh tũ kỹ vẽ'ỹ tỹ nén ũ mĩ vin fã ãn tu, hãre tũ tỹ nĩ, ke mũ. Hãkỹ vỹ ser to patrimônio cultural brasileiro vỹ ke mũ (art.215 ti § 1º), han ge kã vỹ nĩ, hãra vẽ'ỹ kirĩr há han ke, tỹ vẽsarénh kãfãn tũ nĩ jé.

CAPÍTULO VII

VẼNHNỸ, GĨR, TYTẼG, KYRŨ KAR KÓFA DA FAMÍLIA, DA CRIANÇA, DO ADOLESCENTE, DO JOVEM E DO IDOSO

Art. 226. Vẽnhnỹ fag vỹ tỹ ẽg tar nỹtĩ, hã tugnĩn Estado vỹ fag kirĩr ke nĩ.

§ 1º Ũ tỹ civil ki vẽnh régrég kỹ, ãn vỹ tỹ véké ke nĩ.

§ 2º Tupẽ jo ĩn mĩ vẽnh régrég vỹ civil hãri ke nĩ, han ge ãn kãki.

§ 3º Estado vỹ ũn gré kar ũ tẽtá tỹ vé jagnã mré nỹtĩj fã ãn kinhrãg ti, ti tỹ vẽnhnỹ tugnĩn, hã kỹ vỹ mỹ tỹ mrãnh kej mũ tỹ civil ki jagmré jẽgjẽg sór kỹ.

§ 4º Ũ tỹ pir mỹ ti krẽ jẽ'ỹn tĩ ãn vỹ tỹ vẽnhnỹ nĩ gé.

§ 5º Ũ tỹ jagnã mré jẽgjẽg kỹ nén ũ hynhan ke ãn vỹ jag rike kar nĩ,

ũ pi ũ kãfór nĩ sór ke nĩ.

§ 6º Divórcio hã vỹ ũ tỹ civil ki jagmré jẽgjẽg jé tỹ tũ kej.

§ 7º Ti kar vỹ ti tỹ krẽ nỹtĩ jé livre nỹtĩ, instituições públicas kar privada ũ pi kur krẽg kej kar ker krẽ nĩ hã kej ke tũ, hãra Estado vỹ mỹ tu vẽmén, kanhrãn kar meios científicos mĩ, ũ tỹ krẽ nỹtĩj sór mỹ.

§ 8º Estado vỹ vẽnhnỹ mré ke kar ãn kirĩr mũ, ũ tỹ vẽsarénh tũ nĩ jé.

Art. 227. Vẽnhnỹ, sociedade kar Estado mré ke vẽ gĩr, tytẽg kar kyrũ kirĩr há han jé ti tỹ mog há han jé, jẽn há han, kanhrãn, kanhir, nén ũ to kanhrãn jé ti tỹ ki rãnhrãj jé, cultura mré ke há han, ti kar mré há jẽ jé kar ser ti jé ty ti nỹ fag kar pénĩn nỹtĩ kar mré há jẽ jé. Kar ver ti kar vỹ nén ũ tag tugnĩn gĩr kirĩr: ũ tỹ tuvãnh kỹ tĩg fã ãn, ũ tỹ tu vĩ kónãn tũ nĩ jé, ũ tỹ inh mỹ nén ũ hynhan ke kỹ tu jũ tũ nĩ jé, ũ tỹ junja ke tũ nĩ jé kar ser ũ tỹ vẽsarénh kãfãn tũ nĩ jé.

§ 1º Estado vỹ programa hynhan mũ gĩr kar mogmog nỹtĩ tarĩr fã jé, tag hã vỹ ser entidades não governamentais mré rãnhrãj mũ, hãra vỹ tag tugnỹm vén ke nĩ:

I – jẽnkamũ público ãn jagtã vỹ mỹnh fag kar gĩr sĩ vẽnhven tẽg mỹ tĩg mũ;

II – programas hynhan ke ũ tỹ ti há mĩ kóreg ãn ti, sensorial kar ti krĩ ki ag tỹ há mũn jé. Tỹ kanhrãn kỹ ti kar mré nĩj fã jé, ti rãnhrãj kinhrãg, ti kar mré vĩ há, nén ũ tỹ ag kutẽn fã nũnh ke (obstáculos arquitetônicos), kar ũ tỹ tu vĩj fã kar.

§ 2º Han ge ãn vỹ tój mũ ag tỹ ẽmĩn, prédio público, kar rĩnja tẽg hynhan ke, ũ tỹ deficiência ãn tỹ mĩ mũj fã jé.

§ 3º Gĩr kar mogmog nỹtĩ kirĩr jé han ge ãn vỹ ge mũ:

I – rãnhrãj jé vỹ tỹ prỹg tỹ 14 kar hã ke nĩ, art. 7º, XXXIII ki ken kỹ nĩ ãn nón;

II – rãnhrãj mũ si ag direito rike, previdência mré hã;

III – mog jẽ ãn ti rãnhrãj jẽ ra tóg iskóra ra tĩg ke nĩ;

IV – ũ tỹ nén ũ jagy han kỹ vỹ ti mỹ ti ne tugnĩg acusado vyr jé ãn tój mũ, hã kỹ vỹ processo mĩ tĩg ke nĩ gé, kar vỹ ser ũ tỹ ti jagfy vĩj ke ũ vej ke nĩ gé (advogado), han ge ãn tỹ gĩr to ke tĩ;

V – mogmog nỹtĩ tỹ nén ũ jagy han kỹ (hãremũn internação) ãn ki ti kurẽ vỹ ehe tũ nĩj ke nĩ; ti tỹ tỹ ser ũ vĩ jẽmẽg tũ tỹ vĩ ãn ki hã; kar ser tugnỹm ke, ti mog jẽn kỹ vỹ ver kanhrãn há han mũ, hã kỹ vỹ ver mỹ ge ke há tĩ;

VI – Poder Público vỹ vẽnhnỹ tỹ gĩr tỹ fonfor mũ ẽn tarĩr jé apoia kej mũ, han ge ãn kãki, hãkỹ vỹ mỹ assistência jurídica, incentivos fiscais kar jẽnkamũ ki juna kej mũ gé;

VII – gĩr kar mogmog nỹtĩ ãn tỹ drogas mĩ mũ ãn mỹ tỹ programas hynhan, ag tỹ ki ge tũg jé, kar ũ tỹ tuvãj sór mũ mỹ.

§ 4º Han ge ãn vỹ ũ tỹ gĩr kar mogmog nỹtĩ ãn vón kãnãn, junja ke kar vóg vẽnhmỹ han mũ ãn tỹ kajãm han mũ.

§ 5º Ũ tỹ gĩr jẽ'ỹn sór kỹ Poder Público vỹ mré vej mũ, ẽmã ũ ty ke tỹ taki gĩr ũ jẽ'ỹn sór kỹ vỹ mỹ han ge ãn ũ ti gé.

§ 6º Gĩr kar tỹ ĩn pir kãki nỹtĩ ãn ti, ty ti panh ũ, mỹnh ũ, ketũn mỹr jẽ'ỹn kỹ jẽ, hãra vỹ ti krẽ kar direito hãrike nĩ. Pi há nĩ gĩr tỹ nỹ tỹ ũ tugnĩn junja ke sór ãn ti.

§ 7º Gĩr kar Mogmog nỹtĩ direito nón ve jé art. 204 ki vem nĩ.

§ 8º Han ge ãn hã vỹ tag vej mũ:

I – mogmog nỹtĩ mỹ Estatuto han ke, kãki vỹ ser mogmog nỹtĩ ag direito tugtój mũ;

II – Plano Nacional de Juventude han ke gé, tag vỹ prỹg tỹ 10 ke jé han kỹ nĩj, kãki ser pã'i mág tỹ governo tỹ mogmog nỹtĩ mỹ vyrmỹ políticas públicas hynhan jé.

Art. 228. Ũ ti prỹg tỹ 18 ty krỹ tũ ra nén ũ jagy han jén kỹ pi ũn sanh tỹ kajãm ke ãn han, mỹr tỹ mỹ vyrmỹ han ge ũ ti.

Art. 229. Vẽnhnỹ vỹ ti krẽ kẽsir mogmog há han jé kirĩr kar kanhrãn há han mũ, jãvo ũn sygsanh vỹ ser ti panh kar mỹnh kófa juna kej mũ, tarĩr ke ti kaga kỹ.

Art. 230. Vẽnhnỹ, ẽmã kar Estado vỹ Kófa tarĩr ke nỹtĩ, ti tỹ ti nĩ jé ki nén ũ kar mĩ tĩn jé, ti há tĩ jé ti tĩ jé kar mĩ.

§ 1º Kófa mỹ programas hynhan kỹ vỹ ti nĩ jé hã tu ẽkrén kỹ han mũ, tỹ ti ĩn kãkã nĩ kỹ cuidado recebe ke jé.

§ 2º Kófa ti kri prỹg tỹ 65 ken kỹ vỹ véké rĩnja ki rã kej mũ.

CAPÍTULO VIII

DOS ÍNDIOS

Art. 231. Kanhgág ag vãnhmãn kỹ nỹtĩ ja mĩ, ag nén ũ han fã, ag vĩ, ag nén ũ kri fij fã ag jykre si, kar ag ga kri nỹti ãn vỹ, ag mỹ vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nỹ. Hã kỹ ser Ẽmã Mág jo jẽ ãn vỹ ga ãn rán ke nĩ, kanhgág mỹ, kar ser ti kar mỹ tarĩr, nén ũ tỹ kri nỹtĩ ãn kar ti kej mũ.

§ 1º Kanhgág tũ pẽ vẽ ser, ag tỹ ga ki nỹtĩ kỹ nén ũ kar hyn han nỹtĩ ãn ti, ag ãkrãn fã, kar nãn kãmĩ nénũ géj fã, kar nãn kirĩr nỹtĩ ãn vỹ tỹ ag vẽnhgrun jé ke nĩ, ag tỹ ser kri nỹtĩ kỹ ag krẽ jẽ'ỹn ỹn jé ag si ag jykre ki.

§ 2º Kanhgág tỹ ga ki nỹtĩ si ãn vỹ tỹ ag tũ pẽ nĩ, kỹ ag vỹ ser ki nén ũ há kar ãn, kar goj mág tére kar ãn kãmĩ nén ũ ãn tỹ nén han mũ han.

§ 3º Fóg ag tỹ Kanhgág ag ga kãki goj ki nén ũ han sór kỹ ag vỹ Congresso Nacional mỹ to vĩ vén mũ, ag tỹ ser kar ẽmã ẽn ty nỹtĩ mré vẽmén jé gé, ag tỹ ag mré tugnỹm kar ser tin ag mỹ nĩ ãn jãmã jé, ag tỹ han ge ãn mĩ hã han jé.

§ 4º Ũ pi ga tỹ kanhgág ag mỹ rán kỹ nĩ ãn ki ne nĩ, vẽnhrá tag ki tó kỹ nĩ ãn ti, hã kỹ ũ tỹ ty nĩ tũ ra , tỹ jérĩn mỹ tỹ kangág tũ pẽ nĩ ser, ag pi kren mũ.

§ 5º Ũ pi kanhgág ag ga ki ag nũj ke nĩ, nén ũ jagy tỹ hãnriken kỹ hã, goj fãn kỹ ag nỹtĩ jé kri rũ kỹ, ketũn mỹr venhkaga kóreg tỹ ag kri kótĩg kỹ. Hãra ag tỹ ver Congresso Nacional ty to vĩ vén ke nĩ, ag tỹ kar ag nũj jé, ag kar jatunmỹ vẽsikã vỹnvỹn ke jé, ag ga ra.

§ 6º Ũ pi kanhgág ga kãki nén ũ nũj ke nĩ, kãkã nĩj ke tũ, nén ũ há jãvãnh ke tũ ga kãmĩ, goj kãmĩ nén ũ géj ke tũ, ẽmã mág ki jo jẽ tỹ ke tũ ra. Ẽmã mág jo jẽ ãn kar ti kar tỹ ken kỹ hã. Kar ũ pi ser ti tỹ kinhra ra nén ũ tag ag kã'ũ han jén kỹ ne tój ke nĩ gé, hãrekemũn tỹ ki kagtĩg ra ga ãn tỹ nĩ kỹ nén ũ han jén kỹ, hã vỹ ser ti tỹ ga ãn kãkã nĩ kỹ, nén ũ han jé ãn kaja vej mũ.

§ 7º Vẽnhrá tag kãkã ken kỹ nĩ ki art. 174, § 3º e § 4º pi tỹ kangág ga to ke nĩ.

Art. 232. Kanhgág ag vỹ, ag tỹ Justiça ki nén ũ tỹ ag mỹ ki hã ke tũ ãn, ketũn mỹr ag nén ũ há han sór ãn tỹ ki fón jé há nỹtĩ, Ministério Público hã vỹ ag mỹ nón vej mũ.

TÍTULO IX

DAS DISPOSIÇÕES CONSTITUCIONAIS GERAIS

Art. 233. Revogado

Art. 234. Estado tẽg han kỹ União pi ki ne nĩj mũ, Estado tẽg ãn mré ke vẽ aponsetadoria kar pensão ãn kygjãm jé, inh hã tỹ ti deve kygjãm mũ gé, kar ser administração tỹ ti mré ke kar, vãsóki vỹ conta mré ke kãn.

Art. 235. Prỹg tỹ 10 kãki Estado tẽg han kar vỹ han ge ãn kri tĩg mũ ver:

I – ti ẽmã kãki ke tỹ 600 mil ty krỹ tũn kỹ Assembleia Legislativa ki vỹ deputado tỹ 17 nĩj ke nĩ, jãvo tỹ 600 mil ty krỹ ketũn mỹr kãfór kỹ, hãremũn ũ tỹ 1,5 milhão ken kỹ, ãnkĩ Assembleia ki vỹ deputado tỹ 24 ke nĩj ke nĩ;

II – pã'i mág tỹ Governo vỹ Secretarias tỹ 10 ke nĩj ke nĩ;

III – Contas ti Tribunal ki vỹ tẽgtũ jẽj, pã'i mág Governador hã vỹ kuprẽg, hãra ag vỹ tỹ ẽmã mág tỹ brasil ki ke pẽ nỹtĩj ke nĩ, to vẽme há ke gé kar tu kanhró mág;

IV – Justiça ti Tribunal ki vỹ Desembargadores tỹ pẽnkar kri ũn rẽgre nĩj;

V – Governador tỹ eleito tĩ mũ hã vỹ ser Desembargadores ve ag kuprẽg mũ, hãra gen kỹ:

a) ũ tỹ pẽnkar ke ag vỹ juízes ag prỹg tỹ 35 ãn nỹtĩj, ũ tỹ estado tẽg ki rãnhrãj nỹtĩ si ãn, ketũn mỹr ga tỹ estado han jé ãn;

b) promotores ag ki vỹ hãri ke nĩ gé, ag prỹg kar prỹg tỹ hãre rãnhrãj jé ãn, kar advogados ag mré hã, to vẽme há, jurídico to kanhró mág;

VI – Estado tẽg tỹ Território Federal kãkã nĩn kỹ, Desembargadores tỹ pẽnkar ke ag vỹ ser tỹ juízes nỹtĩj ẽmã mág tỹ Brasil kãki;

VII – Estado tẽg kãki Comarca ki Juiz de Direito, Promotor de Justiça kar Defensor público ve ag vỹ ser concurso han mũ, pã'i mág tỹ Governador tỹ kar ag kuprẽg jé;

VIII – Estado tẽg tỹ ver ti Constituição estadual nĩ tũ ke, advogados kanhró mág kar ũ ti kar tỹ ũn kinhra ãn hãvỹ tag ag jo jãj: Procuradoria-Geral, Advocacia-Geral, Defensoria-Geral. Ag kar vỹ prỹg tỹ 35 ke nỹtĩj ke nĩ, pã'i mág tỹ Governador hãvỹ ag kuprẽg, hãra ag vỹ ag rãnhrãj ki kunũj sór kỹ kunũj, ag mỹ tag to ke vẽ ke mã kã (to ag "ad nutum" ke ti);

IX – Estado tẽg tỹ Território Federal ki ken kỹ União vỹ mỹ repasse han mũ ti vãsóki ty rãnhrãj nỹtĩ ãn kygjãm han, mỹr Administração Federal hãtỹ kygjãm nĩ ra ag tỹ vyrmỹ estado tẽg han sór mỹ. Repasse vỹ gen kỹ kej:

a) prỹg tỹ pẽnkar kri ũn pir kãmĩ, Estado tẽg vỹ ser despesa kar rãnhrãj nỹtĩ mỹ 20% kygjãm, União tỹ kajãm fã ãn ki, jãvo União vỹ ver 80% kajãm mũ;

b) prỹg tỹ pẽnkar kri ũn rẽgre kar, Estado vỹ ser 30% kygjãm, prỹg tỹ pẽnkar kri ũn tẽgtũ kar vỹ ser 50% tỹ kri tĩ ãn mré hã kygjãm mũ;

X – ũ tỹ ser ãgno ty cargo tỹ kynhmỹ nỹtĩ ki ge mũ vỹ ser tỹ Constituição estadual mré ke pẽ nĩj;

XI – Estado tẽg ti receita ki 50% kãfór gasta kej ke tũ nĩ, tỹ ki rãnhrãj nỹtĩ ãn kygjãm kỹ.

Art. 236. Cartório mĩ nén ũ ránrán fã vỹ tỹ empresa kar ũ tỹ pir mỹ rãnhrãj nỹtĩ ãn mré ke nĩ, hãra poder Público hã vỹ hej ke kar fiscaliza kej mũ.

§ 1º Han ge ãn hã vỹ cartório tỹ hãrenkỹ rãnhrãj ke tój mũ; ag tỹ

nén ũ tỹ civil kar criminal vé jé ũ tỹ ki rãnhrãj nỹtĩ ag to; kar Poder Judiciário tỹ hãrenkỹ cartório fiscaliza kej ke ti.

§ 2º Federal ki han ge ãn hãvỹ nén ũ ránrán ke ãn (registros kar autentificações) ti kaja tỹ hãre nĩj ke ãn tój mũ.

§ 3º Ũ tỹ cartório ki rãnhrãj mũ sór mũ vỹ concurso público han mũ, Cartório ũ pi vaga kuprẽ han kỹ nĩ ke kysẽ tỹ pẽnkar kri ũn pir han ke nĩ, hãmỹ ag tỹ concurso han, vaga ãn ty fãg jé ketũn mỹr tỹ cartório ũ ty ũ jáprẽr mũ.

Art. 237. Fazenda ti Ministério hã vỹ fiscaliza kej mũ nén ũ tỹ ẽmã ũ ty kãmũ kar ra mũj fã ãn ti, ag tỹ ẽg ẽmã kirĩr jé financeira kar economicamente ki.

Art. 238. Han ge ãn hã vỹ tój mũ hãrenkỹ petróleo combustíveis vende kej ke ãn ti: gasolina, petróleo ti óleo, álcool carburante kar matérias-primas renováveis.

Art. 239. Ẽg tỹ programa social ki nén ũ jãkrunh kỹ géj fã ãtỹ Lei Complementar nº 7, de 7 de setembro de 1970 kar ser Programa de formação do servidor público tag tỹ Lei Complementar nº 8, de 3 de dezembro de 1970 tag tĩg mũ promulga kejé constituição tag kãki, kar ser tag tu rãnhrãj jé; (seguro desemprego kar previdência social kãki. Jãvo abono tag tỹ § 3º deste artigo ty nĩ.

§ 1º Jãvo caput, kãki recurso tỹ 28% vỹ tĩg gen kỹ nĩ programa ũ ag mỹ; kar desenvolvimento econômico mỹ. Banco mág tavĩn vỹ mré kej ke nĩ, tag vê kỹ; econômico kar saocial.

§ 2º Nén ũ tỹ vẽnh grun jé ẽnti Programa Integração Social kar Programa formação de Patrimônio do Servidor Público ẽn tỹ vin han kỹ nỹtĩj mũ. Ag tỹ mãn háj há tu jukrén kỹ, lei especifica Kãkã ta nĩj mũ kar tỹ kunũnh há nĩj ũ prũg gen kỹ. kar ser tũ nĩj mũ nén ũ génh jê, caput tag tỹ artigo Kãkã nĩm há nĩj mũ conta kã ũ tỹ han mũ ẽn mỹ.

§ 3º Ũn rãnhrãj mũ ag tỹ mãn kỹ, kar ũn rãnhrãj mũ ag tỹ nĩm kỹ Programa de Integração Social mỹ kar Programa de Formação do Patrimô-

nio do Servidor Público ag salário mínimo vỹ tãpry régre han mũ 2025 kãmĩ kar 2026 kã tóg han há han kỹ nĩj mũ kar ser (IBGE) kãki kar ser ũ tỹ benefícios gég nỹtĩ ẽn tỹ 1º salário tỹ ser computa kekỹ nỹtĩj mũ ti kaja tag hã tỹ. jãvo ti vẽnh mág kỹ tóg vẽnh kar ti conta ki vár mũ Programa kurã tag kã promulga Ken kỹ contituição tag kãki.

§ 3º A beneficio ti Hár kar ti krỹg jétỹ § 3º deste artigo ty nĩ, ti tỹ ti salário mínimo kaja krãm ke ti, ẽg rãnhrãj krỹg jé tu (1,5).

§ 4º Seguro desemprego financiar ke mũ ag vỹ impresa ag contribuição ẽn mãn ge nỹtĩ kar ag tóg vin há han ge nỹtĩ ag tỹ ũ tỹ rãnhrãj mũ ag mỹ kurã ki krỹ kejé ẽn tu jykrén kỹ, lei tag kãki tugnỹm kỹ.

§ 5º Programa tỹ economia kãki financia kekỹ nỹtĩ ẽn tỹ § 1º kãki rán kỹ nĩ, kar tóg vê há han kỹ tój mũ mídia social eletrônico kãmĩ, reunião han kar comissão mista mré. Rán kỹ ta nĩ § 1º do art. 166 kãki.

Art. 240. Kỹ tóg en kỹ nỹj mũ art. 195 empregadores tỹ contribuição compulsório tỹ folha de salário kãki tĩn kỹ nĩj entidades ag mỹ kar serviço social mỹ kar tóg formação profissional kar sisitema sindical mré han kỹ nĩj mũ.

Art. 241. União Estado kar Distrito Federal mré Município vỹ disciplinar kej mũ lei consórcio público kar ag mré nỹtĩ ag mré kar tóg serviço público kar encargos kãki rãnhrãj mũ ẽn ag ta nén ũ há ẽn transferir ke há nĩj mũ ag rãnhrãj kãki.

Art. 242. Tag ti kar art. 206, IV, pi ne aplica kej instituições educacionais kãki, han kỹ ta nĩ lei municipal kar estadual kãki tóg nỹtĩ, constituição tag han mũ kã. Hãra pi ti kar tu keka nĩ recurso público to.

§ 1º Ũ tỹ Brasil ki história to vẽnh kajrãn kỹ, tóg mré ke nĩ contribuição ti cultura kar mỹ kar ũn vĩ tỹ ũ mré hã ti tỹ vẽnh han jê.

§ 2º O Colégio Pedro II tag vỹ Rio de Janeiro ty jẽ, hãra tóg órbita federal Kãkã jẽj mũ.

Art. 243. Propriedade rural kar urbano ti ẽg país kãki hãty ũ tỹ nén ũ

vẽnh mỹ krãn nỹtĩ ẽn tỹ vyn ge nĩ, kar ũ tỹ véké fóg mỹ rãnhrãj nỹtĩ mré hã tóg vej kenĩ. Ũ tỹ tag han nĩ vê kỹ lei kãki tóg ga dono nĩgã kunũj kỹ reforma agrária mỹ fij mũ, kar programa de habitação popular mỹ, art. 5º kãki, vê kỹ.

Ti rá pir. Nén ũ kar de valor econômico tag apreender ke kỹ tráfico ilícito entorpecentes kar drogas kar ũ tỹ véké génh kỹ tĩ ẽn nĩgã génh kỹ tóg fundo especial mỹ tĩg mũ lei kãki tugnỹg kỹ.

Art. 244. Lei tag kãki tóg gen kỹ nĩj mũ adaptação dos logradouros, dos edifícios kar ser rĩnha kirã há nĩ jé ũn mũ kórég ag mỹ kar tóg art. 227, § 2º ty Ken kỹ nĩ gé.

Art. 245. Lei tag gen kỹ nĩ, Poder Público tỹ assistência nĩm ge ti kósin san kar ũn jagãgtar kar ũ tỹ ter ja crime doloso autor do ilícito. ẽn prejudicar ke mũ kã.

Art. 246. Gen kỹ nĩj mũ artigo ũ han sór kỹ constituição kãki kar vóg mãn sór kỹ, emenda promulgar ke kỹ 1º de Janeiro de 1995 kar vẽnhra hã han jê ser ti promulgar ke kar.

Art. 247. Lei tag tỹ ven kỹ nĩ, do § 1º do art. 41 e no § 7º do art. 169 ty tóg rán kA nĩ servidor público tỹ garantia kã nĩj ke ti, cargo efetivo ki contribuí kejé tug nĩn Estado ki**.**

Ti rá pir. Ũ tỹ kejẽn rãnhrãj kónãn ti, kỹ ag kutẽm tĩ hãra tóg processo administrativa ẽn tug nỹm há han kỹ nón vej mũ. Ti ne ki ũn rãnhrãj tĩ ẽn k´kén tũnĩ jê.

Art. 248. Ũn beneficio kajãm ge mũ ti nén ũ kar ki vỹ tỹ previdência social nĩ, kar conta tỹ Tesouro Nacional tỹ limite nĩm jé tu hãra tóg vej ke nĩ limite fixado ẽn ti art. 37, XI ty.

Art. 249. Nén tỹ recurso assegurar kejke mũ ti kófa ag kar pensões kajãm ge kỹ servidores kar ag krẽ mỹ vỹ Tesouro kãki kutãj mũ União Distrito Fedral kar Município vỹ kri rãnhrãj mũ recurso tag vin há han jê, ũ tỹ direito ẽn ag mỹ lei tag tugnỹm kar admistração mré.

Art. 250. Previdência social tỹ nén tugnĩn kajãm ge mũ tỹ ta recurso arrecadar kejé tugnĩn kenĩ, kar União tỹ fundo integrado kãki direito ativo ẽn ven ge nĩ lei tag kãki administrar Ken jé.

ATO DAS DISPOSIÇÕES CONSTITUCIONAIS TRANSITÓRIAS

(...)

Art. 67. União tỹ kanhgág ag mỹ ag ga kunũnh kãnh ge nĩ prỹg tỹ 5 ki constituição tag tỹ promulgar ke kar.

(...)

RECONHECIMENTO AOS INDÍGENAS QUE PARTICIPARAM DAS TRADUÇÕES

Ademir Garcia: indígena do povo Kaingang. Graduando em Direito pela Universidade Federal do Rio Grande do Sul (UFRGS). Pesquisador do Instituto de Direito Global (IDGlobal), atuando no Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD). Participa da tradução de documentos jurídicos, como a Constituição Federal de 1988, a Convenção nº 169 da OIT e os Objetivos de Desenvolvimento Sustentável (ODS). Foi professor da língua Kaingang e atua como tradutor da língua.

Atos Fermin Vasques: indígena do povo Tikuna. Professor efetivo. Graduado em Antropologia pela Universidade Federal do Amazonas (UFAM), em Pedagogia Intercultural pela Universidade do Estado do Amazonas (UEA) e em Teologia pelo CFTBN. Possui pós-graduações nas áreas de Educação, Saúde e Saberes Tradicionais pela UEA. Atua como gestor escolar indígena, com forte compromisso com a educação diferenciada e a valorização dos saberes tradicionais. É liderança ativa no movimento indígena do Alto Solimões, integrando a CGTT, onde contribui na defesa dos direitos dos povos indígenas e no fortalecimento das comunidades. Em 2025 e 2026, atuou como tradutor da Constituição Federal de 1988, contribuindo para a acessibilidade do texto constitucional às comunidades indígenas.

Bernabé Bitencourt Serra: indígena do povo Tikuna. Mestre em Linguística e Línguas Indígenas pelo Museu Nacional/UFRJ. Graduado em Pedagogia Intercultural Indígena pela Universidade do Estado do Amazonas (UEA). Atualmente é professor da Escola Municipal Indígena Santos Dumont, na Comunidade Indígena Tikuna Bom Intento I, no município de Benjamin Constant (AM).

Celestial Kri da Silva: indígena do povo Kaingang. Professor de História e Geografia na EIEB Sã Ty Kó, Aldeia Kondá. Graduado em Ciências Sociais pela Universidade Comunitária de Chapecó (Unochapecó) e pós-graduado pela mesma instituição.

Elizabeni Barbosa: indígena do povo Kaiowá. Tradutora e professora da Aldeia Laranjeira Nhanderu. Graduada em Matemática pela Licenciatu-

ra Intercultural Indígena da Universidade Federal da Grande Dourados (UFGD/FAIND). Trabalha com séries iniciais e ensino médio.

Geniniana Barbosa Almeida Pedro: indígena do povo Kaiowá. Graduada na área de Ciências da Natureza pela Universidade Federal da Grande Dourados (UFGD) e no curso Ara Vera Normal Médio Intercultural Indígena, na área de Linguagem. Contou com o auxílio de Adelina Pedro de Almeida na tradução em Kaiowá.

Jeronimo Franco da Silva: indígena do povo Kaiowá. Liderança da Aldeia Amambai Tekoha Pandui, Mato Grosso do Sul.

Jhelice Franco da Silva: indígena do povo Kaiowá. Graduanda em Direito pela Universidade Estadual de Mato Grosso do Sul (UEMS), unidade de Naviraí. Pesquisadora do Instituto de Direito Global (IDGlobal), integrando o Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD). Participa da tradução de documentos jurídicos, como a Constituição Federal de 1988, a Convenção nº 169 da OIT e os Objetivos de Desenvolvimento Sustentável (ODS). Desenvolve estudos voltados aos direitos indígenas e às questões socioambientais, integrando grupo de pesquisa sobre conflitos socioambientais e a Rede de Apoio e Incentivo Socioambiental (RAIS).

Jocemar Kovenh Garcia: indígena do povo Kaingang. Residente na Terra Indígena Nonoai (RS). Graduado em Licenciatura Intercultural Indígena pela Universidade Federal de Santa Catarina (UFSC). Atua como educador, tradutor e agente cultural, com experiência na revisão e correção de traduções para a língua Kaingang, incluindo textos jurídicos. Desenvolve atividades ligadas à valorização dos saberes tradicionais, sendo liderança espiritual (kujã) e participante de iniciativas culturais, produções audiovisuais e projetos de fortalecimento linguístico e comunitário.

Jucemari Mĩnká da Silva Corrêa: indígena do povo Kaingang. Graduada em Licenciatura Plena em Pedagogia pelo Centro Universitário IDEAU – Unidade Getúlio Vargas (RS). Especialista em Educação Interdisciplinar pela mesma instituição e mestranda em Educação em Políticas e Gestão de Processos Educacionais pela Universidade Federal do Rio Grande do Sul (UFRGS).

Kesia Mũtẽ: indígena do povo Kaingang. Professora. Graduada em Ciências da Natureza pela Universidade Federal da Fronteira Sul (UFFS) – Campus Erechim (RS) e mestranda em Educação pela Universidade Federal da Fronteira Sul (UFFS) – Campus Chapecó (RS).

Kunha Yvoty (Lúcia Assis Morais): indígena do povo Kaiowá. Rezadora, Nhande Sy conhecedora dos saberes tradicionais do povo Kaiowá, artesã e parteira tradicional da Aldeia Amambai Tekoha Pandui, Mato Grosso do Sul.

Leonel Kãka Caetano Chaves: indígena do povo Kaingang. Professor. Graduado em Administração em Processos Gerenciais pela Faculdade Educacional da Lapa (FAEL). Especialista em Gestão Hospitalar pela mesma instituição e especialista em Gestão Escolar, Orientação e Supervisão pela Uniasselvi.

Lileia Pedro de Almeida: indígena do povo Kaiowá. Liderança e mulher ativista do movimento indígena do Mato Grosso do Sul. Graduada em Ciências Humanas e mestranda em Antropologia pela Universidade Federal da Grande Dourados (UFGD).

Maycon Flores do Nascimento: indígena do povo Tikuna. Graduando em Direito pela Universidade Federal do Oeste do Pará (UFOPA). Pesquisador do Instituto de Direito Global (IDGlobal) e integrante do Programa Língua Indígena Viva no Direito (LIVD). Participa da tradução de documentos jurídicos, como a Constituição Federal de 1988, a Convenção nº 169 da OIT e os Objetivos de Desenvolvimento Sustentável (ODS). Possui interesse em direitos indígenas, línguas indígenas e fortalecimento dos povos originários, com ênfase na valorização dos saberes tradicionais.

Mendison Chota Agostinho: indígena do povo Tikuna. Professor da Comunidade Indígena Bom Caminho. Coordenador do ciclo de formação de educação indígena (CEFORPE) e coordenador da Câmara Municipal de Educação Indígena (CME). Licenciado em Língua Portuguesa, Língua Tikuna e Espanhol. Pós-graduado em Língua Portuguesa e Literatura Brasileira pela Universidade do Estado do Amazonas (UEA). Mestre em Linguística e Línguas Indígenas pela Universidade Federal do Rio de Janeiro (UFRJ).

Osias Guedes Alberto: indígena do povo Tikuna. Pesquisador. Mestre em Linguística pela Universidade Estadual de Campinas (UNICAMP) e doutorando em Linguística pela Universidade Federal do Rio de Janeiro (UFRJ). Desenvolve pesquisas voltadas ao estudo da língua Tikuna, especialmente em interface com o português, com foco em fonologia, morfologia e alternância de códigos (code-switching).

Renata Castelão: indígena do povo Guarani-Kaiowá. Graduada em Licenciatura Intercultural Indígena pela Universidade Federal da Grande Dourados (UFGD) e possui experiência em Linguística.

Samuel Chamorro: indígena do povo Kaiowá. Graduado em Letras (Português/Literatura e Espanhol) pela Universidade Estadual de Mato Grosso do Sul (UEMS), em Dourados (MS), em 2014. Atua na educação desde 2012, tendo lecionado Artes e Patrimônio Cultural, Língua Espanhola, Línguas Indígenas (Kaiowá e Guarani) e Língua Portuguesa em escolas indígenas de Dourados e Amambai (MS). Possui forte dedicação ao estudo das línguas Kaiowá e Guarani. Atualmente exerce função administrativa terceirizada na Coordenação Regional da FUNAI em Dourados.

Sival Cadete: indígena do povo Kaingang. Graduado em Pedagogia pelo Centro Universitário da Grande Dourados (UNIGRAN) e em Licenciatura Plena em História pelo Centro Universitário Cidade Verde. Atualmente exerce a função de professor da Língua Kaingang e Valores Kaingang na Escola Estadual de Ensino Médio Cacique Sy Gre, na Aldeia Pinhalzinho, no município de Planalto (RS).

Teodorino Manduca Carvalho-Decüracü: indígena do povo Tikuna. Professor. Membro da Organização Geral dos Professores Ticunas Bilíngues e participante do movimento indígena do Alto Solimões. Graduado em Letras pela Universidade do Estado do Amazonas (UEA) e concludente do curso de Mestrado em Linguística e Línguas Indígenas pelo Museu Nacional da Universidade Federal do Rio de Janeiro (UFRJ).

Valdelice Veron: indígena do povo Guarani-Kaiowá. Mestre em Desenvolvimento Sustentável pela Universidade de Brasília (UnB) e doutoranda em Antropologia. Liderança reconhecida nacional e internacionalmente

pela atuação em defesa dos direitos territoriais, ambientais e culturais dos povos indígenas.

Vanessa Ferreira Gamarra: indígena do povo Kaiowá. Atua na área de Assistência Social indígena, com experiência no Centro de Referência de Assistência Social (CRAS). Acadêmica da Universidade Federal da Grande Dourados (UFGD), onde cursa Licenciatura em Educação do Campo, com habilitação em Ciências Humanas. Participa ativamente do movimento indígena Guarani-Kaiowá (Aty Guasu) e integra a Associação Ixiru Ete, contribuindo para o fortalecimento cultural, a organização comunitária e a defesa dos direitos dos povos indígenas.

Voninho Benites Pedro: indígena do povo Guarani-Kaiowá. Liderança indígena de Mato Grosso do Sul, vinculada ao movimento de professores Guarani-Kaiowá e à articulação política da Aty Guasu.

LÍNGUA INDÍGENA VIVA NO DIREITO

PARCEIROS:

IDGLOBAL
Instituto de Direito Global

AGU
ADVOCACIA-GERAL DA UNIÃO

MINISTÉRIO DOS POVOS INDÍGENAS

MINISTÉRIO DA JUSTIÇA E SEGURANÇA PÚBLICA

GOVERNO DO BRASIL
DO LADO DO POVO BRASILEIRO

APOIO:

ADICUCA
Associação de Difução Cultural de Canela
CNPJ:51.750.564/0001-62